

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Jozo Ivanović

**KONCEPTI PROVENIJENCIJE
DOKUMENTA U ARHIVSKOJ TEORIJI I
NJIHOV UTJECAJ NA POJMOVE
VREDNOVANJE I ORGANIZACIJA
*ARHIVA***

DOKTORSKI RAD

Zagreb, 2017.

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Jozo Ivanović

**KONCEPTI PROVENIJENCIJE
DOKUMENTA U ARHIVSKOJ TEORIJI I
NJIHOV UTJECAJ NA POJMOVE
VREDNOVANJE I ORGANIZACIJA
*ARHIVA***

DOKTORSKI RAD

Mentor:
Izv. prof. dr. sc. Hrvoje Stančić

Zagreb, 2017.

University of Zagreb

Faculty of humanities and social sciences

Jozo Ivanović

**CONCEPTS OF PROVENANCE OF
RECORDS IN ARCHIVAL THEORY AND
THEIR IMPACT ON ARCHIVAL
ARRANGEMENT AND APPRAISAL**

DOCTORAL THESIS

Supervisor:
Hrvoje Stančić, Ph.D.

Zagreb, 2017

Informacija o mentoru

Dr. sc. Hrvoje Stančić, izv. prof. rođen je 2. listopada 1970. u Zagrebu gdje je završio osnovnu i srednju školu. Diplomirao je 1996. godine studijske grupe Informatologija (smjer Opća informatologija) i Engleski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Magistrirao je 2001. godine s temom *Upravljanje znanjem i globalna informacijska infrastruktura*. Doktorirao je 2006. s temom *Teorijski model postojanog očuvanja autentičnosti elektroničkih informacijskih objekata*. Od listopada 2011. je u zvanju izvanrednog profesora. Od 2014. godije je u zvanju znanstveni savjetnik.

Predstojnik je Katedre za arhivistiku i dokumentalistiku od 2008. godine. Nastavu izvodi na preddiplomskom, diplomskom i doktorskom studiju informacijskih i komunikacijskih znanosti. Kao gostujući predavač predavao je na diplomskom studiju na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Sarajevu te na diplomskom i doktorskom studiju na Fakultetu za administraciju i menadžment informacijskih sistema u Bitoli.

Autor je knjige *Digitalizacija*, koautor knjige *Heritage Live. Upravljanje baštinom uz pomoć informacijskih alata* i rječnika *Arhivistički rječnik. Englesko-hrvatski i hrvatsko engleski*, urednik pet knjiga, a objavio je, samostalno ili u koautorstvu, više od 80 znanstvenih i stručnih radova.

Kao istraživač sudjelovao je u radu četiriju nacionalnih znanstveno-istraživačkih projekata i jednom međunarodnom TEMPUS projektu. Vodio je, na razini fakulteta, međunarodni projekt HERITAGE Live. Na razini Hrvatske koordinirao je aktivnosti europske koordinacijske inicijative Digital Preservation Europe – DPE. Istraživač je i voditelj europskog istraživačkog tima na međunarodnom projektu InterPARES Trust – Trust and Digital Records in an Increasingly Networked Society (2013.-2018.).

Od 2007. uključen je u organizaciju odsječke bienalne međunarodne konferencije INFUTURE – The Future of Information Sciences. U Ministarstvu kulture RH član je radnih skupina za izradu nacionalne strategije za digitalizaciju kulturne baštine, za izradu novog Zakona o arhivskom gradivu i arhivima, za zaštitu pisane baštine i za izradu projektnog prijedloga digitalizacija kulturne baštine.

Član je i potpredsjednik Hrvatskog arhivističkog društva (HAD), član Hrvatskog informacijskog i dokumentacijskog društva (HIDD), Hrvatskog nacionalnog komiteta ICOM-a, te je fakultetski predstavnik u Međunarodnom centru za arhivska istraživanja ICARUS.

U Hrvatskom zavodu za norme Predsjednik je hrvatskog zrcalnog tehničkog odbora za izradu međunarodne norme ISO/TC 307 Ulančani blokovi i tehnologija distribuirane glavne knjige (engl. Blockchain and Electronic Distributed Ledger Technologies).

SAŽETAK

Koncepti provenijencije i izvornog reda imaju ključnu ulogu u arhivskoj teoriji i praksi još od njihova oblikovanja i kodifikacije u devetnaestom stoljeću. Preuzeti iz u to vrijeme dominantne metodologije i filozofije povijesti i uvedeni kao odgovor na neuspjeh drugih metoda za organizaciju i obradu gradiva u tadašnjim arhivima – koji su se u sve većoj mjeri suočavali s pritiskom sve većih količina gradiva različite tipologije – postali su i ključni pojmovi arhivske teorije. Uz različite modifikacije ostali su to i do danas, unatoč brojnim uvidima u ograničenost i uvjetovanost njihove primjene i osporavanjima njihovih tradicionalnih formulacija. Takva osporavanja u određenoj su mjeri relativizirala njihov status, no nisu vodila i zamjeni tog koncepta arhiva nekim drugim pristupima. Umjesto toga, kritičke primjedbe uglavnom su preoblikovane u nove formulacije starih načela, završavajući u vrlo širokom i difuznom pojmu konteksta koji je danas u opticaju i u kojem je sve manje jasna granica koja arhivski dokument dijeli od bilo kojeg drugog teksta ili bilo koje druge stvari čije se značenje traži u kontekstualizaciji njezina nastajanja.

U radu se ispituju uvjeti u kojima su navedena načela stekla takav utemeljiteljski status u arhivskoj struci i njihova otpornost na ne baš neuvjerljiva dovođenja u pitanje takvog statusa, naročito u novije vrijeme, u arhivistici obilježeno razmjerno kasnim utjecajem postmodernih koncepata na koncept arhiva kao legitimatora istinitih tvrdnji o prošloj stvarnosti. Otvaranje tradicionalno zatvorenog arhivističkog diskursa utjecajima tematizacija pojma arhiva u drugim disciplinama doprinijelo je dekonstrukciji ideološkog supstrata na koji se prešutno pozivaju tradicionalne formulacije arhivističkih načela, no ujedno i preformulaciji načela na način koji tom supstratu omogućuje da ostane gdje je bio. Ova otpornost na kritiku načela tumači se stavom da su provenijencija i izvornost ono što se traži od arhiva, a ne nužno i njegova izvorna obilježja.

U radu se posebno istražuje utjecaj tradicionalnih arhivističkih načela na opis, obradu i vrednovanje arhivskog gradiva, kao istaknute funkcije arhiva, te način na koji ona uvjetuju i ograničavaju metode vrednovanja i opisa arhivskog gradiva. Formulirana da odgovore na probleme kasnog devetnaestog stoljeća, u susretu sa društvenim i tehnološkim specifičnostima okruženja u kojem arhiv danas rade, nude parcijalna rješenja i još uvijek uvjerljiv, iako i upitan, konceptualni okvir arhiva.

Ključne riječi: arhiv, provenijencija, romantizam, arhivska teorija, historizam, vrednovanje arhivskog gradiva, opis arhivskog gradiva, izvorni red, postmodernizam, kolektivno pamćenje

SUMMARY

Concepts of provenance and original order play a key role in archival theory and practice since their formation and codification in the nineteenth century. Taken from, at that time, the dominant methodology and philosophy of historical research, and introduced into archival practice as a response to the failure of other methods for organizing and processing materials in archival institutions of that time – increasingly faced with the pressure of amounts of materials of different provenances and types – provenance and original order have become the key concepts of archive theory. They kept that status until now, although modified since then in various ways, despite of a number of insights demonstrating their limits and very conditioned possibilities of implementation in their traditional formulations. Their status has been relativized to some extent, but this process hasn't offered new concepts. Instead, the criticism is mostly converted into new formulations of old principles, ending in a very broad and diffuse concept of the context, which is now very popular substitute to the old terms, and which makes the boundary separating the archival documents from any other kind of text less secure. The new formulation of the key archival concepts simply states that the meaning of archives, just as the meaning of anything else, depends of the context, be it the context of creation of records or a more inclusive definition of the context.

This research tries to examine conditions that enabled those principles to acquire status of founding principles of the archival science, and to see what made them resistant to many convincing analyses of their limited applicability and incapacity to describe accurately the very concept of the archive. In last three decades the concept of the archive was exposed to postmodern questioning about its nature and, especially, about its claim to be the primary place for legitimation of the truth claims about the reality of the past. The opening of the archival discourse - traditionally closed to the influences from abroad - to the influences from other disciplines, has contributed to the deconstruction of ideological substrate of the old principles. It also contributed to the reformulation of the principles, but in a way that allows that substrate to remain where it was. This resistance of the principles to criticism is explained as a consequence of the fact that they are something that is required from the archive, desirable and forced effect of the archive, not its intrinsic feature.

To test this hypothesis, this research examines the history of ideas about archives since the sixteenth century to the present, with two goals: to identify concepts of the archive, if any, that doesn't depend on the principle of provenance and the 'ideology of trace', which seems to

be the force behind the principles, and, second, to analyze historical roots and interpretations of the principles, in order to identify the background which infuses the principles with power again and again, despite all criticism. The analysis starts with Jacob von Rammingen and his elaborated explication of the archive and its role in the society. His concept of the archive proved to be deeply rooted in a political ideology of that time, and a concept of the society which justified that ideology. Based on that interpretative framework, he conceived the archive as a tool for political action, to be used by its owner to achieve common social benefits, peace and stability in the society. This concept of the archive didn't need any other founding principle, like principle of provenance, because records were not considered to be primary traces of the past, and their meaning was secured by the framing ideology. In the pre-romantic period other concepts of 'non-principle-of-provenance' archive are also identified, such as Bonifacio's one, which posits the archive in the framework of humanistic vision of the man and its development. Other kinds of the archival concepts, where the principle of provenance seems to be ineffective, for other reasons, are found in contemporary experiments with the archive in the arts. Unlike pre-romantic concepts of the archive, free of the ideology of trace, these new concept suffer from the ineffectiveness of the promising principle of provenance, which can be illustrated by the struggle of artist, like Boltanski, with the impossibility to archive their works or lives in the 'original' state or meaning. It is argued that this difference originates from a void place uncovered by removing effectiveness of the ideology of trace from the archive, without replacing it with any other legitimating concept or ideology.

Traditional archival principles of provenance and original order originate from romantic philosophy of history and its concepts of the individual historical development of human communities, above all of nations. This concept of history has placed the truth of human essence and meaning in the past: individual, idiosyncratic, and legitimizing past, proper to every single community, and unrepeatable. The source of the truth was historicized, and this is the place where the ideology of trace got its power. On this basis, hermeneutic methodology of historical research has been developed in the first half of nineteenth century, and subsequently transformed into theoretical basis of the initially pragmatic archival principle of provenance. The origin of the principle still resonates in its newer reformulations, be it functional or societal provenance, or simply context, referencing the source of the truth in the individuality of legitimizing past.

This analysis of the principles served in this research also to evaluate effects of the application of principles in two basic fields of archival practice: processing of the archival

material and archival appraisal. The concept of fonds, initially mainly a pragmatic solution to the problem of dealing with heterogeneous material being accumulated in the centralized archival repositories, was - under the influence of theoretical aspects of the principle - upgraded to the status of a true representation of its creator and his historical significance. Accordingly, finding aids were increasingly seen as representations of fonds as true representations of the past. Such approach entered, subsequently, the archival deontology, and influenced development of archival information systems and rather late standardization of descriptive practice. As to the appraisal, the influence of principles of provenance and original order can be seen in a negative approach, which has dominated in discussions about this topic until the second half of the twentieth century, in the inability to define broadly acceptable positive selection criteria, distrust in any outer source of values, such as supposed users' needs or common societal values, and in differing opinions about validity of some newer approaches to the appraisal, such as documentation strategies, participatory appraisal, or appraisal in a way of archival activism.

Key words: archive, provenance, romanticism, archival theory, historicism, archival appraisal, archival description, original order, postmodernism, collective memory

Sadržaj

SAŽETAK.....	I
SUMMARY	III
1. UVOD	1
1.1 Područje istraživanja	1
1.2 Identifikacija problema	5
1.3 Svrha i ciljevi istraživanja	18
1.4 Pretpostavke	21
1.5 Metodologija	26
2. KONCEPTI REDA I IZVORNOSTI U ARHIVSKOJ TEORIJI	28
2.1 Do kodifikacije klasičnih arhivskih načela	29
2.2 Korijeni načela provenijencije	44
2.3 Kodifikacija načela.....	61
2.4. Problemi s provenijencijom	76
2.5. Provenijencija kao kontekst	84
Zaključak.....	97
3. PROVENIJENCIJA, SREĐIVANJE I OPIS GRADIVA.....	102
3.1 Obavijesno pomagalo kao prikaz fonda	104
3.2 Funkcije arhivističkog opisa.....	110
3.3 Retrospektivni opis gradiva.....	118
3.4 Obavijesna pomagala i korisnici	124
3.5 Prezentacija konteksta u opisu gradiva	128
Zaključak.....	136
4. PROVENIJENCIJA I VREDNOVANJE.....	140
4.1 Otvaranje problema vrijednosti	141
4.2 U potrazi za metodom	146
4.3 Strategije dokumentiranja	156
Zaključak.....	170
5. PROVENIJENCIJA I DRUGI KONCEPTI ARHIVA	173
5.1 Arhivi i postmodernizam.....	175
5.2 Arhiv kao politički projekt	186
5.3 Arhiv i pamćenje	190

ZAKLJUČAK	199
POPIS LITERATURE	206
ŽIVOTOPIS	226

„Sva borba za istinu tako je u krajnjem slučaju samo stara borba oko postojanja duše i njezine besmrtnosti. Tako vjerovanje u dušu, koje je psihološka samospoznaja gotovo uništila, opet živi u njezinu najvišem božanstvu – istini. Da, na određen način vjerovanje u dušu postalo je sam kriterij istinitosti, jer se, naime, općom, a time i besmrtnom istinom smatra samo ono što se da upotrijebiti kao dokaz vjere u besmrtnost.“

Otto Rank

1. UVOD

1.1 Područje istraživanja

Klasična arhivistička načela provenijencije i prvobitnog reda oblikovana su dijelom u okviru historicističke tradicije 19. stoljeća, a dijelom iz potrebe za praktičnim pravilima za sređivanje arhiva koja će biti široko primjenjiva. U svom kanonskom obliku, ona u cjelini dokumentacije koja nastaje radom iste institucije vide organsku strukturu koja odražava izvorni kontekst nastanka dokumentacije, svoga stvaratelja i njegovu djelatnost. Struktura dokumentacije na neki način proizlazi iz same strukture konteksta nastanka i predstavlja dokumentacijski surogat te izvorne stvarnosti. Prema klasičnoj arhivskoj teoriji, ova povlaštena veza između dokumenta i konteksta njegova nastanka omogućuje mu da bude vjerodostojan svjedok prošlih događaja i stvara razliku između takvog dokumenta i drugih kategorija informacija. Dokumente zato treba zadržati u njihovoj izvornoj cjelini (kontekstu) jer izvan nje mogu promijeniti ili izgubiti značenje ili izgubiti na vjerodostojnosti. Izvorni dokumentacijski kontekst koji je očuvan u dovoljnoj mjeri povećava mogućnosti i pouzdanost interpretacije. Napokon, ako je ta izvorna povezanost s kontekstom nastanka specifično obilježje dokumenata, kako tvrdi klasična arhivska teorija, to bi obilježje moralo utjecati na načela i pravila upravljanja dokumentacijom. Postupiti na način koji bi bio protivan načelu provenijencije – kako god ono bilo definirano – smatra se *a priori* osobito teškom greškom.

Ovih nekoliko tvrdnji naći ćemo u nekom obliku u svim arhivističkim priručnicima¹ od kraja devetnaestog stoljeća naovamo, u normama prema kojima gradivo treba sređivati i

¹ Među utjecajnijima valja navesti sljedeće priručnike: Muller, S., Feith, J. A., Fruin, R. *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archiven*. Groningen 1898. (Priručnik je objavljen u prijevodima na više jezika, a najnoviji je *Manual for the arrangement and description of archives*. Chicago, 2003.); Jenkinson, H. *A Manual of Archive Administration*. Oxford 1922; Casanova, E. *Archivistica*. Siena 1928; Brenneke, A. *Archivkunde*. Leipzig 1953; Schellenberg, Th. *Modern Archives: Principles and Techniques*. Chicago 1956; Papritz, J. *Archivwissenschaft*. Marburg, 1976; *La pratique archivistique française*. Paris, 1993. Ellis, J. (ur). *Keeping archives*. Port Melbourne 1993; Lodolini, *Archivistica. Principi e Problemi (13. izd.)*. Milano 2008. Za arhivističku tradiciju u Hrvatskoj vidi: Butorac, J, Bačić, S. *Iz historije pisanog dokumenta*. Zagreb, 1966.

opisivati, u zaključcima utjecajnih foruma,² u zakonima i u etičkim normama.³ Većinom se smatra da na njemu dobrim dijelom počivaju i identitet i specifičnosti arhivistike u odnosu na neke bliske discipline. U to su razgraničenije generacije arhivista uložile doista veliki trud.

Gotovo pobožna odanost načelu provenijencije među velikom većinom arhivista dovela je do toga da ono preraste u dogmu koja se ne dovodi u pitanje⁴ – obvezujući koncept koji određuje kako treba definirati i razumjeti dokumente, kako ih treba obrađivati, u čemu je njihova vrijednost i kako ih treba vrednovati, te napokon što je i čime se bavi arhivistika. Tekstovi nerijetko sugeriraju da između arhivskog gradiva i provenijencije postoji specifična endemska veza o čijoj endemičnosti ovise smisao i održivost arhivistike i njezinih metoda.⁵ Slijedom ovakvog zaključivanja, primarna bi zadaća arhivista bilo očuvati ovo specifično svojstvo arhivske dokumentacije i učiniti da ono ostane trajno vidljivo i iskoristivo.

Visoku razinu suglasja oko utemeljenosti načela prate, međutim, različite definicije i tumačenja za koja nije uvijek lako reći da su usklađiva. Neka od takvih gledišta nisu niti nova niti slabo poznata. Tako, primjerice, poznati njemački arhivist između dva svjetska rata A. Brenneke, nesklon uobičajenim formulacijama o „organskom“ rastu i prvenstvu izvornih struktura dokumentacije, upozorava na to da često nastaju i takve izvorne strukture koje je teško bilo čime opravdati. Zato ostavlja znatno više prostora za intervencije u zatečenu,

Vilfan, S. Žontar, J. *Arhivistika*. Ljubljana, 1973. Stulli, B. (ur). *Priručnik iz arhivistike*. Zagreb, 1977. Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike 1*. Zagreb 2010.

² Osobito značajni bili su zaključci Međunarodnog kongresa arhivista i knjižničara u Bruxellesu 1910. koji je jednoglasno usvojio načelo provenijencije kao „najbolji sustav ... za sređivanje i popisivanje arhivskog gradiva, ne samo u pogledu logičkog rasporeda jedinica, nego doista i u interesu povijesnog istraživanja. *Congrès de Bruxelles 1910. Actes*. Bruxelles 1912., str. 635.

³ Nedjeljivost arhivskog fonda kao cjeline dokumentacije koja je nastala djelovanjem iste pravne ili fizičke osobe propisuje članak 4. *Zakona o arhivskom gradivu i arhivima* (Narodne novine“ broj 105/97), koji za prekršitelja predviđa novčanu kaznu od 5.000 do 20.000 kn. Na obranu načela provenijencije može se pozvati i prema članku 2. Etičkog kodeksa Međunarodnog arhivskog vijeća koji je usvojen 1996. godine. Prijevod na hrvatski jezik objavljen je iste godine u *Arhivskom vjesniku* 39 (1996), str. 251-255.

⁴ Usp. Horsman, P. „The Last Dance of the Phoenix, or The De-discovery of the Archival Fonds“. *Archivaria* 54 (2002), str. 2.

⁵ Usp. Duranti, L. „The Archival Bond“. *Archives and Museum Informatics* 11 (1997), str. 213-218; Meehan, J. „The archival nexus: rethinking the interplay of archival ideas about the nature, value, and use of records“. *Archival Science* 9 (2009), str. 157-164.

„izvornu“ strukturu dokumentacije, upravo u ime načela provenijencije. Drugi utjecajni njemački arhivist, J. Papritz na temelju opsežnog ispitivanja koje je proveo 60-tih godina 20. st. donosi zaključak o „iznenađujućem suglasju“ među arhivistima da se načelo provenijencije primjenjuje samo okvirno i da mu na putu stoje „značajni proturazlozi“. Simptomatičan je i zaključak koji nešto kasnije donosi francuski arhivist M. Duchein, inače veliki zagovornik i branitelj načela, o poteškoćama koje se javljaju čim se pokuša dublje proučiti teorijske aspekte i pokazati praktičku primjenu načela.⁶

Polazeći od spomenutih poteškoća u primjeni i nejasnoća u tumačenju osnovnih načela, od početka 80-tih godina prošlog stoljeća naglašen je pomak s organizacijskih na funkcionalne kriterije tako da se, barem u teoriji, pod provenijencijom sve više podrazumijeva funkcionalni kontekst nastanka dokumentacije, koji je širi i prilagodljiviji od organizacijskog. Pojam funkcije postao je poželjniji pa se razvijaju modeli funkcionalnog vrednovanja i modeli organizacije i opisa arhivskih cjelina koji polaze od funkcionalnog konteksta nastanka dokumentacije. Početkom 1990-tih možemo govoriti o svojevrsnom vrhuncu „funkcionalnog obrata“, s nešto konkretnijim utjecajem na područje vrednovanja nego na područje organizacije i opisa arhivskog gradiva.

U proteklih dvadesetak godina pojam provenijencije u arhivističkim krugovima dalje se širi obuhvaćajući načelno sve što se može smatrati kontekstom nastanka i poviješću dokumentacijskih cjelina. Pojedine uporabe ovog pojma u novije vrijeme toliko su uključive da je teško govoriti o razlici između kontekstualizacije koja bi bila tipična za arhivske dokumente i bilo koje druge kontekstualizacije. Tako se danas općenito rado govori da je specifična zadaća arhiva očuvati i učiniti iskoristivim povijesni, pravni, administrativni i bilo koji drugi kontekst nastanka dokumenata koji se smatra relevantnim. Isto se, međutim, lako može tvrditi i za bilo što drugo što ima veze s tekstovima, baštinom ili informacijama bilo koje vrste, tako da daljnja konceptualizacija vodi tomu da arhivska jedinica, barem načelno, pomalo gubi status specifične vrste entiteta. Dodatno pitanje koje se ovdje postavlja jest i što znači očuvati kontekst nastanka dokumenta u praktičnom smislu: zabilježiti naziv i osnovne podatke o stvaratelju dokumenta, ne mijenjati mu mjesto u dokumentacijskoj cjelini, istražiti i

⁶ Duchein, M. „Le respect des fonds en archivistique : principe théoriques et problèmes pratiques“. *Gazette des Archives* 97 (1977), str. 71. Članak je objavljen i u prijevodu na engleski jezik pod naslovom: „Theoretical Principles and Practical Problems of Respects des Fonds in Archival Science“. *Archivaria* 16 (1983), str. 64–82.

opisati administrativne postupke, pravni ili društveni sustav, pokušati definirati interpretativni horizont i usmjeravati razumijevanje dokumentacije u „pravom“ smjeru ili nešto drugo.

Drugi značajan trend, osobito prisutan od sredine 1990-tih, jest otvaranje arhivističkog diskursa prema drugim disciplinama i nastojanje da se tako otkriveni koncepti ugrade u vlastito razumijevanje arhiva. Spomenuti široki, otvoreni pojam konteksta, koji se ne da jednoznačno omeđiti, stvorio je – nakon neobično dugog razdoblja svojevrsnog intelektualnog izolacionalizma, kako to, među ostalima, kvalificiraju Kaplan i Ketelaar⁷ – plodno tlo za pomalo kasnu recepciju motiva i izražajnosti karakterističnih za ono što se obično naziva postmodernom.⁸ Interes arhivista za ono što druge discipline imaju za reći o arhivima i arhiviranju poklopio se je i s povećanim interesom za arhiv u pojedinim istraživačkim područjima u sociologiji, antropologiji, kritici, filozofiji povijesti i u umjetnosti.⁹ Kako Manoff zaključuje, pojam arhiva „labavi i eksplozira“ u suvremenom diskursu, analiziran i oblikovan u teorijama medija i komunikacije, u tzv. *memory studies*, teoriji umjetnosti, kritici, političkim teorijama, ženskim studijima i drugdje, negdje kao mehanizam moći, dominacije i kontrole u društvu, negdje kao kolektivni memorijski uređaj ili povijesno *a priori* koje stoji u osnovi svake pojedine kulture i određuje što je unutar pojedine kulture uopće moguće iskazati, kako podrazumijeva poznata Foucaultova definicija, negdje kao iznuđena i neizbježna kompulzivna reakcija na subjektivni doživljaj vremena i prolaznosti, kao kod Boltanskog, a negdje kao medij u kojem umjetnik pokušava stvoriti izraz. Otvoreno je pitanje koliko i što od ovakvih konceptualizacija ima izgleda produktivno utjecati na diskurs unutar arhivističke zajednice u tradicionalnom smislu, naročito ako se gleda s praktične strane, no ne

⁷ Usp. Kaplan, E. 'Many Pats to Partial Truths': Archives, Anthropology, and the Power of Representation. *Archival Science* 2 (3-4), str. 209-220; Ketelaar, E. Archival temples, archival prisons: Modes of power and protection. *Archival Science* 2 (3-4), str. 221-238.

⁸ Arhivistička postmoderna s prijelaza stoljeća osobito je zanimljiva kao pokušaj da se na postmodernim motivima utemelji novi metanarativ koji opravdava određeni koncept arhiva. Usp. Cook, T. (2000). Archival science and postmodernism: New formulations for old concepts. *Archival Science*, 1(1), str. 3-24.; Cook, T., Schwartz, J. Archives, records, and power: The making of modern memory. *Archival Science* 2 (2002), str. 1-19.

⁹ Dobar i mjestimice kritičan, iako ne sasvim obuhvatan, pregled daje Manoff, M. „Theories of the Archives from across Disciplines“. *Portal:Libraries and the Academy* 4 (2004), str. 9-25; usp. i Ebeling, K., Günzel, S. (ur.). *Archivologie: Theorien des Archivs in Philosophie, Medien und Künsten*. Berlin 2009: Wellman, A. Theorie der Archive – Aktuelle Tendenzen der Archivgeschichte. *Neue Politische Literatur* 57 (2012), str. 385-401; Merewether, Ch. (ur.) *The Archive*. London, Cambridge 2006.

moгу se izbjeći tri stvari koje su relevantne u kontekstu teme ovog rada, koje ćemo ovdje samo navesti, a detaljnije obraditi u sljedećim poglavljima. Prva je dekonstrukcija tradicionalnih arhivističkih koncepata provenijencije i izvornosti, koju je rječito opisao Spiekerov izraz PParhiv,¹⁰ te s njima i metode sređivanja kao kontrole koja želi jednodimenzionalno klasificirati i takvom klasifikacijom reducirati arhiv na zadano kontrolirano značenje. Drugo je pitanje vrednovanja koje problematizira uvriježeni arhivistički postulat o barem načelnoj mogućnosti nepristranog vrednovanja, a treće sumnja u to da mehanizam označavanja, za koji arhivisti pretpostavljaju da stoji između konteksta nastanka gradiva i samoga gradiva kao vjerodostojnog traga tog konteksta, uopće može funkcionirati tako kako tvrde klasična arhivistička načela.

1.2 Identifikacija problema

Jedan od vodećih arhivskih teoretičara druge polovice dvadesetog stoljeća, Michel Duchein, ovako je sažeo poteškoće s inače općeprihvaćenim načelom provenijencije, koje je i sam gorljivo zastupao: „Kao i mnoga druga načela [načelo provenijencije] lakše je postaviti, nego definirati, i lakše ga je definirati negoli primijeniti u praksi. Iako je razmjerno lako utvrditi njegove izvore, poteškoće se javljaju čim se pokuša dublje proučiti njegove teorijske aspekte i pokazati njegovu praktičku primjenu. Generacije arhivista i arhivskih tehničara ispitivale su ove probleme i nisu ih riješili.“¹¹

S jedne strane, dakle, imamo čvrsto pristajanje uz načelo koje mora biti valjano i upravljati praksom, a s druge strane ne uspijevamo ga niti dobro objasniti niti uvjerljivo pokazati da je primjenljivo. Ova Ducheinova izjava nije niti prva niti zadnja koje upozorava na ozbiljne probleme s načelom provenijencije – i prije, a naročito poslije njega, bilo je autora koji su dovodili u pitanje održivost ili primjenljivost klasičnih koncepata provenijencije – no osobito je uvjerljiva jer dolazi iz pera arhivista koji je vjerovao u njih i uložio ne mali intelektualni napor da ispita nedoumice i pokuša riješiti poteškoće u praktičnoj primjeni. Duchein, pored toga, prethodi generaciji arhivista koja eksperimentira s uvođenjem

¹⁰ Spieker, S. *The Big Archive. Art from Bureaucracy*. Cambridge/Mass.: MIT Press 2008.

¹¹ Duchein, M. „Le respect des fonds en archivistique : principe théoriques et problèmes pratiques“. *Gazette des Archives* 97 (1977), str. 71. Članak je objavljen i u prijevodu na engleski jezik pod naslovom: „Theoretical Principles and Practical Problems of Respects des Fonds in Archival Science“. *Archivaria* 16 (1983), str. 64–82.

postmodernih koncepata u arhivistički diskurs, tako da ga se ne može sumnjiviti da navodi vodu na svoj mlin.

Još jedan istaknuti arhivski teoretičar toga vremena, Johannes Papritz, „promatrač obimne literature i različitih interpretacija teorije provenijencije i praktičnih problema u njezinoj primjeni“, kako ga karakterizira Horsman, komentirajući podatke koje je prikupio upitnikom za izlaganje na kongresu Međunarodnog arhivskog vijeća 1964. govori o „iznenađujućem suglasju“ da se načelo primjenjuje općenito, „en général“, da su „značajni proturazlozi uzdrnali bezuvjetnu primjenu načela provenijencije“.¹² Imamo, dakle, iznenađujuće, ili možda prije prešutno, suglasje da je primjena glavnog pravila dosta ograničena i uvjetna. Podsjetimo li se da tih godina australski nacionalni arhiv koncept „record group“ zamjenjuje sustavom serija,¹³ možemo govoriti o ozbiljnom relativiziranju klasičnih formulacija arhivističkih načela.

Pitanje relevantnosti i poteškoće u primjeni prate arhivsku teoriju i načela od samog početka, u zanimljivom suživotu između gotovo neupitnog načelnog prihvaćanja i odanosti s jedne, te lakoće kompromisa, latentne neodređenosti i opcionalnosti s druge strane. Najočitiiji je primjer na prvi pogled jednostavni koncept arhivskog fonda. Izgleda sasvim logično i samorazumljivo da dokumentaciju istog stvaratelja treba držati zajedno u istoj cjelini, no problemi nastaju kada treba odlučiti koji organizacijski oblici i razine mogu imati ovaj status, kako postupati kada mijenjaju status ili nadležnost, kada se spajaju, razdvajaju, udružuju ili dijele istu dokumentacijsku cjelinu. Na kraju možemo doći do zaključka takva cjelina zapravo nikada nije niti postojala kod stvaratelja¹⁴ ili da entitet stvaratelj i nije toliko važan te da ga se može opisati kao jedan ili više parametara procesa koji je proizveo dokument. Ovaj je zaključak karakterističan za novije interpretacije načela provenijencije,¹⁵ koje se k tomu obilno služe dosta uopćenim pojmom konteksta, tako da načelno sve može biti kontekst: u

¹² Papritz, J. *Archivwissenschaft*, sv. 3 (2. izd). Marburg, 1983. str. 22-23. Izlaganje je objavljeno u časopisu *Archivum* XIV (1964) pod naslovom „Neuzeutliche Methoden der archivischen Ordnung (Schriftgut vor 1800)“, str. 13-56.

¹³ Usp. Scott, P. J. „The Record Group Concept: The Case for Abandonment“. *American Archivist* 29:4 (1966), str. 493-504.

¹⁴ Horsman, *Nav. dj.*, str. 21.

¹⁵ Ove interpretacije za središnju točku uzimaju proces ili aktivnost koja je dovela do nastanka dokumenta . Dosta cjelovit popis radova koji obrazlažu ovakav pristup provenijenciji donosi Millar, L. „The Death of the Fonds and the Resurrection of Provenance: Archival Context in Space and Time“. *Archivaria* 53 (2002), str. 2-3.

krajnjoj liniji i čitava poznata kultura kao cjeloviti, konačni kontekst svakog pojedinog dokumenta. Pri tome nije posve beznačajno primijetiti da su dva ključna pojma – arhivskog fonda i stvaratelja – definirani cirkularno, to jest da se pojam stvaratelja definira preko pojma fonda, koji je sa svoje strane određen svojim stvarateljem, onim tko ili što ga je stvorilo (fond je ono što je stvorio stvaratelj, a stvaratelj je stvaratelj fonda).¹⁶ Kako kaže Duchein, poteškoće doista nastaju „čim se pokuša dublje proučiti“, kao da razvijanje i ispitivanje teorije preko određene granice dovodi u pitanje njezinu iskoristivost.

Znači li to da s „dubljim proučavanjem“ treba na vrijeme stati i arhivskim načelima pristupiti pragmatično, koristiti ih ako i kada kome to odgovara? Stav da nema potrebe za nečim poput arhivske teorije ili da ono što se tako naziva nije osobito relevantno, nije rijedak među arhivistima, iako se vjerojatno rjeđe izlaže na stručnim skupovima ili objavljuje u stručnim časopisima.¹⁷ Kako navodi kanadski arhivist T. Cook, načelo provenijencije nitko nije otvoreno odbacivao, ali ga se zato „ili ignoriralo ili aktivno potkopavalo“.¹⁸ Isto se može reći i za skup ideja koje nazivamo arhivskom teorijom u cjelini: ako nije dovoljno uvjerljiv, ako se ne uočava korist u praktičnome radu, zašto bi ignoriranje bilo nedopustivo? Neuvjerljivost koncepta arhiva tako navodi na radikalno razdvajanje teorije i prakse, čemu su u određenoj mjeri skloni mnogi arhivisti, kako bi se prva mogla odstraniti.¹⁹

No, niti strategija rješavanja problema njegovim potiskivanjem nije se, iz više razloga, pokazala uspješnom. Prvi je taj što se ne može izbjeći da se praktično postupanje promatra kao nešto što se zasniva na određenim pretpostavkama ili pogledu na stvari koji se podrazumijeva. Ove pretpostavke ne moraju biti naznačene niti artikulirane, no to ne znači da je praksa lišena svakog normativnog koncepta. Kako kaže Bourdieu, u praksu može biti

¹⁶ Usp. Hurley, Ch. „Problems with provenance“. *Archives & Manuscripts* 23:2 (1995), str. 234-259, dostupno i na: <http://www.infotech.monash.edu.au/research/groups/rcrg/publications/provenance.html> (21.8.2015.).

¹⁷ Vjerojatno najpoznatija rasprava o ovoj temi izazvana je dvama člancima američkog arhivista J. Roberta u kojima nastoji dokazati suvišnost i, u velikoj mjeri, ispraznost arhivske teorije. Roberts, J. „Archival Theory: Much Ado About Shelving“. *American Archivist* 50 (1987), str. 66-74, i „Archival Theory: Myth or Banality“. *American Archivist* 53 (1990), str. 110-120. Iz razumljivih razloga, suprotan stav lakše dopijeva na stranice stručnih časopisa.

¹⁸ Cook, T. „What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift“. *Archivaria* 43 (1997), str. 35.

¹⁹ Može se susresti i stav da teorija može biti štetna jer stvara probleme gdje ih nema, komplicira ono što je jednostavno, a pojednostavljuje ono što je složeno. Radovi navedeni u bilješci 17 rječito iznose i obrazlažu ovaj stav.

„ukapljena čitava kozmologija“, a da toga nismo svjesni.²⁰ Isključivanje svake teorije ili interpretativnog koncepta može se protumačiti kao svjesno odustajanje od bavljenja pretpostavkama koje određuju što i kako se radi. Drugo, ako postoji mogućnost odabira između različitih postupaka, ili ako se ne može odabrati jer se ne vidi niti jedna prihvatljiva mogućnost, ne možemo izbjeći problem opravdanja postupaka i utemeljenosti metode. Svaki pregled arhivističkih ideja u protekla skoro dva stoljeća pokazat će da su arhivisti u stalnoj potrazi ili za boljim metodama ili za boljim opravdanjima metoda koje koriste.²¹ Ne radi se, dakle, samo o tome da je koncept možda skriven, nego se i aktivno traži. Treće, tvrditi da nema mjesta za teoriju arhiva znači tvrditi da arhiv ne treba biti predmet refleksije, odnosno da je takva refleksija, ako je ima negdje drugdje, u osnovi nebitna za način na koji se arhivisti bave arhivom.

Stavu da je teorija načelno suvišna i irelevantna za ono što nazivamo arhivskom praksom ovdje treba dati malo više prostora jer na neki način dovodi u pitanje temu ovog rada: u najboljem slučaju radilo bi se tek o povijesti jedne zablude. Sličan zaključak slijedio bi i iz stava da se treba zadržati na kolokvijalnim značenjima riječi. Uz očito nezadovoljstvo iskoristivošću teorijskih navoda koje se ima pred sobom, jedan od izvora suzdržanosti svakako je i koncept teorije, predodžba o tome što bi jedna ovakva teorija trebala biti, koji dijeli nemali broj arhivista. Pretpostavlja se da to treba biti skup univerzalnih zakona i načela koja vrijede uvijek i bezuvjetno i koja cjelovito opisuju i objašnjavaju u osnovi nepromjenjivu bit predmeta na koji se odnose. Teorija uz to mora biti autonomna, samodostatna i logički konzistentna, čemu još treba dodati i specifičan zahtjev da bude nedvosmisleno normativna.²² Ovakav starinski koncept teorije pred očima ima uobičajenu popularnu sliku prirodnih znanosti, te sve što ne odgovara ovoj slici, ne zaslužuje da se tako naziva.²³ No, barem od

²⁰ Bourdieu, P. *The Logic of Practice*. Stanford, 1990., str. 69.

²¹ Pregledan prikaz može se naći u: Posner, E. „Some aspects of Archival Development Since the French Revolution“ *American Archivist* 3 (1940), str. 159-172. i u Cookovu članku navedenome u bilješci 18.

²² Usp. Burke, F. „The Future Course of Archival Theory in the United States“ *American Archivist* 44 (1981), str. 40.

²³ Ovu taktiku arhivističkog pragmatizma iscrpno opisuje P. Mortensen u članku „The Place of Theory in Archival Practice“ *Archivaria* 47 (1999), str. 1-26. Koncept teorije koji ovdje stoji u pozadini nije svojstven samo onima koji načelno osporavaju relevantnost svake arhivske teorije. Isti koncept koriste pojedini arhivisti čija je namjera posve druga: dokazati da arhivska teorija mora postojati (usp. Duranti, L. „Archival Science“ u Kent, A. (ur.), *Encyclopedia of Library and Information Science* 59 (1996), str. 1-19; Duranti, L. „The Archival

Kuhnove utjecajne knjige *Struktura znanstvenih revolucija*²⁴ – ako se već ne želimo vraćati na Diltejeve ili Weberove rasprave o logici i modelu društvenih i humanističkih znanosti i problemu objektivnosti i normativnosti teorija koje izgrađuju – više je nego upitno u kojoj mjeri klasični pozitivistički koncept znanstvene teorije odgovara logici istraživanja i u prirodnim znanostima. Kako navodi Mortensen, nakon sažetog pregleda teorija znanosti i znanstvenog istraživanja u proteklih pola stoljeća, odbacivanje arhivske teorije sasvim je utemeljeno ima li se u vidu pozitivistički koncept teorije s početka prošlog stoljeća, kojemu je praksa laboratorij u kojem se dokazuju ili pobijaju pretpostavke, a ne sam predmet istraživanja, no problem je, zaključuje, u ovakvom konceptu teorije, a ne u irelevantnosti svakog koncepta arhiva.²⁵

Doduše, ne podrazumijeva svaki praktičan rad i artikuliranu teoriju. Ako je to ovdje slučaj, postavlja se pitanje o prirodi onoga što se naziva arhivskom praksom: je li to onda rad koji ne uključuje artikulirane koncepte i malo je ili nimalo intelektualan?²⁶ Arhivistički pragmatizam, izgleda, na posljetku tvrdi da arhivistički posao nije u ozbiljnijoj mjeri intelektualan. Arhivom bi se, slijedom toga, intelektualno trebao baviti netko drugi.

Arhivistički pragmatizam ima dva dosta dobra pribježišta, ili ih je barem imao. Prvi je motiv čuvara (istine, baštine, povijesnog pamćenja, vrijednih informacija, znanja...), a drugi motiv službe (opet istini, istraživačima, društvu, institucijama...). Mogli bismo ih nazvati i kozmologijama u gore spomenutom smislu. Svaki će se arhivist ovdje sjetiti Jenkinsona i njegovih nadahnutih riječi: „Arhivistova je karijera u službi. On postoji zato da omogući rad drugih ljudi... Njegovo je Vjerovanje: Svetost Evidencije, njegov Zadatak: Sačuvati svaki komadić Dokaza pridružen Dokumentima koji su mu povjereni; njegov je cilj bez predrasude ili primisli svakome tko želi znati pružiti Sredstva Znanja.“²⁷ Ako bismo tražili teoriju koja stoji iza arhivističkog pragmatizma koji želi biti bez teorije, ne bi je trebalo tražiti daleko od ovih Jenkinsonovih riječi, na kojima su odgojene generacije arhivista. Prema njima, u arhivske je dokumente upisana autentična Istina; to je učinio Stvaratelj (u novijim varijantama

Body of Knowledge: Archival Theory, Method, and Practice and Graduate and Continuing Education”. *The Journal of Education for Library and Information Science* 34, str. 8-24.

²⁴ Kuhn, Th. *The Structure of Scientific Revolutions*. Chicago 1962.

²⁵ Mortensen. *Nav. dj.*, str. 15.

²⁶ Usp. Livelton, T. *Archival Theory, Records, and the Public*. Langham, London 1996., str. 31.

²⁷ Jenkinson citiran u Cook, T. „What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift“. *Archivaria* 43 (1997), str. 23.

na njegovu je mjestu kontekst nastanka) djelujući na način koji nije mogao ne upisati pravu Istinu (nepristranost kao posljedica toga što su dokumenti usputni proizvod aktivnosti). Takva je Istina sigurno u Dokumentima i treba je sačuvati nepomućenom. Svaki fond tako postaje Scriptura koja svjedoči o stvaranju i prenosi nam autentičnu istinu početka.

U ovakvom pragmatičnom pristupu nema puno razlike između arhivista i čuvara hrama, svetinja ili drugih mjesta posebnog pijeteta. Danas će, doduše, malo tko koristiti Jenkinsonov stil izražavanja, ali će se zato govoriti o arhivu kao čuvaru kolektivnog pamćenja i o opasnosti da ono nestane, ili, prijedemo li na motiv službe, o kvaliteti usluga i stupnju zadovoljstva korisnika, o učinkovitosti, kompetitivnim prednostima i izbjegavanju pravnih ili poslovnih rizika. Retorika je u međuvremenu, kao i štošta drugo, pomaknuta iz pomalo teološkog u poslovno-korporativni diskurs, ali je struktura razmišljanja ista. Ironično je, kako primjećuje Nesmith, da stav koji prekomjerno ograničava ulogu spekulacije (teorije) na kraju postaje spekulativniji i empirijski slabije utemeljen od teorije koja joj je otvorena.²⁸

Zanimljiv je još jedan zaključak koji se može izvući iz spoja arhivskog pragmatizma i jenkinsonovske adoracije istine pohranjene u arhivskim dokumentima. U dokumentu je, smatra se, doista pohranjena istina o prošlosti, ali ta istina nije za arhivista, on ne radi ništa s njom. On je prestao baviti se poviješću, prestao je biti korisnik arhiva – to je za druge. Arhivski dokument za njega je fizički objekt u kojemu je doduše pohranjena osobita vrijednost, ali, on se bavi tehničkim pitanjima, omotom, a ne onime što je u njemu. Svoju objektivnost postiže uzdržavanjem od otvaranja omota i dodira s njegovim sadržajem, jer bi tada bio samo jedan od korisnika koji su, kako iskustvo pokazuje, uvijek pristrani i na stvari gledaju iz svoje vlastite perspektive i polazeći od svojih specifičnih interesa. Imperativ objektivnosti i nepristranosti odmaknuo je arhiviste korak dalje od predmeta kojim se bave. S fizičkim objektima javljaju se potom tehnički problemi – kako ih razvrstati, urediti i popisati – i ti tehnički problemi, uz dodatak historicizma devetnaestog stoljeća kao pokrića, generiraju klasičnu arhivsku teoriju.²⁹ Stoga ne iznenađuje da se oživljavanje interesa za arhivsku teoriju

²⁸ Nesmith, T. „Still Fuzzy, But More Accurate: Some Thoughts on the “Ghosts” of Archival Theory“.

Archivaria 47 (1999), str. 139.

²⁹ Dobru ilustraciju pragmatičnog aspekta načela provenijencije daje Brenneke u izvješću o njegovu uvođenju u Tajnome državnom arhivu u Berlinu. Komentirajući poteškoće koje su arhivisti imali s pronalaženjem spisa u arhivu navodi da je „[zbrka] napokon postala tako velika da je primljeno s olakšanjem kada se pojavilo mišljenje da spise treba ostaviti onako kako su dospjeli“ (Brenneke, *nav. dj.*, str. 67-68). Historicistički sastojak nešto se rjeđe ističe, možda i stoga što ga u arhivističkom diskursu obično zaklanjaju navodi o historiografskom

naročito od osamdesetih godina prošlog stoljeća podudara s rastućom sumnjom u održivost ove strategije objektivnosti i manje ili više suzdržanim povratkom arhivista kao „sukreatora“ arhiva.³⁰

Govoreći o konceptu arhivskog fonda Cook daje još jedan zanimljiv odgovor na pitanje o svrsi arhivske teorije. Prema njemu, „Postoje dva razloga [za arhivsku teoriju]. Fond je bitan odraz biti arhivskog posla, onoga što arhivske dokumente čini vrijednima, što definira našu struku. Drugo, još i više, svaka ponuđena alternativa gora je i još varljivija.“³¹ Jednostavnije rečeno, svrha je arhivske teorije – dok se ne domislamo nečim boljem – u tome da je se ima. Niti ovaj navod jednog od vodećih teoretičara među arhivistima ne govori u prilog uvjerljivosti osnovnih koncepata kojima trenutno raspolazemo, no ukazuje na ulogu strukovnih motiva u oblikovanju onoga što nazivamo arhivskom teorijom, koju očito ne treba podcijeniti. Ovakav odgovor zorno pokazuje koliko je za Cooka, i većinu arhivista koji raspravljaju o ovim pitanjima, arhivska teorija, ili konceptualiziranje arhiva na način koji je relevantan za postupanje s arhivom, nužnost.

Danas, dakle, raspolazemo s više od jednog koncepta arhiva, više interpretacija arhiva koje žele usmjeravati pristup arhivu. Arhiv je i nadalje za većinu vjerodostojan trag prošlosti, iako je vjerodostojnost pod stanovitim ograničenjima; arhivske dokumente, smatra se, i nadalje odlikuje povlašteni odnos prema kontekstu nastanka, iako se priznaje da se taj kontekst ne može pohraniti u dokumente i nazrijeti kroz njih u cjelini i bez stanovite preobrazbe, i iako je upitno može li se isti takav povlašten, definirajući, odnos uskratiti i mnogočemu što se tradicionalno ne smatra arhivom. Istovremeno, arhiv je i informacijski resurs i povijesni izvor, ali i poslovni resurs, naročito ako se radi o dokumentaciji u javnim

pozitivizmu i Rankeovoj metodi kao glavnom teorijskom izvoru načela provenijencije. Utjecaj njemačkog historicizma devetnaestog stoljeća na arhivsku teoriju obrazlaže i G. Kimball u „The Burke-Cappon Debate: Some Further Criticisms and Considerations for Archival Theory“. *American Archivist* 48 (1985), str. 371-375.

³⁰ Usp. Schwartz, J. M., Cook, T. „Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory“. *Archival Science* 2 (2002), str. 1–19; Cook T., Schwartz, J. M. „Archives, Records, and Power: From (Postmodern) Theory to (Archival) Practice“. *Archival Science* 2 (2002), str.. 171–85; Cook, T. „The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists, and the Changing Archival Landscape“. *American Archivist* 74 (2011), str. 600-632; Ketelaar, E. „Tacit Narratives: The Meanings of Archives“. *Archival Science* 1 (2001), str. 131–41; Nesmith, T. „Still Fuzzy, But More Accurate: Some Thoughts on the “Ghosts” of Archival Theory“. *Archivaria* 47 (1999), str. 136-150.

³¹ Cook, T. „The Concepts of the Archival Fonds in Post-Custodial Era: Theory, Problems and Solutions“. *Archivaria* 35 (1993), str. 26.

službama i korporacijama, gdje mu je svrha doprinijeti uspješnosti poslovanja. Identitet i kultura i nadalje su motivi koji se naglašeno vežu uz koncept arhiva. Nekoliko radikalnije novih pogleda prodrlo je u arhivistički diskurs na širokom valu postmodernizma u protekla tri desetljeća, kojim je taj diskurs danas izrazito natopljen. Uvid da se arhiv proizvodi i koristi kao sredstvo komunikacije, medij, kao jedan od regulatornih mehanizama odnosa u društvu i odnosa društva, pojedinca ili grupe prema sebi, mjesto kroz koje se prelamaju odnosi moći i strategije utjecaja i prešućivanja, da nipošto nije nepristran i sasvim proziran prozor u prošlu realnost, jedan je od središnjih motiva „arhivističkog“ postmodernizma. U istom sklopu ideja i argumentacije i pod utjecajem nekolicine postmodernih autora³² javlja se arhiv kao tehnika suočavanja s temporalnošću, na osobnoj i kolektivnoj razini, i kao taksonomija koja djeluje uslijed i usprkos neumitnosti osipanja i brisanja.³³ U utjecajnom eseju o arhivu i arhiviranju³⁴ Derrida koncept arhiva postavlja s jedne strane u temeljnu strukturu psihičkog aparata: arhiv je tu neizbježna, i neodlučena, praksa, a s druge strane vraća ga njegovu etimološkom izvoru među mehanizme vlasti i kontrole. Prijemčivost arhivista za ovaj način razmišljanja znakovita je, osobito ako je usporedimo s odjekom historicizma devetnaestog stoljeća u prvim formulacijama i obrazloženjima arhivističkih načela, no ne može se izbjeći pitanje je li riječ o istom ili različitim arhivima i kako bi ovaj koncept mogao utjecati na praksu arhiva. Je li ovaj zov utemeljenja u imanentno ljudskome sličan zovu „netaknutog izvora“ u autentičnim ostacima prošlosti kojima je bio očaran Ranke, i koji je proizveo koncept arhiva koji postmoderni koncepti navodno dekonstruiraju?³⁵

³² Na zastupljenost ovih motiva u raspravama o konceptu arhiva osobito je utjecao Jacques Derrida i njegov esej *Archive Fever: A Freudian Impression*. Chicago, London 1996. U arhivističkoj literaturi u proteklih petnaestak godina gotovo da nema rada koji se bavi konceptom arhiva, a da ga ne navodi u ovom ili onom kontekstu. Ovaj se utjecaj dijelom vjerojatno može zahvaliti samome naslovu. Ustaljene su i adaptacije Foucaultovih navoda, osobito o odnosima moći u diskurzivnim praksama, uglavnom iz *Les Mots et les Choses. Une archéologie des sciences humaines*, Paris, 1966. i *L'Archéologie du savoir*. Paris 1969.

³³ Razmjerno neutralan pregled ovih utjecaja donosi Hardiman, R. „En mal d'archive: Postmodernist Theory and Recordkeeping“. *Journal of the Society of Archivists* 30:1 (2009), str. 27-44. Cook u jednom članku donosi i „genealogiju“ postmodernista među arhivistima, usp. Cook, T. „Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts“. *Archival Science* 1 (2000), str. 3-24.

³⁴ Derrida, J. *Nav. dj.*

³⁵ Za Rankeov emotivni odnos prema arhivima, s motivima koji se opisuju u terminima seksualne želje, vidi Freshwater, H. „The Allure of the Archive: Performance and Censorship“. *Poetics Today* 24:4 (2003), str. 729-758.

Mnoge od ovih interpretacija preuzetih iz drugih istraživačkih tradicija i prilagođenih za lokalnu uporabu pokazuju da koncept arhiva ne pripada samo arhivima u tradicionalnom smislu i da je tradicionalni arhiv, koji se ponekad izvan arhivističke zajednice preciznije imenuje kao 'birokratski' arhiv, jedan među raznim oblicima i tipovima arhiva. Pitanja koja se ovdje postavljaju još su jedan brisač granica među disciplinama. Ponuđeni koncepti nisu ekskluzivno arhivistički: neki nisu niti prepoznatljivo arhivistički u tradicionalnom smislu pa ih mnogi i ne smatraju relevantnima, kao da se iza iste riječi „arhiv“ krije nešto sasvim drugo. Tako je recepcija dostupnih koncepata prilično selektivna, ponegdje možda i proizvoljno selektivna, a naša sposobnost procjene učinaka koje oni mogu imati u pojedinim aspektima rada arhiva još je nesigurna, „u povojima“ kako kaže Nesmith.³⁶ Kada se Jenkinson tridesetih godina prošlog stoljeća obraćao arhivistima govoreći im o njihovoj misiji, moglo se s pravom pretpostaviti da „oni točno znaju na što on misli kada kaže „arhiv“ i da svi prisutni dijele manje-više isto razumijevanje“. Danas bi, kada se nekog čuje da govori o arhivu „bilo glupo postaviti takvu pretpostavku“.³⁷

Širenje koncepta arhiva doista predstavlja problem za tradicionalnu arhivsku teoriju. Nekad je samo suverena vlast mogla imati arhiv, odnosno tim imenom punopravno nazivati svoju imovinskopravnu i upravnu dokumentaciju. U vrijeme kada se formuliraju tradicionalna arhivistička načela „znalo“ se da arhive stvaraju samo tijela vlasti i pravne osobe obavljajući svoju djelatnost, pri čemu su se arhivi privatnopravnih osoba mogli smatrati drugorazrednima i u neku ruku „nepravima“.³⁸ Kada su formulirali tradicionalna arhivistička načela njihovi su tvorci imali u vidu prvenstveno tipičnu arhivističku dokumentaciju upravnih tijela 18. i 19. stoljeća i drugim se mogućim arhivima nisu bavili.³⁹ Nekoliko desetljeća kasnije taj se status manje-više prestao odricati fizičkim osobama i neformalnim skupinama grupiranima oko određene djelatnosti, dok se danas arhivom bez ustezanja može nazvati bilo što što je odloženo u želji da se čuva, uključujući i materijale kao što su Warholove vremenske kapsule ili zbirke stvari za svakodnevnu uporabu koje je netko odlučio čuvati kao trag proteklog vremena. Ova vrsta demokratizacije arhiviranja, uslijed koje se svaka vrsta „sakupljanja,

³⁶ Nesmith, T. „Reopening Archives: Bringing New Contextualities into Archival Theory and Practice“. *Archivaria* 60 (2005), str. 259-260.

³⁷ Harris, V. „On (Archival) Odyssey(s)“. *Archivaria* 51 (2001), str. 8.

³⁸ Izuzetak od pravila mogle su biti istaknute obitelji, prvenstveno plemstvo, što je posljedica strukture feudalnog društva.

³⁹ Usp. Ketelaar, E. „Archival Theory and the Dutch Manual“. *Archivaria* 41 (1996), str. 31-40.

prikupljanja, nagomilavanja, sortiranja, razvrstavanja, sređivanja i ponovnog sređivanja može nazvati arhivskom praksom⁴⁰ izaziva određenu nelagodu i kod istraživača i drugih koji se bave nečim što nazivaju arhiviranjem, jer bilo što bilo gdje može biti arhiv, uključujući i ono što je odloženo kao bezvrijedan otpad i slučajno je sačuvano. Ispitujući kako daleko može odvesti ovako otvoren pojam arhiva jedan istraživač zaključuje, ne nužno ironično, da bi upravo smeće moglo biti ono što je najvrednije čuvanja; pravilo bi, kaže, moglo biti da „što se neka stvar pokazuje kulturno vrednijom i komercijalno popularnijom sada i ovdje, trebala bi biti manje prikladna da je se čuva.“⁴¹

Ne bi li bilo jednostavnije učiniti korak nazad i povući se iz ovako proširene domene arhiva u lakše određivo područje kakvo su podrazumijevali Jenkinson i njegovi sugovornici? Na taj bi se način problemsko područje moglo pojednostaviti i vratiti u okvire iz vremena Papritzta i Ducheina, ili tu negdje. Ova je mogućnost slabo izvjesna iz barem dva razloga. Prvo, niti klasični upravni arhivi više ne nastaju i ne strukturiraju se onako kako je to bilo krajem 19. stoljeća u doba formuliranja klasične arhivske teorije. I njihovi sadržaji postaju umreženi, dijeljeni, umnoženi, reciklirani, „rudareni“, pretraživani i korišteni zajedno s drugim tipovima arhiva ili informacija na mreži, i prije no što dospiju u javni arhiv. Korisnici, uključujući i same stvaratelje kao korisnike, kreću se tim dijeljenim prostorom tražeći ono što im treba i tradicionalne klasifikacije izvora ne znače im previše. Drugi je razlog naprosto to što arhivistička zajednica ne raspolaže alternativnim konceptom koji bi opravdao povlačenje u takvu užu domenu interesa, a da se pri tome pitanje arhiva, u intelektualnom smislu, sasvim ne napusti.

Ducheinov zaključak s početka ovog poglavlja ostaje aktualan i desetljećima nakon što je izrečen, iako u nešto drukčijem kontekstu. Nakon pedesetak godina brušenja, revidiranja i spašavanja načela, njihova definicija nije puno jasnija, a primjena nije nimalo lakša. Uz stare nedoumice prisutne su i neke novije, poput prezentacije podataka o kontekstu u skupnim katalogima i dijeljenja sadržaja. Za dva ključna pojma – arhivskog fonda i stvaratelja – još nema bolje definicije od one početne cirkularne. Postoje i nedoumice oko načina na koji arhivisti, slijedeći načela, u opisu gradiva predstavljaju kontekst nastanka opisnih jedinica.

⁴⁰ Biber, K, Luker, T. Evidence and the Archive: Ethics, Aesthetics, and Emotion. *Australian Feminist Law Journal* 40:1 (2014), str. 1-14.

⁴¹ Greetham, D. “Who’s In, Who’s Out”: The Cultural Poetics of Archival Exclusion. *Studies in the Literary Imagination* 32:1 (1999), str. 9.

Neki istraživači skreću pozornost na to kako malo korisnika gradiva doista koristi široku kontekstualizaciju dokumenata koju arhivisti žele naglasiti.⁴² Arhivisti, slijedeći opet načelo provenijencije, ulažu značajnu količinu vremena proučavajući i dokumentirajući administrativne povijesti od kojih sami imaju malo koristi, a drugi gotovo nimalo.⁴³ Eksplikacije načela i norme opisa tvrde da je opis konteksta nastanka nužan za razumijevanje arhivske jedinice, ali ne preciziraju o čemu se tu radi niti zašto dolazi do ovakvih pojava.

Što se tiče vrednovanja, mogu se identificirati barem dva specifična problema vezana na ovaj ili onaj način s načelom provenijencije, odnosno prvobitnog reda, u njegovim različitim varijantama. Ne mali dio arhivista drži se tradicije prema kojoj postoji nešto inherentno arhivskome gradivu što ga čini takvim i po čemu ima vrijednost arhivskog gradiva. Jenkinson i Duranti najutjecajniji su predstavnici ovakvog načina razmišljanja. Prema njima, arhivski dokumenti i cjeline imaju tzv. „intrinzičnu“ vrijednost koja proizlazi iz njih samih i nije im dodijeljena izvvana.⁴⁴ „Arhivska veza“ (archival bond), autentičnost, vjerodostojnost, istina, nepristranost koja se stječe zahvaljujući nastajanju usput tijekom obavljanja aktivnosti, neki su od izraza kojima se nastoji definirati to unutarnje svojstvo koje nešto čini arhivskim. Ako je nešto već svojom unutarnjom prirodom određeno kao arhivsko, nameće se zaključak da je „ideja da mu se pridaju vrijednosti u dubokom konfliktu s arhivskom teorijom“.⁴⁵ Arhivistima ostaje da samo prepoznaju unutarnje arhivsko obilježje, kao kod Duranti, ili da ostave stvaratelju da sam, manje ili više spontano, razluči ono što je arhivsko od onoga što to nije, kao kod Jenkinsona. Takav pristup opravdava da se iz arhiva isključi samo ono u čemu nema inherentnih arhivskih svojstava, no takva se svojstva mogu pripisati koječemu što arhivisti (i stvaratelji) inače izlučuju.

„Intrinzičarima“, poput dvoje navedenih, svojstveno je i to da arhivsku vrijednost, ili arhivsko svojstvo, smatraju načelno konstantnom i nepromjenljivom, na neki način ugrađenom u sam arhivski dokument ili (organsku) arhivsku cjelinu. Ona može slabiti i biti kompromitirana poput drugih unutarnjih svojstava, no to je onda posljedica loše brige, zuba vremena ili greške čuvara arhiva. Ako se postupa ispravno, arhivska bi vrijednost trebala biti i

⁴² Harris, V. On (Archival) Oddyssey(s). *Archivaria* 51 (2001), str. 5.

⁴³ Hurley, Ch. *Nav. dj.*

⁴⁴ Usp. Duranti, L. „The Concept of Appraisal and Archival Theory“. *American Archivist* 57:2 (1994), str. 328-344; „The Archival Bond“. *Archives & Museum Informatics* 11 (1997), str. 213-218; „Diplomatics: New Users for an Old Science, Part VI“. *Archivaria* 33 (1991/92), str. 6-24.

⁴⁵ Duranti, L. „The concept of Appraisal...“, str. 328.

konstantna i univerzalna, neovisna o kasnijim promjenljivim okolnostima. Odatle slijede mogućnost i zadaća objektivnosti u vrednovanju, a svako ponovno vrednovanje bilo bi ili greška ili ispravljanje ranije greške.

Nastojeći se odmaknuti od ovakvog, mogli bismo reći 'dokumentocentričnog' pristupa, mnogi autori zastupaju stav da vrijednost arhivskih dokumenata i cjelina ne proizlazi iz njih samih nego iz konteksta njegova nastanka. Vrednovati se onda može i treba taj kontekst, a ne sam dokument ili cjelina. Za većinu njih pomak s dokumenata na provenijenciju ili kontekst nastanka kao predmet vrednovanja pravi je način da se vrednovanje dovede u sklad s klasičnim arhivističkim načelima. Među istaknutijim zastupnicima ovog, danas možda i dominantnog, pristupa navode se Cook, Booms, Bearman, Samuels i drugi.⁴⁶ Glavno pitanje u vrednovanju, kako odabrati dokumente koji će se čuvati, zamijenjeno je pitanjem kako identificirati provenijenciju/kontekst/funkcije koje će se dokumentirati: kada se to učini, bit će jednostavnije odabrati odgovarajuću dokumentaciju. Kod većine autora pri tome postoji uvjerenje, doduše ne uvijek sasvim čvrsto i ne bez određenih ograda,⁴⁷ da je moguće razmjerno pouzdano identificirati ključne elemente konteksta, funkcije ili stavove na temelju kojih će se odabrati što dokumentirati, i da je potom za tako identificirane predmete dokumentiranja moguće u cjelini raspoložive dokumentacije razlikovati važnije od manje važnoga. Pitanje je, međutim, u kojoj se mjeri ovaj pristup doista razlikuje od onoga od kojeg se hoće odmaknuti. Naime, bilo bi pogrešno zaključiti da i 'dokumentocentrični' pristup vrednovanju ne uvažava kontekst nastanka, dok god se taj kontekst smatra bitnim obilježjem dokumenta, a to je uglavnom i slučaj. Pažljivija analiza mogla bi pokazati da se razlike u

⁴⁶ Usp. Booms, H. „Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung: Zur Problematik archivarischer Quellenbewertung“. *Archivalische Zeitschrift* 68 (1972), str. 3-40; „Überlieferungsbildung: Keeping Archives as a Social and Political Activity“. *Archivaria* 33 (1991/92), str. 25-33; Bearman, D., Lytle, R. „The Power of the Principle of Provenance“. *Archivaria*, 21 (1985/86), str. 14-27; Bearman, D. *Archival Methods, Archives and Museum Informatics Technical Report No. 9*. Pittsburgh, 1989, str. 12-14; Cook, T. „Mind Over Matter: Towards a New Theory of Archival Appraisal“. *The Archival Imagination: Essays in Honour of Hugh A. Taylor*. Ontario 1992., str. 38-70; Samuels, H. *Varsity Letters: Documenting Modern Colleges and Universities*. Lanham, MD. 1998.

⁴⁷ Primjerice, Cook se s vremenom udaljava od ovog stajališta i pridružuje onima koji se, u potrazi za izvorom arhivske vrijednosti, fokusiraju na sam čin arhiviranja, usp. Cook, T. „'We Are What We Keep; We Keep What We Are': Archival Appraisal Past, Present and Future“. *Journal of the Society of Archivists* 32.2 (2011), str. 174-89.

pristupu više naglašavaju no što ih ima. Ako je to tako, početni problem na koji se upozorava ostaje manje-više ondje gdje je i uočen.

Dodatne poteškoće ovdje nastaju i ako netko ne dijeli uvjerenje da se vrijednost konstituira u kontekstu nastanka i skloniji je dati prednost perspektivi iz koje se vrednuje kao izvorištu vrijednosnog stava. Tada se inzistiranje na tome da se vrijednost izvodi iz konteksta nastanka gradiva može smatrati pokušajem nametanja vlastitog stava kao univerzalnog, od strane onih kojima je dana prilika da to čine, često i u ime drugih. Na ovom mjestu iznova se otvara problem zastupljenosti pojedinih perspektiva, društvenih slojeva, manjinskih skupina, i općenito manje „važnih“ ili moćnih, u javnim arhivima. Na prvi pogled čini se i logičnim i ekonomičnim kategorizirati stvaratelje ili funkcije i odabrati one koji će biti u fokusu akvizicijske politike arhiva i tako pojednostaviti i ubrzati odabir gradiva za arhiviranje. Strategija koja želi vrednovati dokumentaciju tako da stvara vrijednosne stavove o tome koje ili čije aktivnosti su važne i čija dokumentacija može ući u arhiv, a čija ne može, izlažu se riziku da ih se smatra nekorektnima, pa i diskriminatornima.⁴⁸ Pri tome, iz perspektive teme ovog rada, problem nije u subjektivnosti vrijednosnog stava, nego u tome da se taj stav prikazuje kao svojstvo objekta koji se vrednuje.

Vidimo da među arhivistima koji načelo provenijencije – u ovoj ili onoj varijanti – uzimaju kao mjerodavno za vrednovanje postoje znatne razlike: od toga da ga se smatra osnovom vrednovanja, do toga ga isključuje. Postoji ipak jedno obilježje koje dijele – i koje bi moglo biti izvor neodlučnosti – a to je da izvorište arhivske vrijednosti traže u objektu, na jednom kraju kao imanentno svojstvo arhivskog dokumenta, a na drugom kraju kao razliku u značaju čimbenika u kontekstu njegova nastanka.

⁴⁸ Pregled ovih stavova može se naći u: „The Archival Silver: A Perspective on the Construction of Social Memory in Archives and the Transition from Apartheid to Democracy“. *Refiguring the Archive*. Cape Town, 2002. str. 135-160; Schwartz, J.M. Cook, T. „Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory“. *Archival Science* 2:1-2 (2002) str. 1-19; Cook, T. Schwartz, J.M. „Archives, Records, and Power: From (Postmodern) Theory to (Archival) Performance“. *Archival Science* 2:3-4 (2002) str. 171-185; Harris, V. „On (Archival) Odyssey(s)“. *Archivaria* 51 (2001), str. 2-13; Millar, L. „Discharging our Debt: The Evolution of the Total Archives Concept in English Canada“. *Archivaria* 46 (1998), str. 103-146; Steedman, C. „The Space of Memory: in an Archive“. *History of the Human Sciences* 11:4 (1998), str. 65-83; Carter, R.G.S. „Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence“. *Archivaria* 61 (2006), str. 215-233.

1.3 Svrha i ciljevi istraživanja

Glavni je cilj ovog istraživanja identificirati i razložiti utjecaj klasičnih načela provenijencije i prvobitnog reda na načela i praksu organizacije, opisa i vrednovanja gradiva u arhivima, osobito u onom dijelu u kojem se vide bilo nedoumice i poteškoće u tome da se načela primijene, bilo poteškoće koje možda proizlaze iz samih načela ili njihove interpretacije. Ispitat će se pretpostavka da su pojedine poteškoće u primjeni načela u organizaciji i opisu gradiva i u traženju uvjerljive osnove za vrednovanje posljedica klasičnih formulacija arhivističkih načela i da se ne mogu izbjeći dok god se inzistira na normativnosti tih formulacija načela i koncepta arhiva koji im je u podlozi.

Odgovori na poteškoće o kojima je ovdje riječ obično se traže na jedan od tri načina. Arhivisti nešto starijih generacija, poput Duchaina, nastojali su razraditi set preciznijih pravila i uputa za primjenu načela, kojima bi se suzio prostor za iznimke i anomalije i obranila normativnost načela. Nasuprot tome, većina istraživača koji su se bavili ovom temom u proteklih tridesetak godina nastoje redefinirati načela – neki obzirnije, neki radikalnije – tako da ona zadrže svoj istaknuti status u arhivskoj teoriji, ali u nekom drugom obliku u kojem se neće javljati poteškoće vezane uz klasičnu formulaciju načela. Rezultat ovog napora su modeli poput funkcionalne provenijencije, koji je vjerojatno danas i najutjecajniji, koncepta *records continuuma* te nekih varijanti facetne provenijencije koji dijelom proizlaze iz dvaju spomenutih modela, a dijelom su vezani uz 'ontologizaciju' opisnih sustava.⁴⁹ Napokon, postoje i stavovi da se ovdje radi o izražajnosti opisnog sustava i da bi kompleksniji, izražajniji model opisa gradiva i njegova konteksta, izražajniji konceptualni model ili ontologija, mogao dati kvalitetnija rješenja.⁵⁰

U tom kontekstu valja ispitati koncepte o kojima je riječ, podrijetlo njihove normativnosti i pojedinih njihovih varijacija, te činjenicu da unatoč nejasnoćama i primjeni „en général“ vrlo uspješno zadržavaju stečeni normativni autoritet. Na primjer, na temelju čega arhivisti već stoljeće i po tvrde da su provenijencija, vjerodostojnost, nepristranost kako je definira Jenkinson, zapis kao trag prošlog ili kontekst nastanka nešto što bi trebalo biti

⁴⁹ Pregled glavnih crta ovog pristupa sadrže, među brojnim drugim, i radovi navedeni u bilješkama 4, 30, 35 i 46.

⁵⁰ Takav model, pod nazivom *Records in Context (RiC)* razvija radna grupa za opis arhivskog gradiva. Međunarodnog arhivskog vijeća na podlozi CIDOC-CRM. Nacrt za raspravu objavljen je u rujnu 2016. godine.

specifično upravo za arhive? Jesu li ih oduvijek deklarirali specifično arhivskima i – ako to nije tako – kada i zašto je došlo do toga da se takvima predstavljaju. Što ako se radi o nečemu u čemu nema ništa više od općeg pojma konteksta koji dijela manje-više svi? Ovo je pitanje smisljeno zbog toga što mnogi arhivisti bez zadržske prihvaćaju da je predmet arhivistike „priroda“ arhivskog dokumenata i arhivskih cjelina i da je ta priroda uspostavljena negdje u relaciji između dokumenta i njegova konteksta nastanka, kako nas upućuju ne samo Jenkinson i većina njemu suvremenih arhivističkih klasika, nego i brojni suvremeniji autori, na čelu s L. Duranti.⁵¹ Ako bi se pokazalo da se tu radi samo o općem pojmu konteksta i provenijencije (podrijetla) koji nije specifičan za jednu određenu domenu, o općenitom interpretativnom pravilu prema kojemu je stvari, naravno, bolje razumijevati u kontekstu – što god to bilo – nego izvan konteksta, ne može se izbjeći pitanje što bi ostalo od ovako definiranog predmeta arhivistike, a da ne bi stalo u uobičajeni repertoar kritike povijesnih izvora i bilo kakvog teksta općenito. U tom slučaju ne bi bilo osnove za zadržavanje normativnosti klasičnih arhivističkih načela, kako u strukturiranju i opisu gradiva, tako i kao osnove za definiciju vrednovanja kao dokumentiranja prošloga koje, ako i nije bez određene subjektivnosti i doze slučajnosti, ipak profesionalnim standardima nadilazi *ad hoc* bavljenje ovim poslom.

Koncepti arhiva danas dolaze u dvije boje. U varijantama prve skupine, o kojoj je do sada bilo više riječi, „priroda“ arhiva traži se u odnosu dokumenta i konteksta njegova nastanka. Tako pronađena priroda postaje normativna u pogledu strukturiranja i opisa arhivskog gradiva, a najčešće i u pogledu njegova vrednovanja, makar i tako da unošenje vrijednosnog stava deklarira nedopustivim.⁵² Drugu pak skupinu karakterizira stav da se arhiv i arhivska vrijednost stvaraju iz interesa i volje da se prema nečemu odnosi kao prema (svome) arhivu. Pažnja se s traženja pretpostavljene imanentne prirode arhivskog gradiva preusmjerava na „proučavanje načina na koji ljudska percepcija, komunikacija i ponašanje

⁵¹ Usp. Duranti, L. “Archival Science”. Kent, A. (ur.), *Encyclopedia of Library and Information Science* 59 (1996), str. 1-19; Duranti, L. “The Archival Body of Knowledge: Archival Theory, Method, and Practice and Graduate and Continuing Education”. *The Journal of Education for Library and Information Science* 34, str. 8-24.

⁵² U odnosu na vrednovanje izuzetak je pragmatičan pristup prema kojem vrijednost arhivskog gradiva određuje interes korisnika. Arhivsko gradivo ovdje i dalje ima svoja specifična svojstva (autentičnosti, nepristranosti i sl.), ali ona nisu više od jednoga među mnogim kriterijima koji se uzimaju kao relevantni jer su relevantni korisniku. Najpoznatiji zastupnik ove pragmatičke struje svakako je Schellenberg.

oblikuju arhive.⁵³ O tome će biti potrebno reći nešto više od jedne rečenice, no na ovom mjestu bit će dovoljno primijetiti da se ovi arhivopoetički interesi i percepcije mogu mijenjati, pa nisu daleko niti zaključak da se i provenijencija može mijenjati⁵⁴ niti tvrdnja da inzistiranje na načelu provenijencije često služi prikrivenoj kontroli načina na koji se interpretira arhiv, odnosno „politiziranju [arhiva] pod krinkom neutralnosti“ izvornog reda.⁵⁵ Iz ove perspektive načelo provenijencije, u obliku u kojem sugerira da je arhiv autentičan otisak prošloga, može izgledati kao sredstvo pomoću kojeg arhiv postaje fetiš i kojim obećaje više nego što može dati. Danas nije rijedak stav da je naivno vjerovati da bi bilo koji arhiv mogao biti vjerodostojna zamjena za realitet prošloga. „Što god da arhiv sadrži, već je rekonstrukcija – zapis o povijesti iz određene perspektive: on ne može pružiti neometan pristup samim događajima. Bez obzira na to što su povjesničari nekada vjerovali, danas je široko prisutan dojam da su čak i upravni spisi, koji izgledaju kao da su samo zbirke brojeva, u stvari već i sami rekonstrukcije i interpretacije. Netko je odlučio što je vrijedno računanja i kako da se to računa.“⁵⁶

I u ovakvom performativnom konceptu arhiva nailazi se na dominantan motiv arhiva kao (autentičnog) traga prošloga, izvornosti i strukture s kojom treba postupati pažljivo ako se želi očuvati bitno svojstvo arhiva. Novije varijante načela provenijencije – ma kako radikalno odstupale od uobičajene tradicionalne⁵⁷ – bez razlike ispovijedaju gotovo istu 'ideologiju

⁵³ Nesmith, T. „Still Fuzzy, But More Accurate: Some Thoughts on the „Ghosts“ of Archival Theory“. *Archivaria* 47 (1999), str. 142.

⁵⁴ Nesmith, T. *Nav. dj.*, str. 146. Za varijante ovog stava vidi: Nesmith, T. „The concept of societal provenance and records of nineteenth-century Aboriginal–European relations in Western Canada: implications for archival theory and practice“. *Archival Science* 6 (2006), str. 351-360; Brothman, B. „Afterglow: Conceptions of record and evidence in archival discourse“. *Archival Science* 2 (2002), str. 311-342; Ketelaar, E. „Tacit Narratives: The Meaning of Archives,“ *Archival Science* 1:2 (2001), str. 138. Hurley, Ch. „Parallel Provenance: What If Anything Is Archival Description? *Archives and Manuscripts* 33:1 (2005), str. 110-145; Bastian, J. „Reading Colonial Records Through an Archival lens: The Provenance of Place, Space, and Creation“. *Archival Science* 6 (2006), str. 267-284. Wurl, J. „Ethnicity as Provenance: in search of values and principles for documentint the immigrant experience“. *Archival Issues* 29:1 (2005), str. 65-76.

⁵⁵ Usp. Greetham, D. „'Who's In, Who's Out': The Cultural Politics of Archival Exclusion“. *Studies in the Literary Imagination* 32:1 (Spring 1999), str. 1–28.

⁵⁶ Manoff, M. *Nav. dj.*, str. 14.

⁵⁷ Dobar su primjer interpretacije predmeta i sadržaja dokumenta kao bitnog aspekta njegove provenijencije, ponekad možda i važnijeg od stvaratelja dokumenta. Usp. Bastian, J. A. „Reading Colonial Records Through an Archival Lens: The Provenance of Place, Space and Creation“. *Archival Science* 6 (2006), str. 267-284.

traga' i pokazuju istu, ako ne i snažniju, „hantise des origines“, kako bi to nazvao Bloch.⁵⁸ Moglo bi se reći da ga na neki način i poistovjećuju s njom.

U tom smislu, jedan od ciljeva ovog rada je i pokušati vidjeti može li se naći alternativa konceptu provenijencije kao izvornosti, mimo toliko privlačne i snažne ideologije traga. Da bi taj pokušaj bio uvjerljiv, treba ujedno i pokazati odakle toj ideologiji tolika privlačnost i takva otpornost. Ovakav pomak s utemeljujuće uloge izvornog konteksta nameće i pitanje kakve bi mogle biti njegove implikacije na način na koji arhivisti odabiru i obrađuju gradivo i kako obrazlažu te postupke. Može li bez takve uloge izvornog konteksta, načelno dovoljno otpornog na slobodne interpretacije i restrukturiranja kasnijeg tumača, ostati uvjerljivom tvrdnja da „arhiv može biti ono mjesto na kojem je čitava zajednica istinski predstavljena“?⁵⁹

1.4 Pretpostavke

1. Provenijencija je prije učinak arhiva nego njegovo svojstvo.

Povjesničar Dominick LaCapra u *History & Criticism* među ostalim govori i o prirodnoj težnji povjesničara da nađu red u naizgled kaotičnim stvarima, o prirodnom nagonu za stvaranjem pravoga reda koji će biti uvjerljiv i čvrst, čija će pojava istopiti stanovitu neodređenost i neodlučnost kojom djeluje predmet interesa, dok se u naizgled kaosu ne iščita određeni red.⁶⁰ Na sličan način o arhivistima na jednom mjestu govori kanadski arhivist Brian Brothman – i oni su sudionici u „postavljanju na scenu objektivnosti“, i oni igraju ulogu u „stvaranju onoga što je Roland Barthes nazvao 'učinkom realnosti'“. ⁶¹ Od početka devedesetih godina prošlog stoljeća slične teze nisu rijetkost u arhivističkoj literaturi, osobito kod autora koji su skloni arhivistički diskurs izložiti strujanjima postmodernih koncepata, ali i kod drugih.⁶² No, prije ili kasnije, pretpostavka koji se ovdje nudi – da se na provenijenciju u najmanju ruku može gledati kao na učinak želje, nešto što se traži od arhiva, a ne njegovo ishodište u manje-više autonomnoj prošlosti – razblažuje se pred ostatkom potrebe za

⁵⁸ Bloch, M. *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*. Paris 1949, str. 5-9.

⁵⁹ Bastian, J. A. *nav. dj.*, str. 284.

⁶⁰ LaCapra, D. *History & Criticism*. Cornell University Press, 1995., str. 83.

⁶¹ Brothman, B. „The Limits of Limits: Derridean Deconstruction and the Archival Institution“. *Archivaria* 36 (1993), str. 214.

⁶² Usp. radove navedene u bilješkama 8 i 30.

učinkom realnosti, koji je još uvijek dovoljan da tako djeluje. Ako arhiv i jest u određenoj mjeri konstituiran voljom onoga tko ga koristi kao arhiv da „postavi na scenu objektivnost“, još uvijek kao da ostaje dovoljno rezidualne izvornosti koja je otporna na ovu potrebu i nije njome iskvarena; u tragu prošle stvarnosti i dalje ostaje dovoljno same te stvarnosti. Ovo je ograničenje, pretpostavit ćemo, posljedica forme tumačenja i ne mora biti ograničenje za tvrdnju da provenijencija nije svojstvo arhiva, već njegov učinak, zahtjev koji mu se postavlja iz želje za takvim učinkom, posljedica „hantise des origines“.

2. Načelo provenijencije nije uvijek bilo središnji koncept arhivske teorije niti je jedini koncept od kojeg se mora poći u razumijevanju arhiva.

Arhivistička literatura ostavlja dojam da se sve što se tiče razumijevanja arhiva oduvijek vrti oko provenijencije i da tako mora biti. Taj je dojam proizveden fokusiranjem na jedan od modela tumačenja arhiva, a ne nedostatkom drugih koji bi mogli biti podjednako uvjerljivi. Povijest arhivistike u duljem razdoblju poznaje i druge mogućnosti te – uz analize arhiva koje u novije vrijeme nude druge discipline, koje tematiziraju ovaj pojam – može pomoći da jasnije uočimo i obrazložimo zašto je koncept provenijencije u jednom razdoblju postao tako dominantan.

3. Inzistiranje na tradicionalnim konceptima provenijencije i izvornosti može se velikim dijelom protumačiti kao strategija zaobilaznja kontingentnosti arhiva.

Treća pretpostavka koja se ovdje ne može zaobići jest ona o kontingentnosti arhiva. Mnogi arhivisti nerado prihvaćaju činjenicu da su arhivi očuvani u svome sadašnjem obliku često slijedom niza događaja koji su mogli biti i drukčiji, da su znane nam i neznane prilike i postupci pojedinaca i ustanova utjecali – ne nužno svjesno i namjerno – na to hoće li neki dokumenti nastati i hoće li se i kako sačuvati. I u arhivskoj teoriji i u praksi prisutan je stanovit strah od kontingentnosti onoga čime se arhivisti bave i onoga što rade: strah da neće moći dobro arhivirati sve što treba arhivirati ili da će postupci arhivista kontaminirati izvornost arhivskog gradiva.⁶³ Glavni plod ovog straha vidi se u naporima da se uspostavi sustav nadzora nad svima koji proizvode dokumentaciju, da se nadzire svako izlučivanje i da se sudbina cjelokupne dokumentacije koja nastaje na području nadležnosti pojedinog arhiva

⁶³ Ovaj je strah karakterističan osobito za jenkinsonovsku školu, usredotočenu na koncept autentičnosti, može se reći i da je oblikovao njezin pristup vrednovanju.

stavi pod kontrolu sveobuhvatnih popisa s rokovima čuvanja, čak i ako je razložno vjerovati da su dosezi ove strategije vrlo ograničeni.⁶⁴ Arhivističke teorije vrednovanja mogu se u gotovo svim varijantama, osim onih koje polaze od vrijednosti gradiva za korisnika, tumačiti kao mehanizam kojim se poriče kontingentnost arhiva i suzbija ideja arhiva kao političkog projekta. Na isti način može se tumačiti i inzistiranje na konceptu prvobitnog reda arhivskog gradiva.

4. Suvremena široka definicija konteksta arhivskog dokumenta ne dopušta jasno razlikovanje arhivskih dokumenata od drugih tekstova.

Kontekst je postao ključni pojam kojim se želi opisati bit arhiva. On nadopunjava i reinterpretira stare pojmove provenijencije i izvornog reda. U najskromnijem obliku načelo provenijencije tvrdilo je samo da dokumentaciju jednog stvaratelja ne treba miješati s dokumentacijom drugih stvaratelja.⁶⁵ S vremenom se u igru uvode i drugi zahtjevi, da bi se napokon došlo do vrlo širokog pojma konteksta koji može uključivati čitav interpretativni horizont, zapravo neodređeno mnoštvo mogućnosti interpretacije i kontekstualizacije, u koje je dokument bio smješten. Stare definicije konteksta arhivskog gradiva, one koje se fokusiraju samo na organizacijski ili na funkcionalni kontekst nastanka gradiva, mnogi suvremeni autori ne smatraju dovoljno obuhvatnima i dobrima da objasne što taj utemeljujući kontekst doista jest i kako ga treba razumjeti i predočiti.⁶⁶ Zato se pribjegava znatno širem, obuhvatnijem i

⁶⁴ U članku objavljenom 1989. David Bearman uvjerljivo pokazuje da arhivska služba u Sjedinjenim Državama niti jednom raspoloživom metodologijom vrednovanja ne može obuhvatiti više od par postotaka cjelokupne dokumentacije koja nastaje, već i uslijed nesrazmjera resursa i količine dokumentacije koja nastaje, te da će većina dokumentacije koja će biti sačuvana i nakon nekoliko desetaka godina biti ona koja nije prošla postupak vrednovanja (Bearman, D. *Archival Methods. Archives & Museum Informatics Technical Report 9*, 1989. http://www.archimuse.com/publishing/archival_methods/#ch1 . (10. 3. 2012.)

⁶⁵ Usp. Duchein, M. „Theoretical Principles and Practical Problems of Respects des Fonds in Archival Science“. *Archivaria* 16 (1983), str. 64–82.

⁶⁶ Usp. Cook, T. „Fashionable Nonsense or Professional Rebirth: Postmodernism and the Practice of Archives“. *Archivaria*, 51 (2001), str. 14-35; Nesmith, T. „Reopening Archives: Bringing New Contextualities into Archival Theory and Practice“. *Archivaria*, 60 (2005), str. 259-274; „The Concept of Societal Provenance and Records of Nineteenth-century Aboriginal-European Relations in Western Canada: Implications for Archival Theory and Practice“ *Archival Science*, 6.3-4 (2006), str. 351-360; Bastian, J. A. „Whispers in the Archives: Finding the Voices of the Colonized in the Records of the Colonizer“. *Political Pressure and the Archival Record*, ur. Procter, M., Cook, M. i Williams, C. Chicago, 2005, str. 25-43; Millar, “The Death of the Fonds and

difuznijem pojmu konteksta arhivskog dokumenta, koji se može širiti u nedogled i u kojem nema nikakve razlike između arhivskog dokumenta i bilo kojeg drugog teksta. Ovako određen pojam konteksta arhivskog dokumenta ne daje nikakve osnove da se govori o nečem specifično arhivskome, on samo određuje granice mogućih interpretacija za bilo koji tekst kao takav – „... svaki tekst ima pretpostavljeni povijesni i kulturni kontekst i sam kontekst teksta nije samo tekstualan – nije nešto što bi se odigravalo samo i u cjelini u domeni teksta. Kontekst tekstova koji nas zanima određuje i ograničava valjane interpretacije koje ti tekstovi mogu imati.“⁶⁷

5. Za pretpostavku o neintencionalnosti i spontanosti u nastanku arhivskog dokumenta, na kojoj se često temelje stavovi o njegovoj specifičnosti i vjerodostojnosti, nema argumenata. Nju je lakše razumjeti kao projekciju socijalnih ili psihičkih predispozicija.

Kao što smo vidjeli, specifična vrijednost arhivskog dokumenta često se pripisuje spontanosti njegova nastanka, nepristranosti i izostanku primisli njegova autora u odnosu na buduće interpretacije toga dokumenta kao povijesnog izvora. „Ova kvaliteta nesvjesnosti ili nevinosti“, navodi na jednom mjestu Freshwater komentirajući stanoviti osjećaj užitka u čitanju korespondencije Lorda Chamberlaina, „sigurno igra važnu ulogu u privlačnosti teksta. ... Svoju vrijednost ovaj birokratski otpad velikim dijelom sigurno duguje činjenici da su ga stvorili i skupili ljudi koji nisu imali na umu njegovu buduću uporabu. Nisu bili svjesni toga da bi njihove bilješke, zapisi i izvješća jednoga dana mogli privući pažnju javnosti i bez sumnje bi bili jako iznenađeni kada bi saznali da će privući interes istraživača.“⁶⁸

Ova privlačna pretpostavka o neintencionalnosti u nastanku arhivskog dokumenta prema njegovu budućem tumačenju – koja prema Jenkinsonu i drugima koji specifičnost arhivskog dokumenta vide u tome da je on nastao spontano u obavljanju djelatnosti, a ne sa svrhom da usmjerava buduća tumačenja, razlikuje arhivski dokument od drugih tekstova i čini ga na poseban način vjerodostojnim – nije, međutim, ničim dokazana niti tako uvjerljiva kao se na prvi pogled čini. To što stvaratelj dokumenta možda nije imao namjeru pisati za daleku

the Resurrection of Provenance: Archival Context in Space and Time“. *Archivaria* 53 (2002), str. 1–15; Meehan, J. ‘Rethinking Original Order and Personal Records’, *Archivaria*, 79 (2010), str. 27-44.

⁶⁷ Recher, N. *Objectivity. The Obligations of Impersonal Reason*. Notre Dame University Press, 1997, str. 201.

⁶⁸ Freshwater, H. *Nav. dj.*, str. 741.

budućnost ne znači da nije bilo nikakve namjere koja instrumentalizira dokument i čini da filtrira ono što će se prikazati kao stvaranost, jednako kao i svjesno pisanje za budućnost. S druge strane, današnji autori dokumenata, barem u javnom sektoru, znaju da će njihove dokumente moći pogledati ne samo razna nadzorna tijela i revizori, nego i javnost u najširem smislu na temelju propisa o pravu na pristup informacijama. Ako bi pretpostavka o neintencionalnosti bila točna, današnje javne institucije, koje znaju za propise o pravu na pristup informacijama, ne bi mogle stvarati „pravo“ arhivsko gradivo, kakvim ga opisuje Jenkinson.

6. Klasična arhivska teorija pogled je prije svega na državne i njima slične arhive i rađena je iz njih i za njih.

Arhivska teorija dobrim je dijelom formulirana na iskustvu rada u državnim i sličnim većim javnim arhivima. Za poznati nizozemski priručnik za obradu i opis arhivske dokumentacije iz 1898. navodi se da se kroz njihova pravila naziru praktična iskustva koja su autori imali s dokumentacijom za koju su bili nadležni, pa su tako i njihovi razlozi za određena rješenja jasniji ima li se ovo u vidu.⁶⁹ Okruženje u kojem su oblikovane i u određenoj mjeri normirane osnove arhivske teorije vjerojatno se je odrazilo i na njezine namjere: kontrola procesa arhiviranja i upravljanja arhivima iz jednog normativnog izvorišta. Ovakvo podrijetlo arhivističkih načela možda može pomoći u razumijevanju sklonosti arhivista da nastoje postaviti obuhvatne integrirane sustave, iza kojih stoji veliki organizirajući mehanizam sa svojim pravilima.

Arhivisti znaju biti nepovjerljivi prema rješenjima u kojima slabi središnji organizirajući nadzor, bio on administrativni ili se ispoljavao kroz sustav pravila. Smatra se da bi mogla nastati šteta ako se ne prate i ne kontroliraju procesi koji dovode do oblikovanja arhiva, ako se ne nadzire proces izlučivanja, pa i procesi o kojima ovisi koji će i kakvi dokumenti nastajati. Arhivist na kraju lako dođe u iskušenje da traži ulogu regulatora koji će regulirati i proces inskripcije i arhivsku praksu u cjelini. Ambicija je velika, no upitno je u kojoj se mjeri ta uloga može ostvarivati. Potpomognuta analizama poslovnih aktivnosti i definiranjem dokumentacije koju trebaju proizvesti, popisima s rokovima koji će ujednačeno

⁶⁹ Usp. Ketelaar, E. „Archival Theory and the Dutch Manual“. *Archivaria* 41 (1996), str. 31-40. Horsman, P. *nav. dj.* str. 9-10.

odrediti što će se i koliko čuvati i što će se na kraju predati u arhiv, ova uloga regulatora na kraju teži proizvoditi arhive prema svome apriornom modelu. Drugim riječima, ne želi se samo senzibilizirati druge za pitanje arhiva, nego i na neki način vlastitom rukom sukreirati njihove arhive.⁷⁰ Koncepti i metodologije koje su arhivisti razvili polazeći od tradicionalnih arhivističkih načela pokazuju se kao tehnike za kontrolu nastajanja arhiva i nisu tek koncepti koji bi trebali opisati prirodu ili svojstva arhivskih dokumenata.

1.5 Metodologija

Kako se ovaj rad bavi implikacijama među teorijskim konceptima arhiva i metodologijama postupanja s arhivima i arhivskom dokumentacijom, zasnivat će se na kvalitativnoj analizi i usporedbi arhivističkih koncepata kako su izloženi i obrazloženi u stručnoj literaturi; zatim na analizi ponuđenih metodologija za organizaciju, obradu i predstavljanje arhiva te za vrednovanje dokumentacije, koje se ili izvode iz teorijskih koncepata ili nude kao pragmatični alati, bez ambicije da iza sebe imaju utemeljujući koncept arhiva; te napokon na analizi prakse u vrednovanju, organizaciji i opisu arhivske dokumentacije.

Osnova za ispitivanje teorijskih koncepata i njihovih ponuda za praksu u prvom je redu dugotrajna rasprava koja se posljednjih tridesetak godina vodi o ovoj temi u arhivskoj zajednici. Stajališta istraživača koji sudjeluju u ovoj raspravi iscrpno su dokumentirana u nekoliko vodećih stručnih časopisa i u ne odveć velikom broju tematskih publikacija i zbornika koji su posvećeni ovoj temi. Izvan ovog kruga, aktivan doprinos raspravi je simboličan: uglavnom se radi o prenošenju.

Analiza utjecaja ponuđenih koncepata i metodologija na području organizacije, opisa i predstavljanja arhiva kao „testno“ područje uzet će usvojene norme i pravila te tipologije arhivskih jedinica i obavijesnih pomagala. Posebna analiza određenog uzorka ili prikupljanje podataka o praksi upitnikom, ovdje nisu potrebni niti bi dali pouzdanije podatke. Naime, norme i pravila o kojima je riječ, posebice međunarodne norme arhivističkog opisa, nastale su

⁷⁰ Ovaj je pristup osobito zastupljen u korporativnom okruženju i svugdje gdje se uspjeh povezuje s razinom kontrole procesa i postupaka drugih. U tom je kontekstu više nego poželjna standardizacija i u tehničkom i u konceptualnom smislu, kao sredstvo koje doprinosi učinkovitosti i predvidljivosti procesa.

kao kodifikacija dotadašnje prakse, da bi je potom određivale i usmjeravale. S obzirom na širinu i trajanje procesa normiranja, uzorak koji je njima određen neusporedivo je veći i relevantniji no što bi to bio bilo koji uzorak koji bi se mogao pojedinačno obraditi. Druga im je prednost u tome što izražavaju kolektivni dogovor i stav o tome kako bi trebalo postupati.

Metodologije vrednovanja također su iscrpno opisane u svojim normativnim tekstovima, autoritativnim uputama i proizvodima, poput popisa s rokovima čuvanja. Uz to, koristit će se i rezultati dvaju anketnih istraživanja o primjeni metodologija vrednovanja koji su objavljeni. Praktična iskustva u primjeni pojedinih metodologija također su dobro dokumentirana u objavljenim izvješćima i raspravama.

Tema rada podijeljena je u četiri cjeline u okviru kojih će se analizirati održivost i moguće implikacije pretpostavki koje su izložene u prethodnom poglavlju u odnosu na tradicionalna arhivistička načela i njihov utjecaj na koncepte organizacije i vrednovanja arhivskog gradiva. U sljedećem, drugom, poglavlju razmotrit će se prisutnost i sadržaj koncepata reda i izvornosti u arhivskoj teoriji, počevši od starijih rasprava o prirodi i svrsi arhiva iz šesnaestog stoljeća. Svrha je ovako proširenog pregleda dvostruka: provjeriti valjanost gore navedene pretpostavke da načelo provenijencije nije uvijek bilo središnji koncept arhivske teorije niti je jedini koncept od kojeg se mora poći u razumijevanju arhiva, te identificirati druge motive ili koncepte kojima se objašnjava priroda arhiva, osim koncepata provenijencije, izvornosti i neintencionalnosti koji su karakteristični za tradicionalnu arhivsku teoriju. U trećem poglavlju obradit će se jedan od dva uže definirana cilja ovog rada: utjecaj tradicionalnih temeljnih arhivističkih koncepata na pristup organizaciji i predstavljanju arhivskog gradiva putem njegova opisa. Naglasak će pri tome biti na uočavanju ograničenja koja slijede iz njihove ortodoksne primjene. Na sličan način, u četvrtom poglavlju obradit će se utjecaj tih koncepata na području vrednovanja arhivskog gradiva. Na kraju, u petom poglavlju pokušat će se sistematizirati neke posljedice koje bi mogle slijediti iz naprijed navedenih pretpostavki – ukoliko su održive – i to kroz koncepte arhiva kao sredstva političkog i ideološkog djelovanja.

2. KONCEPTI REDA I IZVORNOSTI U ARHIVSKOJ TEORIJI

Načelo provenijencije ima dva osnovna sastojka: pojam reda i pojam spontanosti. Pravilo kaže da gradivo nastaje spontano, usput u obavljanju djelatnosti, akumulira se na neki prirodan način, nepristrano, odražava osobitost i individualitet trenutka nastanka. Istovremeno, u toj kontingentnosti djeluje logika reda, i to najčešće nužnoga ili „pravoga“ reda, a ne bilo kakvoga. Razmišljanje o arhivu kao nečemu što je obilježeno kontingentnošću nije niti osobito novo, niti neuobičajeno. Već i odustajanje od uređenja arhiva prema općoj logičkoj shemi koja bi vrijedila za sve arhive i prihvaćanje pravila da se dokumentacija čuva u cjelinama onako kako su nastale kod stvaratelja, uz obrazloženja koja se pozivaju na „organski rast“ ili koriste slične metafore i objašnjenja za oblikovanje arhivskih cjelina,⁷¹ nisu daleko od ovakvog načina razmišljanja. U proteklih dvadesetak godina mnogi arhivisti, naročito oni koje se smatra sklonima postmodernim pristupima, rado ističu kako arhiv, ili arhivski dokument, „nikada nije zaključen“, kako se mijenja sa svakom interakcijom ili interpretacijom, da je uvijek u nastajanju i nikada nema zajamčeno značenje te da možemo samo nagađati u što će se sutra preobraziti,⁷² tako da se kontingentnost javlja kao jedno od svojstava koja arhiv čine neodlučenim.

Arhiv je s jedne strane kontingentan, dok s druge strane i sam ovisi o konceptu reda. Kaže se da bez koncepta reda, usustavljenja, kategorizacije, nema arhiva. Grupa dokumenata kojoj ne pridajemo neko određeno značenje, čiji su nam sadržaj i smisao zastrti, nije arhiv. To postaje čim joj se pridruži bilo kakvo značenje ili specifičan identitet. Ovaj nomotetički ili jusivni, kako ga naziva Derrida,⁷³ karakter arhiva, koji je pohranjen i u etimologiji riječi, u tenziji je s kontingentnošću koja se ne da iskorijeniti. Ako se ova tenzija ne može dokinuti, što

⁷¹ Pregled se može naći u: Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike*, str. 70-74.

⁷² Usp. Brothman, B. „Orders of Value: Probing the Theoretical Terms of Archival Practice“, *Archivaria* 32 (1991), str. 78-100; Brothman, B. „Afterglow: Conceptions of Record and Evidence“, *Archival Science* 2 (2002), str. 311-342; McKemmish, S. „Are Records Ever Actual?“ *McKemmish, S. i Piggot, M. (ur.), The Records Continuum. Ian Maclean and Australian Archives First Fifty Years*. Clayton 1994; Ketelaar, E. „Tacite Narratives“, osobito str. 138.139; Cook, T. „Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts“, str. 10; Ketelaar, E. „Archives as Spaces of Memory“. *Journal of the Society of Archivists*, 29:1 (2008), str. 9-27; Nesmith, T. „Still Fuzzy, But More Accurate: Some Thoughts on the “Ghosts” of Archival Theory“, str. 144-145.

⁷³ Derrida, J. *Archive Fever*, str. 1.

to znači za koncepte reda koji se upisuju u arhiv? Ne nalazi li se možda u njoj korijen izvornog reda i potrebe za njime?

Kontingentnosti arhiva i normirajućih načela u prilog govori i povijest arhivskih teorija, osobito nesigurnost oko njihove relevantnosti. One se praktički uvijek bave pitanjem reda i traže osnovu za odluku o tome kakav red uspostaviti u arhivu, no, gotovo uvijek taj je red zbog nečega upitan.⁷⁴ Ovdje bi bilo prikladno navesti jednog od prvih autora rasprava o arhivima, čiji su nam tekstovi sačuvani, Balthassara Bonifacija, koji na jednom mjestu zaključuje: „Archivorum quoque animam nihil aliud quam ordinem esse iure dixerimus“.⁷⁵ Svaku se arhivsku teoriju može upitati kakav koncept reda ima, odakle ga izvodi i kako se taj koncept manifestira u arhivima, je li načelo reda negdje zatajilo, kako se to objašnjava te kako se razrješava napetost između zahtjeva za utemeljenjem reda arhiva i neodlučnosti ponuđenih odgovora da to i učine.

Izložene racionalizacije arhiva pitanju kontingentnosti u osnovi prilaze na tri načina: previđanjem ili poricanjem, nastojanjem da se stavi pod nadzor i omeđi u sigurnijem prostoru, te krivotvorenjem ili umetanjem određenih svojstava ili posljedica kontingentnosti arhiva koja, međutim, ne moraju nužno slijediti. U pregledu koncepata arhiva koji će se ovdje izložiti, nastojat će se identificirati stav i strategija pristupa problemu kontingencije karakteristični za pojedini pristup, te način na koji se to odražava na očekivanja od izvedenih načela i njihove praktične primjene u organizaciji, opisu i vrednovanju dokumentacije.

2.1 Do kodifikacije klasičnih arhivskih načela

Na početku svoje rasprave o arhivima Jacob von Rammingen, utemeljitelj württemberškog državnog arhiva u Stuttgartu i prvi sustavan teoretičar arhiva čije radove imamo i čije stavove možemo analizirati u pojedinostima, smatrao je potrebnim najprije izložiti svoju političku teoriju – koja, naravno, nije bila samo njegova, no duboko je obilježila

⁷⁴ Odvajanje onoga što će ući u arhiv od onoga što neće, prvi je korak u uspostavi reda, tako da se pitanje reda podjednako odnosi i na vrednovanje i na organizaciju arhiva.

⁷⁵ Bonifacius, B. *De archivis liber singularis*. Venetiis 1632. str. 10.

njegovo razmišljanje o arhivima.⁷⁶ Prema toj teoriji, narodi i zajednice mogu živjeti u miru, dobru i slozi, u održivom „političkom biću i stanju“, samo ako imaju dobre i razumne propise i odredbe koje će im dati vladar. Ljudi su bez vladara kao djeca bez odgojitelja ili konj bez uzda: ništa što poduzmu, neće izići na dobro. Štoviše, ljudi su, upozorava Rammingen, pokvareni i sebični, nitko nije zadovoljan svojim i svi se nastoje okoristiti znojem i trudom drugih, dok vladari gledaju kako da prošire svoju moć i teritorij, zapaža ovaj suvremenik vjerskih sukoba i nemira koji su pratili reformaciju i protureformaciju. Ljudi su bezbožni i pokvareni, obrazlaže dalje, te s takvima pobožan kršćanski vladar, kojemu je stalo do časti i mira, ima mnogo toga za obaviti. O vladaru ovise red, mir i dobrobit svih ljudi. On, naravno, ne može obaviti sve sam: potrebni su mu brojni službenici koji se brinu za razne poslove. Rammingen potom navodi brojne poslove koje treba obaviti – političke, sudske, upravne, gospodarske – da bi pokazao koliko su opsežni i uvjerio svoje čitatelje koliko su ti poslovi važni.⁷⁷ Ti se poslovi ne bi mogli uredno obavljati da nema prepiske i dokumentacije, da se netko ne brine da se dokumentacija drži u redu, da netko ne pazi na to što koji dokument znači, što treba poduzeti, koga i o čemu treba izvijestiti, na što upozoriti i kakav savjet dati.⁷⁸ Arhiv je, pored kancelarije i komore, kao upravnih tijela koja se bave političkim i gospodarskim pitanjima, treći stup vladanja, „drit Regiment“, koji se još naziva i registraturom.⁷⁹ Bez ova tri stupa, uprava „divina esse non potest“.

Rammingen ima potrebu naglašavati i ponavljati da je registratura (arhiv) „upraviteljica“, a ne tek čuvarica. Zanimljiv je način na koji registraturu dijeli na dva tijela (corpora). Očekivalo bi se da će se cjelina razdvojiti na arhiv u smislu riznice u kojoj se čuvaju isprave i dokumenti o pravima i povlasticama i dio u kojemu je ostala dokumentacija, uglavnom operativnog značaja, no Rammingen crtu povlači drugdje. U prvo tijelo ulaze i isprave i privilegiji i sva ostala dokumentacija, sve „pisane radnje“, kako ih naziva,

⁷⁶ Rammingen, von, J. *Von der Registratur, Vnd jren Gebäwen vnd Regimenten...* Heidelberg 1571. Iste je godine objavio još jedan rad, u kojem odgovara na neke kritike i nešto podrobnije izlaže svoju metodu sređivanja arhiva.

⁷⁷ Rammingen. *Von der Registratur*, str. 4-5.

⁷⁸ Tko god je čitao suvremene norme i priručnike o upravljanju spisima ili slične opće ili uvodne tekstove o toj temi, lako će uočiti koliko se Rammingenova argumentacija stilom i sadržajem podudara s uobičajenim današnjim popisom koristi koje današnje organizacije imaju od urednog spisovodstva.

⁷⁹ Rammingen koristi u to vrijeme popularan izraz „Registratur“, koji je često istoznačnica za „arhiv“. Ovaj zadnji izraz mogao se koristiti i za označavanje onog dijela cjeline dokumentacije koji je posebno značajan za imovinska i statusna prava, pa se je takva dokumentacija znala čuvati odvojene, pod posebnim režimom. Za Rammingena je takav arhiv u užem smislu dio njegove registrature, odnosno arhiva u širem smislu.

anticipirajući jednu od popularnijih definicija arhivskog dokumenta s kraja dvadesetog stoljeća prema kojoj je dokument „zapisana transakcija“. Zadaće arhivista u ovom „tijelu“ arhiva su, današnjim rječnikom rečeno, uglavnom kustodijalne: dokumentaciju valja držati u urednom stanju, srediti i popisati, znati uvijek gdje je što, moći brzo pronaći bilo koji dokument kada se to zatraži i slično. Govoreći o drugom tijelu arhiva, Rammingen se vraća na registraturu kao upraviteljicu. Ovdje njezina zadaća nije brinuti se za dokumente, već za ono na što se oni odnose. Zadaća je registrature uočiti i razumjeti sadržaj i značaj svakog dokumenta, razumjeti što se traži u postupku, stvari na koji se dokumenti odnose i što bi trebalo poduzeti, uočiti rizike, dati savjete o tome kako postupiti, pravovremeno izvijestiti. Registratura je, u posve suvremenom smislu, administrator poslovnih procesa, nadzornik kvalitete, upravitelj rizicima i komunikacijski sustav koji integrira poslovanje. Ona je uz to onaj dio uprave o kojem ovise i prema kojem se ravnaju ostala dva „Regimenta“ (politički i gospodarski).

Nakon što je ovako smjestio registraturu među druge institucije u upravi i dao joj značenje, Rammingen smatra potrebnim reći nešto o tome kako je došao do ideja koje izlaže. Ono što o tome kaže, bit će korisno za razumijevanje razlika u njegovu pristupu u odnosu na klasičnu arhivsku teoriju, koje ostaju karakteristične tijekom sljedeća barem dva stoljeća, ali i kao objašnjenje za neobično veliko podudaranje pojedinih njegovih ideja s konceptima za koje obično smatramo da se javljaju tek u novije vrijeme.

Zasluge za svoje ideje Rammingen pripisuje svome ocu, arhivistu praktičaru koji je za Ferdinanda Habsburškog, tada nadvojvodu austrijskog i kneza württemberškog, a kasnije cara Svetog Rimskog Carstva, uredio arhiv württemberške uprave. U ovome poslu sudjelovao je i sam Rammingen mlađi, kojeg je otac od mladih dana upućivao u umijeće registriranja i davao mu usmenu poduku.⁸⁰ Stariji Rammingen nije mogao naći primjer ili predložak prema kojem bi radio pa je razradio vlastitu metodu. Kako se ovom metodom nije mogla urediti „potpuno savršena“ registratura, mlađi ju je popravio, doradio, obogatio i objavio kako bi drugi mogli imati koristi od nje.

Kako izgleda koncept registrature (arhiva) na koji je Rammingen očito ponosan? Ponajprije, kaže, ne radi se ni o čemu novome čega nije bilo i „kod starih“, postojanje arhiva proizlazi „iz prirode stvari“. Arhiv je određen svojom svrhom, onime za što služi,⁸¹ te samo u

⁸⁰ *Nav. dj.*, str. 13.

⁸¹ *Nav. dj.*, str. 16.

tome može naći obrazloženje i opravdanje. Uvodno izložena politička teorija, bez obzira na to kakvo joj bilo podrijetlo i za što se rabila, njemu služi da nađe važnu, rekli bismo vitalnu, ulogu arhiva za njegova vlasnika, a kako je vlasnik sam vladar, ujedno i za društvo. Argumentacija koju iznosi na kraju smisao arhiva vuče iz javnoga dobra, mada je taj motiv ostavljen po strani te se kasnije gotovo isključivo govori o koristima od arhiva iz perspektive njegova vlasnika.⁸²

Arhiv, ne sumnja Rammingen, služi vlasniku – u njegovu oglednom slučaju vladaru – da bi mogao sigurnije i izvjesnije obaviti ono što treba obaviti te da bi zaštitio svoja prava i interese. Korist za druge proizlazi iz uloge vlasnika u društvu i ne postavlja se kao zahtjev. Rammingen nema problema s uređenjem arhiva prema potrebama vlasnika, niti mu se postavlja pitanje bilo kojeg drugog pojedinačnog interesa, s čime će kasnije problema imati arhivisti kad god se postavi pitanje vrednovanja i utjecaja koji na nj mogu imati specifični interesi pojedinaca, ili nakon što se opazi da uređenje arhiva prema tome kako bi moglo najbolje odgovarati određenoj kategoriji korisnika, možda i nije najbolji i najlakši način da se arhiv uredi. Za njega su vlasnik i korisnik arhiva ista osoba: drugi korisnici ne moraju biti isključeni, no arhiv ne ovisi o njima.

Način na koji predlaže organizirati svoju registraturu Rammingen pobliže objašnjava u drugom radu koji je objavljen iste godine.⁸³ Predlaže osnovnu podjelu na dokumente koji se tiču osobnih poslova vladara, dokumente koji se tiču odnosa s drugim zemljama te dokumente koji se tiču podanika i njihovih poslova. Dalje predlaže podjelu prema vrstama stvari ili poslova ili statusu osoba, no upadljivo je da zapravo nema namjere prijedlog razviti do kraja. Rammingen smatra da različite registrature treba urediti različito i da svaka traži različit „habitus“. Ne ostavlja jedan predložak prema kojem treba urediti registraturu niti mu je to bilo namjera. Naprotiv, smatra da se „ne mogu propisati niti red niti mjera, a još manje dati predložak“. Upute za to kako urediti arhiv treba, zaključuje, tražiti iz svakodnevne prakse i iz razumijevanja značenja dokumentacije o kojoj se radi. Rammingen prije svega želi dati savjete o tome kako prići problemu i kako raditi, smatra da se ne može unaprijed reći što će

⁸² Među koristima od registrature, koje je Rammingen razvrstao u osamnaest točaka, naći ćemo gotovo sve što se može naći u današnjim tekstovima koji popisuju koristi od arhiva i općenito od dobrog upravljanja dokumentacijom u cjelini. Gotovo da nema sadržajne razlike između onoga što se navodi u ovih osamnaest točaka i poglavlja 4. norme *ISO 15489 – Upravljanje spisima*.

⁸³ Rammingen, von, J. . *Summarischer Bericht, Wie es mit einer künstlichen vnd vollkommenen Registratur Ein Gestalt...* Heidelberg 1571.

biti ishod bavljenja problemom u pojedinačnom slučaju. Smatra da dobar registrator (arhivist) treba dobro upoznati svoju registraturu, dokumentaciju u njoj i značaj koji pojedini dokumenti imaju za vlasnika, njegove interese i poslovanje; treba upoznati rad svojih prethodnika te dobro odvagati i raspraviti što treba postići i koja prava ili stanja treba posebno zaštititi i obnoviti.

Rammingena s klasičnom i novijom arhivskom teorijom povezuje stav da postoji čvrsta veza između poslovanja i arhiva. Analiza poslova koje vladar i njegov upravni aparat trebaju obaviti mogla bi se nazvati i određenim oblikom funkcionalne klasifikacije, u nacrtu, jer su u središtu interesa poslovi i aktivnosti radi kojih se dokumentacija čuva. Postoji, međutim, jedna velika razlika koja Rammingena odvaja od klasične i suvremene arhivske teorije: kod njega se radi o vezi arhiva s poslovima i aktivnostima koje su u tijeku ili se tek trebaju obaviti – pri čemu je jedna od zadaća arhiva da pomogne u odlučivanju o tome što bi trebalo obaviti – dok je kod klasične arhivske teorije riječ o vezi dokumenta s prošlim aktivnostima i događajima kao mjestu iz kojeg izvire priroda arhiva. Ključ za razumijevanje arhiva za Rammingena je, moglo bi se reći, uvijek *causa finalis*, što se ne može reći za arhivsku teoriju devetnaestoga i većeg dijela dvadesetog stoljeća. Kod njega se ne javljaju oprez ili strepnja da bi utemeljenje arhiva u kontekstu korištenja moglo naškoditi nekim njegovim bitnim svojstvima, primjerice vjerodostojnosti ili provenijenciji, na što bi vjerojatno upozorili mnogi današnji arhivisti. Rammingenu ne pada na pamet da bi uređenje arhiva u interesu korištenja moglo dovesti u pitanje neko bitno svojstvo arhiva.

Opisujući ovdje izloženi prijedlog za uređenje arhiva, Brenneke u svom pregledu povijesti arhivističkih ideja zaključuje da Rammingen, razumljivo, ne poznaje koncept provenijencije.⁸⁴ Ispovijedanja vjerovanja u nešto što bi bila nedvosmislena formulacija ovakvog načela kod Rammingena doista nema, no valja imati u vidu kako on obrazlaže stav da različitim vrstama arhiva treba različit „habitus“, koji se može odrediti nakon sustavnog ispitivanja.⁸⁵ On i ne poznaje pojam arhiva koji bi prikupljao dokumentaciju (arhive) drugih institucija tek tako, bez posebnog vlastitog interesa. Sasvim mu je razumljivo da se u svoj arhiv uključi dokumentacija druge institucije ili pojedinca, ako je to posljedica preuzimanja prava, poslova ili obveza, no upitno je bi li smatrao razumnim da neka institucija gomila dokumentaciju drugih nakon što ona izgubi operativno ili pravno značenje.

⁸⁴ Brenneke, A. *Nav. dj.*, str. 46.

⁸⁵ Na primjer, smatra očitim da se međusobno znatno razlikuju registrature carstva, kneževina i drugih oblika autonomne vlasti, oblasti, sveučilišta, da se još više razlikuju crkvene i privatne registrature.

Rammingenu nimalo ne smeta to što ne može dati opći obrazac ili shemu za uređenje arhiva. Njegovi se savjeti svode na to da treba pažljivo i sustavno proučiti i dokumentaciju i poslove i stvari za koje je vlasniku ta dokumentacija potrebna, te voditi brigu i za jedno i za drugo (dva tijela njegove registrature). Dobra analiza pokazat će, smatra, koji će pristup biti primjeren. Analiza pak ovisi osobito o sposobnostima i sklonostima onoga tko je vrši, tako da dosta prostora posvećuje sposobnostima i svojstvima arhivista, ništa manje moralnim i radnim negoli stručnim.⁸⁶ Prostor koji je posvetio uputama za odabir arhivista i pažnja s kojom oblikuje ove upute, pokazuju u kojoj mjeri Rammingen ovu stranu smatra kritičnom za to kako će arhiv biti uređen i što će se moći postići s njim. Njegov je pristup izrazito određen iskustvima u obavljanju praktičnih poslova, dok su njegovi zaključci vezani uz probleme koje je nastojao rješavati. Čini se da je u potrazi za pravom metodom i sam najviše cijenio uvid da se odgovor ne krije u traženju pravoga reda prema kojem će se arhiv organizirati izvođenjem iz apriorne kategorizacije stvari, već u metodi analize registrature koja će ponuditi primjereno rješenje. Njegova registratura, da se podsjetimo, ima dva „tijela“: samu dokumentaciju te poslove i interese radi kojih je potrebna.

Ovdje bi mogla biti zanimljiva i Rammingenova zaokupljenost pojmom „obnove“ (Renovatur). U radovima o registraturi mjestimice navodi zadaću arhivista da radi na obnovi i ističe ulogu koju registratura pri tome ima; navodi i da je napisao više knjiga o tome. Pod obnovom misli na obnovu i osiguranje starih prava, dokaza o radnjama i učinaka dokumenata.⁸⁷ Arhivist treba paziti da takva prava i dokazi ne pretrpe štetu uslijed propadanja ili nedostatka dokumenata. Zadaća je arhiva istražiti ima li takvih prava, dokaza i učinaka koje bi trebalo „renovirati“, te onda poduzeti što je potrebno da se osigura da se pronađeno pravo na odgovarajući način zaštititi, na primjer, prijepisom ili kopijom dokumenta koji propada, novim zapisom o stvari koju treba obnoviti, tj. obnovom spisa. Zadaća arhiva nije samo sačuvati postojeće dokumente, nego i vidjeti koji nedostaju, iz bilo kojeg razloga, bilo da su nestali, propali ili ih nije niti bilo, i nadoknaditi taj nedostatak ako je značajan. Potrebu za obnovom valja s vremena na vrijeme procjenjivati, jer vrijeme mijenja registraturu.

Mnoge Rammingenove ideje zvuče neobično suvremeno, poput spomenute „renovacije“ koja pomalo podsjeća na suvremeniji pojam migracije podataka. Njegov je arhiv

⁸⁶ Pored osštroumnosti, iskustva, vrsnoće u pisanju i sličnih vještina, od arhivista se traži i da bude rođen u zakonitu braku, neporočan i mirna karaktera, te nadasve odan interesima vlasnika arhiva.

⁸⁷ Rammingen, von, Jacob. Der rechten kuenstlichen Renovatur Eigentliche unnd gruendtliche... [Heidelberg] 1571.

vezan i bitno određen poslovanjem, poslovnim funkcijama i aktivnostima njegova vlasnika – ne nekadašnjeg, nego sadašnjeg. Nema opće sheme za sve arhive: treba proučiti i analizirati svaki pojedini slučaj za sebe i tada će se vidjeti kako arhiv treba urediti.⁸⁸ Svaki se arhiv s vremenom mijenja i zadaća je arhivista da uzme u obzir te promjene i da razmotri što mu one govore i što treba poduzeti. Nisu male niti razlike: on svoj koncept arhiva izvodi iz konteksta uporabe, a ne iz konteksta nastanka; arhiv uvijek služi svome vlasniku, a ne bilo kome ili svakome; provenijencija, ako bismo ga upitali za nju, ne bi bila poseban problem – to je još jedno od svojstava dokumenta o kojima treba voditi računa da bi se očuvala vjerodostojnost dokumenta, u odnosu na pravo ili interes koji dokument treba zaštititi. Kod Rammingena nema niti istaknutih motiva povijesnog pamćenja, baštine, kolektivne memorije ili identiteta, koji su kasnije postali karakteristični za rasprave o prirodi ili svrsi arhiva. Njegov vlasnik arhiva za svoju je potrebu za povijesnim pamćenjem i identitetom vjerojatno nalazio i neka druga sredstva.

Dok se Rammingen bavio arhivima dugo, intenzivno i praktično, za Balthassara Bonifacija, koji se također često navodi na popisu utemeljitelja arhivistike kao discipline, arhiv je bio tek predmet usputnog interesa. U kratkom ogledu o arhivima koji je objavio 1632. godine prevladava antikvarni, humanistički obojen interes, iz kojeg se ne naslućuje neko posebno iskustvo rada u arhivu. Njegov je pristup izrazito deduktivan: nema u vidu bilo koji određeni arhiv ili praksu arhiviranja, već opći pojam arhiva kao dokumentacije iz prošlosti.⁸⁹

Bonifacijev arhiv služi u prvom redu obrazovanju i znanju, nema neku posebnu drugu svrhu za svog vlasnika, bilo kao jedan od stupova dobre uprave, kao što je bio slučaj kod Rammingena, ili nešto drugo. Bonifacije u arhivu vidi izvor znanja o prošlosti koji, jednako kao i knjižnice – koje često navodi zajedno s arhivima kao da nema razlike u njihovoj svrsi – pomaže u suzbijanju neukosti i primitivizma. Arhiv mu je važan za odgoj i obrazovanje, za očuvanje povijesnog naslijeđa, za historiografiju i druge discipline koje bi bez arhiva trpjele veliku štetu.⁹⁰ Usred razdoblja za koje se obično navodi da prevladava pravni koncept arhiva (arhiv kao sredstvo zaštite i pomoć u ostvarivanju imovinskih, statusnih i drugih prava),

⁸⁸ Na mjestu njegovih savjeta danas imamo norme, npr. HRN ISO/TR 26122 Informacije i dokumentacija – Analiza radnih procesa za zapise.

⁸⁹ Bonifacius, B. *De archivis liber singularis*. Venetiis 1932.

⁹⁰ *Nav. dj.*, str. 8-9.

Bonifacije je rani vjesnik i zastupnik drukčijeg pristupa arhivu, koji će dominirati u devetnaestome i dvadesetom stoljeću.⁹¹

Na primjeru ove dvojice ranih teoretičara arhiva može se vidjeti u kojoj mjeri osobne prilike i interesi, zanimanje i svjetonazor mogu utjecati na oblikovanje teorije. Rammingen je prije svega službenik svoga vladara, dok je Bonifacije istraživač i odgojitelj. Politička teorija prvoga polazi od pretpostavke da problemi u društvu proizlaze iz loše naravi ljudi, koji su najčešće sebični i pokvareni, pa je nužna dobra vlast koja će obuzdati ovakvu narav i osigurati red. Za drugoga izvor zla u svijetu su neznanje i primitivizam, koji se suzbijaju obrazovanjem i znanjem. Bonifacije, izgleda, ima više povjerenja u ljudsku prirodu.

Pitanju reda u arhivu, koje nas ovdje osobito zanima, Bonifacije prilazi ni manje ni više nego s punim pouzdanjem u Boga. Argumentacija je vrlo stara i dobro poznata. U svijet koji je ranije bio kaotičan i neuređen Bog je udahnuo red, i smjesta je „zasjalo ovo prelijepo lice svijeta ... zazvučala je divna harmonija svemira“.⁹² Pošto je uveo red, Bog je bezličnim stvarima dao oblik te se red s pravom naziva „samom dušom svijeta“. Tako možemo reći, nastavlja Bonifacije, da je „duša arhiva ništa drugo negoli red“.

Red je, dakle, kozmički zajamčen, a na čovjeku je da ga spozna i ne izgubi. Što se tiče reda koji valja uspostaviti u arhivu, Bonifacije je neobično siguran i jasan: taj će red svakome biti očit već iz same prirode stvari: red je imanentan arhivu. Arhiv treba, smatra on, raščlaniti najprije prema mjestima, zatim prema poslovima i na trećoj razini prema vremenu. Ovako uređenom arhivu valja dodati i abecedno kazalo: tako će sve biti na svome mjestu i lako će se naći. Bonifaciju je ovaj red, izgleda, toliko očit da se i ne pita bi li moglo biti i drukčije. On svoj red percipira i dokazuje estetski, red se pokazuje u harmoniji stvari i u ljepoti Božjeg stvorenja. Uočljivo je da Rammingenu njegov Bog, isti onaj koji je i Bonifacijev, znatno manje pomaže u sređivanju arhiva, ostavljajući ga da mukotrpno nosi s kontingentnošću svoga arhiva, da analizira registraturu svoga vladara, njegove poslove i njegove interese i da iz takve analize, načelno zasebno za svaku pojedini registraturu, izvlači red koji joj je svojstven.

Bonifacijev koncept reda u svijetu i u arhivu je svezremenski i iznad vremena jer je Bog njegov tvorac i jamac: prostora za dvojbu ili dopuštanje kontingentnosti nema. Red ovisi

⁹¹ Usp. Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike I*. str. 118-122.

⁹² Bonifacius. *Nav. dj.*, str. 10.

o ljudskom djelovanju samo utoliko ukoliko čovjeku može ostati skriven, primjerice ako ga ljudski nemar i neukost ne prikriju. Zato arhiv treba povjeriti samo „doctis et magnis viris“ koji će znati ispravno rukovati njime. Bonifacijev je arhiv prije svega sredstvo kojim se prevladava vrijeme, „memoriae sacrum“, kako ga naziva na jednom mjestu.⁹³ Arhivi i knjižnice omogućuju očuvanje povijesnog pamćenja i kumulaciju znanja koje, zapisano i sačuvano u knjigama i arhivima, ostaje za sva vremena. Bonifacijev arhiv nema nekog određenog vlasnika: on pripada čovječanstvu kao izvor znanja, obrazovanja i uljudenosti.

Pogledi i argumentacija koje Bonifacije iznosi u svome radu o arhivima mogli bi se činiti anakronima i danas beznačajnima, no valja imati na umu da se radi o još uvijek aktualnoj ideji da postoji konačni zajamčeni red, koji je negdje „tamo“, kojeg valja otkriti i po potrebi obnoviti. Ovakvo metafizičko zasnivanje reda u arhivu dosta je zastupljeno u povijesti arhivistike, do danas, samo što Stvoritelja kao jamca i izvora univerzalnog reda kasnije zamjenjuje izvorni, autentični stvaratelj reda u znatno užem području..

Iako je uključivalo elemente povijesti, prava i uprave, obrazovanje arhivista u Europi dugo se je temeljilo na diplomaciji i paleografiji.⁹⁴ Kao izdanak ranonovovijeke hermeneutičke tradicije i kritike teksta, diplomatika je metoda kritičkog ispitivanja vjerodostojnosti i autentičnosti srednjovjekovnih isprava. Povod za razvoj ove metode dali su i sporovi oko autentičnosti mnogih starijih isprava, odnosno potreba da se kritički ispitaju isprave za koje se smatralo da su krivotvorine. Krivotvorine su, naravno, otkrivane i dokazivane i ranije,⁹⁵ no obično se smatra da diplomatika kao izgrađena disciplina ili metoda svoj nastanak duguje pravnim i „literarnim“ sporovima oko autentičnosti brojnih isprava koji su učestali u drugoj polovini sedamnaestog stoljeća. Značajan povod dao je tridesetogodišnji rat nakon kojeg je valjalo urediti brojna posjedovna pitanja na temelju starih isprava. To je, ništa čudno, dovelo do osporavanja, falsifikata i dugotrajnih sudskih postupaka u kojima su ispitivane predočene isprave (*bella diplomatica forensia*). Za razvoj diplomatike kao

⁹³ *Nav. dj.*, str. 8.

⁹⁴ Duranti, L. *Diplomatics: New Users for an Old Science*. *Archivaria* 28 (1989), str. 8. Ovaj i još pet članaka u istoj seriji, koji su narednih godina objavljeni u istom časopisu, donosi pregled razvoja diplomatike i njezinih koncepata i metoda, posebno imajući u vidu njihovu relevantnost i za suvremenu arhivistiku.

⁹⁵ Najpoznatiji su primjeri nekolicine istaknutih humanista i nekoliko krupnijih povijesnih falsifikata. Tako je, na primjer, Francesco Petrarca utvrdio da je lažna isprava kojom rimski carevi podjeljuju neke povlastice Habsburgovcima, dok su Lorenzo Valla i Nicolaus Cusanus to isto utvrdili za Konstantinovu darovnicu.

discipline osobito je zaslužan spor što ga je izazvao istaknuti Bollandist Daniel Papebroch svojim uvodom u drugom svesku *Acta Sanctorum*, objavljenom 1675., u kojem je falsifikatima proglasio neke merovinške isprave izdane benediktinskom samostanu Saint Denis. Kao odgovor na ove navede šest godina kasnije Jean Mabillon, benediktinac iz Kongregacije sv. Maura, objavljuje opsežnu studiju pod nazivom *De re diplomatica libri VI*, kojom je postavljen temelj diplomatici kao disciplini⁹⁶ i koja se vjerojatno još uvijek može naći u knjižnicama mnogih europskih arhiva s nešto duljom tradicijom.

Diplomatička analiza nastoji utvrditi istinu o dokumentu da bi se potom moglo pouzdanije zaključivati o istinitosti onoga što dokument tvrdi. Potankim ispitivanjem vanjskih i unutarnjih obilježja, analizom postupka izrade i sudionika u tom postupku te daljnje sudbine dokumenta, uspoređivanjem s drugim dokumentima istoga podrijetla i uklapanjem onoga što tako zaključimo o njemu u ono što znamo o kontekstu u kojem je (navodno) nastao, diplomatika nastoji utvrditi je li dokument doista ono za što se izdaje. Kada utvrdimo je li dokument diplomatički autentičan, pouzdanije ćemo procijeniti njegovu težinu kao dokaza u prilog povijesnoj autentičnosti, odnosno istinitosti navoda koji se dokazuju ili osporavaju. Diplomatička analiza usredotočuje se na odnos dokumenta prema procesu u kojem je nastao i sudionicima u tom procesu te tako ostavlja u drugom planu pitanje njegove sadašnje svrhe i uporabe, onoga što se može ili treba postići dokumentom (ili arhivom), što je, kako smo vidjeli, Rammingenu i Bonifaciju bila osnovna ideja, svakome na njegov način. Cilj diplomatičke analize – utvrditi je li isprava lažna ili prava – ovoj dvojici ranih arhivskih teoretičara pomoćno je, tehničko pitanje.

Diplomatički pristup dokumentima i arhivima zaokupljen je pojmovima lažnoga i pravoga, poteškoćama u njihovu razlučivanju i dvojabama u prosudbi. S diplomatikom u središte interesa za dokument i arhiv dolazi pitanje autentičnosti, koje u prvi plan stavlja odnos između dokumenta i konteksta njegova nastanka kao glavni predmet istraživanja. Iz antičkih vremena naslijeđeno pravno pravilo da se autentičnost podrazumijeva ako se dokument nalazi u javnom arhivu, mjestu javne vjere ili vjerodostojnom mjestu, bilo je dovoljno kompromitirano zloporabama i očito neuvjerljivo ili neprimjenljivo na predmete sporova, da se jamstvo moralo potražiti negdje drugdje – u dokumentu i njegovim svojstvima koja valja analizirati.⁹⁷

⁹⁶ Bresslau, H. *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*, 1. sv. (2. izd.). Leipzig 1912., str. 23-27; Stipišić, J. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*. Zagreb 1985., str. 143.

⁹⁷ Usp. Duranti, L. *Nav. dj.*, str. 12.

Kao jamac autentičnosti u diplomaciji je u prvom planu izvornost dokumenta. Izvornik je sudionik ili barem bliski pratitelj događaja, vijest iz prve ruke. U istinitost navoda u izvorniku može se sumnjati, ali kada se jednom utvrdi da je dokument izvoran, diplomatika ne dopušta sumnju u sam događaj koji je proizveo taj dokument, primjerice da su dvije osobe sklopile ugovor određenog sadržaja. Ako događaj koji je proizveo dokument ima određen pravni ili neki drugi učinak, izvornik dokazuje i osigurava taj učinak, ako je „potpun, završen i bez nedostatka“.⁹⁸

Utjecaj diplomatike i njezinih koncepata na arhivistiku bio je donedavno toliki da se na arhivistiku ponekad gledalo kao na neku vrstu diplomatike prilagođene za primjenu na dokumentacijske cjeline.⁹⁹ Kao što se diplomatika bavi odnosom dokumenta prema kontekstu u kojem je nastao, tako se i arhivistika bavi istim takvim odnosom, samo na razini cjelina dokumentacije. Diplomatička ispituje oblik i proces nastanka isprave, dok arhivistika ispituje oblik, strukturu i proces nastanka većih cjelina dokumentacije. U obje se među ključnim pojmovima nalaze autentičnost, vjerodostojnost i izvornost i obje su zaokupljene traženjem autentičnog uvida u izvornu prošlost. Diplomatička se bavi srednjovjekovnim ispravama, pa se bavljenje drugim i novijim vrstama dokumentacije može nazvati i „modernom diplomatikom“.¹⁰⁰ Kao što je zadaća diplomatike da proučava „bit i nastanak“ dokumenata,¹⁰¹ tako se čini logičnim da se arhivistika bavi biti i nastankom cjelina dokumentacije.¹⁰² Ovakav zaključak teško je izbjeći ako se arhiv tumači kao dokumentacijska struktura čija je bit u tome da odražava procese koji su je stvorili.

Uočljivo je da u diplomaciji nema koncepata koji bi bili iskoristivi kao vodič u vrednovanju ili organizaciji dokumentacije. Određen vrijednosni stav sadržan je u samoj

⁹⁸ Duranti, L. *Nav. dj.*, str. 19.

⁹⁹ Duranti, L. *Nav. dj.* str. 8. Usp. i Duchein, M. „The History of European Archives and their Development of Archival Profession in Europe“, str. 16.

¹⁰⁰ Meisner, H. O. *Aktenkunde. Ein Handbuch für Archivbenutzer mit besonderer Berücksichtigung Brandenburg-Preussens.* Berlin 1935., str. 4.

¹⁰¹ Duranti, L. *Nav. dj.* str. 8.

¹⁰² Ova „varijanta“ arhivistike na njemačkom govornom području poznata je kao Aktenkunde ili Aktenlehre i pod takvim nazivima podučava se na sveučilištima. Osnovni je rad Meisnerov priručnik naveden u bilješci 100, u kojem je ova disciplina podijeljena na dio koji se bavi tipologijom spisa (systematische Aktenkunde), dio koji se bavi procesima njihova nastanka (genetische Aktenkunde) i dio koji se bavi oblikom i strukturom dokumenata (analytische Aktenkunde). Ima pokušaja da se ovaj pristup primijeni i na dokumentaciju u elektroničkom obliku koja nastaje u informacijskim sustavima koji se koriste u poslovanju (usp. Hochedlinger, M. *Aktenkunde. Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit.* Beč 2009).

činjenici da se diplomatika bavi srednjovjekovnim ispravama i da joj suvremene isprave nisu osobito zanimljive, no unutar toga svaka se isprava može podjednako ispitivati. Diplomatička analiza kao tehnika ispitivanja autentičnosti i izvornosti sama za sebe ne dijeli isprave po vrijednosnom kriteriju na neki drugi način, osim prema rezultatu ispitivanja. U vrednovanju dokumentacije iz diplomatike je teško izvući nešto više od zaključka da su autentični dokumenti „bolji“ od neautentičnih, a izvornici bolji od kopija i skica. Sličan će se nedostatak osnove za vrednovanje pojaviti i u onim arhivističkim teorijama vrednovanja koje vrijednost nastoje izvesti prvenstveno iz konteksta nastanka dokumentacije.

Diplomatika se ne bavi drugom dokumentacijom, osim ispravama, mada u samome pristupu nema ničega što bi to priječilo. U analizi pred sobom uglavnom ima pojedinačne isprave ili grupe isprava koje se odnose na istu stvar ili potječu iz iste kancelarije, tako da je razumljivo da je pitanje organizacije dokumentacije sporedno. Usredotočenost na administrativne procedure koje se odvijaju u tijelu koje izdaje ispravu te na kasniju tradiciju isprave vjerojatno je utjecala na sličnu sklonost arhivista da u uredskom poslovanju stvaratelja i pripadajućim administrativnim procesima pronalaze ključni aspekt konteksta nastanka dokumenta.

Naglašeno razlikovanje između diplomatičke „istine“ i one povijesne ukazuje na stav da se tu radi o dva predmeta interesa koji traže različite pristupe. Diplomatika proučava u prvom redu ispravu, a ne povijest. Dokumentu pristupa kao tekstu čije značenje nije zajamčeno i koji valja interpretirati. Diplomatičari sedamnaestog i osamnaestog stoljeća koristili su tada dostupne i utjecajne pristupe interpretaciji, jednako kao što se suvremeni koncepti arhiva obilno služe danas popularnim teorijama tumačenja i razumijevanja tekstova. Tako se u diplomatici podrazumijeva da je dokument izraz autorove volje koja mu određuje značenje, podrazumijeva se i načelna objektivnost interpretacije koja je dovoljno pažljiva u ispitivanju obilježja dokumenta i poznatih činjenica te da je valjana interpretacija nešto poput točne rekonstrukcije, premda tekstovi mogu i ne otvoriti mogućnost pouzdane rekonstrukcije.

Uz tri koncepta arhiva koji su ovdje razmotreni – Rammingenov arhiv kao sredstvo djelovanja i uređenja odnosa u društvu, Bonifacijev arhiv kao izvor znanja i prosvjedenosti (*memoriae sacrum*), te diplomatički koncept dokumenta i arhiva kao predmeta interpretacije usredotočene na odnos teksta i konteksta njegova nastanka kao jamca autentičnosti – ovdje valja razmotriti i pristup organizaciji arhiva koji prethodi oblikovanju klasičnog načela

provenijencije i koji se u obrazlaganju ovog načela obično navodi kao glavni alternativni pristup: uređenje arhiva prema općem klasifikacijskom planu. Osamnaesto i početak devetnaestog stoljeća u arhivističkoj se literaturi ponekad nazivaju erom klasifikacije i potrage za općom logičkom shemom prema kojoj će se razvrstati dokumentacija u arhivu.¹⁰³ Kao i u drugim područjima, poput botanike, kemije, zoologije i ukupnog „enciklopedijskog“ znanja, i ovdje se nastojalo odrediti opću, racionalnu, znanstveno utemeljenu sistematizaciju. Prijedlozi koji se iznose obično polaze od strukture upravnog sustava koji se ima u vidu, pregleda poslova ili nadležnosti tog sustava i od pravnih koncepata koji se s njime povezuju. Najpoznatiji među ovim planovima vjerojatno je onaj što ga je Pierre Daunou osmislio za francuski Nacionalni arhiv, za koji Duchein kaže da je „raskomadao“ dokumentaciju brojnih upravnih tijela i vjerskih institucija.¹⁰⁴

Promatramo li stvari očima nekoga tko već poznaje klasična arhivistička načela i prihvaća njihova uobičajena obrazloženja, optužba protiv prosvjetiteljskog racionalizma u klasifikaciji spisa čini se opravdanom i lako dokazivom: gotovo da je dovoljno reći da je nešto „raskomadano“ ili izvučeno iz svog konteksta. No, autorima ovakvih prijedloga i publici kojoj su se njima obraćali stvari su mogle izgledati i drukčije.¹⁰⁵ I jedni i drugi očito su imali više povjerenja u sposobnost racionalne analize da razvije logičan i primjenljiv sustav za organizaciju dokumentacije, koji neće naštetiti samoj dokumentaciji. Vjerojatno im ne bi bilo samo po sebi razumljivo da je dokumentaciju bolje ostaviti onako kako je zatečena u pismohrani – u stanju u koje je došla možda i slučajno – negoli je rasporediti prema shemi koja je rezultat detaljne analize. Prednosti racionalne sistematizacije, koja proizvodi cjelovit i konzistentan model i koja je rezultat pomnog proučavanja područja koje se sistematizira, mogle su se činiti očitima jednako kao što se danas očitima mogu činiti prednosti načela provenijencije, što god tko pod time podrazumijevao. Iz ondašnje perspektive, sustavno razrađena klasifikacija jesmatrana znanstvenom, jer polazi od općeg načela uređenja područja, a ne od specifičnosti pojedinačnih slučajeva. U prilog općoj sistematizaciji područja moglo bi se naći dosta dokaza i u kritici zatečenog stanja dokumentacije u pismohranama, primjerima neuredno i nedosljedno organiziranih cjelina, u poteškoćama s pronalaženjem dokumentacije, primjerima koji upućuju na to da je dokumentacija organizirana onako kako je bilo najlakše (npr. odlaganje u kronološku seriju redom kako se koji dokument pojavi) ili kako je u

¹⁰³ Usp. Brenneke, A. *Archivkunde*, str. 49-52; Duchein, M. „The History...“, str. 19.

¹⁰⁴ Duchein, *isto*.

¹⁰⁵ Pregled autora i radova o kojima je ovje riječ može se naći u: Brenneke, A. *Nav. dj.* str. 46-52.

određenom trenutku bilo praktično. Pojedini u radnome procesu, loše navike, osposobljenost i savjesnost pojedinaca, manjak vremena i resursa da se dokumentacija primjereno obradi i štošta drugo, kroz što dokumentacija može proći tijekom vremena, mogu dovesti do kojekakvih struktura za koje bi se teško moglo tvrditi da su bolje od opće „racionalističke“ sheme.

U radovima koji obrazlažu načelo provenijencije – bilo u nekoj od klasičnih, bilo u nekoj od postmodernih varijanti – ili opisuju kako je nastalo i zašto je prihvaćeno, pravilo je da se u općim racionalnim klasifikacijama vidi loša praksa u organizaciji arhiva, osobito ako su tematske; zaključuje se, naime, da takva praksa oštećuje „organske“ dokumentacijske cjeline i oduzima dokumentaciji jedno njezino bitno svojstvo. Također se pretpostavlja da se s primjenom načela provenijencije ova loša praksa napušta.¹⁰⁶ Međutim, više je nego upitno je li sistematiziranje dokumentacije prema općem, racionalnom modelu doista i napušteno, odnosno je li ono, za što se smatra da komada organske dokumentacijske cjeline, stvarno i uklonjeno. Prvo što valja primijetiti jest da većina spornih prijedloga i klasifikacijskih planova nema namjeru sistematizirati baš svu dokumentaciju koja može nastati bilo čijim radom. Najčešće se u vidu ima ondašnja državna ili pokrajinska uprava, određena vrsta institucija, teritorijalnih ili upravnih entiteta. Usporedimo li ondašnje prijedloge shema za organizaciju arhiva s današnjim klasifikacijskim planovima kakvi se koriste u javnim službama mnogih zemalja, ili s popisima s rokovima čuvanja koje arhivi izrađuju ili odobravaju, nećemo naći osobitih razlika kada je riječ o pitanju koje nas ovdje zanima. I na jednoj i na drugoj strani moguće je s podjednakim argumentima govoriti o shemi koja se dokumentaciji nameće. U Hrvatskoj je već desetljećima propisan jedan jedinstveni klasifikacijski plan za sve javne službe koji polazi od opće ideje reda i koncepta univerzalne decimalne klasifikacije, neovisno o specifičnostima koje bi se bilo gdje mogle pojaviti. U drugim zemljama koriste se opći klasifikacijski planovi za pojedina područja djelatnosti ili određene vrste institucija. U usporedbi s prijedlozima iz osamnaestog ili s početka devetnaestog stoljeća, ovi noviji klasifikacijski planovi mogli bi se pokazati općenitijima i ništa manje ovisnima o racionalizaciji koja jednome području nameće model kojem se treba prilagoditi. Razlika je samo u tome što se u jednom slučaju model češće primjenjuje *post hoc*,

¹⁰⁶ Stav da je opća, naročito tematska ili predmetna, klasifikacija loša praksa i u neskladu s prirodom arhivske dokumentacije, da se treba i može suzbijati, dijele i starije i novije interpretacije načela provenijencije (za starije usp. radove navedene u bilješci br. 2, a za novije, primjerice, Cook, T. „What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift“. *Archivaria* 43 (1997), str. 17-63.

nakon što se dokumentacija preda u arhiv, a u drugom slučaju model već čeka dokumentaciju da nastane, prvobitni red je zadan davno prije nastanka dokumentacije

Vrijedi ispitati i tvrdnju da opća shema za organizaciju arhiva, naročito ako je tematska, sama po sebi oštećuje ili uništava kontekst dokumenta te bitno ograničava mogućnost njegove interpretacije. Ako je ova tvrdnja točna, opći klasifikacijski plan koji primjenjuju javna tijela u Hrvatskoj oštećuje kontekst nastanka već pri samome nastanku, jednako kao i opći klasifikacijski planovi za arhive kakvi su se objavljivali tijekom sedamnaestog stoljeća. Na isti način stradale bi i dokumentacijske cjeline koje sam stvaratelj uređuje tematski, jer na koncu interpretiramo istu strukturu ili cjelinu bez obzira na to je li ona uspostavljena kao takva nešto prije ili nešto kasnije, u arhivu, u pismohrani, pred vratima pismohrane ili još ranije. Bili bismo u neprilici i s dokumentacijom koja je ranije „krivo“ obrađivana, njezina vrijednost i iskoristivost morale bi znatno pasti. No, u praksi je i ovakva dokumentacija vrlo iskoristiva, dok joj korisnikova interpretacija pribavlja kontekst znatno uspješnije no što bi se moglo zaključiti prema argumentaciji koja se u arhivističkoj literaturi obilno koristi protiv takvih općih, tematskih, apriornih, mehaničkih ili drukčije nazvanih nepoželjnih sustava reda.

Možemo zaključiti da je sistematizacija arhiva po nekom modelu koji se može karakterizirati „apstraktnim“ ili „racionalnim“ izgleda neizbježna i da je olako označena kao suprotnost i negacija očuvanja provenijencije i konteksta. Kako god se provenijencija definirala, ona u sebi već sadrži jedan model reda, ili više njih. S druge strane, kakav god model reda postavili, on će teško biti tako isključiv da spriječi da se postavi pitanje izvora i podrijetla koje je u stanju dokumentu pribaviti određenu „dozu“ konteksta. Ako su k tomu u pravu oni koji tvrde da se kontekst nastanka očituje ponajprije u osnovnim jedinicama združivanja dokumenata, koje nastaju tijekom obavljanja pojedinog posla ili aktivnosti, a da su više razine u strukturi arhivskih cjelina dodatna nadogradnja,¹⁰⁷ moglo bi se pokazati da provenijencija i tematska klasifikacija nisu alternativa jedna drugoj i da se ne moraju isključivati.

¹⁰⁷ Usp. Horsman, P. „The Last Dance of the Phoenix, or The De-discovery of the Archival Fonds“. *Archivaria* 54 (2002), str. 18-19.

2.2 Korijeni načela provenijencije

U pregledu arhivističkih koncepata do devetnaestog stoljeća, o kojima je do sada bilo riječi, uočavaju se mnogi motivi koji su istaknuti i u suvremenoj arhivistici – arhiv kao dokazno sredstvo i prenositelj povijesnog pamćenja, arhiv kao alat u upravljanju, arhiv kao izvor znanja, zatim pojmovi autentičnosti i vjerodostojnosti, predodžba o arhivu kao uređenoj hijerarhijskoj strukturi i razlikovanje diplomatske istine teksta od povijesne istine. Izgleda, međutim, kao da nedostaje središnji pojam provenijencije, ili da barem nije dovoljno jasno artikuliran. U starijoj literaturi mogu se povremeno naći zaključci da bi red arhiva možda trebalo tražiti prije u onome na što u pojedinom slučaju upućuje sama dokumentacija, negoli u apstraktnom općem modelu reda,¹⁰⁸ no takve su opaske daleko od toga da bi se mogle smatrati pretečama kasnijih formulacija načela provenijencije. Kako, dakle, tumačiti činjenicu da generacijama arhivista nije bilo teško baviti se arhivima, i praktički i teorijski, bez koncepta bez kojega arhivisti dvadesetog stoljeća gotovo da ne mogu niti zamisliti svoju disciplinu? Jesu li koncepti provenijencije i konteksta arhivistima bili posve nepoznati skoro do polovice devetnaestog stoljeća? Ako su doista bili nepoznati, ili barem slabo artikulirani, zašto se i u kojem kontekstu javljaju i stječu status gotovo neupitne dogme prema kojoj valja urediti i postupanje s arhivom?

Da podsjetimo, najjednostavniji oblik načela provenijencije kaže da dokumentaciju jednog tijela, institucije ili osobe ne treba miješati s dokumentacijom drugih stvaratelja, već organizirati u zasebnu cjelinu. Autorom prve formulacije načela u ovom obliku obično se smatra francuski povjesničar Natalis de Wailly. On je kao voditelj odjela za departmanske arhive u Ministarstvu unutarnjih poslova 1841. godine sastavio okružnicu kojom se propisuje ovo pravilo sređivanja arhivske dokumentacije.¹⁰⁹ Takvu cjelinu dokumentacije naziva *fonds* pa se ova okružnica ponekad naziva rodnim listom koncepta arhivskog fonda. U prilog ovom pravilu kasnije navodi dva razloga: ovaj se pristup zasniva na prirodi stvari, a svaki pokušaj da se uspostavi neki apstraktni poredak doveo bi do nereda u dokumentaciji i otežao pronalaženje dokumenata.¹¹⁰

¹⁰⁸ Usp. Brenneke, *nav. dj.*, str. 50-52.

¹⁰⁹ Okružnica pod nazivom *Instructions pour la mise en ordre et le classement des archives départementales* objavljena je 24. travnja 1841. Tekst je objavljen kasnije Bordier, H. *Les archives de la France*. Paris, 1855. i u novijem francuskom priručniku iz arhivistike *Manuel d'Archivistique*. Paris, 1970.

¹¹⁰ Usp. Duchein, „Theoretical Principles and Practical Problems of Respects des Fonds in Archival Science“, str. 66.

De Waillyjeva okružnica i njezini motivi ipak nisu bili toliko ambiciozni niti toliko inovativni, kako bi se moglo zaključiti iz njezina kasnijeg isticanja kao razdjelnice u arhivskoj teoriji i u praksi sređivanja arhivskog gradiva. Novo pravilo odnosilo se samo na gradivo nastalo prije 1789. godine, i to ono u departmanskim arhivima čiji je rad de Waillyjev odjel nadzirao. Novije gradivo nastavilo se obrađivati po starome. Sam Nacionalni arhiv nije bio u nadležnosti Ministarstva unutarnjih poslova pa nije bio zahvaćen ovom mjerom. Ima razloga vjerovati da je ona motivirana prije svega praktičnim problemima u nadzoru nad radom arhivista koji je provodilo povjerenstvo u kojem je radio de Wailly. Rad arhivista u departmanskim arhivima nije se mogao neposredno nadzirati i novo je pravilo moglo biti „sredstvo kojim se osigurava da arhivisti početnici, koji rade bez neposrednog nadzora, ne uzrokuju previše intelektualne štete osjetljivim dokumentima za koje se brinu“.¹¹¹ Novo je pravilo pojednostavilo rad arhivista početnika kojima nije bilo lako raspoređivati gradivo prema zahtjevnom unificiranom planu i koji često nisu mogli računati na savjet iskusnijih kolega.

Okružnica je na prvi pogled jasna kada govori o tome što je fond i kako ga formirati: treba „objediniti razne dokumente u fondove, to jest oblikovati zbirke svih dokumenata koji potječu od jednog tijela, jedne ustanove, jedne obitelji ili jednog pojedinca“. Ne ulazi, međutim, u pojedinosti koje u praksi otežavaju primjenu pravila i kada nije sasvim jednostavno odrediti gdje je granica između različitih fondova, odnosno kada smatrati da dvije ili više cjelina gradiva čine dijelove istoga fonda, a kada da se radi o različitim fondovima, kada stvaratelje takvih cjelina smatrati jedinicama koje su djelovale unutar šireg organizacijskog entiteta, a kada zasebnim entitetima. Ova neodređenost, vidjet ćemo, uz sav trud narednih generacija arhivista nikada nije otklonjena. Sam je de Wailly, izgleda, bio u tome dosta fleksibilan i pragmatičan, sklon kao mjerilo uzeti prilike i stanje gradiva u konkretnom slučaju. Primjerice, jednom kasnije, upitan kako bi trebalo definirati fondove u Nacionalnoj knjižnici, odgovorio je da su fondovi u tom konkretnom slučaju „enciklopedijske zbirke“.¹¹²

Novo je pravilo možda bilo novo u kontekstu francuskih departmanskih arhiva četrdesetih godina devetnaestoga stoljeća, no bilo bi pretjerano reći da se ovdje radi o nečemu

¹¹¹ Bartlett, N. „The Origins of the Modern Archival Principle of Provenance“. *Bibliographical Foundations of French Historical Studies*. New York, 1992., str. 111.

¹¹² Bartlett, N. *Archives, archivistes, archivistique dans l'Europe du Nord-Ouest. Considerations from Afar*.

Pogledano 1.2.2015. na <https://hleno.revues.org/135>.

što arhivi drugdje nisu već poznavali i primjenjivali. Kako podsjeća Horsmann, u to su vrijeme arhivi bili uglavnom arhivi jedne zajednice, grada, pokrajine ili drugog takvog entiteta i u njima se rijetko mogla naći dokumentacija druge provenijencije. Ako je to i bio slučaj, vjerojatnije se radilo o nečemu što ima veze sa zajednicom čiji je to bio arhiv, njezinom poviješću ili nekim njezinim interesima. Pojedini uredi i ustanove ovakve zajednice smatrali su se njezinim dijelovima i nije bilo potrebe konceptualno razlikovati sam arhiv, kao spremište ili službu, od arhivskog fonda. Ovakav arhiv na neki način predstavlja zajednicu kao cjelinu, a njegovo gradivo, koje se u postnapoleonskom razdoblju prikuplja u ovakvim arhivima više radi podrške povijesnom istraživanju nego podrške upravi, obično predstavlja povijest zajednice i njene institucije.¹¹³ Veći gradski ili pokrajinski arhivi mogli su doći u situaciju sličnu onoj u kojoj su se nalazili francuski departmanski arhivi slijedom većih promjena u političkoj povijesti i ustroju institucija, kada gradivo ukinutih institucija nije jednostavno uklopiti u novu upravnu strukturu ili kada sljedništvo institucija nije jednoznačno. U takvim slučajevima nije bilo ništa neobično grupirati takvu dokumentaciju u zasebne cjeline.¹¹⁴

Uzmemo li u obzir navedena ograničenja u primjeni novog pravila i činjenicu da arhivistu ostavlja odriježene ruke u tome kako će urediti pojedini fond, pravilo možemo opisati i na sljedeći način. Noviju dokumentaciju upravnih tijela i ustanova treba objediniti u jednu cjelinu, prema jedinstvenome planu koji je arhiv razradio za tu dokumentaciju. Stariju dokumentaciju ukinutih tijela, ili takvih koji nisu kompatibilni s takvim planom, treba držati u zasebnim skupinama koje će arhivist urediti kako misli da je prikladno za pojedinu od njih.

Brenneke nije imao osobito mišljenje o ovom francuskom doprinosu razvoju temeljnih arhivističkih načela. Sustav koji je uveden 1841. smatrao je mehaničkim, apovijesnim i neorganskim, jer da ne uvažava logiku izgradnje arhivske cjeline, koja je njemu samome bila ključ za razumijevanje provenijencije. Fondovi koji su oblikovani na ovaj način nisu bili iznutra „organski“, već su i nadalje, smatra Brenneke, uređeni prema apstraktnoj tematskoj klasifikaciji koja je prilagođena korisnicima i ne vodi računa o organizaciji i djelatnosti stvaratelja. U ovakvim fondovima on vidi samo pragmatičan postupak, čija je svrha samo to

¹¹³ Horsman, P. *Nav. dj.* str. 7-8. Ovdje se može naći i nekoliko primjera koji opisuju ovakvu praksu.

¹¹⁴ Usp. i Sweeney, S. „The Ambiguous Origins of the Archival Principle of ‘Provenance’“. *Libraries and the Cultural Record*, 43.2 (2008), str. 193-213; Douglas, J. „Origins: Evolving Ideas About the Principle of Provenance“. *Currents of Archival Thinking*, (ur. Eastwood, T., MacNeil, M.). Santa Barbara, 2010., str. 23-44.

da se ne troši vrijeme na izdvajanje dokumentacije iz većih cjelina.¹¹⁵ Uobičajena obrana od takvih prigovora ovoj osnovnoj varijanti načela provenijencije ona je koju iznosi i Duchein: u Francuskoj se ne koriste klasifikacijski planovi pa nema niti nekog određenog izvornog reda, tako da arhivist mora na neki način rasporediti dokumentaciju.¹¹⁶ No, ako arhivist mora na neki način rasporediti dokumentaciju koja nije složena prema prethodno definiranom klasifikacijskom planu, u čemu bi bila razlika ako bi na isti način složio istu dokumentaciju koja je prethodno složena prema nekom klasifikacijskom planu, osim u količini posla koju arhivist mora obaviti? Ovaj je Ducheinov argument u stvari dobar argument protiv načela provenijencije općenito jer tvrdi da izvorni red ima smisla čuvati samo ako je prethodno zadan apriornom „racionalnom“ klasifikacijskom shemom, drugim riječima, ako nije izvoran.

U čemu je razlika u postupku sređivanja prije i nakon uvođenja načela provenijencije u ovom obliku i koji se problem njime želi riješiti? Dokumentaciju koja je dopremljena u arhiv iz određene institucije prije je valjalo rasformirati, a dokumente rasporediti prema jedinstvenom klasifikacijskom planu za cjelokupni arhiv. Plan je mogao biti isti za svu arhivsku dokumentaciju i za sve arhiviste. U takvom načinu rada bilo je važno da svi jednako tumače plan, da analiziraju dokumente na sličan način i da odlučuju na sličan način. Dokumentaciju, uz to, treba i fizički rasporediti u cjeline u koje i drugi arhivisti s vremena na vrijeme rasporede nešto od dokumentacije koju obrađuju. Nakon što je uvedeno novo pravilo, arhivist zadužen za obradu mogao je svoju cjelinu organizirati kako mu se činilo prikladnim, nije se u svemu morao usklađivati s unaprijed definiranom strukturom i nije morao izdvajati dokumente i raspoređivati ih u već postojeće cjeline. Ako ništa drugo, nakon uvođenja novog pravila postupak je bio brži, a zadani okvir kojem se arhivist morao prilagoditi, znatno fleksibilniji.

Između postupanja prema novom pravilu i načina na koji se moglo očekivati da će postupati arhivisti pola stoljeća ili stoljeće ranije, čini se, nema velikih razlika. Masovno prikupljanje raznovrsne starije dokumentacije u jednu arhivsku ustanovu počinje, uz nekoliko izuzetaka, tek od Francuske revolucije, tako da u arhivima najčešće nije bilo dokumentacije druge provenijencije s kojom bi se cjelina na kojoj arhivist radi mogla pomiješati. Ako bi se takve dokumentacije i našlo, vjerojatno bi ona bila na neki način povezana s djelatnošću

¹¹⁵ Brenneke, *nav. dj.*, str. 65-66.

¹¹⁶ Duchein, „The History...“, str. 18-19.

vlasnika arhiva i njegovih prednika, s njegovim vlasništvom ili obitelji, što se sve da uklopiti u klasični koncept arhivskog fonda.¹¹⁷ Kao i arhivist koji radi prema pravilu iz 1841., i arhivist u 18. stoljeću vjerojatno bi razvio određenu shemu prema kojoj bi uredio svoj arhiv – te bi sheme mogla biti i vrlo slične.¹¹⁸ Razlika je prvenstveno u tome što arhivist 18. stoljeća rijetko dolazi u priliku u jednu cjelinu integrirati dokumentaciju raznorodnih djelatnosti u opsegu u kojem to stvara teško savladive zapreke. Načelo provenijencije u obliku u kojem je definirano u Francuskoj 1841. godine zapravo je nastavak prakse prije osnivanja općih arhiva koji preuzimaju dokumentaciju iz raznih izvora.

Odgovor na pitanje zašto tematska, „neorganska“ klasifikacija ne uspijeva na uzorku velikog arhiva s dokumentacijom raznovrsnog podrijetla, a razmjerno dobro prolazi u manjim cjelinama u kojima je raznolikost provenijencije ograničena, može se tražiti i u tipu arhiva u koji se dokumentacija unosi. Prije otvaranja javnosti arhivi su prikupljali prvenstveno dokumentaciju koja je potrebna vlasniku arhiva u obavljanju svojih poslova i radi ostvarivanja svojih interesa. Dokumentacija drugih institucija ili pojedinaca mogla je dospjeti u njegov arhiv ako bi preuzeo njihovu nadležnost, imovinu ili prava – vlasnik arhiva možda je i nastavio stvarati sličnu dokumentaciju. Za preuzimanje dokumentacije koja vlasniku nije potrebna, samo zato da bi je netko drugi možda čitao, nije bilo interesa: ako bi i bilo, takvi rijetki dokumenti možda bi završili u knjižnici ako ju je vlasnik arhiva imao ili nekom zasebnom mjestu. Plan organizacije ovakvog arhiva mogao je biti prilagođen vrsti arhiva (npr. arhiv gradske uprave ili arhiv središnje vlasti), odnosno izveden iz analize nadležnosti i dokumentacije koji su tipični za pojedinu vrstu institucije. Arhivi u koje je 1841. uvedeno novo pravilo bili su drukčija vrsta arhiva: opći javni arhivi koji žele predstavljati interese cjeline društva i koji prikupljaju dokumentaciju vrlo raznolike provenijencije, u stvari dijelove arhiva koji njihovim vlasnicima više nisu potrebni. Opća shema za ovakav arhiv podrazumijeva klasifikaciju poslovanja cjeline javnoga sektora, kako ga vidi jedan klasifikator.

U obrazloženju novog pravila spominje se i to da uređenje arhiva prema općem racionalnom modelu istom za svu dokumentaciju dovodi do nereda u dokumentaciji i čini da se dokumenti ne mogu naći. Tadašnji arhivi nisu raspolagali alatima koji bi ovu pojavu držali

¹¹⁷ Čak i da se cjelokupna dokumentacija razvijeniye gradske ili pokrajinske uprave 17. ili 18. stoljeća prikupi na jedno mjesto i sređuje kao jedna cjelina, nastala dokumentacijska struktura bila bi jednostavnija i ujednačenija od dokumentacije jednog današnjeg velikog dioničkog društva.

¹¹⁸ Podudarnost koja se ovdje pokazuje govori u prilog spomenutoj Brennekeovoj ocjeni.

u granicama prihvatljivoga i pretraživanje učinili pouzdanijim i bržim. Za to bi vjerojatno bio potreban integrirani katalog koji bi obuhvaćao sve formirane osnovne jedinice gradiva. Uz to bi bila potrebna standardizirana metodologija obrade i opisa gradiva kako bi se osiguralo da jedinice gradiva budu primjereno predstavljene u kataložnom opisu. Arhivi prve polovice devetnaestoga stoljeća nisu raspolagali niti konceptom ovakve obrade gradiva niti resursima koji bi bili potrebni za njegovu implementaciju. Zato se problem sređivanja i pronalaženja gradiva u arhivu nastojao riješiti na drugi način, razbijanjem jednog većeg problema na više manjih koji se mogu rješavati pojedinačno i postupno. Model općeg plana za čitav arhiv tražio je veću standardizaciju, veću kontrolu i ujednačenost kvalitete te veći intenzitet opisa. Podjela gradiva po provenijenciji pružala je više izgleda za više scenarija pretraživanja na temelju oskudnijih ulaznih podataka.

Privlačnost i snagu kojima je načelo provenijencije potom djelovalo na arhivsku zajednicu i koji su ga učinili njezinim središnjim pojmom, očito treba tražiti negdje drugdje, a ne u pragmatičnom rješenju problema sređivanja starijeg gradiva koje donosi de Waillyjeva okružnica. Kako u jednom radu, u kojem obrađuje razvoj načela, navodi Ernst Posner, ono što mu je dalo takav značaj bilo je to što je bilo kompatibilno s „povijesnim razmišljanjem generacije povjesničara koji su dolazili u arhive iz učionica Rankea, Droysena, Sybela i drugih junaka velikoga razdoblja njemačke historiografije“. Za njih „novo načelo nije bilo tek tehnička vještina. Ono je značilo primjenu načela uvažavanja povijesnog razvoja na izvore za historiografsko istraživanje koji su nastali tijekom povijesnih događaja“.¹¹⁹

Posneru naravno nije moglo promaći da ne naglasi da je ključni sastojak načela provenijencije u njegovu razvijenijem obliku potekao iz historizma i njegove „kritičko-hermeneutičke“ metode na kojoj je povijest u prvoj polovici devetnaestoga stoljeća izgradila status priznate znanstvene discipline, ako ništa drugo i zato što je sam bio učenik onih „koji su dolazili u arhive iz učionica Rankea, Droysena, Sybela i drugih junaka velikoga razdoblja njemačke historiografije“. Pažljivije čitanje nekih starijih tekstova može otkriti u njima sve ili gotovo sve sastojke de Waillyjeva načela provenijencije. Primjerice, nekoliko godina prije francuske okružnice, trojica pruskih arhivista pokrenula su prvi, uvjetno rečeno, arhivistički časopis, *Zeitschrift für Archivkunde, Diplomatie und Geschichte*. U drugom broju časopisa –

¹¹⁹ Posner, E. „Max Lehmann and the Genesis of the Principle of Provenance“. *Archives and the Public Interest: Selected Essays by Ernst Posner*, (ur. Munden, K.). Chicago 2006., str. 41.

koji je ujedno bio i zadnji uslijed, kako se navodi u uvodniku, nedostatka suradnika – jedan od urednika ulazi u tada aktualnu raspravu o tome gdje je mjesto arhivima, bliže upravi ili akademskoj zajednici, čemu dodaje popis pravila za rad arhiva, među kojima je i jedno prema kojemu spise u arhivu treba organizirati prema „cjelovitom“ planu.¹²⁰ Sam naslov ovog priloga glasi: „O organskoj povezanosti arhiva s upravnim tijelima“ i, iako nema ono značenje koje bi mu današnji arhivisti možda bili skloni pripisati, rječito govori o tome kako autor zamišlja arhiv, njegovo uređenje i njegovu prirodu. Arhiv je, prema autoru, određen strukturom upravnih tijela i treba je odražavati, a sam naslov pokazuje da je metafora o organskoj povezanosti arhiva i stvaratelja gradiva još tada bila u uporabi.

Od istog je autora i uvodni članak u prvom broju časopisa, objavljenome dvije godine ranije, u kojem se nastoje dati obrisi nove discipline – koju, uz mjestimične zadržke, naziva *Archivwissenschaft* – i uvjeriti javnost u potrebu za nečim takvim. Rasprava počinje sažetim izlaganjem nekoliko teza o filozofiji povijesti, duha i države, s prepoznatljivim hegelovskim motivima i nekim drugim idejama karakterističnima za tadašnju njemačku intelektualnu scenu. Uvod je kratak i lapidaran, više podsjetnik na nešto što čitatelji podrazumijevaju nego pokušaj da se iznese nešto novo. Ukratko, ljudski duh ostvaruje se u svojim djelima, ona su svjedok njegova djelovanja i jedino kroz njih on dobiva uvid u svoju egzistenciju. Ljudski duh ostvaruje se povijesno, u svijetu djela, u kojem gradi i razara da bi iznova stvarao, svaki put sve potpunija i savršenija djela. Povijest se može opisati kao kretanje duha u svom sve potpunijem ostvarenju i kroz nju se otvara mogućnost istinske spoznaje, ne kroz apstraktno razmišljanje i opće kategorije.

Nakon ovakve pripreme i prizivanja na svoju stranu tada uglednih saveznika, autor prelazi na ono što zapravo hoće reći: spoznaja povijesti kao kretanja duha u samoostvarenju – publici kojoj se autor obraća samorazumljiva definicija – ovisi o kvaliteti i vjerodostojnosti izvora. Bavljenje izvorima nije samo sebi svrha i ne ograničava se tek na antikvarni interes prema nečemu što bi moglo biti tek zanimljiv ili ugodan predmet istraživanja: ono je integrirano u širi i ambiciozniji projekt i tu bi, prema autoru, trebalo tražiti osnovu za opravdanost njegova prijedloga.¹²¹

¹²⁰ *Zeitschrift für Archivkunde, Diplomatie und Geschichte*, sv. 2. Hamburg, 1836., str. 26.

¹²¹ *Zeitschrift für Archivkunde, Diplomatie und Geschichte*, sv. 1. Hamburg, 1834., str. 1-3. Autor teksta je jedan od trojice urednika časopisa, arhivist u pokrajinskom arhivu u Stettinu (danas Szczecin u Poljskoj), von Medem.

Slično dijalektičko razmišljanje vodi von Medema i u postavljanju okvira za analizu i razumijevanje arhiva i arhivskih dokumenata kroz povijest. Kao što se djelovanje duha kroz povijest očituje u nastajanju i nestajanju različitih tvorevina i ostvarenja, ista sudbina prati i izvore. I tu se smjenjuju različite vrste i oblici različitih unutarnjih struktura, koji odgovaraju različitim fazama i oblicima ostvarenja duha i odražavaju ih na svojstven način – hegelovskim rječnikom rečeno nešto vrlo slično onome što će par desetljeća kasnije stajati u osnovi klasičnih pojmova arhivske teorije kao što su organski rast ili načelo prvobitnog reda. S promjenom prilika i institucija u društvu tijekom vremena, moraju se mijenjati i izvori koje će nove prilike i institucije ostavljati iza sebe.¹²² Kritika izvora, da bi došla do pouzdane istine o manifestacijama i razvoju duha, što je krajnji cilj istraživanja, mora uhvatiti i razumjeti ovu korespondenciju između oblika i struktura povijesnih prilika i institucija¹²³ s jedne strane i oblika i unutarnjih struktura izvora s druge strane.¹²⁴ Paralelizam između struktura dokumentacije i onoga što je neposredno proizvelo tu dokumentaciju, njihova organska povezanost, ovdje su ciljano istaknuti i izloženi kao nešto što čitatelju neće biti novo i nepoznato.

Nakon ovakvog razmišljanja, ne iznenađuju savjeti koje autor daje za sređivanje arhiva. „Sređenost je ... duša arhiva. Bez nje arhiv nema značenja, a njegovo je korištenje nezamislivo.“¹²⁵ Da bi se raznovrsni materijal u arhivu primjereno sređio, treba ga najprije dobro upoznati. Ne valja nametati neki vanjski, mehanički poredak, jer jedinice u arhivu ne povezuju neka vanjska obilježja, već unutarnje povezanosti koje treba upoznati. Budući da arhiv korespondira sa strukturama institucija koje su ga proizvele, njegove unutarnje veze odražavaju strukture stvaratelja. „Forma u kojoj se pojavljuje javni život, a o tome se ovdje radi, jest država.“¹²⁶ Država, naime, svojom „nevidljivom silom“ objedinjuje izolirane i raspršene dijelove u smislenu i dobro uređenu cjelinu. Da bismo uočili unutarnje povezanosti u „šarolikom mnoštvu arhivalija“, trebamo pred očima imati „umješno raščlanjen sustav

¹²² Ovaj se stav dalje u tekstu ilustrira usporedbom srednjovjekovnih isprava s predmetnim spisima koji od šesnaestog stoljeća zamjenjuju isprave kao dominantan tip povijesnog izvora. Isprave tipične za srednjovjekovne institucije jednostavniji su i oskudniji tip dokumentiranja primjeren razvijenosti srednjovjekovnih institucija. Predmetni spis „izrastao“ je iz isprava kao složeniji i napredniji tip koji odgovara složenijoj strukturi i načinu poslovanja uprave od šesnaestoga stoljeća.

¹²³ U tekstu se na ovakvim mjestima češće koristi riječ „život“.

¹²⁴ *Isto*, str. 6-10.

¹²⁵ *Isto*, str. 30.

¹²⁶ *Isto*.

institucija, tu najveću i najvredniju tvorevinu ljudskog duha“. Vodeći se njome, moći ćemo imanentne unutarnje veze koje postoje među arhivskim dokumentima „prevesti u vanjsku stvarnost“.¹²⁷

Ideje koje su iznesene u dva spomenuta teksta nisu, naravno, vlastita tvorevina trojice pruskih arhivista, smišljene da bi se odgovorilo na neki njihov specifičan problem: to je bilo oko njih. U postrevolucionarnom razdoblju na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće, historizam se u njemačkim zemljama oblikuje u reakciji na univerzalizam prosvjetiteljstva i Francuske revolucije, osobito varijantu njezine političke globalizacije koju su pronosile Napoleonove armije, i pod snažnim utjecajem ličnosti poput Herdera, Hegela i Fichtea koje su tražile alternativu prosvjetiteljskom univerzalizmu, djelomično i razočarane onime što je revolucija donijela.¹²⁸

Herder je bio Kantov učenik u Königsbergu. Karakteristični slojevi prosvjetiteljskog racionalizma i povjerenja u razvoj ljudske zajednice u takvim motivima ostali su u određenoj mjeri značajkom ideja koje je razvijao, no pripadao je među one koji su tražili nešto drugo na mjestu prosvjetiteljskog univerzalizma, osobito u oblicima koje su stvarale njegove političke instrumentalizacije. Njegov koncept povijesti čovječanstva u nekim točkama odaje određenu sklonost univerzalističkim konceptima, no nastavlja i završava u konceptu nacionalne kulture i povijesti kao istinske pozornice razvoja ljudskog društva. U središte interesa dolazi ono po čemu su ljudske zajednice međusobno različite, na mjesto onoga što im je zajedničko i po čemu su iste. Time je pomogao širom otvoriti vrata istraživanjima pučke kulture, narodnog stvaralaštva i tradicije širom Europe, doprinoseći i percepciji arhiva kao mjesta u kojem se ta tradicija skladišti i istražuje.

Jedan od tipično prosvjetiteljskih stavova, koji, barem na prvi pogled, ne ide na ruku arhivima, jest onaj prema kojem istinu treba tražiti u općem, a ne u pojedinačnom i

¹²⁷ Isto, str. 31. Zanimljivo je da ovaj izvod ne spominje u radovima koji se bave podrijetlom načela provenijencije, čak niti kod autora koji su ga sigurno pročitali. Jedno od mogućih obrazloženja izostanak praktičnih uputa, a možda i sama općenitost teksta. Lako je moguće da ovakav pristup tadašnjim povjesničarima i arhivistima u sredini za koju je tekst pisan nije bio nov.

¹²⁸ Berger, S. „The Invention of European National Traditions in European Romanticism“. *The Oxford History of Historical Writings* 4 1800-1945., dostupno i na:

https://www.researchgate.net/publication/265005480_The_Invention_of_European_National_Traditions_in_European_Romanticism. (16. 8 2015.)

specifičnom, u onome što se pokazuje nužnim, a ne u onome što je kontingentno i ne određuje ono čemu pripada.¹²⁹ Da bi koncept povijesti koji Herder nudi bio uvjerljiv, mora se pokazati otpornim na prigovor da ne vodi korisnoj spoznaji, koja bi, prema navedenom postulatu, trebala biti u općem. Povijest naroda zato još ne smije ostati zatvorena u svoje vlastito područje, mora dati određen ustupak zahtjevu za univerzalnom valjanošću i pokazati se nužnom i u svojim posebnostima.¹³⁰ Tek kad te posebnosti u svojoj prividnoj kontingentnosti postanu nužne, moći će se odbiti prigovor da se takva povijest bavi nebitnim. Povijest čovječanstva Herder tako i dalje uklapa u širu sliku, u kojoj je ona integrirana u povijest svijeta, tumačeći je kao razumom vođeni nastavak povijesti prirode. I priroda i čovjek i ljudske duhovne tvorevine podvrgnuti su razvojnem procesu koji ih sve obuhvaća i integrira u kretanju prema višim oblicima organizacije. Zemlja je prošla kroz mnogostruke promjene dok nije postala to što jest, pozornica za zadivljujuću raznolikost živog i neživog svijeta, „velika radionica za organizaciju najraznolikijih bića“.¹³¹ Postoji razvojna linija koja povezuje čovjeka i prirodu, posebice čovjeka i druga živa bića te sva bića u njihovoj raznolikosti. „Životinje su starija braća ljudi“, a čovjek je središnje stvorenje među životinjama na zemlji.¹³² Moguće je, nagađa, i da ova linija povezanosti, u svjetlu vječnog postojanja, ide dalje do nežive prirode, u procesu koji je usporedivi s razvojem zametka u majčinu tijelu. Za tako dalekosežne zaključke, kaže, nema dovoljno dokaza, no možemo s velikom sigurnošću pretpostaviti da je priroda svu raznolikost živih bića na zemlji stvorila iz jedne osnovne

¹²⁹ Karakterističan i arhivistima zanimljiv mogao bi biti komentar u jednom izvjeću o stanju na njemačkim sveučilištima iz 1739. dvorskog savjetnika u Hannoveru, knjižničara i povjesničara J. D. Grudera, u kojem komentira rad jednog plodnog povjesničara: „To što je Ludewig pregledao više arhiva, a ne samo magdeburški, ne znači ništa. Što mogu naučiti u jednom arhivu, osim pojedinosti o nekoj zemlji za koje drugi ne znaju? Takve pojedinosti ne spadaju u znanost, jer se znanost bavi općim. Inače bi arhivisti trebali biti učeniji od drugih ljudi, a vidimo upravo suprotno. Kada se Ludewigova učenost i glas pripisuju arhivima, to je pogreška krivog pripisivanja uzroka. Usudio bih se tvrditi da mu je pregledavanje arhiva više štetilo nego koristilo. Naime, njegova je glavna greška to što uporno zaključuje od posebnog, ili čak od pojedinačnog, prema općenitome, i izvodi pravilo iz samo jednog primjera, kao što, nažalost, čini većina učenjaka koji se bave prošlošću.“ *Die Gründung der Universität Göttingen : Entwürfe, Berichte und Briefe der Zeitgenossen*, ur.Rössler, E. F. Göttingen, 1855, str. 460.

¹³⁰ Prva knjiga *Ideja za filozofiju povijesti ljudske vrste* počinje rečenicom: „Naša filozofija povijesti ljudske vrste mora početi od neba ako želi nekako zaslužiti to ime“. Herder, J. G. *Ideen zur Philosophie der Gechichte der Menschheit*, sv. 1. Riga, 1784., str. 3., dostupno na:

http://www.deutschestextarchiv.de/herder_geschichte01_1784/25. (28.6.2015.)

¹³¹ *Isto*, str. 59.

¹³² *Isto*, str. 59.

„plazme“ organizacije.¹³³ No, analogija prema onome što uočava u odnosu među bićima na zemlji, navodi Herdera da liniju razvoja otvori prema drugom kraju i da pretpostavi postojanje viših razina egzistencije, za koje je čovjek prednja poveznica, onako kako su to za njega životinjski i biljni svijet. Svaka viša razina dijeli nešto s prethodnom, uz to što posjeduje karakteristična svojstva koja je izdvajaju iznad prethodne.¹³⁴ Za čovjeka su to praktični razum, njegov duh i osobito jezik.

Kao i drugdje, razvoj ljudske vrste određen je uvjetima u okolišu te unutarnjim snagama i sposobnostima vrste. Ovom temom Herder se bavi u drugom dijelu *Ideja* objavljenome 1785. i tu nastoji pokazati kako su okoliš, lokalni uvjeti života, razlike u sposobnostima da se angažiraju unutarnje snage svojstvene vrsti i povijesna sudbina pojedinih zajednica doveli do raznolikosti ljudskih zajednica, uključujući posebno razlike u kulturi, duhovnosti i načinu razmišljanja. To su obilježja koja bitno određuju zajednice, u različitim stupnjevima razvoja, na danome odsječku univerzalne razvojne crte koju je prethodno skicirao. Raznolikost kultura pokazuje da ljudsku prirodu u njezinoj potpunosti određuje ovo kretanje u danim uvjetima i u vremenu, slijedom čega treba odbaciti prosvjetiteljsku ideju o univerzalnoj povijesti. Umjesto toga, cilj povijesti treba biti razumjeti kako se ljudsko društvo razvija i preoblikuje tijekom vremena i u određenim uvjetima.

Ključni nositelj u ovom procesu je narod, sa svojom kulturom, jezikom, tradicijom i institucijama. Herder je isticao individualnost svakog naroda i osobitost njegova nacionalnog bića, za koje je smatrao da je specifično za svaki narod i da se očituje i otkriva u njegovoj nacionalnoj povijesti. Smatrao je narod organskom zajednicom koja se ne formira proizvoljno, mehanički ili definiranjem političkih entiteta i granica. Narod definiraju kultura, jezik i zajednička povijest i, što je bilo važno u kontekstu ondašnjeg političkog uređenja njemačkih zemalja, narod prethodi državi i ne ovisi o njoj. „Inzistirao je na tome da su nacionalni jezici ključ za pristup duhu nacije i narod definirao prvenstveno kulturom. ...

¹³³ *Isto*, str. 89.

¹³⁴ Ova se argumentacija Kantu činila neutemeljenom i pomalo iracionalnom. U recenziji prvih dvaju dijelova *Ideja* napominje da se iz sličnosti među različitim vrstama ne može zaključivati o njihovoj razvojnoj povezanosti jer možemo vidjeti da pripadnici svake vrste na kraju propadaju i nema ničega što bi govorilo u prilog tezi o prijelazu. Ideja da bi mogao postojati takav prijelaz, odnosno razvoj živih bića iz zajedničkog praoblika čini mu se „tako strašnom, da se sam razum od nje zatrese“ (*J.G. Herders Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit mit Kants Rezensionen der „Ideen“ und seiner Abhandlung Idee zur einer Allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*. Berlin, 1914. str. 309. U ideji o razvoju koji pokreću „sile prirode“ nije mogao ne uočiti pribjegavanje metafizičkim objašnjenjima.

Pozivajući se na Herdera, legije nacionalnih povjesničara diljem Europe nastojale su uspostaviti povijesne korijene svojih nacija i rekonstruirati njihov nacionalni duh.¹³⁵

Ovakva koncepcija povijesti i uloga koja joj se daje na širem planu stvaraju istraživače i usmjeravaju ih, među ostalim, i u arhive. Ona je promijenila i samo razumijevanje arhiva: tek u ovom kontekstu arhiv postaje mjesto na kojem se čuvaju izvori, kako ga je na jednom mjestu lapidarno definirao autor uvodne rasprave u spomenutom prvom arhivističkom časopisu. Formulacija načela provenijencije iz de Waillyjeve okružnice ima malo zajedničkoga s tri koncepta koji dominiraju ovom koncepcijom povijesti i, nošeni snažnom strujom historizma, stotinjak godina kasnije postaju ključni pojmovi u obrazlaganju klasične formulacije načela provenijencije kao izvornog reda. To su koncepti organske cjeline, izvorne strukture i determiniranosti teksta autorovom voljom. Niti jedan od njih nije potekao iz bavljenja problemom sređivanja gradiva u arhivima u devetnaestome stoljeću ili iz istraživanja njegovih specifičnih svojstava ili prirode – ti su koncepti već bili tu, na raspolaganju za argumentaciju u raspravama o pravilima za sređivanje gradiva ili u raspravama o njegovoj vrijednosti.¹³⁶

Ovdje treba obrazložiti što je u tim konceptima dovelo do toga da se tako spremno iskoriste i integriraju u klasična arhivistička načela provenijencije i prvobitnog reda, no prije toga vrijedi baciti pogled na jedno pitanje koje ih povezuje. Romantički ili historistički koncept povijesti stavlja povjesničara, koji mu je sklon, pred ambiciozan zadatak. Baviti se poviješću antikvarno ili radi poduke nije isto što i smatrati se obveznim sudjelovati u izgradnji nacionalne povijesti i rekonstrukciji nacionalne svijesti, koju treba rekonstruirati ne bilo kako, nego kao 'istinsku', izvornu i nužnu. Zato vodeći povjesničari razdoblja imaju potrebu raspraviti svoj zadatak, odabir tema i metode u odnosu na ovakav koncept povijesti. Među prvima to čini i Leopold Ranke, kojeg rado nazivaju ocem moderne povijesti kao znanstvene

¹³⁵ Berger, S. *Nav. dj.* str. 24.

¹³⁶ Usp. Horsman, P., Ketelaar, E, Thomassen, T. „New Respect for the Old Order: The Context of the Dutch Manual“. *American Archivist* 66 (2003), str. 249-270. Rad je skraćena verzija uvoda napisanoga povodom stogodišnjice objavljivanja poznatog nizozemskog *Priručnika* iz 1898. Govoreći o nastanku *Priručnika*, raspravama koje su ga pratile i podrijetlu konceptata koje iznosi, autori zaključuju da se koncepti organskog reda i „prirodne klasifikacije“, koje *Priručnik* obrazlaže i na neki način propisuje u par ključnih pravila, ne mogu izvoditi iz tradicije nizozemske arhivistike. Iz nekog razloga, skloniji su njihovo podrijetlo pripisati darvinizmu i političkim i filozofskim idejama J. S. Milla, što mi se čini malo vjerojatnim.

discipline. Bilo da piše o povijesti germanskih i romanskih naroda, o uroti u Veneciji, o papinstvu ili o srpskim ustancima, ima potrebu raspraviti s čitateljem smisao svog pothvata i reći da se radi o nečem što nadilazi predstavljanje provjerenih činjenica i datosti, o nečemu većem što je autoru bilo snažan motiv i za što se nada da će opravdati čitateljev trud. Sigurno ima nešto *captatio benevolentiae* u ovakvim uvodnim riječima, no očito je da pisac i čitatelji kojima se obraća dijele i podrazumijevaju stav da pisac povijesti treba postići nešto više od iznošenja točnih i provjerenih podataka. Oni podrazumijevaju koncept stvarnosti koji je više od zbroja činjenica ili učinka samih činjenica kao takvih: zadatak istraživača nije utvrditi činjenice, već preko njih doći do uvida u stanovitu autentičnu stvarnost koja je nešto različito i nešto više od zbroja svih dostupnih činjenica. Poznati citat iz uvoda knjizi¹³⁷ koju je Ranke objavio 1824. i koja mu je osigurala uspješnu akademsku karijeru, onaj o pisanju povijesti „wie es eigentlich gewesen“, bez drugih motiva, ponekad se interpretira u smislu suhoparnije pozitivističke metode, no vjerojatnije je da se odnosi prije na ovakav koncept stvarnosti, koji pored činjenica računa na pokretačku snagu ideja ili sila koje se ne daju izravno percipirati, nego na same činjenice i njihove kauzalne povezanosti. Takav je koncept stvarnosti u neku ruku bio *locus communis* u akademskoj zajednici u to vrijeme u njemačkim zemljama,¹³⁸ jednako kao i ideja duha ili pokretačke sile koja povijesni razvoj čini racionalnim i usmjerenim. Takva stvarnost je ono što Humboldt ima u vidu kada govori o zadaćama povjesničara ili Ast kada govori o zadaćama filologije i o umijeću tumačenja općenito. Način na koji Humboldt u utjecajnom predavanju održanome u Pruskoj akademiji 1821. godine, pod očitim utjecajem Schellingove filozofije, govori o povijesti,¹³⁹ o činjenicama i njihovoj kauzalnoj povezanosti kao građi za pristup istinskoj povijesti, a ne samoj toj povijesti, o nedostacima „filozofskog“ pristupa povijesti, o ulozi ideja koje usmjeravaju i oblikuju povijest i o njihovu očitovanju kroz povijesno uspostavljene individualitete, rezonira poslije u Rankeovim i Droysenovim konceptima istraživanja povijesti i u Droysenovu konceptu

¹³⁷ Ranke, O. *Geschichte der romanischen und germanischen Völker: von 1494 bis 1535*. Leipzig, Berlin 1824.

¹³⁸ Usp. Boldt, A. *Perception, Depiction and Description of European History: Leopold von Ranke and his Development and Understanding of Modern Historical Writing*.

https://www.researchgate.net/publication/289248837_Perception_depiction_and_description_of_European_History_Leopold_von_Ranke_and_his_development_and_understanding_of_modern_historical_writing.

(27.2.2016.)

¹³⁹ Humboldt, Wilhelm von. „Ueber die Aufgabe des Geschichtsschreibers“. *Abhandlungen der historisch-philologischen Klasse der Königlich-Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin aus den Jahren 1820-1821*. Berlin, 1822., str. 305-322.

povijesnog izvora kao neposrednog predmeta njegova istraživanja i traga istraživaču inače nedostupnog prošloga.¹⁴⁰ Način na koji Droysen govori o izvoru kao „datosti“, koja je jedini neposredni predmet kojim se povjesničar bavi, ili o kritici izvora kao metodi kojom se postiže da u sadašnjosti ožive „probuđene sjene“ inače nedostupne prošlosti, korespondira s duhom i starijih i sasvim suvremenih, postmodernih, arhivističkih obrazloženja načela provenijencije.¹⁴¹

Koncept organske cjeline toliko je blizak arhivistima da nije potrebno podsjećati na to kakvu je ulogu imao u oblikovanju i potom u obrani načela provenijencije još od njegova prihvaćanja kao glavnog pravila struke. Njegov vidljivi izraz je pojam arhivskog fonda kao organske cjeline dokumenata, koji bi bez ovog sastojka za većinu arhivista vjerojatno postao neuvjerljiv i pomalo arbitraran. Svojestvo organske cjeline fond stječe zahvaljujući istoj takvoj prirodi događaja i okolnosti koji su ga proizveli. Arhivski fond u ovakvom načinu razmišljanja, mogli bismo reći, nije slučajna tvorevina: fondove proizvodi sama povijest i ostavlja ih za sobom, kako zaključuje ne samo Droysen u spomenutom radu, kao svoje „sjene“ koje čekaju da budu probuđene, kao uvijek suvremeni surogat nepovratno promakle prošlosti.¹⁴² Eksplicitnu formulaciju nečega poput kasnijeg arhivističkog načela provenijencije možda nećemo naći u radovima autora poput Humboldta, Rankea i Droysena, no moguće ju je jasno razaznati u načinu na koji govore o povijesti i njezinoj metodici. Humboldt je u spomenutom predavanju uspoređuje s umjetnošću i, na tragu Aristotelove

¹⁴⁰ O utjecaju Humboldtovih ideja na njemački historizam i osobito na kritiku izvora koja su tu razvija vidi: Küttler, W. „Wilhelm von Humboldts Akademievortrag 'Über die Aufgabe des Geschichtsschreibers' und die Tradition des Historismus“. *Kolloquium Akademische Wissenschaft im Säkularen Wandel. 300 Jahre Wissenschaft in Berlin, Sitzungberichte der Leibniz-Sozietät 38*. Berlin, 2000, str. 93-103; Gerber, S. *Schleiermachers Kirchengeschichte*. Tübingen, 2015, str. 98-101.

¹⁴¹ Droysen, J. G. *Grundriss der Historik*. Leipzig, 1882., str. 7-9 i 85-90. Rad je prvi put objavljen još 1858. godine, kao nastavni priručnik.

¹⁴² Upadljive su paralele koje se ovdje mogu povući prema argumentaciji kojom brojni suvremeni arhivisti svoje interpretacije načela provenijencije ili arhiva kao takvog, usp. npr. Nesmith, T. „Still Fuzzy, But More Accurate: Some Thoughts on the ‘Ghosts’ of Archival Theory“. *Archivaria* 47 (1999), str. 136-150; Harris, V. *Exploring Archives: An Introduction to Archival Ideas and Practice in South Africa*, (2. izd.), Pretoria, 2000); Cook, T. „Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts“, *Archival Science* 1:1(2000), str. 3-24; Duranti, L. „The Archival Bond“. *Archives and Museum Informatics*, 11:3 (1997), str. 213-218; Ketelaar, E. „Tacit Narratives: The Meanings of Archives“, *Archival Science* 1:2 (2002), str. 131-141.

poetike, pisanje povijesti karakterizira kao oponašanje prirode. Svrha je ove usporedbe pokazati da između teksta i predmeta na koji se tekst referira treba postojati određena podudarnost ili analogija, koja tekstu osigurava valjanost, te da postići takvu podudarnost nije jednostavno. Ona se ne može postići jednostavnim podudaranjem dijelova teksta s odgovarajućim dijelovima predmeta, tako da svaki dio na jednoj strani ima podudarni dio na drugoj strani. I na jednoj i na drugoj strani stoji kompleksnija cjelina čiji se smisao ne da predstaviti zbrojem dijelova i njihovih relacija, i zato je pisanje povijesti zahtjevno: korespondenciju treba postići na razini cjelina koje prethodno treba uspostaviti.¹⁴³ Ovakav koncept organske cjeline, u kojoj se dijelovi i cjelina međusobno uspostavljaju referirajući se uzajamno, Humboldtovim je suvremenicima bila više nego bliska zahvaljujući dijelom i hermeneutičkoj tradiciji još od Matije Vlačića Ilirika i njegovih metodoloških uputa za biblijsku hermeneutiku, čiji se trag osjeća kod u Humboldtovo vrijeme utjecajnih utemeljitelja opće hermeneutike poput Schleiermachera ili Asta.

U Humboldtovoj analizi zadaće povjesničara, povjesničarev rad zrcali povijest preko žarišta koje se zove izvori i već se tu može nazrijeti drugi koncept koji je važan sastojak suvremenog arhivističkog načela provenijencije – koncept izvorne strukture. Ovaj koncept ipak jasnije izlazi iz drugog izvora koji je također utjecao na oblikovanje kritike izvora kao metode kojom povjesničar pristupa arhivskom gradivu: iz Herderove filozofije jezika i hermeneutike i na nju naslonjenih Schlegelovih i Schleiermacherovih hermeneutičkih pravila.¹⁴⁴ Početna točka u ovoj analizi je problem razumijevanja tekstova uslijed velikih razlika u upotrebi jezika, osobito ako tekstovi potječu iz različitih vremena i kultura. Za razliku od prijašnjih teorija jezika s kojima polemizira, koje pretpostavljaju da je razumijevanje u osnovi omogućeno općom prirodom jezika koja je zajednička svima, Herder smatra da u razvoju i upotrebi jezika postoje radikalne razlike koje izostanak razumijevanja ili krivo razumijevanje čine ništa manje vjerojatnim od adekvatnog razumijevanja – greške u

¹⁴³ Humboldt, W. *Nav. dj.*, str. 310. Ovakva argumentacija polazi od definicije spoznaje kao podudaranja između subjekta i objekta.

¹⁴⁴ Svoje poglede na jezik i problem razumijevanja tekstova Herder iznosi u većem broju svojih radova, nastalih većinom u ranijoj fazi: *Kritische Wälder, Oder Betrachtungen, die Wissenschaft und Kunst des Schönen betreffend*. Riga, 1769.; *Ueber die neuere Deutsche Litteratur. Fragmente, als Beilagen zu den Briefen, die neueste Litteratur betreffend. Dritte Sammlung*. Riga, 1767.; *Abhandlungen über den Ursprung der Sprache*. Berlin 1772; *Vom Erkennen und Empfinden der menschlichen Seele*. Riga, 1778. Schleiermacherova hermeneutička pravilasistemizirana u *Hermeneutik und Kritik* (Berlin 1838.) zasnivaju se velikim dijelom upravo na ovdje izloženim Herderovim pogledima.

razumijevanju nisu iznimka, već pravilo. Iako je jezična sposobnost imanentna ljudskoj prirodi, jezici se razvijaju različito, jednako kao i narodi, u bitnome ih određuju konkretne uporabe, a ne sama jezična sposobnost urođena svima. Značenje jezičnih tvorevina ovisi o uporabi jezika u određenom kontekstu i ne može se izvesti tek iz odnosa adekvatnosti između jezične jedinice i onoga na što se ona referira u „stvarnome“ svijetu, što je stav tipičan za poglede onih s kojima polemizira u ogledu o povijesti jezika. Svaki jezik treba razumjeti kao proizvod vlastitog razvojnog procesa, a svaki tekst razumijevanjem jezika i konteksta u kojem je nastao. Treba razumjeti jezičnu praksu vremena i sredine u kojoj je tekst nastao, povijesni kontekst i prilike u kojima autor stvara tekst, pravila žanra kojem tekst pripada te samoga autora, njegovu jezičnu praksu, intencije i psihologiju. Uz ovakvu holističku interpretaciju, rekli bismo konteksta nastanka teksta, kojoj Schleiermacher dodaje zahtjev da interpret treba poznavati autora bolje od njega samoga, ide metodološki empirizam koji traži da se interpretacija drži vezanom za sam tekst i suzdrži od pribjegavanja vantekstualnim objašnjenjima, ako što bi bilo pozivanje na Božju volju u tumačenju biblijskih tekstova. Arhivistički koncept izvornosti može se, zajedno sa suvremenijim konceptom konteksta nastanka dokumenta, bez poteškoća svesti na ovako razvijeno pravilo o holističkoj interpretaciji i kritici samoga teksta kao metodi interpretacije.

Treći koncept koji smo spomenuli, onaj o determiniranosti teksta autorovom voljom, sadrži dva sastojka koji su ovdje relevantni. Prvi je onaj prema kojemu je cilj interpretacije ne sam tekst, nego ono što je proizvelo tekst. Taj je cilj načelno moguće dohvatiti, iako ne uvijek izvjesno, jer je tekst određen onime što ga je proizvelo. Drugi je sastojak zaključak da odnos između teksta i onoga što ga je proizvelo nije kontingentan, makar bio uvijek specifičan i ovisan o okolnostima, i da je autor, odnosno kontekst nastanka, autonomni izvor smisla teksta. Model je već poznat iz biblijske hermeneutike: ondje gdje biblijska hermeneutika traži pravu Božju riječ ili njezino pravo značenje, svjetovna hermeneutika traži izvornog tvorca značenja.¹⁴⁵ Iako se tom tvorcu (autoru, povijesti) pristupa pomoću interpretacije teksta, on sam egzistira kao vantekstualna stvarnost koja određuje, iz koje sve izvire i koja je krajnji, udaljeni, neizravno spoznatljivi cilj i motiv istraživača. Pri tome je interpretacija tvorčeva

¹⁴⁵ O tome vidi u: Berger, S. *Nav. dj.*, str. 24-25.

teksta najbolji put do pravoga značenja, ili, kako bi zaključio Ranke, povijest se na pravi način može pisati samo pomoću arhiva.¹⁴⁶

Koji god varijantu načela provenijencije uzmemo, teško ćemo naći išta što bi bilo izvorno arhivističko ili bi se odnosilo samo ili prvenstveno na arhivsko gradivo. Blochova ideologija traga¹⁴⁷ i njezina arhivistička inačica, koja u arhivskom fondu vidi autentičan trag njegova stvaratelja, jasno su prisutne u konceptu povijesti i njezine metodologije karakterističnome za historizam od samih početaka. Naglasak na organski razvoj povijesti naroda i institucija u njihovoj individualnoj pojavnosti u vremenu, inzistiranje na tome da se do razumijevanja čovjeka i društva može doći istraživanjem specifičnih unutarnjih obilježja i individualnog razvoja, zaključak da put do takvog uvida vodi preko izvora koji odražavaju djelovanje institucija, te metodološka uputa da izvore treba razumjeti u cjelini konteksta koji ih određuje, možda su bili prvenstveno interpretativna načela, no čak i kada bi ostalo na tome, daju sasvim prepoznatljiv zahtjev u pogledu organizacije izvora: kakva god ona bila, treba otvarati pogled u ljudske institucije, njihov razvoj i kontekst u kojem su djelovale.¹⁴⁸ Pri tome se može primijetiti da se radi o konceptima i pojmovima koji su kroz čitavo devetnaesto stoljeće, ako ne i dulje, bili rašireni i dobro poznati, kao dio opće duhovne stečevine toga vremena i načina gledanja na određene aspekte razvoja društva. Pomalo iznenađuje lakoća s kojom se rasprava o ovim ključnim pojmovima unutar arhivističke zajednice mogla izolirati od utjecaja područja iz kojih je preuzeta i dalje dosta uspješno održati u stanovitoj izolaciji.

¹⁴⁶ O ovom stavu i kritikama na koje je nailazio već kod suvremenika vidi: Risbjerg Eskildsen, K. „Leopold Ranke's archival turn: Location and evidence in modern historiography“. *Modern Intellectual History* 5:3 (2008), str. 432-433.

¹⁴⁷ Vidi bilješku 58.

¹⁴⁸ Usp. Kimball, G. D. „Tje Burke-Cappon Debate: Some Further Criticisms and Considerations for Archival Theory“. *American Archivist* 48:4 (1985), str. 369-376.

2.3 Kodifikacija načela

Kako smo vidjeli, uvođenje pravila o nemiješanju gradiva starijih arhivskih fondova u francuskim departmanskim arhivima bilo je motivirano prvenstveno praktičnim poteškoćama u sređivanju gradiva i nije bilo toliko ambiciozno kako bi se moglo zaključiti iz značaja koji mu se kasnije pridavao. Nije bilo niti posve novo, sličnih pragmatičnih zaključaka i intervencija bilo je i drugdje gdje su se arhivi susretali sa sličnim problemima.¹⁴⁹ Konsolidiranje klasičnog koncepta provenijencije, koji uključuje i očuvanje prvobitnog reda u arhivskom fondu, u drugoj polovici devetnaestog stoljeća pokreću dvije potrebe ili dva problema za koje se našlo isto rješenje: traži se praktična, efikasna metoda sređivanja, koja neće biti zahtjevna i opasna u rukama početnika, te profesionalizacija struke kroz sistematizaciju postupaka i određenu teorijsku osnovu na kojoj će se takva profesionalizacija zasnivati. Koncepti izvornosti i organske strukture, zajedno s predodžbom o arhivu kao manifestaciji svoga stvaratelja, bili su pri ruci, dobro poznati u okruženju u kojem su arhivi djelovali, kao elementi kritike izvora ili „povijesne metode“ koja je već uspostavila status prestižne znanstvene metode.

Dobru ilustraciju za pretakanje ovih koncepata u pravila ili metodu organizacije arhivskog gradiva možemo naći u Bonainevom projektu sređivanja Državnog arhiva u Firenzi u prvoj polovici pedesetih godina devetnaestog stoljeća. Taj je projekt u ovom kontekstu korisno izdvojiti jer znamo ne samo kako je Bonaini postupio, nego i zašto je postupio upravo tako i što su o tome zaključili suvremenici.¹⁵⁰ U vrijeme kada se prihvatio rada na sređivanju arhiva u Firenzi Bonaini je već bio iskusan istraživač koji je radio u većem broju arhiva, mogao je upoznati razlike u njihovoj organizaciji i uočiti kako stanje pojedinog arhiva utječe na istraživanje. O arhivu u Veneciji izgleda da je imao i posebno dobro mišljenje, smatrajući da „čudesna sređenost“ tog arhiva olakšava istraživanje znatno više no što vi se moglo pretpostaviti na prvi pogled. Prilično je izvjesno, ipak, kako zaključuje Vitali, da mu niti ovaj niti neki drugi arhiv nisu poslužili kao model ili izvor kriterija ili obrazaca koje bi koristio u

¹⁴⁹ Usp. Duranti, L. „Origin and Development of the Concept of Archival Description“. *Archivaria* 35 (1993), str. 50.; Horsman, P. *Nav. dj.*, str. 6.

¹⁵⁰ Projekt i njegov utjecaj podrobno opisuje S. Vitali u „L'archivista e l'architetto: Bonaini, Guasti, Bongi e il problema dell'ordinamento degli Archivi di Stato toscani“. *Salvatore Bongi nella cultura dell'Ottocento. Archivistica, storiografia, bibliologia, Atti del convegno nazionale, Lucca 31 gennaio-4 febbraio 2000*, (ur. Tori, G.). Rim, 2003., str. 519-564. Suvremeno izvješće o projektu može se naći u Galleoti, L. „Archivio centrale di Stato nella sue relationi con gli studi storici“. *Archivio storico italiano n.s.* II:2 (1855), str. 61-115. Ovaj pristup sređivanju arhivskog gradiva ostao je poznat kao „povijesna metoda“, odnosno *metodo storico*, što govori nešto o njegovu podrijetlu.

svome arhivu.¹⁵¹ Primijeniti model jednog arhiva na drugi činilo mu se neprimjerenim i proizvoljnim, zaključio je da svaki arhiv ima svoju prirodu iz koje treba iščitati kako ga srediti. U arhivu je vidio prikaz povijesti zemlje ili kraja, koji svojom strukturom treba odgovarati periodizaciji povijesti i institucijama te zemlje ili kraja. Takva struktura najbolje odgovara samome gradivu, ali i projektu radi kojeg se uopće netko bavi arhivom. O čemu se radi i zašto arhiv treba urediti tako kako je uređen, jasno govori Galeotti, u članku o sređivanju firrentinskog arhiva i o njegovu značaju za povijesna istraživanja, sastavljenome prema izvješću koje je dobio od Bonainija, ujedno i u jednom od uvjerljivijih i uvjerenijih obrazloženja onoga što će se poslije nazivati načelom provenijencije. Obrazloženje započinje pozivom na pisanje nacionalne povijesti tada još neujedinjene zemlje i sažetim prikazom historističkog koncepta nacionalne povijesti. Očito je da Galeotti računa na to da njegovi čitatelji poznaju temu, da će im biti jasno o čemu se radi i da dijele neke osnovne stavove, primjerice o individualnosti i osobnosti svakog naroda, o povijesti kao razvojnem putu prema savršenijim institucijama i o historiografiji kao alatu za razumijevanje uzroka načina postojanja naroda i nužnosti njegove prirode. Računa i na to da poznaju europsku historiografiju prve polovice devetnaestoga stoljeća, „kanone kritičkog istraživanja“, koncept „vjerodostojnosti dokumenta“ i metode „nepriistranog istraživanja činjenica“ kako ih koriste Ranke i drugi.¹⁵² Vođen očito Bonainijevim izvješćem komentira način na koji je arhiv sređen i kako će to utjecati na iskoristivost inventara i repertorija, odnosno na mogućnost istraživanja gradiva, te zaključuje da nema dobrog apriornog obrasca za sređivanje arhiva. Kako će se srediti arhiv „ovisi o samoj prirodi dokumenata, o povijesnim mijenama, o obliku uprave države čiji se arhiv hoće srediti... [D]obro uređen državni arhiv treba rasporedom dokumenata dati vanjsku sliku organske strukture države, baš kao što arhitekt ... omogućuje da prema pročelju naslutiš namjenu i unutarnju strukturu zgrade.“¹⁵³ Niti za povijesne niti za administrativne arhive, kaže dalje, nije dobra apriorna, „arbitrarna“ raščlamba, dokumente treba rasporediti tako da pokazuju gdje „priča“ počinje, a gdje završava, kao što raspoređujemo i činjenice iz ljudskog života. Bonaini je, kaže, strukturu arhiva izveo „iz povijesti i iz kronologije“ tako da je sve razdijelio na dvije temeljne cjeline, prema povijesnim razdobljima, a potom na manje cjeline „prema različitosti gradiva, različitosti upravnih oblika,

¹⁵¹ Vitali, S. *Nav. dj.*, str. 526.

¹⁵² Galeotti, L. *Nav. dj.* str. 66-68.

¹⁵³ Galeotti, L. *Nav. dj.*, str. 83-84.

različitosti upravnih tijela, iz slijeda dinastija i vremena.¹⁵⁴ Ovaj je kriterij, zaključuje, po prirodi najbliži zbivanjima o kojima dokumenti svjedoče i daje prednosti koje ne može dati niti jedna druga klasifikacija, bolje od ikoje druge odgovara i zahtjevima za očuvanjem gradiva i potrebama istraživača, olakšava izradu inventara, omogućuje da se objedine čitavi arhivi na mjestu koje im pripada prema gradivu i vremenu, a da se pri tome ne izgube, „čuva fizionomiju svojstvenu pojedinim dokumentima, na neki način obiteljsku...“ i samim fizičkim rasporedom pruža „dokumentacijski dokaz“ o zbivanjima u našoj zemlji, te više od ijedne druge stvari pomaže istraživanju i osvjetljivanju povijesti.¹⁵⁵ Za samo pak istraživanje i rad s dokumentima potrebne su određene vještine među kojima je i kritika izvora čiji je cilj „otkriti podrijetlo, provenijenciju [i] autentičnost dokumenta“.¹⁵⁶

Ovako izvedena argumentacija ima sve elemente klasične formulacije načela provenijencije: govori o organskim cjelinama gradiva, o gradivu kao odrazu vremena i institucija koje su ga stvorile, o paralelizmu povijesti i strukture gradiva i o razumijevanju dokumenta iz konteksta njegova nastanka: na jednom mjestu Bonaini spominje i tijek događaja i nastanak dokumenata kao ono prema čemu je organizirao arhiv. Nedostaje, možda, jedino istaknuti pojam kojim bi naglasio određenu cjelinu unutar arhiva kao poseban izraz svoje metode, kao što je to bio francuski *fond*. Postoji, međutim, i nešto što je kasnije izbljedjelo, a za Bonainijev arhiv, i ne samo za nj, prilično je važno – nije stvar samo u tome da se jedna cjelina gradiva odredi prema jednom entitetu koji je odgovoran za nastanak gradiva, cjelokupno gradivo u arhivu treba urediti prema mreži takvih entiteta i prema povijesti samoj. Organska cjelina ne završava na granicama pojedinog administrativnog entiteta, uključuje odnose i mrežu koju stvaraju svi takvi entiteti u zajednici, njihov razvoj kroz vrijeme i povijest zajednice u cjelini. Po tome je ovaj model vrlo blizak današnjem konceptu „društvene provenijencije“, odnosno takvom razumijevanju provenijencije koje se ne želi zadovoljiti razumijevanjem dokumenta samo u kontekstu tijela ili ustanove odgovorne za njegov nastanak ili skupa administrativnih funkcija.¹⁵⁷ Ovakav način razmišljanja odgovara

¹⁵⁴ Ovdje se ne možemo ne prisjetiti se izraza „tekonika arhiva“ i klasifikacije fondova i zbirki u današnjim arhivima prema povijesnim razdobljima, vrstama djelatnosti i drugim kategorijama prema kojima se grupiraju fondovi, kao što je slučaj s klasifikacijskim planom koji koriste arhivi u Hrvatskoj.

¹⁵⁵ Galeotti, L. *Nav. dj.*, str. 85-86.

¹⁵⁶ *Isto*, str. 112.

¹⁵⁷ Za koncept društvene provenijencije vidi. Nesmith, T. „The concept of societal provenance and records of nineteenth-century Aboriginal–European relations in Western Canada: implications for archival theory and practice“. *Archival Science* 6 (2006), str. 351-360; Stoler, A. L. “Colonial Archives and the Arts of

onome što bi se sredinom devetnaestoga stoljeća nazivalo znanstvenom poviješću. Kako za jedan drugi, poznatiji, primjer navodi Posner, radilo se o tome da se koncept povijesnog razvoja „primijeni ... na izvore za povijesno istraživanje koji su nastali tijekom povijesnih događaja“.¹⁵⁸

Važnom stepenicom u kodifikaciji načela provenijencije obično se smatra njegovo uvođenje kao pravila za organizaciju gradiva u Tajnom državnom arhivu u Berlinu 1881. godine. Do tada se gradivo u ovome arhivu odlagalo prema starome predmetnome planu koji je bio izrađen za brandenburško Tajno vijeće sredinom sedamnaestoga stoljeća. Njegovu su osnovu činile 63 tematske „repoziture“ koje su „nedvojbeno odražavale vanjski i unutarnji položaj brandenburške države i ključne točke njezine politike u sedamnaestom stoljeću“.¹⁵⁹ Izvorni sustav repozitura održao se, uz neke dodatke, tijekom sljedeća dva stoljeća, iako je pruska država u tom razdoblju izrasla u jednu od vodećih europskih sila, a njezine su se institucije, teritorij i političko okruženje znatno izmijenili. Neke su repoziture tijekom vremena zastarjele, dok za dokumentaciju koja je nastajala u znatno izmijenjenom institucionalnom i političkom okruženju nije bilo odgovarajućeg mjesta. „Tko se ne bi nasmijao kada pročita da berlinska katedrala ima svoju vlastitu repozituru, a Katolička crkva je nema? Gdje je granica između Neumarka i Poljske? To je danas postala granica između pruskih okruga, možda i između sela. Poljska ima svoju vlastitu repozituru, a Francuska i Engleska je nemaju“, iznosi argumente u prilog reformi iz 1881. njezin glavni pokretač Max Lehmann.¹⁶⁰

Sustav organizacije gradiva po tako određenim repoziturama pretpostavljao je da sve gradivo koje se preuzima u arhiv u osnovi čini cjelinu, bilo da se radi o starim brandenburškim institucijama ili novoj pruskoj upravi, novim pokrajinama i novim političkim

Governance”, *Archival Science* 2(1–2) 2002, str. 87-109; *Archives and Societal Provenance: Australian Essays*. (ur. Piggott, M.), Oxford, 2012.

¹⁵⁸ Vidi bilješku 119.

¹⁵⁹ Neitmann, K. „Ein unbekannter Entwurf Max Lehmanns von 1884 zur Einführung des Provenienzprinzips in den preußischen Staatsarchiven“. *Archivalische Zeitschrift* 91:1 (2009), str. 78.

¹⁶⁰ Navod prema: Kloosterhuis, J. „Preußens archivsche Revolution. Quellen zur Einführung und Anwendung des Provenienzprinzips im Preußischen Geheimen Staatsarchiv und den Staatsarchiven in den preußischen Provinzen, 1881-1907.“ *Archivarbeit für Preußen. Symposion der Preußischen Historischen Kommission und des Geheimen Staatsarchivs Preußischer Kulturbesitz aus Anlass der 400. Wiederkehr der Begründung seiner archivischen Tradition*. Berlin, 2000., str. 428.

odnosima. Ta je pretpostavka sasvim razumljiva imamo li u vidu kada je sustav nastao i svrhu kojoj je arhiv tada mogao prvenstveno služiti. U devetnaestom stoljeću bilo je, međutim, teže pojedine cjeline gradiva koje su se preuzimale, razdijeliti u postojeće repoziture, tako da su znale ostati onakve kakve su preuzete, ne s nekom određenom namjerom da tako i ostane, već zbog nedostatka vremena ili nejasnoća oko moguće razdiobe. U isto vrijeme, druge su se preuzete cjeline raspoređivale po starim repoziturama, tako da je pristup sređivanju u cjelini bio neujednačen, dijelom prema teritorijalnoj ili stvarnoj pertinenciji, dijelom, makar privremeno, prema provenijenciji.¹⁶¹ Već je i sama ta neujednačenost bila problem za sebe koji je stvarao pritisak da se nešto poduzme.

Svoje je prijedloge Lehmann iznio u podnesku pod nazivom „Über die Ordnung von Archiven in allgemeinen und des Geheimen Staatsarchivs in besondern“.¹⁶² Na temelju ovog podneska tadašnji ravnatelj pruskih državnih arhiva Heinrich von Sybel, koji je Lehmann i doveo u arhiv, donio je pravilnik o sređivanju gradiva u Tajnom državnom arhivu,¹⁶³ koji se također zna nazivati „rodnim listom“ načela provenijencije.¹⁶⁴ Pravilnik u osamnaest točaka propisuje kako gradivo treba razvrstati na različite repoziture, kako ga opremiti, označiti i složiti unutar iste repoziture te koja obavijesna pomagala treba izrađivati i kako to raditi. Pravilo br. 2 tako određuje da se gradivo arhiva treba razvrstati „prema provenijenciji njegovih fondova“, pravilo br. 3 propisuje da će se zauvijek zatvoriti sve repoziture koje nisu određene za preuzimanje gradiva institucija koje još uvijek djeluju, a prema pravilu br. 4 svako tijelo koje predaje gradivo dobit će svoju vlastitu repozituru unutar koje će se gradivo odložiti prema poretku koji je zadobilo tijekom „poslovnih procesa“ stvaratelja. U pravilniku se ne obrazlažu motivi i pozadina pojedinih njegovih odredbi, no njih Lehmann izlaže u svome spomenutom podnesku i, kasnije, u obrazloženju uz prijedlog da se novo pravilo uvede i u druge arhive koji je dao tri godine kasnije.

Možda najjači argument kojim se Lehmann zalaže za svoju stvar jest zaključak da nije moguće napraviti predmetni klasifikacijski plan koji bi odgovarao gradivu iz različitih razdoblja, odnosno iz različitih povijesnih i političkih sustava. Smatra da se niti jedna ovakva

¹⁶¹ Usp. Neitmann, K. *Nav. dj.*, str. 79.

¹⁶² Tekst je objavljen u radu navedenome u bilješci 160.

¹⁶³ Tekst pod nazivom „Regulativ für die Ordnungsarbeiten im Geheimen Staatsarchiv“ objavljen je u *Bestimmungen aus dem Geschäftsbereich der k. Preussischen Archivverwaltung (Mitteilungen der k. Preussischen Archivverwaltung 10)*. Leipzig, 1908., str. 16-20 (dostupno i na: <https://archive.org/stream/mitteilungenderp6101prus#page/16/mode/2up>)

¹⁶⁴ Usp. Neitmann, K. *Nav. dj.*, str. 60 i ondje navedene radove (bilješke 3 i 4).

raščlamba ne može održati za sva vremena, a naročito ne možemo pouzdano pretpostaviti kakva će dokumentacija nastajati u budućnosti i kakve će institucije djelovati. Prvotna podjela gradiva u Tajnome arhivu na repoziture iz sedamnaestoga stoljeća poslužila mu je kao izvor primjera koji potkrepljuju njegov zaključak. Lehmann je na taj način „historizirao“ klasifikaciju, osporio održivost univerzalne ili kakve druge općenite klasifikacije gradiva u arhivima i zaključio da struktura arhiva treba odgovarati političkim i administrativnom datostima epohe.¹⁶⁵ Iako to nije bila namjera, fokus sređivanja i opisa gradiva pomiče se s arhiva kao cjeline na pojedine njegove dijelove kao samostalne cjeline.

Uvođenje načela provenijencije kao isključivog pravila za organizaciju gradiva u arhivu nije moglo proći sasvim bez primjedbi niti su pristaše sređivanja gradiva prema pertinenciji odjednom napustili svoje ranije stavove.¹⁶⁶ Na to upućuje i činjenica da je od prijedloga da se novi pravilnik uvede i u ostale pruske arhive do toga da se to i ostvari trebalo proći više od dvadeset godina. Lehmann u tom smislu naglašava praktične prednosti koje će od striktnog pridržavanja načela provenijencije imati korisnici, uprava, čijim je radom gradivo nastalo, i sami arhivisti. Arhivisti neće trošiti znatan dio svoga vremena na raspoređivanje spisa po različitim predmetnim skupinama, a da se zauzvrat ne dobije ništa na pretraživosti gradiva, gradivo će se moći pretraživati i lako identificirati prema izvornim oznakama i pomagalima i tako će se moći lakše odgovoriti na zahtjeve za spisima koji dolaze iz uprave, dok će se povjesničarima olakšati istraživanje ustanova i njihove djelatnosti. Uz dosljednu primjenu načela provenijencije arhiv će postati vjerna slika upravne povijesti Pruske, a fondovi odražavati povijesni razvoj upravnih institucija. Imajući to u vidu, Lehmann se zalagao za dosljednu primjenu načela provenijencije i kao osnove za razgraničenje nadležnosti među arhivima.¹⁶⁷ Sve gradivo pojedinog upravnog tijela treba smjestiti u onaj arhiv koji odgovara teritorijalno-administrativnom području na kojem je tijelo djelovalo, prema kriterijima za razgraničenje nadležnosti među arhivima koji se ne razlikuju od onih koji se i danas primjenjuju i kakvi su, na primjer, propisani za arhivsku službu u Hrvatskoj.

Značaj koji se pripisuje uvođenju načela provenijencije u Tajnom državnom arhivu u Berlinu nije toliko, vidjeli smo, u novosti ideja, koliko u tome što se radilo o razrađenoj metodologiji za obradu gradiva koja se dotiče i nekih specifičnih problema u praksi. Jedan od takvih problema jest, primjerice, postupanje s predspisima, tj. spisima nastalima u radu jednog

¹⁶⁵ Neitmann, K. *Nav. dj.*, str. 91-92.

¹⁶⁶ O tome vidi Posnerov članak naveden u bilješci 119, kao i članak iz prethodne bilješke.

¹⁶⁷ Usp. Neitmann, K. *Nav. dj.*, str. 62-63.

tijela koji su uslijed preuzimanja nadležnosti ili iz nekog drugog razloga završili u dokumentaciji drugog tijela. Ovaj se problem može smatrati općenito slabom točkom načela provenijencije, očito je bio na stolu kada se raspravljalo o promjenama u organizaciji gradiva u pruskom arhivu i ne iznenađuje da se pravilnik njime dosta detaljno bavi.¹⁶⁸ Praktična strana pravilnika očituje se i u dosta preciznim uputama koje bi arhivistima trebale biti dovoljan vodič za donošenje odluka u obradi konkretnog gradiva. Primjerice, ako se gradivo izdvaja da bi se predalo drugom arhivu koji je nadležan prema provenijenciji spisa, u repertoriju fonda na odgovarajući način će se zadržati ili upisati podaci o takvome gradivu, tako da se može rekonstruirati prethodno stanje. Isto će se učiniti i kada se predspisi izdvajaju iz jedne cjeline gradiva u drugu. Pravilnik dalje propisuje kako oblikovati konvolute i fascikle, kojim redom ih složiti i kako u njima poredati pojedine dokumente i kako postupiti kada prilog ili dokument ne može fizički stati u fascikl.

Propisan je i sustav obavijesnih pomagala u kojem ima pojedinosti za koje je očito da im je svrha nadoknaditi nešto što se gubi uvođenjem načela provenijencije kao isključivog kriterija za organizaciju gradiva u arhivu (ili su možda njegovi oponenti tako tvrdili). Starije gradivo treba popisati u „repertorijima“, manje ili više detaljno, ovisno o značaju gradiva. Svaki repertorij treba sadržavati pregled sadržaja i abecedno kazalo. Gradivo koje se preuzima od tijela koja još uvijek djeluju popisuje se u „registrima“ u koje se upisuju samo oznake spisa i natpisi na omotu spisa. Registri također trebaju imati abecedno kazalo, ali ne i pregled sadržaja. U pravilniku se ne navode drugi podaci, no iz Lehmannova prijedloga za uvođenje načela provenijencije u ostale državne arhive vidi se da su pomagala trebala imati i kratku povijest stvaratelja te popis akvizicija, rekli bismo kratku povijest fonda.¹⁶⁹ Pomoću indeksa repertorija i registara trebalo je izraditi opći abecedni repertorij za cjelokupno gradivo, što očito nadoknađuje mogućnosti pretraživanja koje bi se mogle izgubiti napuštanjem predmetnih repozitura. Sve fondove u arhivu trebalo je upisati u opću evidenciju arhiva i uz to obnoviti topografski inventar arhiva.

¹⁶⁸ Pravilnik iz 1881. naginje nešto strožoj interpretaciji načela i propisuje rekonstrukciju izvornoga stanja gdje god je to moguće. U skladu s takvim pristupom, predspise bi trebalo u pravilu vratiti u fond tijela kod kojeg su nastali. Točka 4 pravilnika propisuje da se takvi dokumenti pridruže fondu starijeg tijela i kada se nađu u istom fasciklu zajedno s dokumentima novijeg tijela. Kasnijim odredbama ovaj je pristup ublažen imajući u vidu poteškoće do kojih bi došlo u pojedinim slučajevima ako bi se htjelo dosljedno izdvojiti sve predspise (usp. *Bestimmungen aus dem Geschäftsbereich der k. Preußischen Archivverwaltung (Mitteilungen der k. Preußischen Archivverwaltung 10)*). Leipzig, 1908., str. 22-23.)

¹⁶⁹ Neitmann, K. *Nav. dj.*, str. 73.

Uvođenje načela provenijencije u Tajni arhiv značilo je zapravo projekt reorganizacije arhiva, s određenim jasnim ciljem – uspostaviti strukturu arhiva koja odražava strukturu upravnog sustava – i s dosta precizno određenom metodologijom. To je sigurno utjecalo na pozitivan odziv na koji je ova reforma naišla među arhivistima i na entuzijazam s kojim su barem neki krenuli u nju. „Pomisao, ... da se dokumente složi prema njihovoj provenijenciji, donijela je učas u čitav arhiv nevjerojatno puno živosti i individualiteta. Naime, registratura svakog pojedinog tijela ... sada je bila živo biće za sebe, s vlastitim životnim načelom, a na svjetlu su se pojavili određeni ljudi s određenim tradicijama i impulsima, koji su nekoć vodili ta tijela“.¹⁷⁰ U ovim riječima ima nešto što bi moglo pomoći razumjeti privlačnost načela i njegovu stanovitu uvjerljivost i onda kada se ne može jasno odgovoriti na zamjerke. Arhivist je mogao svoj rad na fondu shvatiti kao zaokružen osobni projekt s određenim dohvatljivim ciljem, vidljivim skorim ostvarenjem koje ostaje kao takvo, načelno možda i zauvijek. Za razliku od toga, raspoređivanje gradiva u unaprijed određene otvorene predmetne cjeline, u kojem sudjeluju svi na isti način, načelno je otvoreno u daleku budućnost, nikad završeno i impersonalno. Odatle osjećaj o toliko „živosti i individualiteta“ koji su ispunili arhiv. Ovakav dojam s druge strane podupire slika „žive“ povijesti kao povijesti institucija, afirmativne povijesti kao razvojnog procesa u kojem institucije žive i nestaju, no ostaju rezidualno prisutne u dokumentaciji koja je ostala iza njih, što osobnom projektu daje nadosobnu, povijesnu dimenziju.

Vidjeli smo da se načelo provenijencije nije pojavilo niotkuda i da je u određenim oblicima bilo prisutno u arhivima i prije no što ga se formalno definiralo kao takvo. Fleksibilnost u njegovu tumačenju i primjeni također je dobro poznata.¹⁷¹ Razvoj u drugoj polovici devetnaestog stoljeća mogli bismo okarakterizirati ne toliko kao uvođenje nečega novog, koliko kao istiskivanje jedinstvene predmetne klasifikacije kao prihvatljive opcije za uređenje povijesnih arhiva. U takvom su procesu vrlo korisne normativne mjere, tekstovi koji ne opisuju i ne uvjeravaju, već propisuju. Tri ključna teksta koji se najčešće (nerijetko i

¹⁷⁰ Izjava F. Meineckea, citirana prema Posner, E. „Max Lehmann and...“, str. 41-42.

¹⁷¹ Pohjola, R. „The Principle of Provenance and the Arrangement of Records/Archives“. *The Principle of Provenance. Report from the First Stockholm Conference on Archival Theory and the Principle of Provenance 2-3 September 1993*, (ur. Abukhanfusa, K., Sydbeck, J. Stockholm, 1994., str. 87-101; usp i: Horsman, P. „Taming the Elephant: An Orthodox Approach to the Principle of Provenance“ objavljen u istome zborniku, str. 51-63.

jedini) spominju u genezi načela provenijencije jesu normativni tekstovi, pravilnici.¹⁷² Iz vjerojatno praktičnih razloga interes arhivista u većoj je mjeri ostao fokusiran na normativnoj formulaciji načela, tako da su interpretativni i deskriptivni aspekti koncepta provenijencije ostali zasjenjeni, a tekstovi koji se njima bave zanemareni i uglavnom ispuštani u genealogiji i obrazlaganju načela. Na taj se način posuđeni koncept provenijencije pretvarao u specifično vlastiti, a pitanje interpretacije i razumijevanja preformuliralo u pitanje pravila za obradu gradiva.

Sličan proces može se nazrijeti i iza poznatog nizozemskog priručnika iz 1898. godine, rasprave koja je dovela do njegova oblikovanja i nastojanja da se osigura primjena njegovih pravila.¹⁷³ Priručnik trojice autora objavilo je nizozemsko arhivističko društvo 1898., no iza njega stoji barem dvadesetak godina rasprave u širem krugu sudionika o načelima sređivanja i opisa gradiva, potaknuta izazovima i nedoumicama u sređivanju pojedinih arhiva. I ovdje možemo prepoznati karakterističnu situaciju u kojoj se nameće problem sređivanja arhiva: čuvanje starije dokumentacije koja više nema niti pravni niti administrativni značaj i prikupljanje dokumentacije iz različitih izvora na jednom mjestu. Početkom devetnaestoga stoljeća i u Nizozemskoj stari upravni arhivi prerastaju u povijesne archive, otvaraju se istraživačima i oblikuju kao ustanove koje „potiču domoljublje, ... građansku moralnost i održavaju nacionalni karakter.“¹⁷⁴ Praksa sređivanja u arhivima bila je takva da su arhivisti mogli slobodno rasporediti gradivo onako kao su mislili da treba, združujući ono što im se činilo da „ide skupa“. Tako je, primjerice, bilo logično isprave združiti u jednu cjelinu, karte i planove u drugu, a financijsku dokumentaciju svih posjeda držati kao jednu cjelinu. Ovakva je praksa dovela do toga da izvorni inventari više nisu bili iskoristivi za pronalaženje dokumenata, tako da su arhivisti morali iznova popisati gradivo nakon što bi ga sredili na navedeni način. Pri tome je odabir često padao na opći inventar za čitav arhiv, koji se „sastojao od sumarnih sažetaka o spisima [koji] su bolje odgovarali potrebama upravnog osoblja, koje je moglo koristiti dokumente u njihovu pravno-upravnom kontekstu, nego potrebama povjesničara koji su htjeli znati sadržaj pojedinih dokumenata“. Njihovim potrebama više su odgovarala izdanja tekstova isprava, koji su se izdavali u kronološkim

¹⁷² Uz francusku okružnicu iz 1841. i pruski pravilnik iz 1881. treći je, naravno, nizozemski priručnik iz 1898. godine.

¹⁷³ Muller, Fz; Feith, J. A; Fruin, Th. Az. *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archiven*. Groningen, 1898.

¹⁷⁴ Horsman, P., Ketelaar, E, Thomassen, T. „New Respect for the Old Order...“ str. 250. Opis koji slijedi uglavnom prati ovaj izvor.

nizovima što je urodilo popisima isprava kronološkim redom. Kronološki popisi, koji su mogli odgovarati zbirkama srednjovjekovnih isprava, znali su se proširivati i na noviju, znatno složeniju dokumentaciju tako da su se u kronološkim nizovima pored isprava popisivale i druge vrste dokumenata.

„Godina 1874. može se smatrati početkom novog razdoblja u upravljanju arhivima u Nizozemskoj.“¹⁷⁵ Poticaj za raspravu koja je vodila formuliranju i kodificiranju sto pravila za sređivanje i opis gradiva krajem stoljeća došao je s novom generacijom arhivista kojima su bile bliže tada suvremene ideje o interpretaciji povijesnih izvora i koji su vjerojatno bili više suočeni s problemom sređivanja nešto novijeg gradiva na kojemu su metode njihovih prethodnika davale manje uvjerljiv rezultat. Izgleda da je ne mali, barem početni utjecaj imala i francuska varijanta načela provenijencije prema kojoj je dovoljno držati odvojenim gradivo nastalo djelovanjem različitih stvaratelja pri čemu je arhivist imao uglavnom slobodne ruke da sredi gradivo u fondu onako kako misli da treba. Prvi i vjerojatno najgorljiviji među predstavnicima nove generacije, Samuel Muller, koji je pohađao godinu dana ranije seminare na École des Chartes u Parizu, zapamtio je pravilo koje se ondje često moglo čuti: “*règle absolut: il faut respecter les fonds anciens*“, kako stoji na jednom mjestu u njegovim bilješkama iz 1873. godine.¹⁷⁶ Muller, koji je imenovan gradskim arhivistom u Utrechtu, i njegov suvremenik Theodoor van Riemsdijk, gradski arhivist u Zwolleu i kasniji glavni državni arhivist, intenzivno su ispitivali načine na koji bi trebalo srediti njihove arhive, razmjenjivali iskustva i zaključke do kojih su došli te razmjerno brzo došli do visoke razine suglasja oko toga da arhive treba sređivati prema provenijenciji i poštujući strukturu koju je gradivo dobilo prije dolaska u arhiv.¹⁷⁷ Polazeći od pravila diplomatske analize isprava koja se usmjerava na proces nastanka isprave i okolnosti u kojima je nastala, van Riemsdijk se usmjerava na analizu strukture administrativnih procesa koji su proizveli arhivsko gradivo i u njoj traži osnovu za sređivanje. Arhivisti prethodnih generacija bili su skloni u arhivu grada ili druge takve zajednice vidjeti cjelinu i sređivati je uglavnom kao cjelinu, ne smatrajući osobito mjerodavnima strukturu upravnog sustava i granice koje razdvajaju pojedina upravna tijela u administrativnom i organizacijskom smislu.

Kako prenosi Ketelaar, Van Riemsdijk je rano došao do zaključka da dokumente treba ostaviti u „njihovom prirodnom i izvornom kontekstu“ u kojem njihova priroda i značenje

¹⁷⁵ *Isto*, str. 252.

¹⁷⁶ Horsman, P. „The Last Dance of the Phoenix...“ str. 6.

¹⁷⁷ Horsman, P., Ketelaar, E, Thomassen, T. „New Respect for the Old Order...“ str. 252-253.

najbolje dolaze do izražaja. Intenzivno se bavio organizacijom radnih procesa institucija čije je gradivo sređivao i načinom na koji su one upravljale svojom dokumentacijom te zaključio da tu treba tražiti osnovu za sređivanje gradiva u arhivu, a ne u tome tko će i kako pretraživati i koristiti gradivo koje je predano u arhiv.¹⁷⁸ U jednom radu iz 1885. godine, u kojem na neki način testira ovaj zaključak na primjeru jednog fonda, navodi da „veza među dokumentima otkriva njihovu prirodu i uzajamni kontekst znatno bolje nego bilo koji poredak koji bi im kasnije mogao dati arhivist“, arhivist je tu naprosto prinuđen kao pravilo uzeti očuvanje starog poretka.¹⁷⁹ Metodološki gledano, do načina na koji treba sređiti arhiv dolazi se diplomatskom analizom procesa nastajanja gradiva. Na temelju ovog uvida mogao je, za razliku od većine arhivista koji su tada smatrali da se ne mogu odrediti ista pravila prema kojima bi trebalo sređivati sve arhive, zastupati stav da u ovome nema bitne razlike među arhivima ili arhivskim cjelinama i da su svi slični po prirodi. Diplomatska analiza administrativnih procesa nudila se kao općenito važeća metoda sređivanja. Administrativni procesi zauzeli su mjesto koje je još u Bonainijevom slučaju držala sama povijest, arhiv više nije toliko proizvod povijesti koliko proizvod administrativnih procesa.

Usredotočenje nove generacije nizozemskih arhivista upravo na razinu pojedinih institucija kao stvaratelja gradiva podudaralo se s tendencijom da se gradivo tako sređuje i iz praktičnih razloga. Gradivo stvaratelja iz različitih razdoblja bilo je teško uklopiti u iste cjeline, a ni odnosi predništva i sljedništva institucija nisu uvijek bili jednostavni. Kao što smo vidjeli i u slučaju Tajnog arhiva u Berlinu, organizacija gradiva u jednu veliku cjelinu bila je zahtjevan kolektivni projekt na kojem rade generacije arhivista i koji do daljnjega ostaje otvoren prema gradivu koje tek treba doći. Organizacija prema administrativnoj strukturi bila je jednostavnija i u praktičnom smislu sve uvjerljivija. Mnogim arhivistima u okviru nevelike arhivističke zajednice bila je privlačna ideja praktičnog priručnika u kojem će moći naći konkretne upute za svoj rad pa je rasprava o tome postala važnom temom arhivističkog udruženja koje je osnovano 1892. godine, kao prvo takvo u svijetu. Osnovna pravila bila su tada već manje-više usuglašena te je još valjalo poraditi na pojedinostima i definiranju načina na koji se osnovna pravila trebaju primjenjivati u pojedinim slučajevima.

¹⁷⁸ Ketelaar, E. „Archival Theory and the Dutch Manual“. *Archivaria* 41 (1996), str. 33.

¹⁷⁹ *Isto*, str. 34.

Jedan od važnijih doprinosa Pravidnika bio je njegov pomno opisan koncept arhivskog fonda. Sastavnice tog koncepta bile su već poznate: pravilo da se gradivo nastalo radom različitih institucija ne treba miješati, zahtjev da se dokumenti ne izdvajaju iz spisa u kojima su se prvotno nalazili i unutar kojih imaju značenje koje se možda neće očuvati ako ih se promatra zasebno, pravilo da se očuva izvorna struktura gdje god je to moguće i predodžba da fond svojom strukturom i sadržajem odražava svoga stvaratelja. Ono što se može smatrati određenom novinom jesu integriranje tih koncepata u cjelinu i snažno isticanje ovisnosti fonda o administrativnim procesima koji su ga stvorili.¹⁸⁰ Iz ovog zadnjeg motiva potječe onaj arhivistima dobro poznati dio velike većine definicija arhivskoga gradiva i samoga fonda koji kaže da su to spisi, odnosno cjelina spisa koji su, među ostalim, nastali „u obavljanju poslova“, tijekom i radi obavljanja poslova u nadležnosti stvaratelja gradiva. Izvan ovog okvira sam bi ovaj dodatak bio manje razumljiv, vjerojatno i suvišan jer bi podrazumijevao i stvaranje dokumentacije koja nije povezana s obavljanjem djelatnosti.

Ovaj naglasak na administrativne procese unutar jedne organizacije sadrži u sebi zametak koji se lako može razviti u redukciju šireg interpretativnog koncepta povijesti i djelovanja institucija za koji smo nastojali pokazati da je stajao u podlozi na kojoj se arhivističko načelo provenijencije prvotno razvijalo. Vidjeli smo da je još kod Bonainija bila naglašena cjelina povijesnog razvoja države (ili kojeg drugog entiteta) kao horizont za razumijevanje i organizaciju arhivskog gradiva. Za historizam karakterističan koncept povijesnog razvoja i individualiteta institucija teško se može svesti na administrativno poslovanje pojedine ili niza institucija, uključujući i sveukupnu mrežu institucija koje su svojim fondovima predstavljene u arhivu. Iz igre je ispala ona usmjeravajuća „nevidljiva sila“ koja se ispoljava u povijesnim procesima i njihovim tvorevinama o kojoj su, vidjeli smo, govorili Herder i njegovi sljedbenici, ispao je i „duh nacije“ koji integrira povijest naroda, daje joj značenje i smjer i čini je nužnom, kao i Droysenova neprisutna stvarnost naznačena u svome rezidualnom tragu. Tražeći teorijsku osnovu za obećavajuću metodologiju sređivanja gradiva, arhivisti su je ovdje našli u redukciji poznatog koncepta povijesnog razvoja i njegove interpretativne metode, zadržavajući istovremeno i naglašavajući njegove metafore, poput onih o organskom razvoju i o organskoj cjelini.

¹⁸⁰ Usp. Horsman, P. „Taming the Elephant: An Orthodox Approach to the Principle of Provenance“. *The Principle of Provenance. Report from the First Stockholm Conference on Archival Theory and the Principle of Provenance 2-3 September 1993*, (ur. Abukhanfusa, K., Sydbeck, J. Stockholm 1994., str. 51-63.

Slično je prošao i spomenuti koncept djelatnosti koji se u takvom prešutno reduciranom obliku ustalio u definicijama arhivskog gradiva. Djelatnost je ovdje shvaćena kao skup administrativnih procedura koje se odvijaju unutar korporativnog tijela radi izvršenja njegovih zadaća u okviru mandata koji mu je povjeren. Ovako definiran pojam djelatnosti ne iscrpljuje ono što se dešava i što je relevantno za razumijevanje cjeline procesa u kojima se ta djelatnost odvija: ona je spojni element između dokumenta i pretpostavljene stvarnosti koja se preko dokumenta želi istražiti i razumjeti, spojni element od kojeg se htjelo učiniti da, među ostalim omogući takvo vrednovanje gradiva koje će biti barem u određenoj mjeri zaštićeno od subjektivnosti stavova koji se izriču o stvarnosti.¹⁸¹ Fokusiranje na administrativno poslovanje korporativnih tijela ovdje nije iznenađujuće: ono nas podsjeća na to da su se arhivisti koji su za priručnik brusili definiciju arhivskog fonda bavili prvenstveno dokumentacijom upravnih tijela i da su tražili pravila sređivanja upravo za takvu dokumentaciju. Uz to, određen je utjecaj imala i tradicija u kojoj se pojam arhiva veže za tijela vlasti i u kojoj dokumentacija druge provenijencije nema jednako pravo nazivati se arhivom.¹⁸² Definicija arhivskog fonda u priručniku slijedom toga nije se mogla primijeniti na osobne i obiteljske fondove i neke druge slučajeve u kojima se iza dokumentacije ne nazire jasno koliko toliko uređeno administrativno poslovanje, što zna biti slučaj s privatnim arhivima.¹⁸³ Ovaj nedostatak dugo je ostao glavna zamjerka definiciji iz priručnika.

Koncept arhiva koji stoji iza ovakve definicije i pripadajućih pravila za sređivanje gradiva u osnovi je forenzički ili arheološki. Cilj sređivanja je rekonstrukcija stanja gradiva kakvo su oblikovale administrativne procedure u vrijeme kada je gradivo nastajalo. Referentni kriterij prema kojem se arhivist treba ravnati nisu značenje ili smisao koji bi gradivo moglo imati, njegov sadržaj ili oblici, niti procesi i događaji radi kojih je ono nastalo i čije bi razumijevanje imalo biti svrhom čuvanja i korištenja gradiva. Referentno mjesto je to isto gradivo na drugom mjestu, onako kako je ostalo kao forenzički trag administrativnih procesa. „Ako arhiv devetnaestoga stoljeća uspostavlja vezu s drugotnošću, on to čini s presudnim okretom... druga sfera na koju arhiv upućuje, njegovo iza, nije neko izvanarhivsko vanjsko, nego druga zbirka, mjesto na kojem su se dokumenti nakupili prije nego su premješteni u

¹⁸¹ Usp. Cook, T. „Macro-appraisal and functional analysis: documenting governance rather than government“. *Journal of the Society of Archivists* 25:1 (2004), str. 5-18.

¹⁸² Usp. Ivanović, J. *Nav. dj.*, str. 22-31.

¹⁸³ Horsman, P., Ketelaar, E, Thomassen, T. „New Respect for the Old Order...“ str. 259.

arhiv.“¹⁸⁴ Naglasak je ovdje na tome da arhivski fond ne referira na prošlu stvarnost ili prošle događaje, nego na prošli forenzički dokumentacijski trag, nešto poput arheološkog lokaliteta u vrijeme iz kojeg potječe. „Usmjeren prije topografski nego semantički, arhiv uređen prema načelu provenijencije ne prikuplja nešto što postoji u izvan arhiva, već nešto što je već bilo prikupljeno, sređeno i organizirano *na drugom mjestu*. Iz perspektive načela provenijencije, arhiv nije mreža ili princip, nije koncept, prazna kategorija ili niz takvih kategorija. Dokumenti koji se nalaze u arhivu zasnovanome na načelu provenijencije upućuju korisnike natrag na uvjete u kojima su se pojavili (na drugom mjestu), medije pomoću kojih su nastali, aktivnosti čiji su dio nekada bili, tehnike i tehnologije koje su bile ključne za njihov nastanak: upravo su ti uvjeti – i to mjesto – ono što arhiv devetnaestoga stoljeća želi rekonstruirati, a ne značenje (ili povijest), ne jednostavno sadržaj, već formalni (administrativni) i tehnički uvjeti njegova nastanka.“¹⁸⁵

Izvod poput ovoga podudara se s onim što je Van Riemsdijk zaključio o načelnoj nemogućnosti da bilo kakav red koji uspostavi arhivist bude bolji od onog reda koje su uspostavile administrativne procedure koje su proizvele gradivo. U ovom konceptu arhiva te procedure postaju središnji element koji određuje i svojstvo i strukturu arhiva. Gubitak te poveznice, korespondencije između arhiva i procesa njegova nastanka „na drugom mjestu“, znači gubitak svojstva arhiva, što je središnji motiv kustodijalne arhivistike koja je izrasla na ovakvom shvaćanju konteksta nastanka arhivskog gradiva. To je izrazito statičan koncept konteksta koji prožima tekstove mnogih zaslužnih arhivista poput Jenkinsona, Casanove, Cencettija i drugih čijem utjecaju možemo zahvaliti da je i danas mnogima, ako ne i većini arhivista ovaj koncept vrlo blizak.

Nakon intenzivne višegodišnje rasprave nizozemski je priručnik objavljen 1898. godine. Svaki je član nacionalnog arhivističkog društva, koje je stajalo iza priručnika, dobio svoj primjerak. Bilo je za očekivati raspravu budući da završni tekst trojice zaduženih autora nije prethodno bio predstavljen u cjelini. Ipak, kako navodi Ketelaar, arhivska je zajednica „očito iscrpljena teorijskom raspravom“ zaključila da se o priručniku neće raspravljati na predstojećoj godišnjoj skupštini i da će se možebitne primjedbe obraditi na drugi način.¹⁸⁶

¹⁸⁴ Spieker, S. *The Big Archive. Art from Bureaucracy*. Cambridge/Mass.: MIT Press 2008., str. 20.

¹⁸⁵ *Isto*, str. 17-18.

¹⁸⁶ Horsman, P., Ketelaar, E, Thomassen, T. *Nav. dj.*, str. 257.

Priručnik je odmah postao glavno pomagalo arhivistima u sređivanju gradiva: prvo je izdanje brzo rasprodano, a svaki je novi član arhivističkog društva morao kupiti svoj primjerak.

Pravila koja je priručnik izlagao uključivala su i integrirala francuski *respect des fonds* i koncept poštivanja prvobitnog reda kakav je ranije uveden kao pravilo u pruskim arhivima i talijanski *metodo storico*, što je sigurno pomoglo njegovoj razmjerno brzom internacionalizaciji. Njemački prijevod objavljen je 1905. godine, talijanski 1908., francuski 1910., a prijevod na engleski jezik nešto kasnije, 1940. Značajan doprinos internacionalizaciji dao je prvi međunarodni kongres knjižničara i arhivista u Bruxellesu 1910. godine kada je načelo provenijencije u ovoj interpretaciji, ne bez zalaganja autora priručnika, usvojeno kao temeljno pravilo sređivanja arhivskog gradiva, čime je potvrđeno kao ključni motiv arhivske struke.¹⁸⁷ U praktičnom smislu načelo je od arhivista tražilo da svaki dokument smjeste u fond kojem pripada, podrazumijevajući pod time cjelinu dokumentacije koja je nastala radom istog korporativnog tijela, obitelji ili pojedinca, i to, ako je moguće, na ono mjesto koje mu je pripadalo u vrijeme kada je ta cjelina bila „živi organizam“. S druge strane, načelo je davalo obrazloženje za takav postupak i nastojalo ga pokazati prirodnim, nužnim i „znanstvenim“, za razliku od drugih, subjektivnih i proizvoljnih postupaka. Obrazlaže da je sređivanje prema načelu provenijencije prirodno i logično jer proizlazi iz prirode samoga gradiva, nije ideja ili model koji ovisi o volji ili sklonostima pojedinog arhivista, nužno je jer bi sređivanje na drugi način oštetilo gradivo i dovelo u pitanje ono što ga čini arhivskim, a znanstveno zato što predstavlja opću metodu koja vrijedi za sve arhive, izvedenu iz analize samoga gradiva.

Privlačnosti i otpornosti načela u ovoj klasičnoj formulaciji doprinijelo je i to što u sebi sadrži obećanje o višoj vrijednosti arhiva i rada arhivista ako svoj posao obavljaju poštujući zahtjeve načela. Arhivski fond sređen prema načelu provenijencije odražava svoga stvaratelja, predstavlja njegovu najprecizniju i najtočniju sliku. Takva slika, odnosno takav fond otvara mogućnost pogleda na prošlost onakvu kakva je doista bila, otvara mogućnost pouzdane verifikacije mišljenja i stavova o tome što je bilo u prošlosti.¹⁸⁸ Drugi izvori u tome zaostaju, nemaju takvu izravnu vezu s onime što je prošlo. Ova veza i obećanje koje se gradi na njoj stvaraju etičku obvezu: dužnost je arhivista ovaj prozor u prošlost držati otvorenim, a prizor koji se pokazuje neiskrivljenim. Tako je pravilo za sređivanje gradiva formulirano

¹⁸⁷ *Congrès de Bruxelles 1910. Actes*. Bruxelles 1912. str. 635. Na kongresu je sudjelovao i tadašnji ravnatelj Kraljevskog zemaljskog arhiva u Zagrebu Ivan Bojničić.

¹⁸⁸ Usp. MacNeil, H. „Archivalterity: Rethinking Original Order“. *Archivaria*, 66 (2008), 1-24.

krajem devetnaestoga stoljeća, krajem dvadesetog stoljeća propisano kao moralna obveza svih arhivista.¹⁸⁹

2.4. Problemi s provenijencijom

Potreba da se dođe do preciznije formulacije pravila i napor koji je uložen u to odražavaju dobrim dijelom praktične poteškoće u primjeni pravila. Kodificiranje načela krajem devetnaestog stoljeća i njegova ideologizacija koja je uslijedila nisu uklonili nedoumice s kojima su se arhivisti susretali radeći na različitim cjelinama gradiva koje se nisu uvijek pokazivale podjednako prikladnima za primjenu pravila. Najočitiiji je primjer francuska tradicija u kojoj načelo ne sadrži zahtjev za očuvanjem prvobitnog reda, zbog čega je ovdje teško govoriti o korespondenciji između strukture gradiva i procesa njegova nastanka, što je ključni sastojak iz kojeg se izvodi uvjerljivost načela. Logika de Waillyjeva naputka implicira, kako zaključuje Duchein, da će „prije ili kasnije doći do očuvanja ne samo vanjskog integriteta fonda, nego, barem u teoriji, i unutarnjeg integriteta različitih njegovih dijelova“,¹⁹⁰ no takva interpretacija načela ovdje ipak nije uhvatila korijena. Najčešće obrazloženje koje se može čuti jest da u upravi u Francuskoj ne postoji razvijen registraturni sustav, uredi čija bi zadaća bilo registrirati i sistematizirati dokumentaciju koja nastaje u poslovanju. Za dokumentaciju se brinu sami uredi koji obavljaju administrativne poslove, onako kako pojedini ured može ili misli da treba, tako da „izvorno“ stanje dokumentacije pojedine provenijencije ne pokazuje onu uređenost koju ima dokumentacija upravnih tijela u drugim zemljama u kojima postoje uređeni registraturni sustavi.¹⁹¹

Na prvi pogled, ovo izgleda kao jednostavno obrazloženje koje bi moglo opravdati razlike u postupanju i riješiti problem u primjeni načela uvođenjem dodatnog jednostavnog pravila: ondje gdje postoji uređen registraturni sustav, treba se držati njega, a gdje takvog sustava nema, arhivist je slobodan organizirati gradivo na neki drugi logičan način. Problem je, međutim, nešto dublji jer se otvara pitanje valjanosti pretpostavke o izravnoj, čvrstoj vezi

¹⁸⁹ Etički kodeks usvojilo je Međunarodno arhivsko vijeće na skupštini u Pekingu 1996. U točki 2 izrijekom se propisuje obveza poštivanja načela provenijencije: arhivisti su dužni očuvati izvorne veze među dokumentima i potruditi se da te veze uvijek budu jasno vidljive. Hrvatski prijevod objavljen je 1997. godine.

¹⁹⁰ Duchein, M. „Theoretical Principles...“ str. 75.

¹⁹¹ *Isto*, str. 77.

administrativnih procedura i strukture gradiva koje te procedure stvaraju. Obrazlažući osnovanost primjene načela samo na vanjski integritet arhivskog fonda u slučajevima kao što su fondovi upravnih tijela u Francuskoj, Duchein tvrdi da načelo očuvanja prvotnog reda gubi značenje kada se susretne s gradivom stvaratelja čija se unutarnja struktura i nadležnosti pojedinih unutarnjih jedinica mijenjaju, u kojima službenici koriste različite kriterije za organizaciju dokumenata i u kojima svaki službenik ili odjel može imati svoj vlastiti način odlaganja spisa koji ne mora biti razumljiv drugima. Takve se različite metode mogu koristiti istovremeno i mijenjati tijekom vremena stvarajući situaciju „iz koje istječu svakakvi zamislivi neredi“. Nastojeći opravdati francuski pristup načelu provenijencije Duchein ovdje izvodi nešto što bismo mogli nazvati načelom nedostatka prvobitnog reda: administrativne strukture i procesi, za koje autori nizozemskog priručnika tvrde da stvaraju „pravu“ strukturu gradiva koju treba slijediti u obradi, ovdje mogu stvoriti „sav zamisliv nered“. Ako je to točno, načelo prvobitnog reda je u najboljem slučaju primjenljivo samo lokalno, na određene tipove arhivskih cjelina, u osnovi je kontingentno, ovisi o tome kako će postupati osoblje koje vodi administrativne postupke i ne može se postaviti kao opće pravilo. Zato Duchein odbija pravilo iz nizozemskog priručnika koje traži da se ondje, gdje je prvobitni red poremećen, nastoji rekonstruirati izvorno stanje gradiva. Takav zahtjev za rekonstrukcijom izvornog stanja, smatra, „uz najbolje namjere otvara vrata za zlouporabe od strane despota. Niti povjesničar, niti arheolog niti arhivist ne moraju „iznova izgraditi“ ono što je vrijeme uništilo, osim u rijetkim slučajevima kada je moguća sasvim precizna i sigurna rekonstrukcija poduprta dokazima“.¹⁹²

Slučajevi u kojima stanje gradiva govori protiv primjene načela prvobitnog reda pod svaku cijenu dobro su poznati od ranije.¹⁹³ Cjeline gradiva koje su arhivi preuzimali znale su biti takve da je u njima bilo teško rekonstruirati pretpostavljeni izvorni red dokumenata ili bi takav projekt zahtijevao velik utrošak vremena za koji je bilo dvojbeno koliko ga opravdava rezultat koji je postignut. Poznat je primjer Maxa Bära, arhivista u Danzingu (danas Gdanjsk) koji nije bio uvjeren da problematična uspostava prvobitnog reda u dokumentaciji koju je sređivao sa suradnicima opravdava dodatni velik trud koji bi trebalo uložiti u to. Načelo prvobitnog reda ima svoju vrijednost, smatrao je, no niti jedan način na koji bi ga mogao primijeniti na gradivo pred kojim je stajao nije mu se činio racionalnim i dovoljno uvjerljivim. Činilo mu se primjerenijim krenuti u popisivanje gradiva onakvog kakvo je

¹⁹² *Isto*, str. 76.

¹⁹³ Posner, E. „Some aspects of Archival Development...“, str. 166.

zatekao, na svakom popisnom listiću naznačiti broj registrature iz kojeg je gradivo potjecalo i dati mu tekući broj koji će ostati konačna oznaka spisa. Tako je posao mogao biti brže obavljen, a, ako je trebalo rekonstruirati izvorno stanje registratura, to se moglo učiniti na temelju podataka iz listića, kasnije pri izradi pomagala koja bi pružala uvid u prvobitni red gradiva. Arhivist je tako mogao brže obaviti posao, a to što će poslije kod korištenja možda biti potrebno nešto više vremena da se izdvoje svi spisi koje traži korisnik koji pretražuje po izvornoj strukturi nije problem: takvih upita nema previše, a taj posao ionako radi pomoćno osoblje, a ne arhivist.¹⁹⁴ Arhivisti koji su doprinijeli oblikovanju načela provenijencije u ovoj ili onoj njegovoj varijanti imali su uvijek u vidu fizički poredak gradiva, bilo da se radi o samo o razdvajanju gradiva različite provenijencije, bilo da je riječ o zahtjevu za očuvanjem izvornog poretka dokumenata.¹⁹⁵ U ovom primjeru, provenijencija i izvorni red stvar su dostupnosti podataka o tome u obavijesnom pomagalu.

Do zaključka da struktura dokumentacije koja je uspostavljena kod njezina stvaratelja ponekad može biti u najmanju ruku neuvjerljiva i da ne mora uvijek biti cilj i mjerilo sređenosti došao je, kako smo vidjeli, i Brenneke, na početku karijere neko vrijeme i Bär, suradnik u Danzigu. Osvrćući se na stanje u okruženju u kojem je radio, mogao je zaključiti da su se već odavno u praksi udaljili od načela prvobitnog reda iz 1881. godine prema kojemu je fond zadržavao izvornu strukturu u kojoj je dospio u arhiv. Nasuprot uvriježenome nazivanju arhiva organskom cjelinom i uspoređivanju s organskim sustavima, on u cjelini dokumentacije koja je nastala djelovanjem istog stvaratelja i čini jedno „arhivsko tijelo“ vidi povijesnu tvorevinu koja nije izuzeta od nesavršenosti i grešaka onih koji su stvarali ili na drugi način utjecali na tu cjelinu. Zadnje stanje gradiva u pismohrani ne mora biti i dobar izraz funkcija njegova stvaratelja. Registratura ne prati nužno bitna funkcionalna svojstva i promjene kod svoga stvaratelja i način njegova djelovanja te ovako shvaćena izvorna struktura često ne daje pravu sliku konteksta u kojemu je gradivo nastalo. Registraturu nije stvorio život ili djelatnost stvaratelja sama po sebi, nego stanoviti „registrator“, čije je ona nesavršeno ljudsko djelo. Dužnost arhivista nije konzervirati zatečeno stanje, ponekad i „monstruozne slučajne tvorevine“ kakve znaju ostati iza stvaratelja, nego organski izgraditi

¹⁹⁴ Bär, M. *Das k. Staatsarchiv zu Danzig, seine Begründung, seine Einrichtungen und seine Bestände*. Leipzig, 1912., str. 36-37.

¹⁹⁵ Usp. Horsman, P. *Nav. dj.*, str. 15. Prema Horsmanu, arhivisti do duboko u drugu polovinu dvadesetoga stoljeća podrazumijevaju da se načelo implementira u fizičkom poretku gradiva. U tom je smislu Bär,ova metoda mogla biti shvaćena od strane suvremenika kao uvijeno odstupanje od pravila, a ne tek kao primjena načela na drukčiji način, na što je Bär svojim obrazloženjima i odgovorima na očekivane primjedbe očito htio uputiti.

„arhivska tijela“ (*Archivkörper*). Arhivist će ispraviti greške i intervenirati u strukturu gradiva, ali ne prema nekoj racionalnoj vanjskoj shemi, nego na temelju analize i razumijevanja toga arhivskog tijela i njegova konteksta nastanka. Slobodni princip provenijencije nije recept – njegova implementacija podrazumijeva analitički i kreativni pothvat koji se očekuje od arhivista. Arhivist treba na temelju zatečenoga stanja rekonstruirati stanje stvari (kontekst, veze, uloge, značenja) kakvo bi bilo primjereno arhivskoj cjelini. Prema njegovoj definiciji, u tipično njemačkome stilu, provenijencija je „zajednica stvari na temelju zajednice po podrijetlu“. U ovom je kontekstu Brenneke nastojao razviti svoje „slobodno načelo provenijencije“ u kojem postoji odnos između administrativnih procedura i gradiva koje je tijekom njih nastalo, ali taj odnos ne mora biti predstavljen izvornim ili zatečenim stanjem gradiva, po potrebi arhivist ga može sam uspostaviti.¹⁹⁶ Tako je na arhivistu da procijeni kakav bi zapravo izvorni poredak trebao biti i da ga po potrebi konstruira ako to netko prije njega nije učinio na zadovoljavajući način.

Drugi praktičan problem u primjeni načela provenijencije slijedi iz poteškoća u određivanju vanjskih granica arhivskog fonda. Duchein je u navedenom članku uložio sav trud ne bi li definirao zaokružen skup pravila prema kojima bi trebalo određivati gdje koji fond počinje, a gdje završava, kada dvije cjeline gradiva smatrati dijelovima istog fonda, a kada zaključiti da se radi o različitim fondovima. Nekoliko je tipičnih slučajeva u kojima arhivistima nije lako povući granicu između fondova i uvjeriti sebe i druge da na isti način treba postupati u drugim sličnim slučajevima. Na primjer, kako postupati kod prijenosa nadležnosti s jednog tijela na drugo, što učiniti s cjelinama gradiva čijem je nastanku doprinijelo više stvaratelja, gdje u hijerarhiji ili organizacijskoj strukturi odrediti razinu na kojoj će nastajati arhivski fondovi? Nadležnosti i autonomija u obavljanju posla mogu se pomicati i horizontalno i vertikalno u strukturi, tijela i organizacije mogu se spajati i razdvajati, ukidati i nasljeđivati. Problem je to vidljiviji što su češće i obuhvatnije promjene u organizaciji i nadležnostima. Poteškoće ove vrste bile su dovoljne da, primjerice, navedu australske arhiviste da napuste koncept fonda, u varijanti poznatoj pod nazivom „record group“, i drže se razine serije kao vršne jedinice gradiva.¹⁹⁷ Ovakve serije nemaju svoje mjesto u nekoj višoj strukturi dokumentacije, čak i ako je takva izvorno postojala, njihov su

¹⁹⁶ Brenneke, A. *Nav. dj.*, str. 85-87.

¹⁹⁷ Scott, P. „The Record Group Concept: A Case for Abandonment“. *American Archivist* 29:4 (1966), str. 493-504.

„administrativni kontekst i povezanosti jednostavno zabilježeni na papiru“.¹⁹⁸ Scott na ovom mjestu podsjeća, možda i nehotice, da struktura gradiva nije jedino sredstvo kojim se može zabilježiti i sačuvati kontekst nastanka.

Osnovna arhivska cjelina, koju prema načelu *respect des fonds* treba poštivati, tako se može omeđiti i oblikovati na različite načine. Možemo, na primjer, odlučiti da sva dokumentacija jednog ministarstva, zajedno s nešto dokumentacije njegovih prednika, čini nedjeljivu arhivsku cjelinu, o kojoj govori naš arhivski zakon, i postupak će biti prihvatljiv. Možemo postupiti i drukčije, izdvojiti dokumentaciju prednika, od gradiva pojedinih uprava formirati zasebne fondove, i opet će postupak biti prihvatljiv. Prihvatimo li argumentaciju koja stoji iza australskog sustav serija, možda ćemo imati desetke serija, a u nekima od njih moglo bi biti i dokumentacije nastale radom drugih tijela. U svim varijantama dijelovi gradiva mogu nedostajati, bilo da su uništeni ili se nalaze drugdje. Tako dolazimo do zanimljive situacije u kojoj se načelno inzistira na posebnosti i nekoj vrsti nedodirljivosti arhivskog fonda, no s druge strane u praksi je moguće i prihvatljivo postupati na vrlo različite načine.¹⁹⁹

Danas ćemo teže naći arhiviste koji će australskom sustavu serija, ili drugom sličnom postupku, upućivati zamjerke kakve je svojevremeno iznosio Duchain. Možemo ići i korak dalje i tvrditi da se postupak može spustiti na sljedeću nižu razinu te da se kontekst nastanka tako nastalih jedinica može u dovoljnoj mjeri očuvati i predstaviti drugim sredstvima – na primjer povezivanjem u opisu i „kontekstualnom“ kontrolom – a ne samo fizičkom ili virtualnom strukturom u koju su jedinice gradiva smještene. Fond je tako konceptualiziran kao mreža odnosa među dokumentima, između dokumenata i onih koji su doprinijeli njihovu nastanku i sadašnjem stanju te između dokumenata i okolnosti radi i u kojima su nastali i kasnije bili korišteni. Pri tome nije beznačajan uvid da se ti odnosi i te okolnosti mogu mijenjati i da mreža odnosa koja označava provenijenciju ili kontekst dokumenta podliježe promjenama.²⁰⁰ Ono što obično percipiramo kao fond u fizičkom smislu, imajući pri tome u vidu određenu cjelinu dokumentacije, može se promatrati i kao jedna ili više zbirke dokumentacije koje konceptualno povezuje ideja povezanosti u nastanku, ili ideja povezanosti s djelovanjem određene institucije ili osobe. Pojedine jedinice dokumentacije pri tome mogu

¹⁹⁸ Isto, str. 497.

¹⁹⁹ Usp. Millar, L. „The Death of Fonds and the Resurrection of Provenance: Archival Context in Space and Time“. *Archivaria* 53 (2002)

²⁰⁰ Usp. Cook, T. The Concepts of the Archival Fonds in Post-Custodial Era: Theory, Problems and Solutions“. *Archivaria* 35 (1993), str. 29-33.

pripadati većem broju ovakvih mreža povezanosti, odnosno istovremeno ili u različito vrijeme pripadati većem broju „konceptualnih“ fondova.²⁰¹ U mnogim problematičnim slučajevima o kojima raspravlja Duchein jednostavnije rješenje može biti pretpostavka o dvostrukoj ili višestrukoj provenijenciji; na primjer, predspisi pripadaju i fondu prednika i fondu slijednika, pripadaju i poslovnim aktivnostima koje su prednik i slijednik obavljali možda na isti način i s istim ljudima i u kojima su možda sudjelovali i drugi, čija se dokumentacija nalazi negdje drugdje. Pokušati sve svesti na jednu provenijenciju u ovom će kontekstu prije značiti redukciju provenijencije negoli njezin točan prikaz.²⁰²

Horsman podsjeća na još jedan detalj koji dovodi u pitanje koncept izvornosti kakav je prisutan u tradicionalnim arhivističkim načelima, pa i integritet fonda kao cjeline. Nije, naime, teško primijetiti da cjelina poput kasnijeg arhivskog fonda, kakav je formiran u arhivu, kod stvaratelja najvjerojatnije nije nikada postojala kao takva. Ona je proizvod u pravilu duljeg razvoja tijekom djelovanja stvaratelja i kasnije, i u tom se razdoblju ta cjelina mijenjala, dijelovi su izlučivani ili su nestali na drugi način, novi dijelovi su dodavani, dok su drugi gubili na vidljivosti ili ostali do daljnjega ili zauvijek po strani. Iz praktičnih razloga arhivisti su skloni kao „pravo“ stanje cjeline gradiva uzimati ono koje je stjecajem okolnosti formirano na kraju razdoblja koje prethodi preuzimanju gradiva u arhiv, nakon i mimo procesa koji su stvarali pojedine dijelove dokumentacije, često u naknadnom procesu izlučivanja i sređivanja gradiva u pismohrani ili u arhivu. Pogled na cjelinu gradiva koji ima osoba koja obavlja taj posao neće se podudarati s predodžbom o procesima i strukturi poslovanja koju su mogli imati različiti sudionici u tim procesima koji su stvarali gradivo. Većina gradiva u onome što će postati arhivski fond zapravo nije povezana s tekućim poslovanjem stvaratelja gradiva. Kako kaže Horsman, dijelovi buduće arhivske cjeline mogli su ležati zaboravljeni „na tavanu i u podrumu“, dio gradiva možda je već bio predan arhivu,

²⁰¹ Yeo, G. „The Conceptual Fonds and the Physiocal Collection“. *Archivaria* 73 (2012), str. 43-80.

²⁰² O konceptu višestruke provenijencije vidi u: Nesmith, T. „Reopening Archives: Bringing New Contextualities into Archival Theory and Practice“. *Archivaria*, 60 (2005), str. 259-274; Hurley, Ch. *Parallel Provenance (If these are your records, where are your stirues?)*, dostupno na: <http://www.infotech.monash.edu.au/research/groups/rcrg/publications/parallel-provenance-combined.pdf> (članak je prvotno objavljen u dva dijela u časopisu *Archives and Manuscripts*: „Parallel Provenance: (1) What if Anything is Archival Description?“. *Archives and Manuscripts* 33:1 (2005), str. 110-145, i „Parallel Provenance: (2) When something is not related to everything else“. *Archives and Manuscripts* 33:2 (2005), str. 52-91.

dio slučajno ili iz nemara zagubljen, uništen ili izlučen na propisani način.²⁰³ Gledano na ovaj način, u najmanju ruku upitno je u kojoj mjeri arhivski fond kao cjelina odražava izvorni kontekst nastanka gradiva koje sadrži. Problem upitne izvornosti fonda – fond je konstrukcija koju tijekom vremena grade stvaratelj i ostali, a konačan oblik dobiva u arhivu. „Arhivski postupci usredotočeni na *respect des fonds*“, zaključuje Horsman, „služe zaštiti gradiva i potrebi arhivista da zbirkama upravlja u urednim i dobro definiranim skupinama. Oni ne služe nužno korisnicima ili istraživačima.“

Zajedničko obilježje većine novijih kritika tradicionalnog koncepta arhivskog fonda jest u tome što u fondu – i kada ga prihvaćaju kao koncept koji je povezan sa stvarateljem gradiva – ne vide statičan jednoslojni model koji se sastoji od hijerarhijski organiziranih jedinica. Tradicionalni koncept provenijencije vide kao određenu redukciju kontekstualnosti arhivskih jedinica, a arhivski fond kao pojednostavljenu i u osnovi krivu informaciju o kontekstu nastanka gradiva. Ako je tako, onda zahtjev za očuvanjem fonda treba zamijeniti zahtjevom za očuvanjem informacija o provenijenciji shvaćenoj u širem smislu, tako da obuhvaća i kontekst nastanka i kasniju povijest arhivske jedinice.²⁰⁴ Elementi provenijencije pri tome se zahvaćaju i izvan dokumentacijske strukture, u opisu entiteta koji nisu dokumentacijski (osobe, aktivnosti), u opisu povijesti dokumentacijskih jedinica i u njihovu povezivanju: sam fond zamišljen kao monohijerarhijski strukturirana cjelina gradiva ne može prikazati provenijenciju na primjeren način, što se u tradicionalnom tumačenju načela provenijencije smatralo njegovom glavnom prednošću.

Sljedeći prigovor tradicionalnom načelu provenijencije, i ne samo njemu, koji se može čuti jest to da stvaratelja gradiva definira suviše jednostavno i općenito, tako da daje pojednostavljenu i često krivu sliku o tome tko ili što stoji iza nastanka pojedinih jedinica dokumentacije. Pojednostavljeno rečeno, stvarateljem se smatra institucija u cjelini, koja može djelovati desetljećima i unutar koje djeluju niže jedinice, grupe i pojedinci, koji su neposredni pokretači procesa koji su doveli do nastanka dokumentacije i koji se ne mogu izjednačiti s institucijom kao cjelinom. „Vjerujem da su obje deskriptivne tradicije, i ona zasnovana na fondu i (pogrešno oponašana) australska deskriptivna tradicija, zakazale u dokumentiranju provenijencije jer nisu razvile prikladnu (čak niti odgovarajuću) teorijsku

²⁰³ Horsman, P. „The Last Dance of the Phoenix...“. str. 17-23.

²⁰⁴ Usp. Millar, L. *Nav. dj.*, str. 11-15.

osnovu za opis entiteta koji stvaraju dokumente niti za izražavanje raznolikosti odnosa u stvaranju dokumenata, koji mogu postojati među njima. Obje su tradicije krive za to što su postavile lažnu usporednicu između korporativnih entiteta i osoba... i obje su završile u u osnovi cirkularnoj i besmislenoj definiciji stvaratelja.²⁰⁵ Želi se reći da je provenijencija u bitnome određena prije neposrednim okolnostima nastanka dokumenta, u kojima može sudjelovati više entiteta, a ne tek širom institucionalnom infrastrukturom koja izdaleka okružuje neposredni kontekst u kojem dokumenti u stvarnosti nastaju. Iza stava da naglasak treba biti na širem institucionalnom okruženju, na kojem se temelji tradicionalni koncept provenijencije, stoji, smatraju neki, predodžba o korporativnim tijelima kao jednoličnim, jednostavno hijerarhijski uređenim entitetima, u kojima autonomna cjelina poništava ili sama iscrpljuje identitete i prostor djelovanja sadržanih entiteta, predodžba za koju se kaže da je izvedena iz klasične organizacijske teorije devetnaestoga stoljeća.²⁰⁶ Takav stav, smatra Horsman, nije uvjerljiv niti kada se radi o manjim i jednostavnijim tijelima, a kamoli kada je riječ o složenijim organizacijskim strukturama. „Spis ili dosje često bolje pojašnjavaju stvarateljeve namjere, ciljeve i kontekst nego ono što arhivisti nazivaju serijama, da ne spominjemo fond“.²⁰⁷

Uz to što ne moraju najbolje otkrivati provenijenciju spisa koje sadrže, entiteti kao što su stvaratelj fonda ili serije ne moraju, kako smo vidjeli, biti jedina provenijencija „svojih“ spisa. Nije problem uočiti da različite osobe ili tijela mogu imati određenu odgovornost za nastanak, oblikovanje i značenje pojedine dokumentacijske jedinice, no kod tradicionalnog koncepta provenijencije problem jest uklopiti ovakav uvid u način na koji se ta jedinica predstavlja. Dokumentacijska se jedinica ovdje ponajprije predstavlja na određenom mjestu u uspostavljenoj strukturi dokumentacije. Arhivist se je vjerojatno potrudio istražiti i opisati povijest stvaratelja, njegove nadležnosti i administrativno poslovanje te se obično uzima da bi to mogao biti zadovoljavajući, dovoljno cjelovit i dovoljno precizan opis konteksta nastanka svih dokumentacijskih jedinica u fondu. Problem je ovdje u tome što se povezanost dokumentacijskih jedinica s većim brojem entiteta naglašeno usmjerava na jedan od njih koji bi trebao sintetizirati druge entitete kao svoja svojstva. Tako se na neki način iskrivljuje

²⁰⁵ Hurley, Ch. „Problems with Provenance“. *Archives and Manuscripts* 23:2 (1995), str. 234-259 (dostupno i na: <http://www.infotech.monash.edu.au/research/groups/rcrg/publications/provenance.html>, pogledano 28.6.2015.)

²⁰⁶ Bearman, D. Lytle, R. „The Power of the Principle of Provenance“. *Archivaria* 21 (1985-86), str. 16.

²⁰⁷ Horsman, P. *Nav. dj.*, str. 18.

provenijencija jer klasični koncept provenijencije ne može iskazati različite uloge ili odnose koje netko može imati u procesu nastanka dokumentacijske jedinice.²⁰⁸

2.5. Provenijencija kao kontekst

Drugo zajedničko svojstvo novijih kritika tradicionalnog načela provenijencije jest vrlo obuhvatan pojam konteksta dokumentacijske jedinice. Takav široki pojam konteksta kod mnogih autora načelno obuhvaća sve što se može dovesti u vezu s dokumentacijskom jedinicom ili barem smatrati relevantnim za njezino tumačenje. Na značenje dokumenata utječu njihovi stvaratelji i drugi koji su sudjelovali u procesima u kojima ili radi kojih su ti dokumenti nastali, utječu i oni koji su ih kasnije obrađivali, izlučivali, zanemarivali ili sređivali, uključujući i arhiviste. Svi su oni u pravilu uključeni u široki pojam konteksta koji se ovdje koristi. Uključeni su i konkretnije ili apstraktnije zamišljeni procesi, poslovne i administrativne funkcije, odnosi i pravila kojima su uređeni ti procesi i odnosi. Nastanak dokumenata je samo jedan sloj njihova konteksta, pored njihove kasnije povijesti, obrade, uporabe, interpretacije, kombiniranja: bilo čega što bi se moglo učiniti s njima. Što god od toga da se desi, dokument se mijenja i takav čin, smatra se, postaje dijelom dokumenta. Bearman takvim statusom konteksta čak pokušava definirati arhivskog gradivo, odnosno objasniti u čemu je njegova specifičnost: „kada nabavljamo, opisujemo, klasificiramo i katalogiziramo knjižnični bibliografski materijal, naši postupci ne transformiraju taj materijal; kada preuzimamo, sređujemo, izlučujemo, dokumentiramo i popisujemo arhivsko gradivo, mijenjamo njegov značaj i povećavamo njegovu evidencijsku i informacijsku vrijednost. Čin obrade, izlaganja, navođenja, objavljivanja ili druga radnja u upravljanju dokumentima postaju značajni za njihovo značenje kao dokumenata, što ne vrijedi za knjižnični materijal.“²⁰⁹ Devedesetih godina prošlog stoljeća riječ „kontekst“ gotovo da je postala

²⁰⁸ Harley, Ch. *Nav. dj.*, str. 7.

²⁰⁹ Bearman, D. „Documenting Documentation“ *Archivaria* 34 (1992), str. 41. Specifičan naglasak i retorika koji su ovdje prisutni imamo li u vidu da je članak napisan u vrijeme kulminacije očekivanja od tzv. „ponovnog“ otkrivanja provenijencije osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog stoljeća. Sličan pristup može se naći i u nešto ranijem i utjecajnijem radu: Bearman, D. Lytle, R. „The Power of the Principle of Provenance“ *Archivaria* 21 (1985-86), str. 114-27, i drugdje, npr: Cook, T. „The Concepts of the Archival Fonds in Post-Custodial Era...“; Nesmith, T. „Reopening Archives: Bringing New Contextualities...“; McKemmish, S., Acland, G, Ward, N., Reed, B. „Describing Records in Context of Continuum: The Australian Recordkeeping Metadata Schema“ *Archivaria* 48 (1999), str. 3-37; Duff, W., Harris, V. „Stories and Names: Archival

čarobna riječ koja rješava sve probleme: opisuje bit arhiva, osigurava mu značenje i specifičnost, a poslu arhivista daje usmjerenje.

Privlačnost novoistaknutoga pojma bila je u njegovoj uključenosti i prilagodljivosti. Njime su se mogla zaobići ograničenja koja su se nalazila u starim istaknutim pojmovima, uz dodatak značenja i uz dodatak „izvornosti“. Zanimljivo je da se ovaj dodatak izvornosti događa paralelno s odustajanjem od inzistiranja na tome da je cilj očuvanje ili uspostava izvornoga reda, ili barem potraga za njime. Komentirajući postavku da značenje arhiva nije zaključeno njegovim nastankom, odnosno da ga preoblikuje ono što se s njim dešava i kako ga se koristi i tumači, Nesmith na jednom mjestu kaže da bi se umjesto o „izvornom redu“ trebalo govoriti o „preuzetom redu“, podrazumijevajući pod time da se tu ne radi o izvornome redu, nego o snimci stanja u jednom trenutku, prije kojega su bila neka druga stanja o kojima možemo približno zaključivati na temelju onoga što smo dobili.²¹⁰ Na prvi pogled ovo izgleda kao „postmoderno“ odustajanje od ideala izvornosti, no novozadobivena nesigurna aproksimacija pokazuje se boljom i privlačnijom od starog, statičnog i opovrgnutog pojma izvornosti. Mogli bismo čak reći da je pojam izvornosti historiziran i učinjen stvarnijim, na sličan način na koji su, vidjeli smo, Herder, Humboldt i drugi nastojali povijest očistiti od metafizičkih i teleoloških primjesa, kako bi se pokazalo njezino pravo značenje. I u jednom i u drugom slučaju imamo otvorene, nedovršene procese i odlučujući utjecaj individualnog kretanja koje jedino može otvoriti mogućnost da ga se razumije, samo što se u prvom slučaju govori o povijesti, a u drugom o kontekstu dokumenata, što, sjetimo li se Humboldtovih ili Droysenovih metodoloških uputa, i nije osobito različito. Nesmithove, Cookove, Horsmanove ili Harleyeve ideje o tome što bi kontekst arhivskih dokumenata mogao biti mogle bi biti puno bliže historističkim konceptima povijesti i historiografskog istraživanja, koji prethode formulaciji klasičnog arhivističkog načela provenijencije, no što to na prvi pogled izgleda.

Karakterističan stav koji se ovdje može prepoznati u oba slučaja jest da kontekst treba sačuvati što je moguće više, ako već nije moguće totalno, sa svim pojedinostima, jer svaka pojedinost može biti važna za razumijevanje onoga što se događa, odnosno mijenja značenje dokumenta, kako je zaključio Bearman. Gubitak konteksta do kojega može doći, prema Bearmanu i mnogim drugima, uslijed nedostatka informacija i dokumentacije o povijesti

Description as Narrating Records and Constructing Meanings“. *Archival Science* 2:3-4 (2002), str. 263-285. Usp. i Ketelaar, E. "Tacit Narratives: The Meaning of..."; ; Douglas, J. „Origins:...“; Meehan, J. 'Rethinking Original Order and Personal Records', *Archivaria*, 79 (2010), str. 27-44.

²¹⁰ Nesmith, T. „Reopening Archives...“, str. 264.

arhivske jedinice ili, prema drugima, uslijed nemogućnosti da se naznači i prikaže paralelna ili višestruka provenijencija, ili štogod drugo takvo, smatra se nepoželjnim, lošim i greškom čije bi otklanjanje trebalo biti prioritarno. Budući da totalni kontekst, ako netko od navedenih autora i vjeruje u nešto takvo, nije moguće očuvati i prikazati, postavlja se pitanje na čemu bi trebalo inzistirati, koje kontekstualnosti ili interpretacije staviti u prvi plan, a što ostaviti po strani. Tako stav ili potreba onoga tko pristupa dokumentaciji i koristi je za određene potrebe, ili je u prilici usmjeravati kako će joj se pristupati – nazovimo to vrijednosnim stavom – određuje odabir ne samo dokumentacije kojoj će se posvetiti pozornost, nego i konteksta iz kojeg će se generirati njezino značenje.

Širenje pojma konteksta dovelo je do nečega što podsjeća na historistički pojam nacionalne (ili neke druge) povijesti, kao onog totaliteta unutar kojeg bi trebalo biti moguće razumjeti događaje u povijesti. U novijim artikulacijama pojma konteksta dokumenta (arhiva) taj se totalitet naziva „društvenim“ ili „društveno-povijesnim“ kontekstom kao okvirom za razumijevanje društvenih ili povijesnih fenomena, što arhivi, tj. njihovo stvaranje i korištenje sigurno jesu.²¹¹ Pojam konteksta kojim se želi definirati arhiv postao je načelno neomeđen i time neodređen, sve može biti važno i svi aspekti konteksta čekaju da budu uključeni u interpretaciju arhiva. Proces kontekstualizacije koji se time sugerira može biti neograničen i time u krajnjoj liniji nemoguć i nepouzdan. Ako je područje kontekstualizacije uvijek otvoreno, ostaje na neki način uvijek i proizvoljno, što znači negaciju prvotnog stava i plana da se kontekst očuva u pretpostavljenoj punini, „tu se javlja inherentna poteškoća u određivanju gdje kontekst prestaje i stoga ovakvo razumijevanje provenijencije mora dopustiti nemogućnost svoga vlastitog pothvata“.²¹²

Pretpostavka na kojoj se gradi ovakav koncept „totalnog“ konteksta – za razliku od pojednostavljenog konteksta koji se vidi u svođenju provenijencije na jednog stvaratelja, što bi trebalo biti obilježje klasičnog načela provenijencije – jest ona ista iz koje se je razvila klasična formulacija načela. To je pretpostavka o podudarnosti dvaju različitih poredaka: onoga koji se očituje u arhivu i poretka stvari koje su dovele do formiranja arhiva. Taj je drugi poredak u samome arhivu označen njegovom topografijom koja poput arheološkog nalazišta označava poredak prošlih stvari i omogućuje njihovo iščitavanje. Kontekstualni su čimbenici

²¹¹ Za koncept „društvene provenijencije“ vidi bilješku 157.

²¹² Douglas, J. *Nav. dj.*, str. 37. Usp. i Bastian, J. „In a 'House of Memory': discovering the provenance of place“. *Archival issues* 28:1 (2003-04), str. 9-19; Nesmith, T. „Seeing Archives: Postmodernism and Changing Intellectual Place of Archives“. *American archivist* 65:1 (2002), str. 24-41.

naznačeni u arhivu kao točke prošlih procesa i događaja, sačuvane djelomično i igrom slučaja, no trebaju omogućiti otvaranje konteksta u punini koja će otkriti njegov smisao, na sličan način kao što povjesničar devetnaestoga stoljeća iz kontingentnog vremena označenog u sačuvanim izvorima nastoji izvući smisao povijesti koju istražuje.²¹³ Koncept društvenog ili društveno-povijesnog konteksta u radovima suvremenih arhivista koji pišu u postmodernističkom otklonu prema tradiciji, ima dosta zajedničkoga s ranom historističkom idejom povijesti i hermeneutičkom metodom analize izvora i konteksta (cjeline iz koje se interpretiraju dijelovi) koja je od početka prati. Kontekst čini potencijalno beskrajna mreža individualnih točaka povezanih različitim tipovima veza, to nije samostalna pozadina događaja koja se da identificirati i razumjeti mimo pojedinačnih upućivanja unutar same mreže odnosa. Oba ova koncepta konteksta, i predmoderni historistički koncept povijesti i postmoderni arhivistički koncept konteksta dijele stav da bi predodžba o općem modelu društva ili povijesti, koja bi se pretpostavila mimo individualnih događaja i odnosa, nužno bila metafizička.²¹⁴

Uz tu važnu sličnost postoji i barem jedna važna razlika. Historiografija nadahnuta Herderovim i Humboldtovim tekstovima računa na postojanje regulirajućeg i usmjeravajućeg mehanizma koji je u stanju odvojiti bitno od nebitnoga i osigurati smisao onoga što je ostalo pohranjeno u arhivu kao bitno. S prepoznavanjem ovakvog mehanizma kao apriornog i njegovim otklanjanjem iz metodoloških razloga postaje sve teže razlikovati ono što zaslužuje ući u arhiv od onoga što neće biti vrijedno arhiviranja. Sve može postati tragom koji vodi do nečega što se krije iza toga traga, niti jednom potencijalnom tragu ili mreži tragova ne možemo odreći načelnu mogućnost da može voditi do otkrića nečega što ima određenu vrijednost. Da se poslužimo Spiekerovom formulacijom, „[u] posthegelovskom svijetu više nije bilo lako povući granicu koja je nekoć dijelila *Fall* od *Abfall*, činjenice od smeća. Podatke koje se smatralo vrijednima da uđu u arhiv kulture u Hegelovo se vrijeme ograničavalo na one koji na neki način odražavaju sustavno djelovanje *Weltgeista*, a sada se doslovno sve – uključujući i *Abfall*, što na njemačkom jeziku znači i smeće i herezu, smatra povijesnim i time vrijednim da se arhivira, čuva i dokumentira.²¹⁵ Ukloni li se regulativni

²¹³ Spieker, S. *Nav. dj.*, str. 23-24.

²¹⁴ Treba ipak imati u vidu da je stav o nepoželjnosti apriornog modela uglavnom načelno metodološki.

Razumijemo logiku prema kojoj apriorni model stvarnosti može dovesti do toga da ne prepoznamo ono što se ne uklapa u postavljeni model i ne vidimo druge mogućnosti, no neće smetati ako pođemo od ideja demokratskog društva ili nacionalne povijesti koje su također modeli ovog tipa.

²¹⁵ Spieker, S. *Nav. dj.*, str. 23-24.

apriorni element, predodžba o društvu ili povijesti, arhivirati se može podjednako sve, a značenje arhiva može biti podjednako bilo što. Takvo stanje označava gubitak kontrole na arhivom, o čemu Spieker govori na ovom mjestu, kao gubitak kontrole nad kontekstualizacijom arhiva. Neograničena kontekstualizacija, zaključuje nešto dalje, u osnovi znači neograničen, beskrajni arhiv, u kojemu ništa što je pripadalo stvarnosti nije izgubljeno niti izmijenjeno i u kojemu je svaka moguća interpretacija ostala aktualnom.²¹⁶

Zahtjev za načelno otvorenom ili neograničenom kontekstualizacijom uvodi unutarnju kontradikciju u pojam arhiva, koji s jedne strane treba sadržavati logiku reda i određenu topologiju koja će omogućiti da se formulira značenje onoga čemu je arhiv trag, a s druge strane treba ostati otvoren i neograničen, slobodan od bilo koje određene topologije i ostavljen kao materijal kojemu se može dodavati i koji se može načelno slobodno preoblikovati. Ovu dvojnost Spieker ilustrira s dva primjera koji potječu otprilike iz vremena u kojem se oblikuju klasična arhivistička načela, pa ćemo ih ovdje ukratko izložiti. U pozadini oba primjera stoji nastupajuća ideologija traga, odnosno mentalni sklop koji u svemu može vidjeti trag koji zavjeđuje pažnju jer može voditi do spoznaje nečeg novog, do uvida u nešto ili očuvanja nečega što bi bez traga potpuno iščezlo. Prvi primjer govori o svijesti o prijetnji potencijalno beskrajnog rasta zbirke tragova, arhiva u koji se stalno dodaju novi tragovi, bez isključivanja ili brisanja i bez redukcije u kontekstualizaciji sadržaja takvog kumulativnog arhiva. U jednom govoru iz 1862. Helmholtz govori o eksponencijalnom rastu znanstvenih podataka i o problemu da se iziđe na kraj s takvom rastućom količinom podataka: „Filozofima prošlih stoljeća bilo je dovoljno da se bave grčkim i latinskim jezikom; samo su iz praktičnih razloga možda učili druge europske jezike... sada svaki izgubljeni fragment staroga pisca, svaka bilješka koju je zapisao pedantni gramatičar ili bizantski dvorski pjesnik, svaki razbijeni nadgrobni kamen rimskog službenika koji se može naći negdje u mračnim zakutcima šuma u Mađarskoj, u Španjolskoj ili u Africi, može postati poruka ili dokaz koji mogu postati važni sami za sebe“.²¹⁷ Helmholtz smatra da se entropijskom kaosu koji slijedi iz gomilanja tragova i činjenica može stati na kraj pomoću „zakona i uzroka“: jednom kada se formuliraju zakonitosti i utvrde uzroci činjenica, nove se činjenice koje potpadaju pod iste zakonitosti neće prikupljati i arhivirati, arhiv činjenica neće morati prerasti u entropijsko stanje. Znanost tada neće trpjeti od toga što drugi rezultati opažanja i prikupljene činjenice nisu arhivirani.

²¹⁶ *Isto*, str. 28-33.

²¹⁷ Helmholtz, H. Rede zum Geburtstage des höchstseligen Grossherzogs Karl Friedrich von Baden und zur akademischen Preisvertheilung am 22. November 1862. Heildeberg, 1862. (citirano prema Spiekeru, str. 31.)

Prenesemo li ovo rješenje problema hiperprodukcije podataka na područje povijesti i njezinih arhiva, kojima se Helmholtz ovdje nije bavio niti ih vjerojatno ima u vidu, to bi značilo da je dovoljno arhivirati onoliko koliko je potrebno za ilustraciju otkrivenih povijesnih zakona i uzročnih veza i za ispitivanje činjenica čije uzroke i zakonitosti još nismo u stanju opisati.

Drugi je primjer uzet iz Flaubertova satiričnog romana *Bouvard et Pécuchet*, u kojem dvojica junaka, nakon što im se pružila prilika da se posvete onome čime bi se htjeli baviti u životu, nastoje prikupiti i sistematizirati dostupno im znanje u raznim disciplinama i područjima. Da bi mogli donijeti nepristran sud, morali su sve pročitati, istražiti i sistematizirati, u njihovu katalogiziranome arhivu ništa nije smjelo biti ispušteno „jer bi i najmanje ispuštanje moglo uzrokovati pogrešku koja bi vodila do drugih grešaka *ad infinitum*.“ U njihovu razmišljanju, izgubljeni dokument ili drugi nedostatak u arhivu može kompromitirati čitav arhiv, čitav se arhiv može urušiti jer je sve povezano „mrežom odnosa“ kojima se prikazuju višestruke kontekstualne veze, za njih jednako važne kao i za kasnije arhiviste koncept provenijencije kao društveni i društveno-povijesni kontekst.²¹⁸ Dvojica Flaubertovih junaka mogli bi biti prototip arhivista koji su se primili zadatka da u svome totalnom arhivu očuvaju i prikažu puninu konteksta svakog dijela arhiva, s preciznim detaljima i uputama, kako ne bi došlo do grešaka i pogrešnog tumačenja.

„Ponovno otkrivanje“ načela provenijencije osamdesetih i početkom devedesetih godina prošlog stoljeća gurnulo je u prvi plan pojam konteksta uslijed nezadovoljstva jednostavnošću i stanovitim siromaštvom klasičnog koncepta provenijencije shvaćene jednostavno kao institucija čijim je radom nastala određena cjelina gradiva.²¹⁹ Kao kontrast toj jednostavnosti nastojalo se oblikovati izražajni i složeniji koncept provenijencije u kojem se neće otkrivati slične slabosti i koji će biti u stanju opisati i po mogućnosti formalizirati višeslojne i višestruke povezanosti jedinica gradiva s okolnostima u kojima su oblikovane. Inzistiranje na većoj izražajnosti i kompleksnijem modelu dovelo je, mogli bismo reći, do pretjeranog forsiranja mogućnosti kontekstualizacije i, ponegdje, do neizrečenog stava da bi dobar arhivistički opis morao obilovati preciznim i eksplicitnim naznakama najrazličitijih

²¹⁸ Jedan od junaka bio je Balzacov obožavatelj pa ne iznenađuje umetnuta ironična opaska o ambiciji da se život opiše (ili dokumentira) u svim njegovim pojedinostima.

²¹⁹ Pregled karakterističnih motiva može se naći u radovima u zborniku *Canadian archival studies and the rediscovery of provenance* (ur. T. Nesmith). Metuchen, N.J. Scarecrow Press, 1993. Usp. i Cook, T. „What is Past ios Prologue...“, str. 35-40.

kontekstualnih veza posvuda među entitetima koje arhivistički opis može adresirati. Pogledaju li se analize poput one Hurleyeve o paralelnoj provenijenciji,²²⁰ očito je već na prvi pogled da bi arhivisti trebali uložiti znatno veći trud u iščitavanje i notiranje kontekstualnih veza no što to inače rade, iako im i tako briga oko kontekstualnih informacija oduzme dosta vremena.

Pitanje koje ovdje treba postaviti jest što bi se dobilo tolikim iscrtavanjem konteksta oko opisa arhivskih jedinica, je li to nešto bez čega korisnici neće dovoljno dobro razumjeti gradivo koje ih zanima ili ga neće uopće naći, je li arhivska jedinica doista nedovoljno kontekstualizirana ili dekontekstualizirana ako je opis skromniji i manje ambiciozan, što u pravilu i jest slučaj. Verne Harris jedan je od rijetkih arhivista koji otvoreno pišu o mogućoj zabludi o koristi od bogate formalne kontekstualizacije putem strukturiranja i opisa arhivskih jedinica:

„U središtu arhivske teorije stoji pretpostavka da su značenje i važnost dokumenta smješteni u kontekstualnim uvjetima njegova nastanka, kasnijeg čuvanja i korištenja. Riječima Chrisa Hurleya, ne možemo razumjeti dokument ako ne razumijemo njegovo okruženje. Ipak, koliko korisnika, uključujući i ugledne istraživače, propituju dokument propitujući dokumentaciju o tom okruženju – vodiče i inventare, registraturni sustav u kojem je dokument nastao, preostale povezane dokumente, relevantna vrednovanja, dokumentaciju o dotadašnjem korištenju u istraživanju i tako dalje? Sudeći prema mome iskustvu, takvih je malo. Iz ovoga slijedi ozbiljno pitanje, za arhivski posao i za arhiviste.... Što je svrha svih tih bogatih kontekstualizacija koje pokušavamo ponuditi? Radimo li to u nadi da ćemo jednoga dana odgojiti korisnike da to poštuju? Vjerujemo li u buduću generaciju bez informacijskih ovisnika koji traže svoju sljedeću dozu informacija? Ili to radimo kao plemeniti cilj za sebe, kao neku vrstu oznake profesionalnog identiteta?“²²¹

Implicitan zahtjevu za složenijim kontekstualnim vezama je stav da je više bolje i da se problem rješava povećanjem broja mogućnosti. Nigdje, međutim, nije pokazano da je to doista tako niti da bi moralo biti tako. Kontekstualnost se ovakvim stavom definira kao nešto što je kumulativno, pohranjivo i kontrolirano obnovljivo iz pohranjenog, i to tako da ova

²²⁰ Vidi bilješku 202.

²²¹ Harris, V. „On (Archival) Oddyssey(s)“. *Archivaria* 51 (2001), str. 5.

kontrolirana obnova ima prednost u odnosu na druge mogućnosti. Uobičajena argumentacija u korist obilne formalne kontekstualizacije polazi od pretpostavke da korisnik inače neće moći lako razumjeti značenje dokumenta ili, bolje rečeno, da neće moći izvući iz njega ono što mu treba. Ova pretpostavka uzima za dokazano da korisnik treba upravo ono što arhivist nudi kroz formalnu kontekstualizaciju, iako ponašanje korisnika, složiti ćemo se s Harrisom, rijetko daje povoda za takav zaključak. Uz to, previđa se mogućnost da korisnik, kojemu doista treba šira kontekstualizacija, vjerojatno već nešto zna o onome što traži i ima dovoljno jasnu sliku o onim aspektima konteksta koji su mu trenutno važni ili potrebni za interpretaciju ili korištenje dokumenta u određenu svrhu. Većina arhivskih dokumenata nastaje u procesima koji su tipični i predvidljivi, stvaraju ih institucije za koje većina građana zna za što su nadležne i što otprilike rade, zainteresirani za određeno područje možda će znati nešto o pravilima po kojima se radi i prije no što dođu u arhiv, ako ne tada, onda u trenutku kada se posvete dokumentu koji im je došao u ruke. Za pretpostaviti je i da će korisnik, kojemu nedostaju važni kontekstualni podaci, to možda i primijetiti i, ako su mu doista važni, krenuti u potragu za njima. Za neka obrazloženja potrebe za širokom i detaljnom kontekstualizacijom moglo bi se reći da podcjenjuju korisnika i njegovu sposobnost da, kada jednom pronađe dokument koji mu treba, pronađe i način da ga protumači barem onoliko koliko odgovara njegovim potrebama. Pri tome će korisniku možda bolje pomoći selektivan pristup informacijama o kontekstu negoli sustavno kumuliranje svega što bi moglo biti relevantno, gledano iz „objektivnije“ perspektive, kako postupaju spomenuti Flaubertovi junaci.

Staro pravilo kaže da dokumenti ne govore za sebe, mogu samo odgovoriti na pitanje ako ih se nešto pita; ovisno o pitanju, modulirat će se i njihovo značenje. Na značenje dokumenta utječe jednako kontekst interpretacije kao i kontekst nastanka. Kao ilustraciju za ovo pravilo Ketelaar u jednom članku navodi eksperiment jednog francuskog povjesničara, „igru tumačenja“ u kojoj je pet profesionalnih povjesničara obradilo jedan razmjerno jednostavan dosje i došlo do pet različitih priča, u kojima su se razlikovali i pojedini činjenični navodi.²²² Ovaj eksperiment, ne jedini takve vrste, služi mu kao uvod u subjektivni aspekt značenja koji ostaje i kada se otklone očite činjenične greške. Dokument, osiguran onime što se naznačuje kao njegov vlastiti kontekst, ne dopušta bilo kakvo značenje, no sam za sebe nema neko određeno značenje: „informacijski resursi nemaju značenja, različita značenja istim resursima dodjeljuju različiti ljudi u različito vrijeme, a konvencionalno

²²² Ketelaar, E. „Cultivating archives: meranings and identities“. *Archival Science* 12 (2012), str. 19-33.

značenje resursa stvar je suglasnosti među subjektima.²²³ Poruka koja se ovdje želi dati jest da arhivski dokument nije određen samo svojim pretpostavljenim izvornim kontekstom i svojom poviješću: ništa manje važan aspekt njegove kontekstualizacije dešava se u interpretaciji u kojoj korisnik i kontekst uporabe unose značenje, „značenje... nije jednostavno fiksirano, već se uspostavlja u procesu kultiviranja i kroz taj proces uključuje razvoj nekih tvorevina ili životnih navika zahvaljujući brizi, potrazi ili patnji“.²²⁴ Značenje se, nastavlja dalje, dešava u interakciji između subjekta i objekta, nije već upisano na jednoj ili drugoj strani, što ne znači da nije kontrolirano njima. Informacijski objekti, kao i drugi objekti, dobivaju značenje kada ih se prisvaja i kada se odnosi prema njima, mogu primati i gubiti na značenju i istovremeno imati različite slojeve značenja. Tako postaje neuvjerljiv svaki pokušaj da se arhivističkim opisom, ili na drugi način, obilno zahvati široka slojevitost mogućih kontekstualizacija i mogućih značenja.

Ovaj aspekt konteksta arhiva nije na tragu modela provenijencije ili konteksta kojim arhivisti objašnjavaju predmet kojim se bave. I u novijim interpretacijama čiji je središnji motiv široki pojam konteksta taj je model fokusiran prvenstveno na kontekst nastanka, uz dodatak povijesti kao konteksta kontinuiranog nastajanja. Arhivisti i dalje „zamišljaju da će Stvarateljev glas i namjere ostati beskonačno prisutni, stvarni i dohvatljivi, a čitatelj trajno nijem... Upravo ta apstrakcija čini dokumente upravljivima i stabilnima, a arhive institucionalnim centrima djelotvorne reproduktivne tehnologije, a time i izglednim izvršiteljima smrtne kazne nad samim dokumentima i njihovim stvaranjem.“²²⁵ Strategija arhivističke kontekstualizacije najčešće želi dati konačno značenje koje će trajati nepromijenjeno, učvrstiti ga bogatom kontekstualizacijom koja vodi interpretu i ne dopušta mu da griješi. Nagon za iscrpnim i preciznim kontekstualiziranjem tu se javlja kao nešto poput straha da će se interpretiranje izmaknuti kontroli ili da će se značenje tijekom vremena modificirati. Taj nagon, čiji je cilj kontrola proizvodnje značenja, Brothman ovdje, posežući za općim mjestima psihoanalitičke tradicije, slikovito označava kao nagon za smrću, smatrajući da su tehnike kojima se želi fiksirati značenje i spriječiti iskakanje interpretacija u biti represivne, usmjerene protiv „hermeneutičke dinamike“ stvaranja značenja.

²²³ Furner, J. „Philosophy and the information sciences“. *Encyclopedia of library and information sciences* (3. izd.), vol. 1. no. 1, str. 4153-4165 (citirano prema Ketelaaru, navedeno mjesto).

²²⁴ Fuhrer, U. *Cultivating minds: identity as meaning making practise*. London, 2004., str. 90.

²²⁵ Brothman, B. „Archives, Live Cycles, and Death Wishes: A Helical Model of Record Formation“. *Archivaria* 61 (2006), str. 249.

Ova vrsta kritike proizlazi iz razlika u shvaćanju dokumenta, njegove evidencijske snage i načina na koji se proizvodi njegovo značenje. Većini arhivista bliska je ideja, s kojom Brothman ovdje polemizira, da značenje dokumentu daje prvenstveno njegov stvaratelj i da su okolnosti nastanka dokumenta onaj kontekst koji je relevantan za verifikaciju njegove dokazne snage i kontrolu njegova značenja.²²⁶ Pri tome se pretpostavlja da dokument sam u sebi nosi svoju dokaznu snagu, sposobnost da autoritativno uputi na činjenično stanje onoga na što se odnosi, naravno, pod uvjetom da je dokument „dobar“, da posjeduje relevantna obilježja pomoću kojih ćemo ga moći verificirati s obzirom na okolnosti u kojima je nastao. Ova je pretpostavka, smatra Brothman, i ne samo on,²²⁷ pojednostavljenje u kojem se gubi iz vida gdje i kada se formira i ispituje evidencijsko svojstvo dokumenta i gdje i kada se postavlja pitanje značenja dokumenta. Evidencijsko svojstvo dolazi na dnevni red nakon što je dokument nastao, u okolnostima koje su drukčije od konteksta nastanka, dapače, ponavlja se u različitim okolnostima koje ga mogu preoblikovati i različito interpretirati. Ideja da su evidencijsko svojstvo i značenje dokumenta upisani i stabilizirani u trenutku njegova nastanka, navodi Brothman, pogrešno identificira njihovo podrijetlo i olako isključuje mogućnost „da je dokazna snaga proizvod pregovaranja, da se u bitnome javlja tek nakon što je komad teksta završen i da to, kakvom dokazivanju dokument služi, za što je on dokaz, postaje vidljivo tek kroz kasniju uporabu, a ne tijekom čina nastanka dokumenta usredotočenog na taj isti trenutak“.²²⁸ Dokazna se snaga, smatra, ne može stvoriti jednostavno činom izrade dokumenta, ona je nešto što se uspostavlja u procesu ispitivanja i „pregovaranja“ nakon čina za koji se traže dokazi i sadrži u sebi okolnosti u kojima se odvija svako takvo ispitivanje ili pregovaranje. Dokument, ili arhiv, prema tome, ne može imati samo jedno apsolutno, nepromjenljivo dokazno svojstvo ili značenje: značenja se ispituju i uspostavljaju iznova u konkretnim okolnostima uporabe, i zato Ketelaar u naslovu svoga netom navedenog članka koristi množinu riječi „značenje“.²²⁹

²²⁶ Usp. Brothman, B. „Afterglow: Conceptions of Record and Evidence in Archival Discourse“. *Archival Science* 2 (2002), str. 311-342.

²²⁷ Usp. i Ketelaar, E. „Tacit Narratives: The Meanings of Archives“. *Archival Science* 1 (2001), str. 131-141.

²²⁸ Brothman, B. *Nav. dj.*, str. 335.

²²⁹ Vidi bilješku 227. Dobar je primjer za promjenljivost dokaznog svojstva i značenja arhivskih dokumenata dokumentacija sigurnosnih službi nekadašnjih socijalističkih država koja je uglavnom pretvorena u arhive represivnog sustava koji dokumentiraju kršenje ljudskih prava. Novo glavno dokazno svojstvo ovih arhiva proizvedeno je očito političkim i društvenim promjenama i nišpošto ne izvire iz konteksta nastanka samih

Nije ostalo nezamijećeno da već samo prenošenje dokumentacije u arhiv jest gesta koja dodaje značenje i rekontekstualizira dokumentaciju. U vrijeme nastanka, još dok su služili operativnom poslovanju, dokumenti nisu bili namijenjeni tomu da budu arhiv, nisu bili istaknuti i smješteni uz druge takve dokumente, a bez onih u koje nije upisana takva vrijednost. Arhiviranje na ovaj način već samo po sebi mijenja ono što bismo nazvali izvornim redom ili kontekstom. „Nakon što se dokumenti premjeste iz njihovih radnih kuća i arhivističko sređivanje nužno poremeti izvorni poredak, na finiji način. Ponajprije, [dokumenti] postaju arhivski. Dodjeljivanje brojeva fondova, brojeva svezaka i označavanje i opisivanje u inventarima, kao i drugi arhivistički ukrasi dokumenata koji se čuvaju trajno, služe i tomu da preoblikuju, ako ne i transformiraju, dokument... [T]akve radnje imaju učinak da dokumente uzdignu do gotovo mističnog arhivskog statusa, uz istovremenu sklonost da se umanju vitalnost koja je nekada prožimala dokument. Arhivska praksa, drugim riječima, ostaje umijeće.“²³⁰ Ono što se obično naziva izvornim redom u arhivu, Brothman radije naziva arhivskim redom uspostavljenim postupkom arhivalizacije dokumenata koji uključuje i vrednovanje, obradu i opis sada već arhivskih dokumenata.

Do propitivanja povlaštenog statusa izvornog konteksta arhivskih dokumenata kao jedinog ili „pravog“ izvora njihova značenja i njihove prirode u arhivističkoj literaturi dolazi u proteklih dvadeset do trideset godina, osobito kod dijela autora u čijim se radovima češće susreću tzv. postmoderni koncepti. Iz toga, međutim, ne treba zaključiti da sklonost da se u arhivskim dokumentima vide nepristran, vjerodostojan odraz prošle stvarnosti, dovoljan za razumijevanje te stvarnosti i za verifikaciju činjenica, sređenih i predstavljenih u svome izvornom redu, nije i ranije nailazila na kritičke primjedbe. U vrijeme kada se načelo provenijencije na prijelazu iz devetnaestog u dvadeseto stoljeće potvrđuje kao središnji koncept arhivske struke, njegovo izvorište – rankeovski historistički empirizam i vjera u to da povijest može objektivno prikazati stvari kakve su doista bile, koju Benjamin naziva najjačim narkotikom devetnaestoga stoljeća²³¹ – predmet je propitivanja i osporavanja u okviru šire rasprave o metodi „duhovnih“ znanosti i razumijevanju društva i povijesti. S jedne strane,

dokumenata o kojima je riječ. Ako se može govoriti o „izvornom“ dokaznom svojstvu, na primjer o dokazima o proturežimskom djelovanju, ono je postalo beznačajno.

²³⁰ Brothman, B. „Orders of Value: Probing the Theoretical Terms of Archival Practice“. *Archivaria* 32 (1991), str. 85.

²³¹ Benjamin, W. *Gesammelte Schriften, Bd. 5, [Das Passagen-Werk]*. Frankfurt am Main, 1991., str. 578.

predmet je osporavanja implicitna teza da činjenice mogu govoriti za sebe i imati značenje po sebi, ili pak kontrolirati značenje koje im se daje, a s druge strane u osnovi apovijesna teza da se interpretacija prošloga i konstrukcija povijesti mogu osloboditi konteksta u kojem se interpretira. Moglo bi se reći da je načelo provenijencije kanonizirano na vrijeme da izbjegne moguće posljedice ove rasprave i da održi su svom prvotnom obliku uglavnom netaknuto tijekom većeg dijela dvadesetog stoljeća, unatoč tomu što je njegova glavna pretpostavka – da dokumenti i arhivi vjerno predstavljaju prošlo – izgubila na uvjerljivosti i u osnovi dosta uvjerljivo osporena. Pisanje povijesti vođeno tom pretpostavkom „ima ambiciju da nam jednostavno da odraz prošloga, bez apstraktne teorije, bez tendenciozne postavke, bez dogmatske obrade, kritički, samo na temelju dobrih dokumenata, uređenih savjesno i vjerno. Ova ambicija nije ništa drugo do iluzija. Vidjeli smo, ovdje se ne radi niti o fotografiji niti o automatskom bilježenju: uvijek nastupa aktivno djelovanje našeg duha. Suprotno površnom dojmu, niti u jednoj znanosti nema tvrdnje koja već nije izbor, nema opažanja koje ne pretpostavlja neku ideju.“²³² Simiand ovdje upozorava da je istraživač taj koji odabire i strukturira ono što će mu biti izvor i sredstvo za verifikaciju tvrdnji o prošlosti i da to može činiti samo na temelju neke svoje vodeće ideje koju izvori mogu manje ili više podupirati, opovrgavati ili mijenjati. Takva ideja ili interpretativni koncept nužan je sastojak u svakom znanstvenom istraživanju pa nema razloga smatrati, zaključuje Simiand, da bi u povijesti trebalo biti drukčije. Ideja da bi se prošlost mogla nekako sama autentično prikazivati u punini i sa značenjem u dokumentacijskim tragovima koji nisu kontaminirani djelovanjem istraživača može biti privlačna, ali ne postiže ništa drugo osim da sakrije pravi izvor značenja i eksteriorizira ga u autoritativnu prošlost. Značenje koje se daje odabirom i interpretacijom želi se utemeljiti na autoritetu objektivne, vanjske datosti i tako ga učiniti jedinim valjanim značenjem. Privlačnost ovakvog vanjskog autoritativnog označitelja, smatra Simiand, podupiru tri predrasude koje stoje u osnovi historizma, među kojima je i „idole chronologique“, pretpostavka da sama temporalna povezanost sadrži u sebi sve što je potrebno za razumijevanje institucija društva i njihova razvoja, pretpostavka koja „vodi u zaključak da su sve epohe jednako važne, da se povijest zamisli kao neprekinut tijek u kojem bi svi dijelovi bili postavljeni na sličan način, i dovodi do toga da se ne primjećuje da je jedno razdoblje karakterističnije i važnije od drugog, da određeni 'krucijalni' fenomen zaslužuje detaljnu studiju, dok beznačajna ponavljanja poznatoga tipa nisu ništa više od sterilne građe

²³² Simiand, F. „Methode historique et science sociale (deuxième partie)“. *Revue de synthèse historique* 1903., str. 148.

koju je beskorisno razvijati: ova se [pretpostavka], jednom riječju, sastoji od toga da se sve činjenice i svi trenuci smatraju podjednako vrijednima istraživanja i prihvatljivi u jednom te istom istraživanju²³³. Kada bi činjenice i dokumenti sami za sebe otkrivali istinu o trenutku u kojem su nastali, povijest sadašnjeg trenutka bila bi jednako sigurna i određena kao i povijest prošlih stoljeća, no to nije tako jer, da bi razumio ono što je bilo prije, povjesničar treba poznavati ono što je bilo kasnije: odsječak vremena ne razumije se ovdje iz sebe sama.²³⁴

Na tragu Simianda i njegovih idola povjesničara, Bloch govori o idolu podrijetla ili izvora, vjerovanju da postanak ili filijacija objašnjavaju stvari, da je postanak, štoviše, sam za sebe dovoljno objašnjenje.²³⁵ Zaključak da se događaji i pojave mogu razumjeti iz samoga slijeda događaja u koji su uvršteni čini se na prvi pogled intuitivno uvjerljivim. Takav slijed čini narativnu strukturu, a dobra priča može biti i uvjerljiva i zanimljiva. Dobro ispričana priča ostavlja dojam da razumijemo što se dešava i zašto se dešava jer razumijemo fabulu. Sadrži li fabula i motiv početka koji je pokreće ili izvora iz kojeg potječe, dojam će biti jači, narativna struktura počet će se čitati kao kauzalni niz i fabula će postati dokaz. Takav pristup istraživanju povijesti Bloch kroz jednu anegdotu označava kao antikvarni interes, za razliku od historiografije koja uvijek zna „razumjeti prošlo pomoću sadašnjega“ i ne zaboravlja da prošlost uvijek strukturiramo u kategorijama sadašnjosti, pomoću koncepata koje posuđujemo iz vlastitog svakodnevnog iskustva.²³⁶ Idol podrijetla, ili, drugim riječima, klasično arhivističko načelo provenijencije, previđa i potiskuje ovaj mehanizam rekonstrukcije prošloga i tako u pretpostavljeni autonomni izvor stavlja nešto čega ondje nije moglo biti, nešto što je prije avatar autoriteta koji rekonstruira prošlo. Bilo to instinktivno ili s namjerom, rezultat Bloch neće nazvati istinskom poviješću.²³⁷

Ovih nekoliko pogleda na okvir u kojem se susreću sadašnje, prošlo i dokument i u kojem se ispituje i stvara značenje dokumenata uzeli smo kao ilustraciju za kontinuitet

²³³ Simiand, F. *Nav. dj.*, str. 156.

²³⁴ Simiand, F. *Isto*.

²³⁵ Bloch, M. *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*, (2. izd). Cahiers des annales, 3. Paris, 1952., str. 6. (citirano prema digitalnoj kopiji izdanja dostupnoj na http://classiques.uqac.ca/classiques/bloch_marc/apologie_histoire/apologie_histoire.html, pogledano 3.rujna 2016.)

²³⁶ *Isto*, str. 13-14.

²³⁷ Razliku između „istinske“ i druge povijesti obrazlaže i motivom njezine uporabe: očito je, navodi, da se prošlost više koristi za opravdavanje ili osuđivanje nego za razumijevanje sadašnjosti, pa bi se idol podrijetla mogao smatrati odrazom vrijednosnog stava i sredstvom njegova nametanja.

rasprave o konceptu izvora i metodi istraživanja u historiografiji u prvih par desetljeća dvadesetog stoljeća, u vrijeme kada načelo provenijencije i prvobitnog reda stječe status konačnog rješenja problema sređivanja i interpretacije arhivskih dokumenata. Takav status rješenja zatvorio je raspravu unutar arhivske zajednice i doveo do toga da je ona sve do potkraj stoljeća bila manje-više imuna na utjecaj izvana, makar se radilo o području istraživanja od kojeg je posudila svoje osnovne koncepte i pojmove, uz dosta pragmatizma i pojednostavljenja – praktična varijanta antikvarnog historizma čiji je obzor povijesti, opet iz praktičnih razloga, sveden uglavnom na administrativno uređenje javne uprave; povijest gledana kroz arhivske fondove izgleda kao kronologija institucija u kojoj dominiraju formalne institucije vlasti. Tradicionalna formulacija načela provenijencije tvrdi da to tako mora biti i da bi odstupanje značilo kompromitiranje arhiva.

Zaključak

Ovaj nepotpuni pregled ideja kojima su arhivisti, i neki drugi koji su se bavili konceptom arhiva, u proteklih gotovo četrdeset godina nastojali opisati arhiv, njegovu prirodu i njegove svrhe, nadam se da u dovoljnoj mjeri identificira podrijetlo klasičnih arhivističkih načela i njihovu uvjetovanost kontekstom i zahtjevima vremena u kojem su se oblikovala.²³⁸ Ona su potekla iz intelektualnog horizonta devetnaestostoljetne potrage za utemeljujućim i afirmativnim statusom prošloga kao jedinog istinskog izvora sadašnjega s jedne strane, i posve praktičnog problema upravljanja dokumentacijom u općim, otvorenim arhivima kakvi su u velikom broju nastajali tijekom istog tog stoljeća, s druge strane. Klasične formulacije načela provenijencije i prvobitnog reda možemo smatrati presjecištem potrebe arhivista da odgovore na ova dva zahtjeva, a rezultat je koncept javnih arhiva kao kopije upravne povijesti države, pokrajine ili grada u širem smislu, što se podudaralo sa svrhom arhiva koja se barem implicitno podrazumijevala – uspostaviti dugu afirmativnu liniju povijesti suvremenih ili u blisku budućnost projiciranih institucija društva.

²³⁸ Nepotpunost o kojoj je ovdje riječ odnosi se u prvom redu na razmjerno novije interpretacije koncepta arhiva i eksperimentiranja s takvim konceptima u drugim disciplinama, o čemu je nešto spomenuto u uvodnom poglavlju i o čemu će biti više riječi u petom poglavlju. Nekoliko preglednih radova o ovoj temi navedeno je u bilješki 9.

Do postavljanja ovakvog zahtjeva ili projekta, vidjeli smo na primjeru Rammingena i drugih koji su se bavili arhivima u razdoblju koje prethodi, nešto poput ovakvih načela nije bilo niti nužan niti identificiran kao relevantan sastojak koncepta arhiva – dovoljni i zadovoljavajući bili su drugi pojmovi i motivi koji su odgovarali onome što su smatrali da treba postići arhivom. Klasična načela provenijencije i prvobitnog reda u tom su smislu posljedica jedne specifične instrumentalizacije arhiva, one koja od arhiva traži da pomognu u utemeljenju postojećih ili politički projiciranih institucija, dajući takvim zahtjevima povijesno utemeljenje.

Drukčije zahtjeve i, slijedom toga, alternativne interpretacije i instrumentalizacije arhiva u ovom smo poglavlju tražili uglavnom na prednjoj strani vremenske crte. Njih ima i na drugoj strani i, ako je način na koji je prethodni zaključak obrazložen uvjerljiv, u podlozi novijih alternativnih interpretacija treba stajati neka promjena u zahtjevu: novi zahtjev ili drukčiji status zahtjeva na koji odgovara tradicionalni koncept arhiva, Spiekerov PP arhiv.²³⁹

Prvo što se može uočiti na ovoj drugoj strani vremenske crte, u novijim konceptima arhiva koji u pravilu potječu iz tematiziranja arhiva u drugim disciplinama, jest stanovita kriza modela arhiva zasnovanog na načelu provenijencije, odnosno dominantne uloge izvornog konteksta u oblikovanju i definiranju arhiva. Manoff to naziva dvojbenošću, upitnošću ili nejasnim određenjem koncepta arhiva.²⁴⁰ Koncept arhiva utemeljen na načelu provenijencije doveo je do toga da sve što se može smatrati tragom aktivnosti koja ga je proizvela može biti arhiv, a to može biti sve. Sklonost da se u nečemu vidi trag prošloga, a ne neko svojstvo informacijskog ili drugog objekta, tako stvara arhiv. Ta sklonost uvijek djeluje selektivno, na materijalu koji je sam po sebi već fragmentaran, određen okolnostima koje su vodile tomu da nešto bude zapisano, a nešto isključeno, odlukama i nesvjesnim praksama u prošlosti koje istraživaču nisu uvijek dohvatljive i čije kontekstualiziranje ne može prikriti dojam da je arhiv uspostavljen na „brojnim instancama radikalne kontingentnosti“.²⁴¹ „Arhiv čine odabrana i svjesno izabrana dokumentacija iz prošlosti i lude fragmentiranosti, koja nije bila određena da se čuva i da naprosto završi ondje... Kod arhiva ne treba se čuditi njegovoj isključivosti, njegovoj praznini, onome što nije katalogizirano.“²⁴² Ako se prihvati ovakav uvid, to bitno

²³⁹ Ovako Spieker skraćeno označava koncept arhiva utemeljen na načelu provenijencije.

²⁴⁰ Manoff, M. „Theories of the Archives from across Disciplines“. *Portal: Libraries and the Academy* 4 (2004), str. 10.

²⁴¹ Freshwater, H. *Nav. dj.*, str. 745.

²⁴² Steedman, C. *Nav. dj.*, str. 66.

umanjuje privlačnost arhiva kao mjesta na kojem pretpostavljena autentična prošlost ostavlja spontan, nepristran trag i obećanje koje nudi PP arhiv ostaje neispunjeno. Sumnja u mogućnost da arhiv zasnovan na načelu provenijencije pruži ono što se od njega traži vjerojatno je glavno žarište krize ovog koncepta arhiva, iz kojeg se širi zahtjev da se ispituju s jedne strane izvori njegove privlačnosti, a s druge strane mogući alternativni koncepti.²⁴³

Problem povjerenja u koncept arhiva zasnovan na načelu provenijencije i na obećanju da on otvara vrata u autentičnu prošlost dobrim dijelom potječe iz kako se razumije pojam traga. U tradicionalnom tumačenju načela provenijencije trag znači mogućnost prisutnosti onoga što je ostavilo taj trag, doduše posredovane i necjelovite, ali ipak takve prisutnosti koja omogućuje da se o onome što je ostavilo trag izriču autoritativne tvrdnje očišćene od interpretativnih primjesa koje nemaju opravdanje u tragu kao otisku prošloga. Problem s ovako shvaćenim pojmom traga nastaje onda kada se, uz stanovitu prisutnost, u njemu vidi i odsutnost – trag upućuje istovremeno i na neprisutnost onoga što ga je ostavilo, na razliku između traga i onoga što se traži iza njega, na fragmentarnost koja je kontingentna i na činjenicu da značenje traga nije pod kontrolom onoga za što se pretpostavlja da ga je ostavilo.²⁴⁴ Takav trag ne govori sam za sebe i ne strukturira se, ne postavlja se kao arhiv sam, on funkcionira kao trag nečega tek kada ga se ugradi u strukturu reda, kada mu se odredi domicilnost koja upisuje i kontrolira mogućnosti njegova značenja. Ova je udomljenost u sustav značenja apriorni uvjet za uspostavu arhiva.²⁴⁵ Tu se otvara pitanje o kakvom se određujućem sustavu značenja radi, nepoznato u PP konceptu arhiva koji pretpostavlja načelnu autonomiju značenja upisanoga od strane stvaratelja.²⁴⁶

Ovakav izvod, navodi Brothman, u pravilu ne nailazi na dobar prijem kod većeg dijela arhivista, koji ili ne uzimaju u obzir da bi mogao biti relevantan za arhivističke koncepte ili ga smatraju nepotrebnim i nejasnim filozofskim razmatranjem iz kojeg se ne može izvući ništa

²⁴³ Pregled takvih obrada koncepta arhiva donosi Manoff u radu navedenome u bilješci 240.

²⁴⁴ Usp. Brothman, B. „Declining Derrida: Integrity, Tensegrity, and the Preservation of Archives from Deconstruction“. *Archivaria* 48 (1999), str. 64-88.

²⁴⁵ Derrida, J. *Nav. dj.*, str. 2-4.

²⁴⁶ Jedna od češće obrađivanih tema na kojima se nastoji pokazati perspektivnost i uvjetovanost konteksta iz kojeg se oblikuje značenje arhiva jest ona o kolonijalnim ili postkolonijalnim arhivima. Takvi su arhivi ovdje zahvalan predmet analize jer pobuđuju zanimanje za dvostruku kontekstualizaciju: s jedne strane kao relikti koji upućuju na razmjere nekadašnje imperijalne vlasti i veličine, a s druge strane kao indikatori isključivanja i represije (usp. Richards, Th. *The Imperial archive: Knowledge and the Fantasy of Empire*. London, New York, 1993.; Shetty, S., Bellamy, E.J. „Postcolonialism's Archive Fever“. *Diacritics* 30:1 (2000), str. 25-48.

korisno.²⁴⁷ Postoji stav da bi uzimanje u obzir ovakvog relativiziranja dokumenta ili arhiva kao traga prošle stvarnosti vodilo u relativizam, „prema fatalističkoj koncepciji da ne postoje činjenice, samo interpretacije“.²⁴⁸ No, jednako kao što pretpostavka o određujućoj izvornosti kao autonomnom izvoru značenja ne može onemogućiti proizvodnju značenja arhiva iz sustava značenja uspostavljen kao arhiv, tako niti ova druga pretpostavka ne može isključiti odnos prema arhivu kao izvoru znanja. Tenzija između ove dvije sklonosti: da se u arhivu traži autoritet izvora znanja i vrijednosti i da se dekonstruira njegova sposobnost da pruži uvid u autentičnost predmeta znanja – ono što Derrida naziva *mal d'archives* – ne da se ukloniti, mogli bismo reći da ga u bitnome određuje. Kako zaključuje Freshwater, „[u]natoč našim ogradama u pogledu pouzdanosti arhiva i njegove odgovornosti za zavođenje na krivi trag i za manipulaciju, moramo se vraćati prošlome, ili onomu što je ostalo od njega, da bismo pokušali izvesti pažljivu, uvjetovanu rekonstrukciju“.²⁴⁹

Suvremena široka definicija konteksta arhivskog dokumenta, vidjeli smo, toliko je uključiva da se može formulirati kao opće pravilo tumačenja bilo kojeg teksta ili skupa znakova. U tom smislu bilo bi problematično tvrditi da u takvom pojmu ima nečeg specifično arhivističkog, osim u tradiciji. Ukoliko su specifične, arhivističke su metode specifične uslijed tradicije, a ne radi predmeta na koji se primjenjuju. Već i to što se rukuje vrlo obuhvatnim pojmom konteksta čini prihvatljivima i druge metode osjetljive na kontekst.

Klasične formulacije arhivističkih načela obično prati upozorenje da bi odstupanje od njih vodilo gubitku značenja ili vjerodostojnosti arhivskih dokumenata i da je koncept fonda, u izvornom poretku, najbolje sredstvo za pristup kontekstu nastanka dokumenata. Ovakve tvrdnje ne moraju biti posve uvjerljive, ponekad izgleda kao da nisu niti provjeravane. Na primjer, je li uopće dokazano da pročitati čitav fond u izvornom poretku daje bolji uvid nego neka druga taktika? Hoćemo li, na primjer, djelovanje vlade na problem gospodarske i financijske krize bolje razumjeti tako da proučimo cjelinu spisa u vladinoj pismohrani, u „izvornom“ kontekstu, ili tako da pratimo javnu raspravu u medijima i pročitamo koju ekonomsku i političku studiju o ovoj temi? Koji će pristup dati više ili tražiti manje? Nerijetko je nužno posegnuti izvan arhivskog fonda da bi se shvatilo o čemu se radi i pouzdanije interpretiralo kontekst nastanka i značenje gradiva, možda treba pregledati više

²⁴⁷ Brothman, B. *Nav. dj.*, str. 65-69.

²⁴⁸ Freshwater, H. *Nav. dj.*, str. 746.

²⁴⁹ Freshwater, H. *Isto.*

različitih načina ili smjerova u kojima se dokumenti kontekstualiziraju.²⁵⁰ Umjesto o pravome redu dokumenata možda bi bilo korisnije govoriti o obradi koja olakšava upravljanje i korištenje.

Kao koncepti, načelo provenijencije i, u novije vrijeme, pojam konteksta preuzeti su u arhivsku teoriju iz susjednih disciplina ili istraživačkih područja, u kojima su već bili kompleksnije razrađeni, i prilagođeni lokalnim potrebama. Moglo bi se reći da oba pojma spadaju među opća mjesta duge interdisciplinarne metodološke rasprave o pitanju interpretacije i proizvodnje značenja. Njihovo prisvajanje u obliku klasičnih arhivističkih načela izvedeno je uglavnom redukcijom na administrativni kontekst nastanka dokumenata: u tim obliku na razmjerno jednostavan način rješavaju praktičan problem sređivanja gradiva nakon preuzimanja u arhiv. Potom se htjelo od ovog općeg interpretativnog koncepta, u ovako reduciranom obliku, dobiti ključ za razumijevanje pretpostavljenih specifičnih obilježja arhiva i osnovu arhivistike kao discipline. Da zaključimo s Horsmanom, „[m]ožda su arhivisti od načela napravili previše“.²⁵¹

²⁵⁰ U većini postmodernih interpretacija načelo provenijencije oblikovano je tako da podrazumijeva višestruke i policentrične kontekstualizacije koje uključuju i kontekst nastanka i kasniju povijest dokumenata, odnosno arhiva. Ne govori se o pogrešnim ili nedopustivim kontekstualizacijama, ali se uglavnom kao arhivistički relevantan kontekst u obzir uzimaju aktivnosti i procesi koji su doveli do nastanka dokumenta te njegova kasnija povijest. Usp. Cook, T. Cook, T. „Archival Science and Postmodernism: New Formulations for Old Concepts“. *Archival Science 1* (2000), str. 3-24); Ketelaar, E. „Tacit Narratives: The Meanings of Archives“. *Archival Science 1* (2001), str. 131-141.

²⁵¹ Horsman, P. „The Last Dance of the Phoenix.“, str. 5.

3. PROVENIJENCIJA, SREĐIVANJE I OPIS GRADIVA

U osvrtu na prakse opisa arhivskih dokumenata i cjelina u prošlosti²⁵² Duranti prepoznaje tri pristupa koji su u osnovi uvjetovani svrhom opisa kao, kako kaže, pomoćnog posla koji se obavlja kao podrška dvjema glavnim arhivskim funkcijama: zaštiti i korištenju. Do osamnaestog stoljeća može se govoriti o popisima dokumenata čija je svrha prvenstveno administrativna: ostvariti kontrolu nad dokumentima za koje je netko zadužen, moći ih pronaći kada se to traži ili, u slučaju predaje zaduženja, imati popis onoga što je predano. Takve su popise ondašnji arhivisti radili za sebe, kao pomagalo za zaštitu gradiva i za obavljanje drugih administrativnih poslova. Na njima bi se našli pojedinačni dokumenti, popisani redom koji je odgovarao njihovom fizičkom rasporedu, u cjelinama koje su mogle odgovarati podrijetlu ili vrsti dokumenata. S obzirom na uobičajeno podudaranje popisa s fizičkim rasporedom i smještajem dokumentacije, ti su popisi mogli biti nešto poput „inventurnih“ popisa prostorija ili ormara u koje su dokumenti smješteni.²⁵³ Opis je aktivnost koja ne mora biti povezana sa sređivanjem niti opterećena provenijencijom koja, međutim može biti označena fizičkim grupiranjem dokumentacije, pa time i popisom koji ga slijedi.

Problemi za koje su arhivisti tražili rješenje i čije je rješavanje oblikovalo klasična arhivistička načela dobrom dijelom proizlaze iz postupne koncentracije gradiva u arhivima u osamnaestome i devetnaestome stoljeću, uz ujedno rastuću sklonost da se iz takvih arhiva ne uklanjaju dokumenti koji više nisu pravno relevantni niti su potrebni u poslovanju. Bez koncentracije gradiva i „idola podrijetla“ ne bi niti bilo potrebe za nečim poput koncepta arhivskog fonda.

Koncentracija gradiva različitog podrijetla i iz različitih vremena u jednome arhivu ima taj učinak da u nj unosi različite logike reda i različite izazove u sređivanju i uspostavi intelektualne kontrole. Jedan od načina da se pokuša odgovoriti na ovaj problem jest uzeti jedan dominantan poredak i njega protegnuti na ostatak gradiva, kao što je bio slučaj, vidjeli smo u prethodnom poglavlju, s Pruskim tajnim arhivom,²⁵⁴ zapravo integrirati različite arhive prema modelu jednoga od njih. Drugo rješenje, koje Duranti naziva „racionalističkim i

²⁵² Duranti, L. „Origin and Development of the Concept of Archival Description“. *Archivaria* 35 (1993), str. 47-54.

²⁵³ *Isto*, str. 49.

²⁵⁴ Usp. Neitmann, K.. *Nav. dj.*, str- 78-79.

klasifikatorskim“ modelom osamnaestoga stoljeća,²⁵⁵ jest postaviti opći model organizacije arhiva u osnovi neovisan o strukturi koja je uspostavljena u pojedinim cjelinama prije njihova dolaska u arhiv. Taj je model na zlu glasu među arhivistima već koje stoljeće i po, karakteriziran kao umjetan, optuživan da prikriva i uništava izvorne strukture i značenja gradiva i zato je nešto najgore što arhivist može učiniti. No, bilo bi pogrešno iz toga zaključiti da iza njega stoje loše namjere, površnost ili suštinsko nerazumijevanje arhivskog gradiva. „Predmetni katalogizatori“ koji su ga primjenjivali sigurno nisu smatrali da takvim pristupom možda dovode u pitanje vjerodostojnost gradiva kao povijesnog izvora i ograničavaju mogućnosti njegove kontekstualizacije. Iz njihove perspektive postupak bi se mogao okarakterizirati i kao svojevrsna rekontekstualizacija u kojoj mjerodavni kontekst više nije administrativno poslovanje pojedinog stvaratelja gradiva, već jedan širi segment povijesti zajednice, ili povijest zajednice u cjelini, kao predmet spoznaje koji se da konceptualizirati mrežom pojmova kao racionalna cjelina.²⁵⁶ Primjer uvođenja načela provenijencije u francuske departmanske arhive okružnicom iz 1841. godine upućuje na to da odlučujući problem, barem u to vrijeme, nije bio gubitak konteksta ili drugih važnih svojstava arhivskog gradiva, nego zahtjevnost i nesigurnost u primjeni dotadašnjeg modela organizacije i obrade gradiva.

Bez namjere da dovodimo u pitanje uobičajene opaske o ograničenjima tzv. općih klasifikacijskih planova, ovdje valja napomenuti da u njima ne treba gledati niti proizvoljne niti prvenstveno osobne tvorevine pojedinaca, kako ponekad izgleda kada ih se podvrgne

²⁵⁵ Duranti, *Nav. dj.*, str. 50.

²⁵⁶ Predmetni klasifikacijski planovi koji su rađeni za arhive u osamnaestome stoljeću, koliko god da su „odražavali duh Prosvjetiteljstva i *Encyclopédie*“, kako zaključuje Duranti sažimajući prevladavajući stav, praktički nikada nisu bili tako „univerzalni“ i neosjetljivi na administrativne strukture i specifičnosti u nadležnostima i područjima djelatnosti konkretnih država, pokrajina ili drugih sličnih entiteta za čije su gradivo rađeni. Treba imati u vidu da je prema ondašnjem shvaćanju pojam arhiva ograničen uglavnom na upravu teritorijalno-političkih entiteta čija složenost, opseg djelatnosti i raznolikost dokumentacije teško da su nadilazili razgranatost i opseg djelatnosti pojedinih današnjih upravnih tijela ili resora, čiji se fondovi čuvaju u arhivima kao jedno „tijelo“. U tom smislu možda i nema velike razlike između današnjih općih i resornih klasifikacijskih planova koji se koriste u spisovodstvu i ondašnjih klasifikacijskih planova za arhive. Najvažnija razlika mogli bi biti to što se današnji planovi rade više *a priori* i primjenjuju u ranijoj fazi životnog ciklusa dokumenata, dok su se ondašnji planovi rađeni za arhive primjenjivali u kasnijoj fazi životnog ciklusa. Najbolji primjer za podudarnost o kojoj ovdje govorimo jest naš jedinstveni klasifikacijski plan koji je jedinstven za sva upravna tijela i druge javne službe, na svim razinama vlasti, i svu propadajuću dokumentaciju, koja je znatno obimnija i raznolikija no što je mogla biti ona u osamnaestome stoljeću, strukturira na isti način.

kritici iz perspektive načela provenijencije.²⁵⁷ Kako napominje Burke, oni – ili barem oni među njima koji su ostavili dovoljno snažan trag da ih se može smatrati na neki način općima – odražavaju „šire kulturološke predodžbe“ o poretku stvari – drugim riječima, o relevantnom interpretativnom kontekstu – iz kojeg i u kojem se smatralo da se stvari mogu razumjeti.²⁵⁸ Klasifikacija ove vrste pri tome je prije rezultat „složene dinamike kulturnih i društvenih sila“ nego individualnog kognitivnog procesa. Kritika ovakvih klasifikacijskih planova polazi od pretpostavke da način na koji je objekt predstavljen, ako to nije onaj „pravi“ način, gotovo nužno devalvira značenje objekta. Predmetna klasifikacija prešutno podrazumijeva da se značenje objekta i način na koji je negdje predstavljen mogu razdvojiti, odnosno da se proces stvaranja značenja ne svodi u bitnome na način prikaza. Proces predstavljanja utječe, naravno, na to kako će se generirati značenje objekta, ali ne mora pri tome biti i ključni čimbenik. U konačnici, na korisniku je da ispita kakvo značenje objekt može imati u kontekstu u kojem ga ispituje. U tom kontekstu i u svakom takvom drugom kontekstu ispitivanja objekt je „prenamijenjen“ u odnosu na njegovu prvotnu namjenu i pretpostavljeni prvotni interpretativni kontekst.

Treći pristup o kojem u navedenome radu govori Duranti jest onaj zasnovan na konceptu arhivskog fonda, iz kojeg potom izranja koncept arhivskog inventara kao reprezentacije fonda. Koncept arhivskog obavijesnog pomagala kao prikaza cjeline fonda vjerojatno je najočitiji učinak klasičnog načela provenijencije na obradu i opis arhivskog gradiva.

3.1 Obavijesno pomagalo kao prikaz fonda

Tipično i najvažnije arhivsko obavijesno pomagalo danas je nesumnjivo ono koje nazivamo inventarom arhivskog fonda (ili zbirke). To pomagalo u pravilu sadrži manje ili više opširan opis povijesti i djelatnosti stvaratelja fonda, podatke o povijesti samoga gradiva, nešto podataka o načinu na koji je gradivo sređeno i kako se može koristiti. Slijede prikaz strukture fonda i popis jedinica u fondu, do određene razine u hijerarhiji jedinica, pri čemu se primjenjuje pravilo definirano još u nizozemskom priručniku iz 1898. da se moraju opisati

²⁵⁷ Usp. Duchein, M. „Theoretical Principles...“, str. 65.

²⁵⁸ Usp. Yakel, E. „Archival Representation“. *Archival Science* 3 (2003), str. 6.

više jedinice prije no što se prijeđe na popis nižih jedinica. Opis pojedinačnih dokumenata i spisa nije prioritet, isto tako niti zahvaćanje informacijskog potencijala gradiva. Ako se ocijeni potrebnim i mogućim, može se dodati kazalo ili koji drugi dodatak. Cilj inventara je predstaviti fond kao dokumentacijski izraz djelatnosti njegova stvaratelja, a tek potom, ponekad gotovo fakultativno, izložiti informacijski potencijal gradiva i omogućiti pretraživanje.

Inventar fonda sugerira korisniku da ga čita kao što se čita knjiga, od prve stranice redom nadalje. Radnja koju korisnik pri tome obavlja bliža je istraživanju nego pretraživanju, traži više vremena, upoznavanje s više podataka i formiranje određene predodžbe o cjelini gradiva. Fond je predstavljen cjelinom inventara i načelno se pretpostavlja da će korisnik, ako ne pročitati, barem percipirati cjelinu inventara. Prije no što dobije dokumente koji ga zanimaju, od korisnika se traži da, tražeći po inventaru, percipira cjelinu fonda kakvom ju je prikazao autor inventara. Arhivski inventar nije tek skup opisnih zapisa za jedinice koje su na neki način međusobno povezane, nije baza podataka, već je i sam dokument. Čak i u digitalnom okruženju standardi arhivističkog opisa teže rezultat opisa definirati kao dokument. Primjerice, opis fonda u EAD formatu može imati naslovnu stranicu sa svim podacima koji određuju publikaciju. Nije ostalo neprimijećeno da takav pristup može dovesti do ozbiljnih poteškoća u dijeljenju i ponovnom korištenju arhivističkog opisa i u razvoju sustava za upravljanje gradivom.²⁵⁹

Arhivisti prilično dosljedno i jasno terminološki razlikuju arhivske inventare od drugih obavijesnih pomagala. Popis jedinica gradiva ispred kojeg ne stoji kakav-takav opis cjeline rijetko tko će nazvati inventarom fonda, ma kako taj popis bio detaljan, točan i koristan za pretraživanje. S druge strane, ako iza opisa cjeline slijedi tek oskudan i besadržajan popis, takav će se uradak vjerojatno smatrati inventarom. Mnogi arhivisti gotovo refleksivno popise koji nemaju oblik inventara smatraju privremenim rješenjima, pa čak i manje vrijednim uracima od inventara, za koje se uzima da su najpoželjniji i u stručnom smislu privilegirani proizvod rada na obradi gradiva.

Tendencija prijelaza s jednostavnih popisa na arhivske inventare kakve danas poznajemo može se pratiti barem od sredine devetnaestoga stoljeća. Među obavijesnim pomagalicama koja su se tada mogla naći u arhivima posebno su zastupljeni bili jednostavni kronološki ili tekući popisi dokumenata u pojedinim cjelinama gradiva, nazivani i

²⁵⁹ Yekel, E. *Nav. dj.*, str. 18.

repertorijima. Prema onome što pišu suvremenici i o čemu govore objavljena pravila i upute za popisivanje gradiva u arhivima, na takvim su se popisima u pravilu trebali naći svi pojedinačni dokumenti u cjelini koja se popisuje: drugim riječima, pravila opisa još ne poznaju koncept sumarnog opisa kao prihvatljiv, ako već ne i preporučljiv način opisa. Tipičan ovakav popis ili repertorij nije se morao osobito razlikovati od repertorija ili elenha izrađenih u pismohranama prije predaje arhivu, kakve nalazimo u fondovima brojnih upravnih tijela osamnaestoga i devetnaestoga stoljeća. Prema jednim uputama iz 1869. godine,²⁶⁰ popis prema kojem se prepoznaje dobar arhivist uvezana je knjiga čvrstih listova, na kojoj su s vanjske strane ispisan oznaka i naziv „glavne cjeline“, a na numeriranim listovima unutar knjige prema „podgrupama“ označeni i popisani svi dokumenti koji pripadaju u pojedinu podgrupu. Svaki dokument je, u ovom primjeru, trebao biti identificiran oznakom koja sadrži oznake glavne cjeline i podgrupe, uz tekući broj samoga dokumenta, nazivom ili navodom o predmetu ili sadržaju dokumenta i kronološkom odrednicom. Pomoću oznake dokumenta trebalo je biti lako svaki popisani dokument pronaći na njegovu mjestu u spremištu.²⁶¹ Popis je moglo pratiti i abecedno kazalo.²⁶² U idealnom slučaju, prema ovakvom popisu bilo bi moguće vrlo iscrpno i temeljito pretražiti, a onda i iskoristiti sadržaj popisane cjeline gradiva. U praksi, brojne cjeline mogle su ostati nepopisane ili popisane tako da su na popisu navedeni samo odabrani važniji dokumenti.²⁶³

Razlika između ovakvog popisa i onoga što danas nazivamo arhivskim inventarom svodi se na to da nema barem kratke bilješke o stvaratelju gradiva i o gradivu kao cjelini. Takvi tekstovi postajali su češći na početnim stranicama popisa kako su se arhivi otvarali istraživačima, među kojima i onima koji nisu osobito poznavali niti gradivo o kojem se radi, niti područje, vrijeme i institucije iz kojih gradivo potječe. Ovakvi uvodni tekstovi izgleda da su u početku bili zamišljeni kao brza pomoć slabije informiranom istraživaču i zamjena za opsežnije i zamornije tekstove u priručnicima. Korist od takvih uvoda mogla se naći u brzom

²⁶⁰ Wenzel, K. „Ueber Ordnung und Einrichtung der Archive“. *Historische Zeitschrift* 22 (1869), str. 225-256.

²⁶¹ O ovakvim popisima u arhivima u devetnaestom stoljeću (i kasnije) vidi i: Horsman, P., Ketelaar, E., Thomassen, T. „New Respect for the Old Order...“, str. 251; Radoff, M. L. „A Guide to Practical Calendaring“. *American Archivist* 11:2 (1948), str. 123-140.

²⁶² Prema pravilniku iz 1881. kojim je za Pruski tajni arhiv propisana primjena načela provenijencije izrada ovakvog kazala i pregled sadržaja popisa bili su obvezni dijelovi popisa.

²⁶³ Na stav da dokumenti koji se smatraju važnijima zaslužuju bolji tretman u opisu upućuje i drugi oblik obavijesnog pomagala tada uobičajen u arhivima – regista.

pregledu nad sadržajem cjeline gradiva o kojoj istraživač nema jasnu predodžbu.²⁶⁴ Dobar, pregledan tekst na ovakvom mjestu može arhivistu uštedjeti dosta vremena koje bi inače potrošio na rad s korisnicima, u mnogim slučajevima i ukloniti potrebu za posredovanjem arhivista između gradiva i korisnika.²⁶⁵

Popisi o kojima ovdje govorimo bili su zamišljeni prvenstveno kao pomagala za pretraživanje i pronalaženje dokumenata u arhivu. Sumarni opis, u kojem se veći broj dokumenata ili spisa opisuje kao jedna jedinica, ovdje može biti koristan jedino ako se radi o pravim, monotonim serijama u kojima je gradivo i fizički poredano prema kriteriju nizanja jedinica u seriji. Popisivanje svoj pojedinačnih dokumenata i spisa u arhivu traži ozbiljne resurse i nije čudno što arhivi nisu mogli držati korak s pristizanjem novoga gradiva i nadati se da će moći slijediti ideal da svaki dokument ili spis budu popisani i da ih se može jednoznačno identificirati. Prvi odgovor na ovaj pritisak jasno se vidi i u tekstu pruskog pravilnika iz 1881. koji predviđa dvije različite razine obrade i dopušta da se gradivo popiše i manje detaljno, ovisno o njegovoj procijenjenoj vrijednosti.²⁶⁶ Drugi odgovor – s dalekosežnijim utjecajem na način na koji se u arhivima opisuje gradivo i oblikuju obavijesna pomagala – jest model hijerarhijskog opisa koji dopušta da se mnoštvo konkretnih opisnih jedinica zamijeni jednom općenitom. Ovo odustajanje od nastojanja da se, barem u načelu, identificiraju i učine pretraživima pojedinačni dokumenti i spisi, verificirano je promjenom u stavu u svrsi inventara, odnosno novim stavom da on prije svega treba prikazivati fond kao cjelinu, a tek potom, i ne nužno osobito ambiciozno, podupirati pretraživanje i pronalaženje dokumenata i spisa. Poglavlje nizozemskog priručnika iz 1898. koje donosi pravila za opis gradiva, počinje pravilom broj 37 prema kojem „[u] opisu arhivskog fonda prije svega treba paziti na to da inventar treba služiti samo kao putokaz, treba dati samo pregled sadržaja arhivskog fonda, a ne i pojedinih jedinica [u fondu]“.²⁶⁷ Štoviše, ovdje se tvrdi da onaj tko popisuje pojedinačne dokumente ili spise radi, doduše, koristan posao, ali da iz toga ne može nastati arhivski inventar. Tko pak pokuša omogućiti da se pomoću inventara identificiraju jedinice gradiva koje se odnose na određene stvari, teme ili osobe, taj će, upozoravaju autori priručnika, sigurno napraviti loš inventar. Inventar je službeno oslobođen zahtjeva da omogući pronalaženje pojedinačnih jedinica gradiva. Kao pomoć u korištenju gradiva

²⁶⁴ Usp. Wenzel, K. *Nav. dj.*, str. 235.

²⁶⁵ Duranti, L. *Nav. dj.*, str. 52.

²⁶⁶ Usp. Neitmann, K. *Nav. dj.*, str. 73

²⁶⁷ Citirano prema njemačkom prijevodu iz 1905. godine.

predlažu se druga pomagala kao što su kazala, popisi regista, knjige isprava i drugo.²⁶⁸ I prije ovog priručnika i neovisno o njemu u arhivima je bilo različitih tipova obavijesnih pomagala, no sada se u neku ruku sustavno potiče višestruki opis na različite načine, što informacijski sustav arhiva čini konglomeratom mnoštva pojedinačnih pomagala čiji se predmeti opisa djelomično preklapaju. Pribrojimo li tomu izvorna uredska pomagala koja se često koriste uz arhivske inventare, ne čudi zahtjevnost postupka konverzije podataka u centralizirane mrežne kataloge.

Pravilo broj 41 nizozemskog priručnika uvodi dobro poznato pravilo hijerarhijskog opisa prema kojem u inventaru treba najprije opisati jedinice više razine, a potom jedinice niže razine vezati u skupinu ovisnu o opisu nadređene im više jedinice. Na taj se način opis može učiniti ekonomičnijim jer se zajednička obilježja nižih jedinica mogu opisati jednom, u opisu više jedinice, no to nije i glavni motiv ovog pravila. Autori priručnika žele arhivista koji opisuje uputiti na to da prije opisa nižih jedinica stekne bolji pregled nad sadržajem serija i prirodom poslova koji su doveli do nastanka gradiva u njima kako bi slobodne dokumente lakše razdjelio u grupe kojima pripadaju i pouzdanije uočio moguće greške. Opis serija ovdje treba poslužiti kao pomoćno sredstvo za kontrolu sređivanja gradiva. Postupak izrade inventara tako se preklapa s postupkom sređivanja, inventar postaje prije svega izraz sredenosti fonda, a tek sekundarno i pomagalo za pretraživanje i pronalaženje.

Koliko je autorima priručnika stalo do toga da inventar bude pregledna slika fonda, vidi se i iz nekoliko pravila u kojima dotiču pitanje dubine i podrobnosti opisa. Osnovno je pravilo da dubina i podrobnost opisa ne smiju dovesti u pitanje preglednost strukture fonda u cjelini. Novije gradivo smatraju u pravilu manje vrijednim i ne preporučuju da ga se opisuje osobito detaljno. Gdje se priroda nižih jedinica može prikladno opisati u opisu više jedinice, ne treba niti ulaziti u popisivanje nižih jedinica jer će to otežati percepciju fonda kao izraza administrativnog poslovanja njegova stvaratelja.

Pravilima poput navedenih usmjeren je proces evolucije obavijesnih pomagala tijekom dvadesetog stoljeća. Jedna od značajki tog procesa je postupni rast udjela opisa jedinica viših razina, uz razmjerno smanjivanje udjela takozvanih inventarnih popisa u inventarima. Uz uvijek prisutne iznimke, opisi fonda kao cjeline, uključujući i opis njegova stvaratelja, ranije su češće bili kraći i slabije strukturirani, a opisi serija i drugih međurazina sažeti, nerijetko

²⁶⁸ Ovom popisu mogu se dodati i kataložne kartice koje se još uvijek mogu naći u arhivima bilo kao pomoćno sredstvo za pretraživanje gradiva fondova i zbirki čiji inventari nisu dovoljno detaljni, bilo kao osnovno pomagalo za kronološke ili numeričke serije dokumenata (usp. Yakel, E. *Nav. dj.*, str. 17-18).

svedeni na nazive koji se pojavljuju kao podnaslovi u inventarnom popisu.²⁶⁹ U novije vrijeme, a posebno nakon usvajanja međunarodnih normi za opis arhivskog gradiva, opis na makrorazini često zauzima više mjesta nego sam inventarni popis, raščlanjen na veći broj propisanih podatkovnih elemenata među kojima je dosta opširnijih tekstualnih. U mnogim slučajevima slično se opisuju i serije, tako da opis serija i pripadajućih im jedinica niže razine izgledaju kao inventari u inventaru. Količina podataka za koje se očekuje da će ih korisnik pročitati prije no što dođe do samoga inventarnog popisa može biti tolika da nije jasno na temelju čega se očekuje da će korisnik biti spreman uložiti toliko truda i vremena u iščitavanje podataka i navigaciju kroz strukturu ovako složenog inventara ili da će biti zadovoljan lakoćom pronalaženja onoga što traži.²⁷⁰

Problem o kojem ovdje govorimo djelomično je uvjetovan i tehnologijom za organizaciju podataka i oblikovanje obavijesnih pomagala koja je arhivistima u određenom razdoblju bila na raspolaganju. Klasični arhivski inventari u osnovi su linearno strukturirani tekstovi u kojima se miješaju diskurzivna i tabelarna prezentacija podataka. Model inventara koji zagovara nizozemski priručnik daje prednost diskurzivnom načinu prikazivanja podataka – postoji i jedno pravilo kojim se arhiviste obeshrabruje da koriste tabelarni prikaz, iako je on sam za sebe daleko učinkovitiji kada treba obaviti selekciju i identifikaciju relevantnih inventarnih jedinica.²⁷¹ Današnje mrežne tehnologije i hipertekst imaju potencijal da omoguće otklanjanje većine poteškoća koje su vezane uz ograničenja pretežno linearne diskurzivne organizacije podataka u klasičnim arhivskim inventarima. Moguće je razmjerno jednostavno razdvajanje sadržaja i prikaza podataka primjerenog određenom scenariju pretraživanja ili kontekstualiziranja za koje je ranije trebalo koristiti drugi tip obavijesnog pomagala. Moguće

²⁶⁹ Yaker, E. *Nav. dj.*, str. 21-22.

²⁷⁰ O tome koliko korisnici mogu biti malo zainteresirani za ovakve ekstenzivne, strukturirane opise jedinica viših razina i koliko se u definiranju opisnih normi malo vodi računa o njihovim potrebama i navikama, za razliku od potrebe arhivista da u inventaru predstave arhivsku strukturu koju su izgradili, vidi u: Duff, W. M., Harris, V. „Stories and Names: Archival Description as Narrating Records and Constructing Meanings“ *Archival Science* 2 (2002), str. 263-285.

²⁷¹ Radi se o pravilu broj 40. Glavni je motiv za ovo ograničenje bojazan da će korištenjem tablica inventar postati neujednačen i da u ovom načinu prikaza arhivist ponekad neće moći na prikladan način opisati pojedine jedinice. Treba ipak reći da je tablični prikaz podataka u praksi znatno zastupljeniji no što bi autori priručnika vjerojatno htjeli vidjeti.

je i redizajnirati način kontekstualizacije opisnih jedinca tako da se koriste vanjski resursi koji sami za sebe nisu proizvod arhivističkog opisa.²⁷²

Forsiranje reprezentacijske uloge arhivskih inventara izravna je posljedica primjene klasičnih formulacija načela provenijencije na opis gradiva pomoću tehnologija za organizaciju opisnih podataka koje su arhivistima bile dostupne i nemogućnosti da se pomoću takvih tehnologija dostupni metapodaci i dostupne kontekstualne informacije učinkovito recikliraju. Postavljanje ovakvog prioriteta vjerojatno je utjecalo na to da se manje investira u kvalitetu obavijesnih pomagala kao alata za pretraživanje i pronalaženje i da se razmjerno kasno i sporo pokrene proces standardizacije opisa. Informacijski sustavi arhiva, kada je riječ o pretraživanju, prilagođeni su hijerarhijskoj navigaciji odozgo, podrazumijevaju razmjerno upućenog korisnika ili takvog koji ima na raspolaganju dosta vremena. Mnogi inventari u arhivima i danas nisu puno više od maketa administrativnog poslovanja stvaratelja gradiva koje dosta plitko zahvaćaju informacijski potencijal opisanoga gradiva. Norme arhivističkog opisa kojima raspolažemo ne kažu ništa o tome u kojoj bi mjeri opis gradiva trebao zahvatiti taj potencijal.

3.2 Funkcije arhivističkog opisa

Za razliku od knjižnične i nekih drugih struka, proces standardizacije opisa u arhivskoj zajednici počeo je razmjerno kasno i, unatoč značajnom napretku u proteklih tridesetak godina, još nije uhvatio korak sa standardizacijom opisa informacijskih resursa u drugim disciplinama.²⁷³ Još uvijek važeća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva nastala je

²⁷² Kako smo već spomenuli, autor kratkog uputstva za obradu arhivskog gradiva objavljenog u *Historische Zeitschrift* 1869. godine (vidi bilješku 260) primjećuje da je najveća korist od uvodnih bilješki o stvaratelju ili o kontekstu nastanka gradiva to što će slabije informirani korisnici tako brzo doći do osnovnih podataka potrebnih za razumijevanje gradiva čiji popis imaju u ruci, bez potrebe da koriste referentnu literaturu. Ovu ulogu danas mogu možda i uspješnije i ekonomičnije odigrati hipertekstualne reference na vanjske izvore ili na izdvojene dodatne informacije koje arhiv može ponuditi.

²⁷³ Sustavniji rad na standardizaciji arhivističkog opisa počinje osamdesetih godina prošlog stoljeća. Raniji priručnici i upute, među kojima je najpoznatiji često spominjani nizozemski priručnik, u pravilu su sadržavali okvirna pravila unutar kojih je ostajalo dosta slobode za odabir i oblikovanje elemenata opisnih podataka i za strukturiranje opisnih zapisa, dok se u pravila sintakse i kontrolu vrijednosti elemenata podataka upuštalo rijetko i općenito. Stoga ne čudi da su specifikacije normi arhivističkog opisa izrazito ovisne o suvremenim i nešto

početkom devedesetih godina prošlog stoljeća kao presjek triju nacionalnih normi, od kojih su dvije bile prilagodbe nacionalnih normi za bibliografski opis, uz nadopunu s nekoliko opisnih metapodataka koji se obično koriste u opisu arhivskih jedinica više razine. Kao posljedica ovakvog pristupa, norme arhivističkog opisa prilagođene su u cjelini potrebama ekstenzivnog opisa arhivskih fondova i zbirki, dok se znatno manje pažnje posvećuje kontroli opisa i opisnih metapodataka nižih arhivskih jedinica. Ovdje je jasno vidljiva ovisnost o implicitnom stavu da je cilj opisa izrada cjelovitog arhivskog inventara i o tradicionalnom zahtjevu da takav uradak treba reprezentirati fond kao cjelinu. Isti je utjecaj vidljiv i u drugoj značajnoj normi arhivističkog opisa, normi *Encoded Archival Description (EAD)*, koja je specificirana kao elektronička varijanta tipičnog arhivskog inventara, uključujući i njegovu naslovnu stranicu kao element publikacije.

Upadljivo je da u procesu standardizacije arhivističkog opisa nikada nisu sustavno obrađeni funkcionalni zahtjevi kojima bi on trebao udovoljavati – osim osnovnog zahtjeva za podrškom kontekstualizaciji arhivskih jedinica kroz hijerarhijsko povezivanje jedinica i povezivanje s opisom stvaratelja gradiva – unatoč izdvojenim primjedbama da bi takvo što trebalo ugraditi u proces normiranja.²⁷⁴ U nedostatku pravila koja bi se izvodila iz takvih

starijim normama bibliografskog opisa, dobrim dijelom i kao njihova adaptacija za opis gradiva u arhivima. O ovome procesu vidi: Weber, L. B. „Archival Description Standards: Concepts, Principles, and Methodologies“. *American Archivist* 52:4 (1989), str. 504-513; Bearman, D. „Description Standards: A Framework for Action“. *American Archivist* 52:4 (1989), str. 514-519; *Towards Descriptive Standards: Report and Recommendations of the Canadian Working Group on Archival Descriptive Standards*. Ottawa 1986; Hensen, S. L. „'NISTF II' and EAD: The Evolution of Archival Description“. *American Archivist* 60 (1997), str. 284-296; International Council on Archives (ICA). „ISAD(G): General International Standard Archival Description“. *Archivaria* 34 (1992), str. 17-32; Duff, W. M., Haworth, K. M. „Advancing Archival Description: A Model for Rationalising North American Descriptive Standards“- *Archives and Manuscripts* 25: 2 (1997), str.194-217; Horsman, P. „Samuel Muller, the *Inventaris*, and ISAD: Passion and Power in Archival Description“. *The Power and Passion of Archives: A Festschrift in Honour of Kent Haworth*, (ur. Ware, R., Beyea, M., Avery, Ch.). Saskatoon: Association of Canadian Archivists, 2005, str. 211-224; Hurley, Ch. „The Making and the Keeping of Records: (1) What Are Finding Aids For?“ *Archives and Manuscripts* 26:1 (1998), str. 58-77; Millar, L. „An Obligation of Trust: Speculations on Accountability and Description“. *American Archivist* 69 (2006), str. 60-78.

²⁷⁴ Usp. Bearman, D., Duff, W. „Grounding Archival Description in the Functional Requirements for Evidence“. *Archivaria* 41 (1996), str. 275-303; Duff, W. M., Harris, V. „Stories and Names: Archival Description as Narrating Records and Constructing Meanings“. *Archival Science* 2 (2002), str. 263-285.; Hurley, Ch. *Documenting Archives and Other Records*,

<http://www.infotech.monash.edu.au/research/groups/rcrg/publications/ch-documenting-archives.pdf> - pogledano 7.2.2016.

zahtjeva postojeća pravila mogu se primjenjivati vrlo različito, u mjeri u kojoj rezultati opisa mogu biti teško usporedivi. To ima za posljedicu da u praksi često nije jasno što se očekuje od arhivista koji opisuje, koliko duboko ili ekstenzivno treba opisati pojedine jedinice, koja pravila oblikovanja pojedinih elemenata podataka treba primjenjivati, kakav odgovor na opisne jedinice trebaju dati opisni zapisi ili kako kontrolirati kvalitetu odziva na korisničke upite.

S druge strane, u međunarodnim normama arhivističkog opisa nedostaje nešto što arhivisti inače često ističu kao važno svojstvo arhivskog gradiva i na čemu se barem načelno često zna inzistirati. To su integritet i evidencijska snaga arhivskih dokumenata koji su nedvojbeno povezani i s metapodacima i načinom na koji se upravlja njima. Ako evidencijsko svojstvo arhivskih dokumenata, spisa i skupina spisa ovisi i o metapodacima, i to od samoga njihova nastanka, ako se tvrdi da su takvi podaci od samoga nastanka sastavni dio tog bitnog svojstva dokumenata, postavlja se pitanje gdje su oni u međunarodnim pravilima za arhivistički opis, odnosno zašto ih ondje nema. Najglasniji kritičar međunarodnih normi australski arhivist Chris Hurley ne bez argumenata tvrdi da one jednostavno dižu ruke od zahtjevnog posla dokumentiranja provenijencije i očuvanja evidencijske vrijednosti dokumenata izvornim podacima koji su sudjelovali u stvaranju i očuvanju te vrijednosti prije predaje gradiva u arhiv.²⁷⁵ Prema njemu, međunarodne norme arhivističkog opisa očuvanje izvornih elemenata evidencijske vrijednosti arhivskih dokumenata zamjenjuju surogatom u obliku naknadnog arhivističkog opisa koji je fokusiran na razinu fonda ili serije i u osnovi ne čini ništa za očuvanje evidencijske vrijednosti samih dokumenata i spisa. S jedne strane tvrdi se da arhivistički opis ima za cilj „dokumentiranjem okolnosti nastanka i korištenja dokumenata ... stabilizirati i učiniti trajnima veze među tim dokumentima u točki u kojoj dolaze na pohranu u arhiv. Na taj način, tvrdi se, arhivistički opis služi kao kolektivna potvrda

²⁷⁵ Hurley, Ch. “The Making and the Keeping of Records: (1) What Are Finding Aids For?” *Archives and Manuscripts* 26:1 (1998), str. 58-77; Isti: “The Making and the Keeping of Records: (2) The Tyranny of Listing” *Archives and Manuscripts* 28:1 (1998), str. 8-23. Oba rada objavljena su i na:

<http://www.infotech.monash.edu.au/research/groups/rcrg/publications/> Ocjene poput Hurleyevih, karakterističnije za australske arhiviste nego za kolege u ostatku svijeta, proizlaze dijelom iz koncepta *records continuuma* i snažnije integracije koncepta records managementa i upravljanja arhivskim gradivom. Slične poglede na nešto drukčiji način zastupali su i arhivisti iz drugih zemalja, primjerice D. Bearman (vidi bilješku 274).

autentičnosti fonda.²⁷⁶ No, s druge strane, „dokumentacija“ o okolnostima nastanka i korištenja prenosi se iz druge ruke, u obliku napomene u arhivističkom opisu, u mjeri u kojoj se takva napomena smatrala potrebnom.

Međunarodne norme arhivističkog opisa zaobišle su dva područja funkcionalnih zahtjeva o kojima bi se trebalo očitovati: zahtjeve za pretraživanje, identifikaciju i dohvat relevantnih jedinica od strane korisnika, i zahtjeve vezane uz očuvanje deklariranih bitnih svojstava arhivskih dokumenata. Što se tiče prvoga, ove norme ne postavljaju pred arhivistički opis precizne zahtjeve poput onih koje su pred bibliografski opis postavljala pariška načela i koje postavljaju današnji funkcionalni zahtjevi za bibliografski opis.²⁷⁷ Arhivist koji popisuje gradivo nije dužan brinuti se oko toga hoće li njegovi opisni zapisi omogućiti korisniku da pronade i identificira sve jedinice koje s određenim postupkom, događajem ili temom. On to može učiniti, ali i ne mora. Norme ne određuju koje jedinice treba biti moguće identificirati i pronaći pomoću podataka koji su proizvod opisa.

Što se tiče drugog zaobidenog područja, onog koje se odnosi na (ne)uključivanje u arhivistički opis elemenata izvornih metapodataka koji su relevantni za evidencijsku vrijednost arhivskih dokumenata, međunarodne norme omogućuju arhivistima da postupaju jednako bez obzira na to jesu li im ti podaci dostupni ili nisu. Omogućuju da svaki arhivistički opis počne iznova i da se prethodna povijest svih jedinica u fondu smjesti u jednu narativnu bilješku u okviru opisa fonda. To samo po sebi ne mora biti problematično, no nije posve u skladu sa značajem koji se inače daje konceptima izvornosti i autentičnosti. Arhivistički opis, kako je projektiran važećim međunarodnim normama, odustaje od integracije izvornih metapodataka, uz obrazloženje da opis koji rade arhivisti služi korisnicima, no s druge strane izbjegava definirati funkcionalne zahtjeve za pretraživanje i identifikaciju jedinica gradiva na temelju analize potreba i navika korisnika i scenarija korištenja, pozivajući se na prioritet funkcije predstavljanja izvornog konteksta, doduše u obliku koji je naknadno konstruirao sam arhivist. Arhivski inventar tako je ponajprije izraz arhivistova shvaćanja arhivskog fonda i njegova značenja, vođenog dobrim dijelom pragmatičnim zaključcima na kojima su oblikovana klasična arhivistička načela.

²⁷⁶ MacNeil, H. „Picking Our Text: Archival Description, Authenticity, and the Archivist as Editor“. *American Archivist* 68:2 (2005), str. 272.

²⁷⁷ International Federation of Library Associations and Institutions. *Functional Requirements for Bibliographic Records*. München 1998.

Ovo, međutim, ne znači da se arhivisti ne bave pitanjima koja međunarodne norme za arhivistički opis zaobilaze, rezultati bavljenja njima samo nisu uključeni ili na drugi način iskorišteni u njima. Rad na istraživanju i oblikovanju procesa u stvaranju dokumenata i spisa i upravljanju njima, na identificiranju i zahvaćanju procesnih i drugih kontekstualnih informacija o njihovom nastanku, obradi i korištenju te na definiranju za to adekvatnih struktura metapodataka, proizveo je drugu liniju normi i specifikacija koje uređuju ovo od međunarodnih normi arhivističkog opisa napušteno područje. Imamo nekoliko međunarodno relevantnih specifikacija funkcionalnih zahtjeva i normi koje uređuju procese u spisovodstvu, pored još brojnijih nacionalnih, te norme i specifikacije struktura metapodataka u spisovodstvu koje omogućuju sve ono što pokrivaju međunarodne norme za arhivistički opis.²⁷⁸

Spomenut ćemo još i norme i specifikacije koje se odnose na digitalne arhive, identifikaciju i organizaciju arhiviranih digitalnih objekata i tzv. *preservation metadata* koji u ovom kontekstu imaju značajnu ulogu.²⁷⁹ Poput normi u records managementu i ove norme vrlo granularno zahvaćaju arhivirane objekte i njihova svojstva te nastoje iscrpno dokumentirati njihovu povijest i osigurati sljedivost. U vrijeme rasprave o načelima, a potom i objavljivanja prve verzije međunarodne norme za opis arhivskog gradiva, u raspravi koja je uslijedila upravo oko činjenice da objavljena norma nije uzimala u obzir spisovodstvene metapodatke, odnosno nije arhivistički opis usmjeravala prema sustavu za upravljanje metapodacima, što su zastupali pojedini arhivisti,²⁸⁰ pristup radne grupe koja je radila na normi znao se braniti stavom da granularni metapodaci iz izvornih sustava metapodataka prikazuju parcijalni kontekst pojedinih transakcija i dokumenata i da u ovakvim sustavima nedostaje šira kontekstualizacija tek u kojoj do izražaja dolazi značenje dokumenata i

²⁷⁸ Ova domena nije područje rezervirano isključivo ili prvenstveno za arhivsku zajednicu. Među specifikacijama koje sadrže preciznije specifikacije ili upute za specifikacije opisnih i drugih metapodataka treba spomenuti MoReq, ICAREq, međunarodnu normu za metapodatke u spisovodstvu *ISO 23081 Information and documentation – Records management processes – Metadata for records*.

²⁷⁹ Ovdje se radi o međudomenskom području u kojem arhivisti sudjeluju više od dva desetljeća, otprilike od objave prvog izdanja međunarodne norme za opis arhivskog gradiva. Među značajnijim specifikacijama koje se koriste i u arhivima možemo spomenuti PREMIS, METS, OAIS i druge.

²⁸⁰ Usp. Wallace, D. A. „Metadata and the Archival Management of Electronic Records: A Review“. *Archivaria* 36 (1993), str. 87-110; Hedstrom, M. „Descriptive Practices for Electronic Records: Deciding What Is Essential and Imagining What Is Possible“. *Archivaria* 36 (1993), str. 53-63; Bearman, D. „Documenting Documentation“. *Archivaria* 34 (1992), str. 33-49.

dokumentacijskih cjelina.²⁸¹ Ovaj stav polazi od toga da se arhivistički opis treba zasnivati na načelima sređivanja arhivskog gradiva, slijedom čega bi funkcija arhivističkog opisa trebalo biti „komunicirati izvorni red fonda i povijest dokumenata i njihova stvaratelja tijekom vremena“.²⁸² No taj se red i povijest komuniciraju naknadno dodanim narativnim opisom na razini fonda i naglašavanjem strukture fonda koju je uspostavio arhivist, a ne izvornim podacima koji su naslijeđeni iz sustava u kojem su dokumenti nastajali. Tu se radi o dva različita shvaćanja relevantnog konteksta i izvornosti, jednoga koji je usmjeren na upravljanje dokumentima, sljedivost i forenzički koncept provjere autentičnosti, i drugoga koji je zaokupljen prezentacijom i kontrolom značenja arhivskih cjelina.

Oba navedena pristupa u definiranju svrhe arhivističkog opisa pozivaju se na svoj način na klasična arhivistička načela provenijencije i izvornosti. U jednome, pravi način da se očuvaju integritet i vjerodostojnost dokumenata jest omogućiti sljedivost do izvornog sustava u kojem su dokumenti nastali pomoću metapodataka i kontrola kakve su svojstvene spisovodstvenim sustavima. U drugome, provenijencija se čuva pažljivim oblikovanjem i strukturiranjem fondova, poštujući, koliko je moguće, pretpostavljeni izvorni red, i dodavanjem kontekstualnih podataka o cjelinama gradiva i njihovim stvarateljima. Oba pristupa nastoje nešto reći i o korisnicima i o njihovim potrebama. U prvome, primarna zadaća opisa možda i nije učiniti gradivo što lakšim za pretraživanje niti se taj model opisa poziva na to da opis izvodi iz korisničkih interesa, no korisnicima se stavlja na raspolaganje mogućnost granularnog ispitivanja podrijetla i svojstava dokumenata i spisa i, u cjelini gledano, veći informacijski potencijal opisnih zapisa. U drugom slučaju, korisniku se pomaže da percipira značenje arhivskih cjelina i da se sigurnije kreće kroz uspostavljene strukture gradiva. No, niti u jednom niti u drugom slučaju nema u podlozi temeljite analize funkcionalnih zahtjeva za pretraživanje i identifikaciju arhivskih jedinica, niti analize načina na koji korisnici pristupaju gradivu i pretražuju ga.

Autori starijih uputa za izradu obavijesnih pomagala mahom su bili svjesni potrebe da inventari korisnicima budu dobra pomagala i da sadrže informacije koje će korisnicima pomoći da identificiraju ono što traže. Pruska instrukcija iz 1881. Podrazumijeva da će se u inventaru naći popis spisa koji se nalaze u fondu, bilo tako da ga je izradio arhivist na temelju

²⁸¹ Usp. MacNeil, H. „Metadata Strategies and Archival Description: Comparing Apples to Oranges“. *Archivaria* 39 (1995), str. 22-32.

²⁸² MacNeil, H. „Picking Our Text: Archival Description, Authenticity, and the Archivist as Editor“. *American Archivist* 68:2 (2005), str. 272.

pregleda i analize gradiva, bilo tako da je arhivistov pomoćnik sa spisa ili omota spisa prepisao njihove naslove. Pored toga, inventar je trebao imati i kazalo u kojem je indeksiran sadržaj opisa. Sličnu razinu brige za korisnika pokazivao je i Schellenberg u svojim uputama za sređivanje i popisivanje gradiva: „Program opisa treba oblikovati tako da pruži informacije o svim dokumentima u arhivu. Kada prvi put dođe u arhivsku ustanovu, istraživač želi saznati nešto o cjelokupnom arhivskom gradivu... Arhivist stoga treba cjelokupno gradivo smjesta opisati u sumarnim obavijesnim pomagalima... Svakako treba nastaviti s detaljnim opisom pojedinačnih dokumenata, sve dok ne izradi cjelovit opis svoga gradiva.“²⁸³ Schellenberg ovdje izražava jasan stav da je primarna svrha obavijesnih pomagala omogućiti korisnicima da pomoću njih učinkovito pretražuju gradivo i da obavijesna pomagala treba raditi polazeći od razumijevanja situacije u kojoj se nalazi korisnik koji je došao u arhiv. Ne dvoji da je korisnik u osnovi suočen s dva pitanja na koja treba dati odgovor: prvo je pitanje kakvo se gradivo općenito može naći u arhivu, o čemu ovisi hoće li nastaviti dalje tražiti, a drugo je kako brzo identificirati i pronaći dokumente i spise koji ga zanimaju. Jedan tip obavijesnih pomagala odgovara prvoj potrebi, a drugi, koji sadrži detaljne opise dokumenata i spisa, drugoj korisnikovoj potrebi.

Glavni je problem s ovako postavljenim zahtjevima to što arhivi u pravilu nisu raspolagali dovoljnim resursima da postignu ciljeve koje im se na ovaj način postavlja. Budući da prednost imaju obavijesna pomagala koja daju opći pregled sadržaja arhiva, nije se moglo izbjeći da dođe ili do zaostataka u obradi gradiva ili do barem djelomičnog odustajanja od zahtjeva da inventari sadrže i informacije o jedinicama niže razine.

Ovakva raspodjela prioriteta, već smo napomenuli, dovela je do toga da inventarni popisi postaju razmjerno kraći u odnosu na sve ekstenzivnije opise na razini viših arhivskih jedinica.²⁸⁴ S obzirom na porast količine gradiva tijekom vremena razumljivo je da se to moglo smatrati neizbježnim. No zanimljivo je da rad na sređivanju gradiva obično nije pratio ovakvu sudbinu opisa. I kada odustanu od ekstenzivnijeg popisivanja jedinica gradiva nižih razina, arhivisti najčešće ne postupaju tako i u sređivanju. Obično se smatra profesionalnom zadaćom srediti pojedinačne spise, zamijeniti omote i drugu ambalažu, odstraniti metalne

²⁸³ Schellenberg, T. R. *The Management of Archives*. New York 1965., str. 111-112.

²⁸⁴ Pri tome je uočljiva tendencija da gradivo u manjim i jednostavnijim fondovima ipak bude detaljnije popisano, tako da je bilo primjedbi na na „pretjerano katalogiziranje“ ovakvih fondova i zbirki, usp. Greene, M. A., Meissner, D. „More Product, Less Process: Revamping Traditional Archival Processing“. *American Archivist* 68 (2005), str. 244.

spojnice i drugo što bi moglo uzrokovati oštećivanje ili ubrzano propadanje gradiva, a da se pri tome nema vremena za popisivanje tih istih jedinica. Na sređivanje i raspoređivanje gradiva unutar serija zna se potrošiti dosta vremena da se ne bi ostavilo dojam da je gradivo nesređeno, a da se pri tome ne pita koliko će taj postupak doista pomoći korisnicima da pronađu ono što traže.²⁸⁵ Strukturiranje i prezentacija fonda kao cjeline, uključujući i često zahtjevno razvrstavanje gradiva u serijama, i ovdje imaju prednost pred korištenjem gradiva.²⁸⁶

Iz razloga koje smo ovdje pokušali izložiti, u međunarodnim normama arhivističkog opisa izostao je pokušaj da se izvorni spisovodstveni metapodaci na ovaj ili onaj način integriraju u koncept arhivističkog opisa. Većina tih metapodataka dokumentira procese i kontrole u upravljanju spisima i vjerojatno ne bi bili zanimljivi korisnicima. Spisovodstveni sustavi i arhivska obavijesna pomagala imaju različite korisnike, s različitim motivima za korištenje gradiva, i to se osjeća u odabiru osnovnih elemenata metapodataka kojima se gradivo predstavlja korisnicima. Neki su elementi, naravno, podudarni te nema razloga da se u arhivističkom opisu ne recikliraju, kao što se i inače radi. To se odnosi u prvom redu na osnovne identifikacijske podatke kao što su nazivi jedinica. Ako je vjerovati iskustvenim dojmovima nekih arhivista s duljim stažom u korisničkim službama, korisnike najviše zanimaju nazivi jedinica i drugi indikatori njihova predmeta i sadržaja, daleko manje od uspostavljenih struktura ili metapodataka o kontrolama i procesima unutar spisovodstvenog sustava.²⁸⁷ Preuzimanje odgovarajućih identifikacijskih metapodataka na razini spisa i pojedinačnih dokumenata iz spisovodstvenih u arhivske informacijske sustave moglo bi ublažiti problem nedostatka resursa za izradu detaljnih popisa kakve je tražio primjerice

²⁸⁵ Temeljitu raspravu o ovom problemu donosi rad naveden u prethodnoj bilješci.

²⁸⁶ Ovdje je zanimljiva opaska koju na jednom mjestu iznosi Schellenberg o tome da raspored gradiva u serijama prema različitim izvornim sustavima koje koriste stvaratelji često nemaju veze s aktivnostima koje su proizvele spise i da zapravo „niti jedan suvremeni sustav ne odražava u potpunosti aktivnosti tijela koje je stvorilo spise organizirane prema njemu“. Zatim zaključuje da „sređivanje pojedinačnih spisa ne doprinosi razumijevanju aktivnosti koja se odražava u seriji kao cjelini“. Drugim riječima, Schellenberg ne vidi smisla u razvrstavanju i sređivanju spisa unutar serija ili pojedinih njihovih odsječaka: Time se neće doprinijeti razumijevanju aktivnosti stvaratelja koja stoji iza serija kao cjelina, a što se tiče razumiojevanja pojedinih spisa, svaki spis nosi sa sobom ono što je za to potrebno dok god je u seriji, na bilo kojem mjestu. Schellenberg, T. „Archival Principles of Arrangement“. *American Archivist* 24 (1961), str. 21.

²⁸⁷ Usp. Greene, M. A., Meissner, D. *Nav. dj.*, str. 241.

Schellenberg.²⁸⁸ No to nije stvar toliko samih normi, koliko kontinuiteta ili diskontinuiteta između spisovodstvenog i arhivskog informacijskog sustava. Modeli upravljanja metapodacima koji bi omogućavali ovakvo recikliranje podataka u velikom opsegu vjerojatno bi suzili prostor za uobičajene arhivističke zahvate na gradivu tijekom sređivanja, uključujući redefiniranje cjelina gradiva, izlučivanje i druge zahvate kojima se u arhivu gradi struktura fonda. Mnogi arhivisti, međutim, ovaj posao smatraju samom biti arhivističkog posla i nerado bi ga se odrekli makar u jednom dijelu. Reduciranje prostora za *post hoc* obradu gradiva u arhivu kao da se dovodi u vezu s nečim što je bitno za primjereno predstavljanje i razumijevanje značenja arhivskog gradiva, kao da ga ono dobiva tek po ovakvoj obradi, drugim riječima, kao da tek nakon arhivističke obrade arhivski fond postaje to što jest.

3.3 Retrospektivni opis gradiva

Uvid da je arhivistička obrada proces koji je u pravilu nužno obaviti da bi arhivsko gradivo bilo primjereno oblikovano i prezentirano, da je potreban takav zahvat u zatečeno ili pretpostavljeno izvorno stanje gradiva, u osnovi je i arhivističkog vrednovanja i obrade gradiva. Pitanje o kojem se raspravlja nije je li dopušteno intervenirati u prvotno stanje, već kako i u kojoj mjeri to učiniti. Što razlikuje primjerenu (arhivističku) intervenciju od drugih koje se kvalificiraju kao nepoželjno narušavanje izvornoga reda?

Gledano iz perspektive *records continuum* modela, i drugih koji na obradu arhivskog gradiva gledaju kao na još jednu aktivnost u kontinuitetu onoga što se s dokumentima dešava tijekom vremena, problem je u diskontinuitetu koji unosi koncept arhivističkog opisa definiran kao uglavnom autonomna aktivnost te u predodžbi o objektu opisa kao statičnom entitetu. „U našem vlastitom području, rad međunarodne arhivske zajednice na normama opisa u osnovi se bavi retrospektivnim opisom dokumenata kao artefakata“.²⁸⁹ Takav pristup, smatraju kritičari ovog modela, propušta u dokumentima vidjeti „aktivne sudionike u poslovnim procesima i tehnologijama, dinamičke objekte koje tijekom njihova životnog vijeka treba povezati sa sve širim i bogatijim slojevima kontekstualnih metapodataka da bi se

²⁸⁸ O konceptu kontinuirane kontrole na razini pojedinačnih spisa i dokumenata vidi Bearman, D. „Item Level Control and Electronic Recordkeeping“. *Archives & Museum Informatics* 10:3 (1996), str. 195-245.

²⁸⁹ McKemmish, S. Acland, G. Ward, N., Reed, B. „Describing Records in Context in the Continuum: The Australian Recordkeeping Metadata Schema“. *Archivaria* 48 (1999), str. 4.

očuvale njihova pouzdanost i autentičnost i da bi ostali smisleni i dostupni u vremenu i prostoru.“ U sustavu u kojem su dokumenti nastali mnogi širi kontekstualni metapodaci nisu bili zabilježeni jer su se podrazumijevali. Kada dokumenti iziđu iz tih granica, na primjer tako da ih se preda u arhiv, takve je podrazumijevane metapodatke potrebno eksplicitno zabilježiti i trajno povezati s dokumentima, kako bi ih se moglo lakše identificirati i razumjeti u širem kontekstu. To je ono što tradicionalno radi arhivistički opis. Dodani podaci pohranjuju se u arhivski informacijski sustav, ne i u spisovodstveni sustav. Pri tome kontekstualni metapodaci iz spisovodstvenog sustava ne migriraju u arhivski informacijski sustav. Slijedom toga, ističu zagovornici *records continuum* modela i kritičari retrospektivnog opisa, oba sustava gube određeni segment kontekstualnih metapodataka: spisovodstvenome nedostaju općenitiji kontekstualni metapodaci koji su tipični za tradicionalni arhivistički opis, a arhivskome sustavu nedostaju precizniji kontekstualni metapodaci o poslovnim procesima i akterima koji su bili uključeni u njih. Za razliku od retrospektivnog opisa, ključna pretpostavka *records continuum* modela je „da je moguće identificirati, kategorizirati, označiti i predstaviti, na formalan, standardiziran način, metapodatke koji podupiru upravljanje dokumentima kroz vrijeme i prostor – bez obzira gdje su, kada i kako ti metapodaci zahvaćeni“. ²⁹⁰ Predmet kritike nije dodavanje, već ispuštanje kontekstualnih metapodataka. ²⁹¹

Retrospektivni opis prema međunarodnim pravilima za opis arhivskog gradiva i dodavanje i gubitak kontekstualnih metapodataka i kao takav određen kompromis s načelom očuvanja izvornog konteksta i autentičnosti dokumenata. Na sklonost ovakvom kompromisu i činjenicu da je arhivisti prešutno dosta lako prihvaćaju, vidjeli smo u prvom poglavlju, upozoravao je još i Papritz, ²⁹² a ni drugima u ovom kontekstu nije bilo strano labavije i općenitije tumačenje osnovnih arhivističkih načela.

Retrospektivni opis rađen na ovaj način sadrži u sebi barem jednu od sljedeće dvije pretpostavke: ili postoje izvorni kontekstualni metapodaci koji u arhivu više nisu nužni za razumijevanje dokumenata i ocjenu njihove vjerodostojnosti, ili su takvi metapodaci očuvani negdje izvan arhivističkog opisa. Moguće je da postoji implicitna pretpostavka da ih u dovoljnoj mjeri nadoknađuju sami dokumenti i njihov fizički raspored ili izvorne uredske

²⁹⁰ Isto, str. 7.

²⁹¹ Usp. Millar, L. „An Obligation of Trust: Speculations on Accountability and Description“. *American Archivist* 69 (2006), str. 65-67.

²⁹² Vidi bilješku 12.

evidencije koje su preuzete s gradivom.²⁹³ Ipak, ova moguća slaba točka retrospektivnog opisa obično se pokriva isticanjem koristi od šireg arhivističkog kontekstualnog opisa i stavom da opis gradiva u arhivskim obavijesnim pomagalicama treba služiti korisnicima koji pretražuju i koriste gradivo s motivima i u kontekstu koji se razlikuju od načina i razloga korištenja gradiva u izvornom spisovodstvenom sustavu. Drugim riječima, retrospektivni opis trebao bi biti posljedica rekontekstualizacije gradiva, neka vrsta pokušaja da se na općenitoj razini pretpostavljeni izvorni kontekst gradiva i pretpostavljeni kontekst njegova korištenja.

U ovakvoj rekontekstualizaciji arhivskog gradiva kroz zaseban retrospektivni opis i općenito u ležernijem odnosu međunarodnih normi prema kontekstualnim metapodacima iz spisovodstvenih sustava neki arhivisti vide odustajanje od onoga što je specifično arhivsko u predmetu opisa. „Priroda arhivskog materijala (dokumenata) suštinski se razlikuje od prirode knjižničnih ili muzejskih zbirki“, smatra potrebnim napomenuti A. Cunningham, „[Arhivski materijal] svoje značenje izvodi iz mnoštva kontekstualnih odnosa koji okružuju njegov nastanak i korištenje – odnosa koje treba dokumentirati i razumjeti. To je glavni posao arhivista.“²⁹⁴ U sličnom stilu Bearman zaključuje da „kada preuzimamo, prenosimo, sređujemo, izlučujemo, dokumentiramo i popisujemo arhivski materijal, mijenjamo njegove karakteristike i proširujemo njegovu evidencijsku i informacijsku vrijednost. Radnje obrade, izlaganja, navođenja, objavljivanja i druge radnje u upravljanju dokumentima postaju značajne za njihovo značenje, što ne vrijedi i za knjižnični materijal.“²⁹⁵ Prihvatimo li ove primjedbe, retrospektivni opis arhivskog gradiva možda stoji bliže katalogizaciji u knjižnicama i muzejima nego onomu što bi navedeni autori htjeli da bude arhivistički opis.

Među arhivistima koji ne gledaju s odobravanjem na koncept retrospektivnog opisa – osobito ako se pri tome misli i na opis gradiva u elektroničkom obliku – zastupljen je i stav da je takav koncept opisa jedan od uzroka velikih zaostataka u obradi gradiva, koji se uobičajenoj javljaju u većini arhiva koji preuzimaju novo gradivo. „Tradicionalni arhivistički opis koji se obavlja u završnim fazama životnog ciklusa imao je dva pogubna učinka na arhivsku struku. Prvo, uzrokovao je velike, u nekim slučajevima i nesavladive zaostatke u obradi. Drugo, ograničio je našu sposobnost da zahvatimo ključne kontekstualne i strukturne

²⁹³ Iznositi ovakav argument u prilog međunarodnim normama opisa značilo bi tvrditi da su one rađene prvenstveno za opis gradiva na papiru.

²⁹⁴ Cunningham, A. „Digital Curation/Digital Archiving: A View from the National Archives of Australia“. *American Archivist* 71 (2008), str. 532.

²⁹⁵ Bearman, D. „Documenting Documentation“. *Archivaria* 34 (1992), str. 41.

informacije tijekom životnog ciklusa spisovodstvenih sustava, koje su bitne za cjelovito razumijevanje fondova u našim ustanovama.²⁹⁶ Na drugom mjestu isti autor, u kontekstu rasprave o tome kako bi trebale izgleda norme arhivističkog opisa na čijem se razvoju tada radilo, zaključuje da retrospektivni opis nema nikakvih izgleda da iziđe na kraj s elektroničkim dokumentima uzme li se u obzir količina gradiva koju bi trebalo popisati.²⁹⁷

Ako integrirani model upravljanja metapodacima u spisovodstvenim i arhivskim informacijskim sustavima bolje stoji „ideološki“ – u smislu da daje uvjerljiviji odgovor na zahtjeve strogog tumačenja načela očuvanja prvobitnog konteksta – da konceptualno omogućuje sustavniji zahvat kontekstualnih metapodataka, na kojima arhivisti inače rado inzistiraju kao na specifičnosti svoga posla, ako pri tome nudi i određeno obećanje o barem djelomičnom rješavanju problema zaostataka u obradi, postavlja se pitanje što, barem dosad, donosi prevagu konceptu retrospektivnog opisa.

Jedan od razloga je nesumnjivo praktične naravi: arhivska obavijesna pomagala radila su se prvenstveno na taj način te su norme koje opisuju i sistematiziraju taj način rada mogle biti i prepoznatljive i iskoristive za retrospektivnu konverziju arhivskih inventara u elektroničke kataloge koje su arhivi počeli osmišljavati i puniti podacima o svome gradivu. Uspjeh norme Encoded Archival Description, vrijedi podsjetiti, zahvaljuje se dobrim dijelom tomu što oponaša klasični arhivski inventar.²⁹⁸

Druga moguća prednost normi koje naginju konceptu retrospektivnog opisa vjerojatno je bila predodžba koju arhivisti često imaju o prirodi posla kojim se bave i o svrsi obrade gradiva i obavijesnih pomagala kao izraza te svrhe. Kako sažeto tvrdi opća međunarodna norma za opis arhivskog gradiva, svrha je arhivističkog opisa „identificirati i pojasniti kontekst i sadržaj arhivskog gradiva i na taj način olakšati njegovu dostupnost“.²⁹⁹ Arhivistički opis potreban je jer on, zna se reći, pomaže korisnicima da se snađu na

²⁹⁶ Wallace, D. A. „Managing the Present: Metadata as Archival Description“. *Archivaria* 39 (1995), str. 11. O utjecaju uvriježenog pristupa obradi gradiva u cjelini na stvaranje zaostataka u obradi vidi rad naveden u bilješci 284.

²⁹⁷ Wallace, D. A. „Metadata nad the Archival Management of Electronic Records:A Review“. *Archivaria* 36 (1993), str. 106.

²⁹⁸ Arhivisti u Australiji svoj su način opisa gradiva i njegovih kontekstualnih entiteta redizajnirali tridesetak godina prije pojave međunarodnih normi pa ne iznenađuje da su bili skloni iznositi rezerve prema konceptu opisa na kojima su se one temeljile.

²⁹⁹ ISAD (G). Opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva, (2. Izd., hrv. prijevod). Zagreb 2'001., str. 7.

nepoznatome području, da prepoznaju značenje gradiva koje možda ne bi bilo vidljivo bez posredovanja opisa izrađenoga prema pravilima arhivističkog opisa. U pozadini tvrdnje da između korisnika i samoga gradiva treba posredovati nešto što ukazuje na značenje gradiva je stav da gradivo onakvo kakvo je zatečeno prije arhivistove intervencije, u obliku u kojem je nastalo i s metapodacima koje je ostavio spisovodstveni sustav, nije u dovoljnoj mjeri sposobno predočiti svoja moguća značenja, ili da korisnik bez tumača neće uočiti ono što je važno. Predodžba o zasebnoj arhivističkoj obradi i vrednovanju gradiva kao postupcima koji su nužni da određena dokumentacija postane arhivski fond, nije nova. Još je Brenneke govorio o izlučivanju kao dijelu postupka „kojim arhivist pretvara registraturu u 'arhivsko tijelo“ i o tome da se ovaj postupak odnosi samo na važne registrature koje se „doista isplati pretvoriti u arhivska tijela“.³⁰⁰ Za ovaj postupak, s naglaskom na vrednovanje, njemački arhivisti često koriste izraz *Überlieferungsbildung*, doslovno 'stvaranje predaje', kao da tek ulaskom u arhivi i obradom u arhivu dokumentacija postaje predaja, tj. pravi povijesni izvor i dio baštine.³⁰¹ Izrazi kojima se opisuje odnos između stanja gradiva nakon arhivističke obrade i stanja u kojem se je nalazilo prije toga ponekad podsjećaju na dihotomiju reda i kaosa i grade mnogim arhivistima blisku predodžbu o sređivanju kao postupku kojim se iz kaotičnog stanja dokumentacije stvara uredna struktura puna značenja. „Cjelokupni proces arhivističkog sređivanja i opisa stvara kohezivnu cjelinu od disparatnih dijelova. Od raznolikih grupa ili akvizicija dokumenata u različitim stupnjevima (ne)potpunosti i (ne)reda on proizvodi jedan konceptualni i fizički entitet – obrađenu zbirku.“³⁰²

Gleda li se ovakvim očima, retrospektivni opis nije tek prikaz jedinice gradiva, već dio postupka koji oblikuje jedinicu i može je mijenjati. Na prvi pogled, žrtva je ovog konstruktivnog statusa strogi koncept očuvanja izvornoga reda, no danas samo rijetki među nastavljačima Jenkinsonove tradicije suzdržavanja od interveniranja u gradivo ovdje vide ozbiljan problem. Ideja da se obradom gradiva niži stupanj reda prevodi u viši dovoljno je privlačna da stvori sklonost argumentiranju u prilog takve obrade. Usto, uzmemo li u obzir da svako komuniciranje, kontekstualiziranje ili interpretiranje sudjeluju u oblikovanju onoga što je komunicirano – što je uvjerenje koje danas dijele i mnogi arhivisti – pretpostavljeni izvorni neposredovani kontekst i nije kategorija koja je u igri, premda se iz same interpretacije ne

³⁰⁰ Brenneke, A. *Nav. dj.*, str. 43.

³⁰¹ Ovdje se možemo prisjetiti i poznate Schellenbergove definicije arhivskog gradiva u kojoj je jedan od uvjeta i to da se radi o dokumentaciji koja je izdvojena i predana u arhiv na čuvanje i korištenje.

³⁰² Meehan, J. „Making the Leap from Parts to Whole: Evidence and Inference in Archival Arrangement and Description“. *American Archivist* 72 (2009), str. 89.

može ukloniti kao stanoviti regulator mogućnosti interpretiranja. Prema takvim pogledima, „funkcije koje obavljaju arhivisti prikladnije je zamisliti kao komunikacijske procese ili kao interakcije sa sudionicima u aktivnostima dokumentiranja, s različitim korisnicima i sponzorima arhiva: te se funkcije odvijaju u određenom formativnom kontekstu društvenog, povijesnog i materijalnog karaktera... Dokumenti se 'mijenjaju' u ovom procesu jer proces mijenja kontekst u kojem ih se razumijeva... Većina 'dokumentičnosti' dokumenta leži izvan njegovih fizičkih granica, u kontekstu njegove interpretacije“.³⁰³ Uz ovakvu interpretaciju, konstruktivizam arhivističkog sređivanja i opisa gradiva postaje neizbježan.

Ovdje još ostaje vidjeti što točno donosi retrospektivni opis, a što ne bi bilo prisutno u drugom konceptu opisa. U pravilu se radi o bilješci o povijesti i djelatnosti stvaratelja (ili o uputi na takav vanjski zapis), nekoliko podataka o fondu kao cjelini i o pregledu strukture fonda. Bilješka o stvaratelju može biti dulja ili kraća, jednostavna ili raščlanjena na veći broj elemenata, izrađena na temelju podataka iz referentne literature, propisa i možda pojedinih dokumenata u samome fondu. Postupak prikupljanja relevantnih podataka najčešće je dio pripreme za sređivanje. U mnogim slučajevima opis stvaratelja može se dosta jednostavno i brzo pripremiti iz referentnih izvora i bez konzultiranja samoga arhivskog gradiva. Ovo osobito vrijedi za upravne i druge javne institucije čija je djelatnost uređena propisima i barem u osnovnim crtama predvidiva. Negdje su opisi stvaratelja gradiva sažeti u par rečenica, a negdje su pravi historiografski radovi u obliku u kojem se mogu objaviti u stručnim časopisima. U mrežnim katalozima nije teško naći inventare u kojima se navode samo naziv stvaratelja i razdoblje njegova djelovanja.

Što se tiče podataka o cjelini gradiva na razini fonda, već smo spomenuli da je već dulje vrijeme prisutna tendencija porasta razmjernog udjela ovih podataka u odnosu na podatke o jedinicama niže razine. Obično se mogu očekivati podaci o sadržaju, količini i vremenu nastanka gradiva, a ostali podaci prema normama za arhivistički opis nešto rjeđe, ovisno o politici ustanove i o vremenu u kojem je gradivo opisano. Struktura gradiva vjerojatno će biti prikazana kao popis serija ili će o njoj biti nešto riječi u opisu fonda. Opis serija i drugih međurazina obično je kratak, vrlo često nema više podataka od samoga naziva serije i možda vremenskog raspona nastanka gradiva.

Istraživanja iskoristivosti mrežnih kataloga pokazuju da korisnici uglavnom nemaju interesa za duge ili raščlanjene opise na bilo kojoj razini opisa, uključujući i vršnu razinu na kojoj

³⁰³ Nesmith, T. „Still Fuzzy, But More Accurate: Some Thoughts on the “Ghosts” of Archival Theory“.

Archivaria 47 (199), str. 144.

su koncentrirani kontekstualni metapodaci koje unosi arhivist u retrospektivnom opisu. „Dosadan sadržaj maknut na dno“, stoji u jednom izvješću o redizajnu sučelja kataloga slijedom analize iskoristivosti kataloga.³⁰⁴ Dalje u pojašnjenju stoji: „Studije o iskoristivosti obavijesnih pomagala pokazuju da administrativne informacije, predmetne natuknice i duge biografske bilješke rijetko koriste pa smo ih premjestili u sekcije na dnu pomagala, zadržavajući najkorisnije informacije na vrhu“.³⁰⁵ Uzrok ovom nedostatku interesa korisnika za dugačke i strukturirane opise po svoj je prilici navika korisnika da najprije pretražuju i selektiraju sadržaj, a da tek potom, kada uoče ono što bi im moglo biti zanimljivo, budu skloni posvetiti nešto više pažnje odabranoj jedinici. Da je manjak interesa za arhivističke kontekstualizacije kod „sekundarnih“ korisnika i kod automatiziranih sustava za upravljanje metapodacima prije normalna pojava nego izuzetak upućuju i zapažanja poput onih Harrisovih ili Hurleyevih: „sasvim je legitimno upitati se je li korist [od dodavanja metapodataka] dovoljna da opravda dodatni napor ako je cilj i dalje isporučiti sadržaj sekundarnim korisnicima koji su uvelike nezainteresirani za kontekst“.³⁰⁶

Ako je dodana vrijednost koja nastaje retrospektivnim opisom uglavnom izolirana na vršne jedinice u strukturi arhivskog gradiva i ako korisnici, za koje se takav opis radi doista pokazuju tako malo interesa da iskoriste te podatke u pretraživanju i interpretaciji arhivskih jedinica, postavlja se pitanje što doista ostaje kao koristan rezultat napora koji se ulaže u ovakav opis. Služi li on prije svega arhivistima kao pomagalo u oblikovanju i prezentiranju arhivskih cjelina kakve su nastale u arhivima, kao izraz nastojanja da ih takvima vide i drugi?

3.4 Obavijesna pomagala i korisnici

Studije o načinu na koji korisnici pretražuju mrežne arhivske kataloge upućuju na nekoliko općih zaključaka. Jednako kao što je to slučaj s knjižničnim katalogzima, izgleda da korisnici ponajprije imaju poteškoća sa stručnom terminologijom i konceptom organizacije

³⁰⁴ Za ovu opasku vidi <http://blogs.library.duke.edu/rubenstein/tag/finding-aids/> pogledano 10.9.2016.

³⁰⁵ Do istog zaključka došao je i autor ovog rada istražujući ponašanje grupe korisnika Europskog arhivskog portala za potrebe projekta APEx.

³⁰⁶ Hurley, Ch. *What, If Anything, Is the Australian („Series“) System?*

<http://www.descriptionguy.com/images/WEBSITE/What-if-anything-isthe-series-system.pdf>, pogledano 8.11.2015.

informacija koji je ugrađen u obavijesna pomagala.³⁰⁷ Zaključak osobito vrijedi za nove korisnike koji bi, imajući u vidu publiku kojoj se mrežni katalozi obraćaju, mogli biti uobičajeni tip korisnika.³⁰⁸ Poteškoće sa stručnom terminologijom ne proizlaze samo iz nazivlja koje se koristi: određen utjecaj sigurno ima i način na koji je predmet opisa segmentiran i mapiran u metapodatkovnu shemu koja je u podlozi prikaza podataka s kojim korisnik radi. Problem je prepoznat već i u jednom od utjecajnijih radova o načelu provenijencije kao teorijskoj podlozi za organizaciju, upravljanje i pretraživanje arhivskog gradiva iz osamdesetih godina prošlog stoljeća.³⁰⁹ „Sadašnja arhivska praksa pre naglašava važnost hijerarhije. Smještanje aktivnosti koje stvaraju dokumente u organizacijske hijerarhije postalo je gotovo arhivska opsesija.³¹⁰ Pretpostavka je da uredi koji stvaraju i koriste gradivo čine to na ujednačen način u kontinuitetu i da administrativne procedure, distribucija nadležnosti i organizacija spisa prate ovu pretpostavku. „U današnje vrijeme centraliziranih sustava za upravljanje informacijama, propisa o čuvanju dokumenata i o izvješćivanju i budnih korporativnih pravnih službi, ta pretpostavka ubrzano ostaje bez jamstva.“ No, na njoj se i dalje temelje i organizacija arhivskog gradiva i način na koje se ono predstavlja korisnicima.

Druga poteškoća na koju upozoravaju istraživanja ponašanja korisnika tijekom pretraživanja jest razmjerno česta pojava nesnalaženja u navigaciji kroz strukture obavijesnih pomagala.³¹¹ Navigacija kroz strukturu trebala bi biti jača strana arhivskih obavijesnih pomagala, ona koja prikazuje dokumentacijski kontekst opisanih arhivskih jedinica i koja olakšava korisniku da očita značenje jedinice koje nije u dovoljnoj mjeri iz opisa i sadržaja same jedinice. U praksi, korisnici se lako nađu izgubljeni u „silosu“ informacija u kojem im neposredno dokumentacijski kontekst ne daje dovoljno informacija da brzo donesu odluke o daljnjem tijeku pretraživanja ili su, što bi često mogao biti slučaj, suočeni s informacijama

³⁰⁷ O ovome vidi: Daniels, M. G. Yakel, E. „Seek and You May Find: Successful Search in Onlinew Finding Aid Systems“. *American Archivist* 73 (2010), str. 535-568; Chapman, J. C. „Observing Users: An Emprirical Analysis of User Interaction with Online Finding Aids“. *Journal of Archival Organization* 8 (2010), str. 4-30.

³⁰⁸ O istom problemu kod knjižničnih kataloga vidi: Singley, E. *Top 5 problems with library websites – a review of recent usability studies*, <http://emilysingley.net/top-5-problems-with-library-websites-a-review-of-recent-usability-studies/> - pogledano 13.8.2016.

³⁰⁹ Bearman, D. A., Lytle, R. H. „The Power of the Principle of Provenance“. *Archivaria* 21 (1895-96), str. 14-27.

³¹⁰ *Isto*, str. 19.

³¹¹ Daniels, M. G. Yakel, E. „Seek and You May Find: ...“, str. 540.

koje treba percipirati, ali koje ne smanjuju razinu neizvjesnosti u odnosu na ono što korisniku trenutno predstavlja problem u navigaciji ili u razumijevanju sadržaja jedinica čije opisne zapise trenutno ima pred sobom.³¹² Problem, naravno, uvijek može biti u kvaliteti pojedinog opisnog zapisa ili u tome koliko je arhivist jasno strukturirao gradivo, no njegova učestalost upućuje na to da se ne radi prvenstveno o individualno uvjetovanim slučajevima.³¹³ Pretpostavka o ponašanju i očekivanjima korisnika kakvu pretpostavlja koncept arhivističkog opisa i ponašanje korisnika dok pretražuju arhivske kataloge izgleda da se razlikuju.³¹⁴

Više je autora upozoravalo na to da je arhivistički opis u tolikoj mjeri usmjeren prezentacijski na gradivo koje se opisuje, da obavijesna pomagala slabo odgovaraju potrebama korisnika i da se korisnici znaju slabo snalaziti kada se susretnu s kompleksnijim strukturama, višerazinskim opisom i popisima gradiva u mnoštvu serija.³¹⁵ Uzima se da bi korisnik trebao prepoznavati način na koji su oblikovane arhivske cjeline, da bi mu logika oblikovanja obavijesnog pomagala trebala biti intuitivno bliska i da bi u pretraživanju trebao nailaziti na one zapreke za koje je arhivistički opis predvidio rješenja. U ovoj pretpostavci gotovo da se podrazumijeva da će korisnik razmišljati na sličan način kao arhivist dok je sređivao fond i da će se susretati sa sličnim pitanjima, čak i istim redom. Kada arhivist počne raditi na sređivanju fonda, sigurno će mu među prvim pitanjima biti što to sve treba obraditi, koliko gradiva uopće ima, kako odrediti na koji način bi ga bilo prikladno razvrstati, pa i odakle je to gradivo došlo i je li već s njim učinjeno nešto što će mu pomoći da obavi svoj

³¹² Scheir, W. „First Entry: Report on a Qualitative Exploratory Survey of Novice User Experience with Online Finding Aids“. *Journal of Archival Organization* 3:4 (2005), str. 49-85; Yakel, E. „Listening to Users“. *Archival Issues* 26:2 (2002), str. 111-127.

³¹³ Opet treba napomenuti da se ne radi o pojavi koja je prisutna samo u arhivskim mrežnim katalogima (usp. bilješku 308), u njima je vjerojatno samo izraženija jer, u odnosu na knjižnične kataloge, više inzistiraju na navigacijskim funkcijama pretraživanja i oslanjaju se na njih.

³¹⁴ Ovdje valja imati u vidu da dosadašnja istraživanja ponašanja korisnika u pretraživanju arhivskih kataloga nisu niti dovoljno opsežna niti dovoljno usmjerena da bi se opći zaključci mogli izvoditi s dovoljnom razinom sigurnosti. Većina istraživanja čiji su rezultati dostupni rađena je na uzorku od nekoliko do dvadesetak ispitanika i na katalogima za koje su istraživači bili profesionalno vezani (za pregled takvih istraživanja vidi Hu, R. „Methods to Tame the Madness: A Practitioner's Guide to User Assessment Techniques for Online Finding Aids and Website Design“. *RBM. A Journal of Rare Books, Manuscripts and Cultural Heritage* 13:2 (2012), str. 175-190 i radove navedene u bilješci 307).

³¹⁵ Gilliland-Swetland, A. J. „Popularizing the Finding Aid: Exploiting EAD to Enhance Online Discovery and Retrieval in Archival Information Systems by Diverse User Groups“. *Journal of Internet Cataloging* 4:3-4 (2001), str. 208; Scheir, W. *Nav. dj.*, str. 63.

posao. Korisnik najčešće ipak nije u takvoj situaciji, on nema potrebu najprije percipirati, odmjeriti cjelinu gradiva u kojoj namjerava tražiti ono što ga zanima, pa potom početi s pretraživanjem. Jedino prethodno pitanje na koje treba odgovoriti jest ima li smisla to što traži tražiti u određenom arhivu ili katalogu, a na to je pitanje već odgovorio prije trenutka u kojem počinje pretraživanje. Na sličan način, kada se odlučujemo pretraživati katalog neke knjižnice ili online trgovine, ne pitamo se čega sve ima u katalogu i kako je on organiziran, već prije koliko je vjerojatno da ćemo u katalogu naći ono što tražimo.

Ako su obavijesna pomagala oblikovana imajući u vidu korisnika koji je poput arhivista koji radi pomagalo, nije čudno da u nekim istraživanjima arhivisti i drugi informacijski stručnjaci pokazuju veću uspješnost u savladavanju postavljenih zadataka.³¹⁶ Prom iz toga zaključuje da ovakva obavijesna pomagala funkcioniraju pod implicitnom pretpostavkom da između korisnika i gradiva i dalje posreduje arhivist, kao da obavijesna pomagala čine funkcionalnu cjelinu zajedno s arhivistom u korisničkoj službi kao „hodajućim“ pomagalom. Potreba za posredovanjem arhivista može biti jedan od indikatora iskoristivosti obavijesnih pomagala općenito te, ako je doista slučaj da je učestala, indikator primjerenosti samog koncepta pomagala.³¹⁷

Već smo spomenuli da što zbog arhivističke zaokupljenosti sređivanjem gradiva i opisivanjem konteksta, što zbog nedostatka resursa uslijed velike količine gradiva koje bi trebalo retrospektivno popisati, opis pojedinačnih spisa i dokumenata nije prioritet u arhivskim inventarima. Koliko god mogle biti korisne informacije o stvaratelju gradiva, o fondu u cjelini i o njegovoj povijesti, ostaje činjenica da korisnike ponajviše zanimaju sadržaj ili predmet pojedinačnih spisa ili dokumenata. Bez informacija o konkretnih osobama, mjestima, događajima ili stvarima koje su karakteristične za ove razine opisa, a danas već i bez mogućnosti da se barem neki dokumenti odmah i pogledaju, mrežni arhivski katalozi – koji postupno zamjenjuju stara pomagala kako u kojem arhivu napreduje postupak retrospektivne konverzije – moći će privući pažnju tek pokojeg rijetkog korisnika. Očekivanje da se u katalogu može pronaći više, brže i konkretnije samo će rasti i podcrtavati jedan od temeljnih nedostataka velikog broja inventara: to da ne omogućuju izravno pretraživanje i pronalaženje dokumenata i spisa.³¹⁸ I očekivanja i mogućnosti za pretraživanje i dohvat gradiva danas su bitno različite u odnosu na vrijeme

³¹⁶ Daniels, M. G., Yakel, E. „Seek and You May Find: ...“, str. 548-549; Prom, Ch. J. “User Interactions with Electronic Finding Aids in a Controlled Setting,” *American Archivist* 67:2 (2004), str. 63.

³¹⁷ Usp. Cox, R. J. „Revisiting the Archival Finding Aid“. *Journal of Archival Organization* 5:4 (2008), str. 11.

³¹⁸ Usp. Yeo. G. “Contexts, Original Orders, and Item-Level Orientation: Responding Creatively to Users’ Needs and Technological Change”. *Journal of Archival Organization* 12:3-4 (2014), str. 170-185.

klasičnih inventara koji su nastajali kao rezultat često intenzivnog rada na sređivanju gradiva i retrospektivnom opisu, uz fizička i konceptualna ograničenja tehnologije knjige kao oblika pomagala. U arhivskim mrežnim katalozima danas možemo naići na koncepte koji proizlaze iz različitih tehnologija za organizaciju i pretraživanje podataka: stari arhivski inventar-knjigu kodiranu u EAD formatu, koncept abecednog kataloga s pristupnicama i normativnom kontrolom prisutan u međunarodnim arhivističkim normama (posuđen od knjižnične zajednice u zadnjim desetljećima prošlog stoljeća) i tehnike zahvata i iskorištavanja velikih količina podataka.

3.5 Prezentacija konteksta u opisu gradiva

Kako u opisu i u prikazu opisa u obavijesnim pomagalima i arhivskim mrežnim katalozima stoje kontekstualni metapodaci na kojima se toliko inzistira? U klasičnim obavijesnim pomagalima, već smo vidjeli, većinom se radi o manje ili više ekstenzivnom opisu stvaratelja i povijesti arhivskog fonda na jednoj strani i prikazu monohijerarhijske strukture na drugoj strani. Radi se u osnovi o statičnoj slici koja prikazuje jedno pretpostavljeno stanje u zamišljenom trenutku u kojem je gradivo postalo neaktivno, a fond, ili njegov dio koji se opisuje, zatvoren. Zajedno s fondom na neki su način, barem privremeno, zatvorena i tri odabrana, povlaštena arhivistička elementa relevantnog konteksta: struktura (dokumentacijski kontekst), identitet i organizacija stvaratelja (organizacijski kontekst) i skup poslovnih funkcija i procesa koji su proizveli dokumentaciju u fondu. Ako dođe do promjena, na primjer preuzimanjem novoga gradiva, opis će se osvježiti i stabilizirati u opet statičnom stanju.

Po definiciji, kontekst može biti sve te je potrebno odabrati ono što će u ovakvom opisu biti prikazano kao arhivistički relevantan skup kontekstualnih podataka. Kako odrediti koji se metapodaci kvalificiraju da uđu u ovaj skup i opravdati isključivanje drugih, za koje netko drugi ima pravo smatrati da su mu relevantni? „[B]ogatstvo, složenost, raznolikost i specifičnosti konteksta u kojem dokumenti nastaju, u kojem se njima upravlja i koristi ih se ne može se u potpunosti predstaviti u modelima, sustavima, standardima i shemama... Pokušavajući definirati, kategorizirati, stabilizirati i predstaviti dokumente i njihov kontekst... norme opisa i sheme metapodataka mogu predstaviti samo parcijalan pogled na dinamičku, složenu i višedimenzionalnu prirodu dokumenata i njihovu bogatu mrežu kontekstualnih i

dokumentacijskih veza.³¹⁹ Drugim riječima, inzistiranje na načelnoj cjelovitosti nema smisla te se selektivnosti ne može zamjeriti to što je selektivna. Ono što se ispušta jesu specifično spisovodstveni metapodaci te oni aspekti kontekstualizacije koji su ovisni kontekstu iz kojeg se gradivo interpretira. Obrazloženje za isključivanje prvoga već je naznačeno u raspravi o retrospektivnom opisu: „Budući da je kontekst koji otkrivaju sustavi metapodataka tako detaljan, a volumen transakcija koje oni zahvaćaju tako golem, metapodaci mogu u stvari više prikriti negoli osvijetliti širi administrativni kontekst i time omesti korisnike u razumijevanju značenja dokumenata. U stvari, dijelovi aktivnosti i transakcija mogu se razvijati potpuno izvan sustava i ne biti nikada uključeni u metapodatke.“³²⁰ Ono što je ostalo u stvari su elementi kojima se rukovodi arhivističko sređivanje gradiva. Predstavljajući relevantni kontekst u obavijesnom pomagalu arhivisti obrazlažu način na koji je gradivo sređeno. Opis konteksta ugrađen je u opis gradiva, na mjestima na kojima može dobro funkcionirati kao obrazloženje načina sređivanja. Jedini nedokumentacijski entitet koji se opisuje, stvaratelj gradiva, pri tome je često opisan tako da se pokazuje paralelizam između uspostavljene strukture gradiva i ustroja ili poslovanja stvaratelja, s često opširnim opisima organizacije administrativnog poslovanja koje je teško razumjeti drukčije osim kao dio obrazloženja zašto je gradivo u konačnici dobilo strukturu koju prikazuje inventar.

Kako među arhivistima raste svijest da se u obradi gradiva donose odluke koje nisu morale biti jedine moguće, da se te odluke često temelje na pretpostavkama ili na analizi koja nije mogla biti sveobuhvatna,³²¹ javljaju se i prijedlozi da bi u opisu gradiva trebalo omogućiti još više mjesta za obrazloženja arhivistovih odluka i načina na koji je obradio gradivo. Iznijet je, primjerice, prijedlog da se u arhivska obavijesna pomagala umetne kolofon: prostor u kojem će se moći podrobnije opisati i dokumentirati rad na fondu, postupci koji su doveli do njegova trenutnog stanja, uloge pojedinih osoba.³²² Tu bi trebalo biti mjesta i za slobodnije opaske u kojima bi arhivist mogao obrazložiti određene postupke, pa i za biografske podatke o osobama koje su obradile fond. Takav bi skup informacija, obrazlaže se, rad na obradi

³¹⁹ McKemmish, S. „Placing records continuum theory and practice“. *Archival Science* 1:4 (2001), str. 354.

³²⁰ MacNeil, H. „Metadata Strategies and Archival Description...“, str. 25.

³²¹ Usp. Nesmith, T. „Still Fuzzy, But More Accurate...“, str. 144-146; Kaplan, E. „'Many Paths to Partial Truths': Archives, Anthropology, and the Power of Representation“. *Archival Science* 2 (2002), str. 209-220; MacNeil, H. „Picking Our Text: Archival Description, Authenticity, and the Archivist as Editor“. *American Archivist* 68:2 (2005), str. 264-278.

³²² Light, M., Hyry, T. „Colophons and Annotations: New Directions for the Finding Aid“. *American Archivist* 65 (2002), str. 216-230.

gradiva učinio transparentnijim, koristio bi i arhivistima i korisnicima, prvima kao način da pokažu odgovornost u obavljanju posla, a drugima da lakše razumiju zašto je gradivo prikazano tako kako jest. Spominjalo se i bilješke, anotacije i komentare koji bi u različitim segmentima opisa omogućavali da arhivist, korisnik ili netko drugi doda informacije ili zapažanja koja bi mogla biti korisna za razumijevanje gradiva.³²³ Pažnja je opet izrazito usmjerena na postupak obrade gradiva i možda bismo mogli govoriti o kontekstu obrade gradiva kao središnjem motivu.

Pojam konteksta je imanentno relacijske prirode, uvijek govorimo o kontekstu nečega u odnosu prema nečem drugome. Prikazivanje konteksta kao obilježja teksta moguće je, ali nije i najizraženiji način da se prikažu kontekstualne veze. Prvo izdanje međunarodne norme za opis arhivskog gradiva držalo se još uobičajenog pristupa u tradicionalnim arhivskim inventarima te je entitete organizacijskog i funkcionalnog konteksta prikazivalo kao obilježja arhivske jedinice. Objavom norme za opis pravnih i fizičkih osoba i obitelji taj se pristup unekoliko promijenio i usmjerio prema modelu povezivanja entiteta različitih kategorija, kopirajući model normativne kontrole u knjižničnim katalozima. Nekoliko godina kasnije objavljena je i norma za opis funkcija i aktivnosti, čime su izražajne mogućnosti kataloga zasnovanih na povezivanju opisa entiteta triju klasa dovedene na razinu usporedivu s australskom i potom međunarodnom normom za spisovodstvene metapodatke.

Zahtjev za ovakvim redizajnom normi i prakse arhivističkog opisa bio je poznat i od ranije, može se u grubim crtama povezati s počecima ozbiljnije informatizacije arhivskih informacijskih sustava. U jednom od temeljnih radova o arhivističkim normama i postupcima iz tog doba Bearman zaključuje da: „[d]ok god ne uvidimo da je opis konteksta koji stvaraju informacije potpuno neovisan o opisu fizičkih dokumenata, da takvi konteksti postoje neovisno o tome preuzimamo li njihove dokumente i da informacije o takvih kontekstima, uključujući i one kako i zašto oni stvaraju dokumente, ne proizlaze iz samih dokumenata, nećemo oblikovati primjerene načine za prikupljanje i prikazivanje informacija o provenijenciji“.³²⁴

³²³ Meehan, J. „Making the Leap from Parts to Whole: Evidence and Inference in Archival Arrangement and Description“. *American Archivist* 72 (2009), str. 72-90.

³²⁴ Bearman D. „Archival Methods“. Archives nad Museum Informatics Technical Report #9. Pittsburgh, Archives nad Museum Informatics, 1989., dostupno na http://www.archimuse.com/publishing/archival_methods/ - pogledano 2.5.2014.

Ovakav model predstavljanja relevantnog konteksta u podlozi je međunarodne norme za metapodatke u upravljanju dokumentima.³²⁵ Temelji se na četiri silosa podataka o relevantnim klasama entiteta i njihovu povezivanju. Sva četiri imaju veze s entitetima i kontekstualnim obilježjima koja se mogu naći i u tradicionalnom arhivističkom opisu u kojem nalazimo i organizacijske i funkcionalne i spisovodstveno-procesne informacije, prikazane u manjem opsegu i na jednostavniji način.

Ako je ovaj model prikazivanja konteksta dokumentacijskih jedinica, i dokumentacijskih jedinica kao dijela konteksta drugih klasa entiteta, izražajni, postavlja se pitanje zašto nije i uspješniji. Jedan dio odgovora opet leži u naslijeđu: to nije ono u što se lako daju konvertirati podaci iz naslijeđenih arhivskih informacijskih sustava. Za izdvajanje opisa pravnih i fizičkih osoba i obitelji u zaseban silos i referenciranje entiteta u tom silosu prema jedinicama arhivskog gradiva imamo već nekoliko uvjerljivih implementacija, među kojima je najpoznatiji projekt *Social networks and archival context*,³²⁶ dok ostale komponente ovako zamišljenih sustava za upravljanje metapodacima nisu vidljive izvan zatvorenih sustava za upravljanje metapodacima.

Izgleda da se u arhivističkom bavljenju sređivanjem i obradom gradiva javlja stanoviti *mal de contexte*, s jedne strane imperativ da se kontekst, što god to bilo, zahvati šire, sadržajnije, bogatije, da se značenja za koje se pretpostavlja da bi trebala biti moguća ne okrnje, strah od gubitka značenja. S druge strane stoji uvid da je svaki zahvat konteksta parcijalan i u nekoj mjeri proizvoljan te da korisnici i nisu osobito zainteresirani za široke kontekstualizacije barem onog tipa kakve arhivisti nude u obavijesnim pomagalima, da se stvaranje značenja arhivskog gradiva ne odvija onako kako arhivistički koncept obrade i opisa gradiva pretpostavlja i da arhivistički opis konteksta pri tome možda i ne igra neku osobitu ulogu.³²⁷ Rezultat stiješnjosti između ova dva pola može biti hipertrofija konteksta, koji je načelno važan, ali rijetko relevantan.

Dodatan izazov prezentaciji konteksta u obavijesnim pomagalima i arhivskim informacijskim sustavima jest u tome što s jedne strane postoji sklonost da ga se gleda kumulativno, dok je proces kontekstualizacije ujedno i neizbježno selektivan. Pitanje

³²⁵ ISO 23081-1:2006 *Information and documentation – Records management processes – Metadata for records – Part 1: Principles*; ISO 23081-2:2009 *Information and documentation – Records management processes – Metadata for records – Part 2: Conceptual nad implementation issues*

³²⁶ Rezultati projekta dostupni su na http://socialarchive.iath.virginia.edu/home_prototype.html.

³²⁷ Za argumentaciju u prilog ovoj tvrdnji vidi poglavlje 3.4.

kontekstualizacije ne može se riješiti tek dodavanjem novih podataka ili referenci u sustav. Ono što je relevantno u jednom slučaju korištenja, ne mora to biti i u drugom, možda će samo smetati kao nepotrebna informacija. Način prezentacije koji dobro funkcionira za jednu kategoriju korisnika, ne mora tako funkcionirati i u drugim slučajevima. Možemo skladištiti na jednom mjestu mnoštvo različitih podataka, od kojih se pojedini aktiviraju, u manjim skupinama, u određenim slučajevima korištenja, ali ne možemo istovremeno prikazivati različite kontekste. Arhivistički opis ovdje ponekad želi biti uključiv, ne može se odlučiti kojem se sugovorniku obraća pa se obraća svima pomalo i nikome posebno. Drugim riječima, niti jedna kontekstualizacija nije posve uspjela.

Ovdje se može primijetiti da postoji dosta izražen nerazmjer između velikog značaja koji arhivisti pripisuju pojmu konteksta i razmjerno slabe zainteresiranosti da se ovaj koncept pokuša formalnije definirati. Glavna zamjerka koja prati pojam koncepta kakav se obično podrazumijeva u tradicionalnoj interpretaciji arhivističkih načela jest do da ga se predstavlja kao skup činjenica iz prošlosti (arhivske jedinice) koje treba prikupiti i staviti korisniku na raspolaganje. Takav pristup ne obraća osobitu pozornost na činjenicu da se pitanje konteksta postavlja u okviru aktivnosti subjekta koji želi nešto postići, da obuhvaća stanje, namjere, iskustva i habitus subjekta i da označava interakciju između subjekta i prostora u kojem se odvija njegova aktivnost.³²⁸ U jednom od rijetkih pokušaja da se kontekst informacijskih objekata opiše formalnije Lee razlikuje tri aspekta konteksta: *context1* koji čini skup simboličkih izraza i reprezentacija koje okružuju objekt (tj. njegov opis), *context2* koji čine „socijalno izgrađene karakteristike i uvjeti situacije“ u kojoj se objekt nalazi i pojavljuje (pretpostavljeni stvarni svijet), i *context3* što je oznaka za stanje, namjere, habitus i situaciju u kojoj se nalazi osoba koja pristupa objektu. Ako pretpostavimo da je cilj osobe koja pristupa objektu doći do istinitih tvrdnji o nečemu što pripada u *context2*, strategija kontekstualizacije objekta trebala bi početi od pitanja što to *context3* nema, koje su to praznine u njemu koje ometaju (re)konstrukciju nečega za što osoba koja pristupa objektu pretpostavlja da bi moglo pripadati u *context2*. Informacijski sustav zahvaća *context3* kroz pretpostavku o korisniku i pitanjima koja su vjerojatna da će ih postaviti u odnosu na *context2*. Za to treba formalizirati *context2* kao moguće predmete interesa korisnika i procijeniti koji su elementi takve formalizacije podudarne s vjerojatnim prazninama u formalizaciji *context3*. Ta je razlika u

³²⁸ Lee, Ch. A. „A framework for contextual information in digital collections“. *Journal of Documentation* 67:1 (2011), str. 97; usp. Greenberg, S. „Context as a Dynamic Construct“. *Human-computer Interaction* 16 (2001), str. 257-268.

ovom modelu konteksta ono na što treba upućivati *context1*, u ovom slučaju arhivistički opis. Kako svaki kontekst načelno može biti i jedinstven i neomeđen, zadatak je dizajnera informacijskog sustava tipizirati *context2* i *context3* da bi mogao definirati funkcionalne zahtjeve za *context1*, odnosno pravila opisa objekta. Primjerice, isti informacijski objekt može definirati i kao arhivsku jedinicu općenito i kao izvor za genealoška istraživanja. Iako je to načelno isti objekt, razlikuju se *context2* i *context3*, te to više i nije konceptualno isti objekt, ne udovoljava Leibnizovom načelu identiteta.³²⁹ Uspješnija pretpostavka o tome što su *context2* i *context3* stvara razliku među katalogima, gledano iz perspektive korisnika, i zato su informacijski sustavi poput genealoških baza podataka i sličnih tematskih kataloga uzme li se u obzir odnos potencijalne količine sadržaja (mogući *context2*) s jedne, te opsega i uspješnosti korištenja s druge strane.

Ne moramo odabrati ovaj ili ovakav model formalizacije konteksta kao polazište za oblikovanje pravila opisa i kataloga, no svakako je potrebna određena preciznija definicija relevantnog konteksta da bi se moglo pouzdanije zaključivati o primjerenosti pravila opisa. Nedostatak preciznije definicije nešto je poput neodređenog obećanja: može biti ispunjeno na različite načine, a da pri tome nismo sigurni je li uopće ispunjeno. Način na koji norme arhivističkog opisa zahvaćaju i otkrivaju obećani kontekst podsjeća pomalo na ovakvo obećanje.

Arhivisti znaju da ovakvi formalni sustavi ne mogu zahvatiti mnogostruke mogućnosti kontekstualiziranja i da se uvijek mogu naći aspekti kontekst koji se mogu smatrati relevantnima, a nisu podržani.³³⁰ No, to vrijedi za svaki reprezentacijski sustav. Izuzetak su na određen način dva oblika interakcije sustava i korisnika; zanimljivo je da se oba nalaze na stranicama arhivističke literature u kojoj se raspravlja o ovom problemu. Prvi je oblik dijaloški, onaj u kojem se korisnik može obratiti nekome ili nečemu i u takvoj komunikaciji raščistiti nedoumice. Komentirajući zahtjeve za definiranje opisne arhitekture koja će biti više 'user friendly', Nesmith na tragu razmišljanja nekolicine drugih arhivista raspravlja o mogućnosti da se u opisnu arhitekturu uključi nešto poput arhivističkih eseja kao pohranjenih

³²⁹ Lee, Ch. A. *Nav. dj.*, str. 117.

³³⁰ Usp. Nesmith, T. „Reopening Archives: Bringing New Contextualities into Archival Theory and Practice“, str. 270; Ketelaar, E. „Tacit Narratives: The Meanings of Archives“, str. 137-138.

odgovora na pretpostavljene korisničke upite u određenim situacijama u pretraživanju, spominjući i mogućnost izravne komunikacije s arhivistom.³³¹

Drugi oblik, nazovimo to tako, interakcije kao zakrpe za ograničenja kataloga u mogućnosti kontekstualiziranja jest prezentacija konteksta narativnim elementima, po mogućnosti uključiva i policentrična. Kako je primijetio Hurley, svaka reprezentacija nekog objekta može se promatrati kao priča ispričana o tom objektu, kako ga vidi autor priče iz perspektive iz koje ga promatra i s namjerama koje ga vode.³³² Tradicionalni arhivistički opis, koji je još uvijek u podlozi međunarodnih normi arhivističkog opisa, privilegira jedan od mogućih pogleda na ono što arhivsko gradivo može značiti, a to znači *a priori* redukciju kontekstualizacije. U takvom sustavu prisutan je element kontrole i dominacije koji svojim konceptom isključuje druge mogućnosti. Reprezentacijski sustav koji želi otvoriti prostor i za takve druge mogućnosti treba otvoriti mogućnost da se ispričaju i druge priče, onako kako stvari izgledaju iz neke druge perspektive. Duff i Harris to nazivaju 'liberatornim' opisnim standardom, takvim koji će omogućiti iskazivanje alternativnih pogleda i alternativnih kontekstualizacija, koji neće prikrivati perspektivnost i podrijetlo pojedine od njih. Takav bi opis, smatraju, trebao prihvatiti „da različite kategorije korisnika primjenjuju različite semantike i traže različite putove do dokumenata“. „Trebao bi težiti tomu da omogući različite načine pretraživanja, različite načine ispitivanja dokumenata i različite načine organizacije i manipulacije predstavljanjem“³³³ Na koji bi način takav koncept informacijskog sustava mogao biti implementiran, ostavljaju neodređenim.

Navedenim razmišljanjima o arhivskim informacijskim sustavima zajedničko je to da u njima ne vide tek sustave za pronalaženje informacijskih objekata i upravljanje njima: svugdje se provlači zahtjev da u njima treba doći do proizvodnje i zapisivanja značenja i interpretacija sadržanih objekata. „U upravljanju dokumentima radi se o značenju, ne samo o pronalaženju“, naglašava Hurley.³³⁴ Nesmith se, zajedno s Duff i Harris, zalaže za pluralistički, 'liberatorni' opisni sustav ne zato što se određena informacije ne bi mogla naći,

³³¹ Nesmith, T. *Nav. dj.*, str. 271. Nije jasno misli li se pri tom na osobni susret s arhivistom ili na mogućnost chata s arhivistom koji stoji na raspolaganju aktivnom korisnicima mrežnog kataloga.

³³² Hurley, Ch. *Parallel Provenance (If these are your records, where are your stories?)*.

<http://www.infotech.monash.edu.au/research/groups/rcrg/publications/parallel-provenance-combined.pdf> - pogledano 21.11.2015.

³³³ ; Duff, W., Harris, V. „Stories and Names: Archival Description as Narrating Records and Constructing Meanings“, str. 285.

³³⁴ Hurley, Ch. *Nav. dj.*, str. 2.

već zato da se potakne upisivanje alternativnih značenja ili interpretacija. Bilo da se radi o jednom povlaštenom značenju, koji implicira tradicionalni pristup opisu provenijencije, ili o pluralističkom pristupu stvaranju provenijencije i značenja, jednako je prisutna ta briga za razumijevanje i tumačenje gradiva kao funkcije arhivskog informacijskog sustava. Iz nekog se razloga pitanje proizvodnje i kontrole značenja ne može ostaviti ispred vrata informacijskog sustava pod kontrolom arhiva.

Knjižnični katalogi i pravila bibliografske obrade, barem za sada, nisu pod ovakvim pritiskom da sudjeluju u tumačenju ili reguliraju tumačenja. ne moraju isticati kakav je značaj neka knjiga imala u svome žanru, kako ju je autor napisao i u kakvim okolnostima, na koga je utjecala, kako su je interpretirali drugi i kako bismo je mogli koristiti i interpretirati danas. Sve to mogu biti zanimljive i važne informacije, no nije zadaća kataloga da ih predstavlja ili nadzire. Stvar je korisnika kako će interpretirati knjigu i hoće li shvatiti njezin značaj u nekom području ili žanru. To ne znači da je katalog posve bez indikatora koji usmjeravaju interpretaciju (npr. klasifikacija, odrednice, reference na druge objekte), no kataložni opis vjerojatno neće sadržavati i esej o autoru i recenziju knjige, koje korisnik možda može naći negdje drugdje, ako će ga zanimati. Za razliku od toga, standardna je pretpostavka kod arhivskih obavijesnih pomagala da bi korisnik najprije trebao pročitati opis fonda, u njemu posebno dulji ili kraći esej o stvaratelju, zatim prisposobiti fond kao cjelovitu strukturu, shvatiti u kojem bi se segmentu fonda moglo nalaziti ono što traži, i tek potom pretraživati. Treba li reći da se radi o slijedu aktivnosti koji je upravo obrnut u odnosu na ono što korisnici inače rade: dodatna kontekstualizacija slijedi, a ne prethodi pronalaženju objekta, i ti ako i kada korisnik osjeti potrebu za tim.

U sklonosti arhiva da se opisom nastoji predodrediti način na koji će korisnik interpretirati gradivo, da mu se skrene pozornost na ono što je važno za razumijevanje i da se općenito proces korištenja drži u kontroliranim uvjetima, Ketelaar vidi izraz arhivističkog profesionalnog 'panoptikuma', sklonosti da se korisnike nadzire i disciplinira ne samo u načinu na koji će koristiti gradiva, nego i hoće li ga uopće moći koristiti i kroz kakvu proceduru moraju proći da bi dobili dozvolu za korištenje.³³⁵ U tome vidi znak izraženog profesionalnog nepovjerenja prema svakome tko koristi arhiv, a nije i sam arhivist. U očekivanju da korisnik najprije percipira opširno i specifično arhivističko prikazivanje

³³⁵ Ketelaar, E. „Archival Temples, Archival Prisons: Modes of Power and Protection“. *Archival Science* 2 (2002), str. 221-238.

konteksta može se očitati i nepovjerenje sposobnosti korisnika da interpretira gradivo na prikladan način.

Zaključak

Klasična arhivistička načela oblikovana u devetnaestom stoljeću u praktičnom su smislu riješila problem obrade gradiva u arhivima devetnaestoga stoljeća, problem koji se pojavio prije svega u općim, kumulativnim arhivima u kojima se našlo gradivo različitih jurisdikcija. Način na koji je rješenje oblikovano rješenja korespondirao je s duhom vremena i naslanjao se na interpretativnu tradiciju povijesnih izvora pa i filozofiju povijesti koju su barem vodeći arhivisti dijelili s tadašnjim korisnicima arhiva. Primjena načela mogla je biti u brojnim pojedinačnih slučajevima problematična i nejasna, ponegdje voditi i rješenjima u kojima je bilo teško naći nešto od onih vrijednosti i koristi na koja se načela pozivaju, što nije ostalo neuočeno,³³⁶ no na načelnoj razini arhivistima su bila vrlo uvjerljiva. U brojnim slučajevima sigurno je pomogla da se u arhivima ne oblikuju u tolikoj mjeri heterogene i slabo prepoznatljive zbirke koje je zahtjevno obrađivati i u kojima ponekad nije lako očitati logiku odabira i organizacije gradiva.³³⁷

Načela i iz njih izvedena metodologija rada doprinijela su izgradnji profesionalnog identiteta arhivista, u toj mjeri da je koncept arhiva gotovo u potpunosti učahuren u njih. Sama se metodologija pokazala dosta fleksibilnom i prilagodljiva lokalnim uvjetima. Cirkularna definicija pojma stvaratelja omogućila je da se grupacije na različitim razinama i uz primjenu različitih kriterija mogu pozivati na načela.³³⁸ Pojam prvobitnog ili izvornog reda također je bio fleksibilan – arhivist je mogao zadržati zatečeno stanje i tvrditi da tako mora biti jer je to izvorni red, učiniti određene intervencije uz obrazloženje da ispravlja greške i vraća izvorni red, ili definirati drugi način sređivanja koji po njegovu mišljenju više odgovara onome što bi izvorni red trebao biti.

³³⁶ Usp. Papritz, J. „Neuzeutliche Methoden der archivischen Ordnung (Schriftgut vor 1800)“, *Archivum* XIV (1964) str. 13-56.; Scott, P. J. „The Record Group Concept: The Case for Abandonment“, *American Archivist* 29, br. 4 (October 1966), str. 493-504.

³³⁷ Zbirke ili serije s nazivom *Miscelanea* ili sličnim nisu sasvim nestale, ponekad sadrže i vrlo vrijedno i zanimljivo gradivo u usporedbi s kanonski oblikovanim serijama u istoj široj cjelini, no u pravilu su izolirane na pojedinačne slučajeve, ograničene na određene segmente gradiva u arhivu u cjelini.

³³⁸ Usp. Hurley, Ch. „Problems with provenance“, *Archives & Manuscripts* 23:2 (1995), str. 234-259

Osim što je olakšala obradu gradiva, primjena načela ujedno je individualizirala rad arhivista i obradi fonda dala dimenziju samostojnog, cjelovitog autorskog projekta. Ovakav način rada morao je naići na bolji prijem među arhivistima i osobno ih intelektualno angažirati na uvjerljiviji način no što bi to bio slučaj s kontinuiranom katalogizacijom pojedinačnih objekata. Osobno iskustvo u ovakvom načinu rada davalo je na privlačnosti pravilima koja su ga omogućila.

Informacijski sustavi arhiva oblikovani su kao zbirke brojnih obavijesnih pomagala nekoliko različitih tipova, među kojima posebno mjesto ima inventar fonda ili zbirke. Svaki fond ili zbirka u pravilu predstavlja zasebnu domenu pretraživanja. Drugi tipovi evidencija, poput knjiga akvizicija, primopredajnih popisa ili općih inventara, također mogu poslužiti za pretraživanje i pronalaženje gradiva, no njihova je svrha ponajprije vezana uz upravljanje gradivom. Izvorna uredska pomagala pokazala su se manje korisnima no što bi se to očekivalo ako se gradivo sređuje prema načelu provenijencije i izvornog reda – i ne odveć veliki fondovi mogu imati desetine ovakvih pomagala, od kojih svako najčešće obuhvaća kraće vremensko razdoblje, u pravilu sadrži podatke o brojnim dokumentima kojih više nema i ne mora se podudarati s uspostavljenom strukturom fonda. Klasična arhivistička načela izrazito se pozivaju na očuvanje izvornosti, no njihova primjena nije dovela do oblikovanja takvih informacijskih sustava u kojima bi izvorni opisni podaci bili uspješno reciklirani i bili dosljednije iskorišteni za pretraživanje i upravljanje gradivom. Između predarhivske i arhivske faze tu postoji diskontinuitet, koji nekim arhivistima uopće nije nepoželjan.³³⁹ Naglasak na reprezentacijskom karakteru obavijesnog pomagala pomaže da se u ovom diskontinuitetu ne vidi problem, odnosno da se u sustavnijoj integraciji predarhivskih opisnih podataka ne vidi dobra prilika za oblikovanje kvalitetnijih kataloga.

Segmentiranje rada na opisu na izradu zasebnih i samostalnih cjelina opisa za pojedine cjeline gradiva doprinijelo je manjoj izloženosti zahtjevima za normiranje i ujednačavanje opisa. Unutar okvirnih pravila za izradu pojedine vrste inventara arhivisti su mogli imati više slobode u oblikovanju podataka i u odlučivanju o intenzitetu opisa. Neusklađenosti u opisu ne dolaze do izražaja i nisu relevantne sve dok se jedinice gradiva pretražuju u kontekstu svoga inventara. Zato je do jačeg poticaja da se opis preciznije normira došlo tek s počecima informatizacije arhiva.

³³⁹ Usp. MacNeil, H. „Metadata Strategies and Archival Description: Comparing Apples to Oranges“. *Archivaria* 39 (1995), str. 22-32.

Vidjeli smo da su naglasak na reprezentacijski karakter obavijesnog pomagala i porast količine gradiva koje je trebalo obraditi doveli do trenda da u inventarima raste udio opisa jedinica viših razina u odnosu na inventarne popise. Pravilo hijerarhijskog opisa, normirano još u nizozemskom *Priručniku* iz 1898. godine,³⁴⁰ nije podrazumijevalo da je popis pojedinačnih spisa fakultativni dio dobrog inventara, još je i Schellenberg smatrao da dobar, završen inventar treba sadržavati opise i takvih jedinica. No, primjena pravila o hijerarhijskom opisu omogućila je da u većoj mjeri opisi takvih jedinica nedostaju u inventarima i da među obavijesnim pomagalima raste udio takozvanih sumarnih inventara koji više služe arhivistima u upravljanju gradivom nego korisnicima za pretraživanje.

Imperativ zahtjeva da se u obavijesnom pomagalu prikaže slika strukturiranog fonda često dovodi do pretjeranog strukturiranja fondova i njihovih inventara. Neka istraživanja ponašanja korisnika pri pretraživanju koja smo spomenuli pokazuju da mnogi korisnici ne vole takve strukture i da ih ne smatraju osobito korisnim pomagalima za pretraživanje gradiva. Prikaz sadržaja obavijesnih pomagala uz to je često opterećen stručnim žargonom, što također ne ide na ruku većini korisnika kojima takav žargon nije osobito blizak. Model klasičnih arhivskih obavijesnih pomagala i pravila opisa još uvijek poklanjaju razmjerno malo pažnje scenarijima pretraživanja kojima se služe korisnici.

Tradicionalni model obavijesnog pomagala predstavlja fond i opisne podatke u linearnoj narativnoj sekvenci te se pretpostavlja da će korisnik pretraživati na način koji je arhivist predodredio takvim linearnim narativom. „Rudarenje teksta i hiperlinkovi jednostavni su primjeri načina na koje se navigira velikim cjelinama materijala bez jedinstvene narativne sekvence.“³⁴¹ Logika mnogih digitalnih sadržaja, kao što su baze podataka, hipertekst, repozitoriji sadržaja, nije linearna i tu nema jednog predodređenog izvornog reda jer red ovisi o upitu. „Pretraživanje i navigacija postaju ovisni o algoritmima, a ne predodređeni od strane stvaratelja, arhivista ili statičnog obavijesnog pomagala, iako su sve te organizacije same za sebe dostupne. Digitalni objekti imat će identifikator, no to gdje oni „počivaju“ u intelektualnom prostoru, kontingentno je i promjenljivo... Izvorni red i provenijencija u ovom modelu nisu izgubljeni niti zaobiđeni, no nisu niti jedina sredstva za pristup.“³⁴² Primjeri novih tipova gradiva pokazuju da tradicionalna arhivistička načela i pravila opisa

³⁴⁰ Radi se o pravilu br. 41.

³⁴¹ Bailly, J. „Disrespect des Fonds: Rethinking Arrangement and Description in Born-Digital Archives“. *Archive Journal* 3 (2013), <http://www.archivejournal.net/issue/3/archives-remixed/disrespect-des-fonds-rethinking-arrangement-and-description-in-born-digital-archives/> - pogledano 18.6.2017.

³⁴² *Isto*.

pretpostavljaju i tradicionalne linearne dokumente i arhivske cjeline. Koncept opisa konteksta narativnim ili opisnim elementima uobičajen u arhivskim obavijesnim pomagalicama može i ovdje biti koristan, no ne i uvjerljiv bez drugih tehnika za pretraživanje, predstavljanje i kontekstualiziranje sadržaja, poput analize sadržaja, modeliranja i umrežavanja.

4. PROVENIJENCIJA I VREDNOVANJE

Do početka dvadesetoga stoljeća problem vrednovanja nije se nametao arhivistima kao jedan od središnjih i možda najosjetljiviji problem kojim se od tada bave. U vrijeme dok se u administrativnim dokumentima vidjela u prvom redu njihova uloga kao pravnih ili upravnih instrumenata, kriterij za uklanjanje suvišnih dokumenata bio je jasan i razmjerno jednostavno primjenjiv. Oni dokumenti koji više nisu bili relevantni za zaštitu pravnih interesa ili za upravljanje izgubili su vrijednost i mogli su biti uklonjeni. Većina dokumenata s vremenom je gubila ovu vrijednost, tako da je pritecanje novih pratilo uklanjanje starijih.

Kada se u (starijim) dokumentima počinje vidjeti tragove prošlosti, izvore za upoznavanje i razumijevanje vlastite prošlosti i identiteta, ovaj mehanizam ekonomije arhiva više nije mogao funkcionirati. No, arhivi devetnaestoga stoljeća još nisu bili izloženi pritisku koji bi zaoštrio pitanje vrednovanja i izlučivanja. Obrazloženje za to leži u konceptu arhiva koji su tadašnji arhivisti dijelili. Arhivsko gradivo u to vrijeme, da podsjetimo, potječe od države i uz državu vezanih institucija. „Dokumentacijski materijal koji je u to vrijeme bio povjeren arhivistima na upravljanje kao dio dokumentarne baštine smatrao se *a priori* dobre provenijencije naprosto zbog toga što potječe iz domene države.“³⁴³ Za dokumentacijske cjeline koje potječu od državnih tijela smatralo se da su vrijedne po sebi jer, kako kaže Booms, tadašnje društvo i tadašnji arhivisti smatrali su državu nečim neovisnim i apsolutnim, entitetom koji je iznad društva i koji utjelovljuje smjer razvoja povijesti društva. „Takvi su filozofski i ideološki koncepti države dominirali od pojave idealizma, romantizma i prenaglašenog hegelijanizma i bili su u skladu s individualističkim pogledom na povijest.“³⁴⁴ Za dokumentaciju ovakve provenijencije nije trebalo postavljati pitanje vrijednosti jer se ona podrazumijevala. Načelo provenijencije samo je određivalo vrijednost. Gradivo koje je dolazilo iz pismohrana državnih tijela preuzimalo se u cjelini, uz, možda, uklanjanje dokumenata koji su se činili očito efemernima ili redundantnima. Uklanjanjem takvih dijelova „arhivsko tijelo“ postajalo bi preglednije i čišće.³⁴⁵ Dokumentacija druge provenijencije bila je, u skladu s tadašnjim shvaćanjem arhiva, rjeđi gost u arhivima i mogla se eventualno odabrati, ali je nije trebalo izlučivati.

³⁴³ Booms, H. „Society and the Formation of a Documentary Heritage: Issues of the Appraisal of Archival Sources“. *Archivaria* 24 (1987), str. 87.

³⁴⁴ *Isto*.

³⁴⁵ Usp. Brenneke. *Nav. dj.*, str. 41.

4.1 Otvaranje problema vrijednosti

Danas uzimamo za gotovo samorazumljivo da javne institucije ne smiju izlučivati i uništavati svoju dokumentaciju bez odobrenja nadležnog javnog arhiva i da su arhivisti ti koji, doduše saslušavši mišljenja drugih, odlučuju o tome koja će se dokumentacija trajno čuvati kao dio dokumentacijske baštine zajednice, a koja nema takvu vrijednost i može se uništiti. Ova pretpostavka nije, međutim, uvijek bila tako uvjerljiva. Pitanje o tome tko i na temelju čega ima pravo odlučiti što je vrijednost dokumenata redovito se vraća, kao znak da se ponuđeni odgovori nisu pokazali dovoljno uvjerljivima.

Ravnatelj šlesviškog državnog arhiva Georg Hille na drugom se Njemačkom danu arhiva 1900. godine, iznoseći svoja iskustva u škartiranju arhivskog gradiva, založio za nešto slobodniji pristup i više odvažnosti u izlučivanju, argumentirajući svoj stav time da ga je iskustvo naučilo da više štete arhivu može prouzročiti čuvanje bezvrijednoga gradiva, u strahu da će se škartirati nešto što će se pokazati vrijednim, nego gubitak ponekog važnog dokumenta, do čega uvijek može doći. Jedan austrijski povjesničar, koji se zatekao među sudionicima ovog skupa, na ovakav, u osnovi pragmatičan stav pripadnika generacije arhivista koja se među prvima suočila s problemom nedostatka resursa, doveo je u pitanje mjerodavnost arhivista u odlučivanju o ovom važnom pitanju, ustvrdivši da povijesnoj znanosti treba više izvora no što bi ih prošlo kroz ovakve arhivističke škare i da se u državi, kojoj je tada pripadala i Hrvatska, postupa drukčije³⁴⁶ Pitanje ovlasti i odgovornosti za izlučivanje, koje se ovdje otvorilo između arhivske struke i povjesničara, među koje su se ubrajali i ondašnji arhivisti, vraćat će se i u Schellenbergovoj raspravi o informacijskoj vrijednosti i u Boomsvoj potrazi za vrijednosnim stavovima zajednica čije se gradivo arhivira i u novijim konceptima participatornog vrednovanja.³⁴⁷

Kakve savjete za škartiranje u svom izlaganju nudi Hille? Prije svega iskustvo, poznavanje gradiva arhiva i razgovor s kolegama koji se susreću sa sličnim problemima. Tu su i neki drugi elementi koje ćemo susretati i u kasnijim raspravama o vrednovanju i koji se mogu naći i u današnjim priručnicima: granična godina do koje se gradivo ne izlučuje, položaj stvaratelja u hijerarhiji upravnog sustava i njegova uloga u donošenju i provođenju politika i odluka, samostalnost u djelovanju, unikatnost gradiva i prednost koja se daje

³⁴⁶ Hille, G. „Die Grundsätze der Aktenkassation“. *Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Alterthumsvereine* 49 (1901), str. 26-31.

³⁴⁷ Usp. Shilton, K., Srinivasan, R. „Participatory Appraisal and Arrangement for Multicultural Archival Collections“. *Archivaria* 63 (2007), str. 87-101.

gradivu koje se odnosi na opće pojave u društvu i pitanja koja se tiču zajednice ili nekog njezina dijela u odnosu na gradivo koje se tiče pojedinačnih stvari ili osoba.³⁴⁸ Smatra da nije lako vrednovati novije gradivo jer je teže procijeniti kakav bi mogao biti interes sadašnjih i budućih korisnika, za razliku od starijeg gradiva gdje se takav interes već profilirao i svjestan je toga da se trendovi u istraživanju mijenjaju i da ih se ne može pouzdano predviđati. Nije sklon masovno preuzimati dokumentaciju za, danas bismo rekli, genealoška istraživanja, za što postoji interes, na što je upozorio i jedan od sudionika u raspravi.³⁴⁹

Jedno od obilježja ove rasprave i rasprave o problemu vrednovanja u nekoliko narednih desetljeća jest stav da nije moguće i da ne bi bilo ispravno tražiti egzaktna, jednoznačna pravila koja bi se primjenjivala sustavno i doslovno na cjelokupno gradivo. Umjesto takvih pravila potreban je iskusan, informiran arhivist koji će znati razumjeti i procijeniti konkretno gradivo za koje je nadležan i na temelju takvog individualiziranog razumijevanja donositi odluke. Takav arhivist prepoznat će, gotovo intuitivno, u čemu je vrijednost gradiva koje ima pred sobom, vodit će ga njegov *Fingerspitzengefühl*, intuitivni uvid u vrijednost gradiva.

Danas se oslanjanje na ovakav intuitivni uvid kao ključnu metodu vrednovanja može činiti neobičnim i opasnim, suviše subjektivnim i neodređenim da bi mu se mogla dati ovakva uloga. Međutim, treba imati u vidu da on vuče podrijetlo iz iste ideologije i iz istih koncepata koji su doveli do oblikovanja samoga načela provenijencije i izvornog reda i koji su u to vrijeme još bilo vrlo uvjerljivi. Da podsjetimo, historistički koncept povijesti polazi od pretpostavke da se povijest ne može razumjeti pomoću općih, apriornih pojmova, vrijednosti ili koncepata; ključ je u razumijevanju individualnog razvojnog procesa, pronicanjem u njega samoga i razumijevanjem njemu imanentne logike razvoja. „Dugo vremena ova logika razumijevanja [*verstehen*] ostala je ključni koncept u njemačkoj humanistici. To je bio ključni koncept historiografske škole koja se proteže od Rankea, preko Droysena do Diltheya. Izvedena iz aristotelovskog koncepta intuicije, hermeneutika, ili *verstehen*, zamišljala se kao nešto što 'izrasta iz dara opažanja i zrelosti čovjeka'. Verstehen, ili 'povijesna ekspertiza' (kako

³⁴⁸ Za metodologiju vrednovanja u Hrvatskoj može biti zanimljiva podjela stvaratelja gradiva u tri kategorije prema položaju stvaratelja u sustavu i ulozi u donošenju i provođenju odlika. Izgleda da je Hille bio nešto obazriviji kada je riječ o tijelima niže razine, uviđajući da njihova neposredna nadležnost i kontakt s procesima i stvarima na terenu češće dovode do stvaranja gradiva veće vrijednosti. Usp. Hille, G. *Nav. dj.*, str. 27.

³⁴⁹ Hille, G. *Nav. dj.*, str. 31.

je to nazvao Lippert), obuhvaća sposobnost empatije s povijesnim događajima.³⁵⁰ Ako razumijevanje gradiva počiva na sposobnosti empatije, povijesnoj ekspertizi i iskustvu, logično je pretpostaviti i da uočavanje vrijednosti gradiva pripada tom procesu razumijevanja ili da barem crpi svoju utemeljenost iz njega.³⁵¹

Iz ovakvog stava slijede dva zaključka koji su bili važni tadašnjim arhivistima. Prvi je taj da su upravo arhivisti oni koji su osposobljeni i pozvani da donose odluke u vrednovanju. Oni su, u to doba, manje-više svi i povjesničari, posjeduju potrebnu ekspertizu i poznaju metodologiju i stanje istraživanja. Oni ujedno imaju i praktičnog iskustva u obradi i vrednovanju gradiva, kroz koje se razvija osjetljivost i za pitanje vrijednosti i poznaju praktična ograničenja, koja sa svoje strane utječu na intenzitet izlučivanja.³⁵²

Drugi zaključak odnosi se na mogućnost da se definiraju opća pravila ili teorija vrednovanja. „Nijedan od nas sada živućih povjesničara ne zna kako će se u 2000. godini suditi o našoj današnjoj povijesnoj znanosti, kakvi će se zahtjevi tada postavljati u pogledu istraživača i materijala što je vrijedno čuvanja, u gotovo svakom stoljeću obrazlagat će se drukčije“, zaključuje Lippert.³⁵³ Drugim riječima, ne možemo polagati pravo na univerzalnost vrijednosnih stavova koje postavljamo, oni će se mijenjati s razvojem istraživanja i trendovima koji će se javljati u budućnosti ili slabjeti. Vrijednosni stavovi nisu iznimka u logici individualnog povijesnog razvoja, koja i njih zahvaća. „Zbog toga i detaljna pravila i sistematiziranja o tome što treba škartirati, a što sačuvati, nemaju nikakve vrijednosti: kao i posvuda u životu, teorija je bezvrijedna ili male vrijednosti, samo praksa odlučuje.“³⁵⁴

³⁵⁰ Booms, H. *Nav. dj.*, str. 84-85.

³⁵¹ Da je *verstehen* i nadalje vrlo zastupljena metoda vrednovanja, unatoč svim kritikama i nepovjerenju u ovakav pristup i kasnijim sustavnijim metodologijama koje su se nudile i propisivale, pokazuje i anketa koju je prije desetak godina provela B. Craig među kanadskim arhivistima koji se bave vrednovanjem. Gotovo 60% ispitanika odgovorilo je da ne koriste nikakvu posebnu metodologiju vrednovanja i da svakom projektu pristupaju individualno. Gotovo tri četvrtine pozvalo se na intuiciju izvedenu iz praktičnog iskustva kao važnu pretpostavku za vrednovanje. Craig, B. L. „Doing Archival Appraisal in Canada. Results from a Postal Survey of Practitioners' Experiences, Practices, and Opinions“. *Archivaria* 64 (2007), str. 21.

³⁵² Ovaj argument u prilog nadležnosti arhivista za vrednovanje bio je u to doba važan stoga što su upravna tijela često primjenjivala vlastita pravila i procedure za izlučivanje i donosila odluke bez sudjelovanja nadležnih arhiva. S druge strane, i akademski povjesničari polagali su pravo na to da upravo oni posjeduju ekspertizu potrebnu za procjenu vrijednosti dokumenata kao izvora za istraživanja. Usp. Lippert, W. „Das Verfahren bei Aktenkassation in Sachsen“. *Deutsche Geschichtsblätter* 2 (1901), str. 249-264.

³⁵³ Lippert, W. *Nav. dj.*, str. 257-258.

³⁵⁴ Lippert, W. *Nav. dj.*, str. 258.

Prve generacije arhivista koje su se suočile sa zahtjevnim pitanjem vrednovanja to su pitanje formulirale negativno: pitanje ne glasi koji su dokumenti vrijedni čuvanja, već koje dokumente možemo izlučiti. Uzrok upravo takvoj formulaciji pitanja leži u postavkama na kojima su tadašnji arhivi, u kojima se ovo pitanje postavilo, preuzimali gradivo. Preuzimali su registrature upravnih tijela koje su se, kako smo već spomenuli, smatrale *a priori* vrijednima jer potječu od države; uklanjanje očito efemernih ili redundantnih dijelova nije utjecalo na predodžbu da se u osnovi preuzimaju cjelovita arhivska tijela koja udovoljavaju konceptu takve cjeline kakvu pretpostavljaju klasična načela provenijencije i izvornog reda. Ako je provenijencija (država) izvor vrijednosti i ako arhivi imaju kapaciteta preuzeti dokumentaciju u manje-više stanju u kojem je završila u registraturi, načelo provenijencije omogućuje da se pitanje vrednovanja i ne postavi, odnosno da se riješi formalno.³⁵⁵ Pritisak koji je uslijedio uslijed pritjecanja sve većih količina gradiva, uz istovremeno gomilanje gradiva koje možda i nije trebalo dočekati trenutak kada se arhivi susreću s cjelinama koje trebaju preuzeti, samo je zaoštrio pitanje što ne preuzeti.

Najelegantnije rješenje ovog problema ponudio je Jenkinson. Rješenje glasi: ne samo da se arhivisti ovim pitanjem ne bi trebali baviti, nego se ne bi niti smjeli njime baviti. Za razliku od njemačkih arhivista toga doba, koji su ulagali napor u to da za sebe osiguraju ključnu ulogu u vrednovanju, iz razloga koji nisu posve različiti, Jenkinson je smatrao da se arhivisti trebaju suzdržati od bilo kakve presudne intervencije u to što će biti sačuvano kao dokumentacijska baština za koju će biti zaduženi. Ovakav stav proizlazi iz ključnog koncepta njegove teorije arhiva – nepristranosti. Arhivsko gradivo nastalo je kao usputni proizvod aktivnosti njegova stvaratelja, u obavljanju poslova za koje je bio nadležan. Ono služi kao potpora obavljanju tih poslova, stvaratelj nema u vidu neko buduće korištenje u druge svrhe niti stvara, oblikuje i selektira dokumentaciju kao predmet pomoću kojeg će se istraživati i interpretirati prošlost; u odnosu na takve motive on je, smatra Jenkinson, potpuno nepristran. Nedostatak intencije da se gradivo stvara i selektira radi budućeg istraživanja ključni je, po njemu, preduvjet nepristranosti, očuvanja vjerodostojnosti arhiva i njegove izvorne organičnosti. Uključe li se u postupak vrednovanja arhivist ili povjesničar, oni će nužno unijeti u postupak svoje osobne procjene i stavove i time kompromitirati nepristranost arhiva.³⁵⁶ Usto, koliko god bili stručni u svome području, iskustvo pokazuje da arhivisti i povjesničari nisu u stanju definirati dugoročno održive kriterije. Kao i Lippert prije njega,

³⁵⁵ Usp. Booms, H. *Nav. dj.* str. 87.

³⁵⁶ Jenkinson, H. *Nav. dj.*, str. 128-129.

zaključuje da je svako predviđanje interesa budućih istraživača krajnje nepouzđano i subjektivno, „[u] tom smislu ne treba previše kriviti prosudbu ranijih razdoblja; istina je jednostavno u tome da oni nisu bili u stanju predvidjeti u kojim će se smjerovima razvijati historiografski interesi u sljedećih stotinu godina, i teško je vidjeti kako bilo tko u naše vrijeme može svjesno predlagati da će učiniti išta bolje za interese u budućnosti“.³⁵⁷ Za Jenkinsona svaki je vrijednosni stav o arhivskom gradivu kao izvoru za istraživanje ili bilo kakvo drugo naknadno korištenje nužno subjektivan i pristran, a traženje kriterija koji će se koliko toliko moći smatrati objektivnima, uzaludno.

Odluku o tome koju će dokumentaciju sačuvati treba stoga prepustiti stvaratelju gradiva. Kao kod stvaranja dokumenata, i kod izlučivanja on će se voditi svojim potrebama i potrebama djelatnosti koju obavlja. Podudarnost razloga za stvaranje i izlučivanje dokumenata tako vrednovanje čini sastavnim dijelom procesa oblikovanja organskih arhivskih cjelina. Jenkinsonovi stavovi o vrednovanju predstavljaju vjerojatno najstriktniju primjenu načela provenijencije na vrednovanje gradiva. Jenkinson, naravno, dobro poznaje problem koji stvara pritjecanje sve većih količina gradiva, često i upitne vrijednosti, no nada se da će ga u dovoljnoj mjeri na svoj način moći riješiti odgovoran stvaratelj.

Takvo povjerenje u stvaratelje gradiva nije dijelio njemački arhivist A. Brenneke. Slično Jenkinsonu, niti on nije sklon tražiti osnovu za vrednovanje u interesima sadašnjih ili budućih istraživača ili u drugim razlozima za korištenje gradiva. I on smatra da odluke o izlučivanju treba izvoditi iz temeljnog zahtjeva za oblikovanjem i očuvanjem izvornih arhivskih cjelina, u skladu s načelom provenijencije i očuvanja izvornog reda. Međutim, ne dijeleći Jenkinsonov možda i iznuđeni optimizam u pogledu stvaratelja, Brennekeovo slobodno načelo provenijencije daje povjerenje arhivistu da po potrebi intervenira u gradivo i završi posao oblikovanja urednih arhivskih 'organskih' tijela, gdje to stvaratelj sam nije učinio na zadovoljavajući način.³⁵⁸ Kako smo već spomenuli, Brenneke je skloniji arhivski fond promatrati kao povijesnu tvorevinu, rezultat rada konkretnih službenika u konkretnim okolnostima, nego na neki način samoniklu tvorevinu kojoj je svojstven stanoviti unutarnji organski rast.³⁵⁹ Zadnje stanje gradiva prije predaje arhivu odražava rad takvih službenika, uključujući i greške i sve druge nesavršenosti koje se mogu pojaviti. Zadaća je arhivista u

³⁵⁷ Jenkinson, H. *Nav. dj.*, str. 124.

³⁵⁸ Brenneke, A. *Nav. dj.* str. 22-23, 41.

³⁵⁹ Usp. Menne-Haritz, A. „Appraisal or Documentation: Can We Appraise Archives by Selecting Content?“. *American Archivist* 57 (1994), str. 532.

takvim slučajevima osloboditi gradivo „balasta“, ukloniti redundantne elemente i učiniti drugo što je potrebno da uređena arhivska cjelina bude jasno vidljiva.³⁶⁰

Ova tri primjera načina na koji arhivisti u prvim desetljećima dvadesetog stoljeća pristupaju problemu vrednovanja sadrže više i sličnih i različitih motiva. Većina tih motiva ostat će relevantna i u kasnijim raspravama, možda i bez uvjerljivih zaključnih odgovora. Jenkinson i Brenneke vrednovanje čvrsto vežu za zahtjev za očuvanje izvorne prirode gradiva, kako je predstavlja načelo provenijencije. Ne slažu se oko toga kakvu ulogu u tome mogu imati arhivisti. Drugi naglašavaju sekundarne schellenbergovske vrijednosti, polazeći od toga da ono čemu gradivo služi, nakon što više nije potrebno u svrhe radi kojih je nastalo, treba na neki način biti relevantno za odluke u vrednovanju. Uočljiva je visoka razina suglasnosti da se teško mogu definirati jasni, održivi kriteriji koje bi pri tome valjalo primjenjivati, svi se slažu da su predviđanja budućih interesa nesigurna. Svi se također slažu da je vrednovanje, unatoč svim nejasnoćama oko kriterija i načela, nužda koja se ne da izbjeći, bili arhivisti spremni za to ili ne, i da će pritisak, da se sve više izlučivanjem intervenira u izvorne arhivske cjeline, biti sve veći.

4.2 U potrazi za metodom

Glavni uzrok nesposobnosti arhivista da iziđu na kraj s problemom vrednovanja Booms vidi u odsustvu uvjerljivog koncepta vrijednosti u arhivskoj teoriji općenito. Stari model sređivanja gradiva prema pertinenciji, po njemu, propao je ne samo zato što je zahtjevniji u smislu resursa,³⁶¹ nego i „zato što neriješeno pitanje arhivske vrijednosti čini tako jasno vidljivim i tako otvoreno razotkriva nesigurnost arhiva“.³⁶² Načelo provenijencije, s druge strane, „zamutilo je potrebu za konkretnim, obvezujućim vrijednosnim načelima, koje arhivisti izgleda nisu bili u stanju definirati, i ponudilo surogat [u obliku] metoda

³⁶⁰ Booms, H. *Nav. dj.*, str. 88.

³⁶¹ Danski arhivisti procijenili su početkom dvadesetog stoljeća, nakon što su napustili stari model sređivanja i opisa gradiva prema pertinenciji, da bi im za završetak rada na stari način trebalo oko 3.500 godina, pri čemu bi morali izraditi enormnu količinu obavijesnih pomagala. Usp. Kolsrud, O. „Developments in Archival Theory“. *Encyclopedia of Library and Information Science, vol. 61 – Supplement 24*, (ur. Kent, A.). New York, Basel, Hong Kong 1998., str. 105.

³⁶² Booms, H. *Nav. dj.*, str. 87.

vrednovanja. Na taj je način načelo provenijencije, koliko god nezaobilazno u arhivističkom sređivanju, ponudilo formalnu, ideološku osnovu za izlučivanje gradiva.“ Kakve to metode Booms ovdje naziva surogatima za pitanje arhivske vrijednosti?

Jednako kao u Engleskoj u vrijeme kada je Jenkinson pisao svoj priručnik, i u Njemačkoj su arhivi nakon Prvog svjetskog rata s naglim i velikim prirastom gradiva koje upravi više nije bilo potrebno za poslovanje. U takvim uvjetima traže se metode koje će ubrzati postupak, a da se problem izlučivanja ipak ne prepusti proizvoljnim ili veličinom problema iznuđenim brzim odgovorima. Jenkinsonov prijedlog bio je, vidjeli smo, potaknuti same stvaratelje da sustavno reduciraju količinu gradiva koje će dočekati rok za predaju arhivu. Njemački arhivisti u to vrijeme bojali su se da će se upravo to i desiti i tražili da se o izlučivanje ne odlučuje bez arhivista. Rezultat takvog zalaganja bila je i nova pruska odredba o izlučivanju iz 1927. godine kojom su arhivi bili zaduženi da pregledaju dokumentaciju središnjih tijela i odaberu gradivo trajne vrijednosti.³⁶³ O kriterijima nije puno rečeno, no uveden je mehanizam vrednovanja koji je s vremenom postao uobičajen manje-više svugdje, sustavan nadzor arhiva nad cjelinom dokumentacije tijela i ustanova u njihovoj nadležnosti.

Takav sustav sam po sebi ne bi pomogao da se obrade velike količine gradiva da nije dodan drugi element koji je naznačio još i Hille: vrednovanje samih institucija. Uz zahtjev da arhivisti odlučuju o tome što se može izlučiti, K. O. Müller pokušao je dati i određen okvir za donošenje odluka. Njegova je pretpostavka da postoji korelacija između položaja stvaratelja u hijerarhiju upravnog sustava i vrijednost gradiva koje stvara: gradivo središnjih institucija imat će veću vrijednost u cjelini u odnosu na gradivo nižih tijela te se vrednovanje i akvizicijska politika arhiva trebaju usmjeriti prema cjelinama gradiva središnjih tijela.³⁶⁴ U ovakvoj trijaži čitavih cjelina gradiva loše će proći gradivo nižih tijela, no to će u datim okolnostima biti manji problem ukoliko vrijedi pretpostavka da dokumentacija viših tijela na neki način sumira i djelatnost podređenih im tijela. Ipak, u to vrijeme uvriježena percepcija da je teško moguće dati uvjerljive opće kriterije, utjecala je na to da nije mogao predložiti i neke određenije kriterije.

Ovakva strategija kategorizacije stvaratelja bila je ustupak koju je taktika vrednovanja na temelju intuicije i iskustva vrednovatelja morala učiniti suočena s problemom masovnog pritjecanja dokumentacije između dva svjetska rata. Kako raste ovaj problem, raste i sumnja u

³⁶³ Usp. Müller, E. „Die neue preussischen Kassationsbestimmungen“. *Archivalische Zeitschrift* 38 (1929), str. 87-107.

³⁶⁴ Müller, K. O. „Fragen der Aktenausscheidung“. *Archivalische Zeitschrift* 36 (1926), str. 188-215.

to da takva „intuitivna izvjesnost“ arhivske vrijednosti uopće može biti prikladna osnova za donošenje odluka o izlučivanju.³⁶⁵ Pritisak problema usmjeravao je arhiviste prema traženju preciznijih metoda i kriterija, makar problem definiranja arhivske vrijednosti ostao otvorenim. Kada je povjerenstvo osnovano 1936. godine objavilo svoje prijedloge, među prvim je zaključcima bilo odbacivanje, jednom za svagda, starog načela intuitivnog uvida i njegove vjere u mogućnost hermeneutičkog razotkrivanja vrijednosti u gradivu. Niti nova pravila nisu sadržavala određen koncept arhivske vrijednosti, onaj za koji Booms smatra da nedostaju od početka rasprave o arhivističkom vrednovanju. Kao i raniji prijedlozi, pokušavaju identificirati posredne indikatore vrijednosti i sistematizirati proces vrednovanja, tako da bude učinkovitiji i predvidljivi. Meisner, koji je formulirao prijedloge povjerenstva, koncept kategorizacije stvaratelja kakav je desetak godina ranije predložio Müller i nadograđuje ga dodatnim uputama, poput onoga da prednost treba dati općenitijem u odnosu na pojedinačno, o čemu je govorio još i Hille. Osnovu kriterija u novim pravilima činila su tri osnovna načela za izlučivanje: starost, sadržaj i hijerarhijska razina.³⁶⁶ Niti jedan od ovih kriterija ne identificira vrijednost gradiva sasvim pouzdano, ali mogu poslužiti kao relativno pouzdani indikatori.

Pravila ove vrste i rasprava o njima neposredno prije i nakon Drugog svjetskog rata upućuju na dvije tendencije koje će utjecati i na buduću raspravu o problemu vrednovanja. Prvo, pokazuju upornost s kojom se predodžba o budućem korištenju iznova vraća u raspravu, bez obzira na neuspjeh u definiranju održivih kriterija i sveprisutan stav da se interesi budućih korisnika ne daju pouzdano predvidjeti. Uz ovu slabu točku, vrednovanje prema pretpostavljenom interesu korisnika slabo stoji i u odnosu na općeprihvaćena načela struke, ne može se povezati s tradicionalnim načelima i u arhivistički koncept obrade unosi nepoželjni element pertinencije.

Druga je tendencija pomak prema pozitivnoj definiciji pitanja vrijednosti, odnosno sve češća dogradnja ili zamjena pitanja, što izlučiti, pitanjem što sačuvati. Prvi je, kako kaže Booms, ovaj „virtualni kopernikanski obrat u arhivističkom vrednovanju“ pokušao izvesti Meinert, jedan od članova spomenutog povjerenstva.³⁶⁷ Meinert je zaključio da postavljanje pitanja u negativnom obliku stalno odgađa usredotočenije bavljenje problemom arhivske

³⁶⁵ Booms, H. *Nav. dj.*, str. 86.

³⁶⁶ Usp. Meisner, H. O. „Schutz und Pflege des staatlichen Archivgutes mit besondere Berücksichtigung der Kassationsproblems“. *Archivalische Zeitschrift* 45 (1939), str. 34-51.

³⁶⁷ Booms, H. *Nav. dj.*, str. 93.

vrijednosti i iscrpljuje raspravu sve većim brojem pitanja koja se odnose na gradivo koje se neće preuzeti u arhiv. Postavljanje pozitivnih kriterija za odabir moguće je, smatrao je, samo ako se postave čvrste norme u procesu vrednovanja, na temelju analize sadržaja. „To pak podrazumijeva da se takve vrijednosne norme izvedu iz viših vrijednosnih načela,³⁶⁸ takvih kakva se izvode iz „biti ljudske zajednice“. Identificirao je tri takve norme: narod, državu i kulturu, no sve tri su suviše općenite da bi se mogle konkretizirati u procesu vrednovanja. Ne uspijevajući naći izlaz iz ove pat pozicije, na kraju nije mogao ponuditi puno više od stare intuitivne metode i praktičnog iskustva.

Ovim pitanjima njemački su se arhivisti vratili na 35. Njemačkom danu arhiva 1957. godine u Koblenzu. Polazeći od rasprave između dva svjetska rata G. W. Sante i W. Rohr pokušali su definirati sustavniju metodologiju i pravila vrednovanja kojima bi se moglo odgovoriti na probleme vrednovanja dokumentacije suvremene uprave. Opisujući stanje, Sante je konstatirao da suvremena uprava proizvodi daleko veću količinu dokumentacije nego prije, s većim udjelom dokumentacije male vrijednosti.³⁶⁹ Taj proces nisu pratile i odgovarajuće prilagodbe u upravljanju dokumentacijom te su upravna tijela gubila kontrolu nad cjelinom svoje dokumentacije i propuštala izlučivati nepotrebno gradivo. Za to su dijelom bili odgovorni, smatrao je, i arhivi, koji su se distancirali od uprave i propuštali zajedno s njom raditi na problemu masovne proizvodnje i gomilanja gradiva. Na problem se može valjano odgovoriti samo ako se djeluje na njegovu izvoru, sustavnom kontrolom i izlučivanjem kod samih stvaratelja.³⁷⁰ Prijedlozi koje dalje iznosi dijelom su reciklirani iz ranijih rasprava i smjernica. Kao prvo, treba preuzimati samo gradivo dobre provenijencije, onih tijela koja imaju značajniju ulogu u upravnom sustavu. I kod takvih tijela treba se usredotočiti na one službe ili odjele koji su ključni nositelji značaja i funkcija tijela u cjelini. K tome, treba preuzimati samo onu dokumentacija koja više nije potrebna upravi, koliko god dugo bilo to razdoblje i koliko god stari bili dokumenti. Arhivi bi, prema njemu, morali uspostaviti čvršće veze sa stvarateljima i pomoći da se unaprijedi i usustavi postupak izlučivanja kao dio administrativnih funkcija samoga stvaratelja.

Sante u svom relativno kratkom tekstu nije ulazio u pojedinosti oko toga kako odrediti tko sve spada u krug odabranih institucija i službi i na koji način konkretizirati rješenje

³⁶⁸ *Isto*.

³⁶⁹ Sante, G. W. „Behörden – Akten – Archive: Alte Taktik und neue Strategie“. *Archivalische Zeitschrift* 54 (1958), str. 90-96.

³⁷⁰ *Isto*, str. 95.

problema „na izvoru“. Stanovitu dopunu na istom je skupu dao W. Rohr, iznoseći primjere i konkretnije upute kako razlikovati vrijednu provenijenciju od one „manje vrijedne.“³⁷¹ Ova strategija, koja koristi stare taktike, na toj razini doista ne unosi ništa osobito novo, kako zaključuje Booms. Problem arhivske vrijednosti pokušava se i dalje riješiti negativnim vrednovanjem, prije preuzimanja gradiva u arhiv, uz dodatak možda nešto oštrije selekcije samih stvaratelja no što je to bio slučaj s prijedlozima koji su se iznosili između dva rata.

Sasvim drukčiji prijedlog na istom je skupu iznio F. Zimmerman.³⁷² Kada većina dokumentacije koja nastaje u društvu nema trajne vrijednosti, smatra, negativni pristup ne može biti dobar odgovor na problem vrednovanja. Vrijednost arhivskim dokumentima, prema njemu, ne daje njihov stvaratelj, niti položaj stvaratelja ili njegova uloga u upravnom sustavu, već potreba koja postoji za njim na „slobodnom tržištu“ koje određuju istraživači i drugi korisnici. „Vrijednost dokumenta ovisi o tome ima li trajnu vrijednost za nas“,³⁷³ a ne tek o njegovu podrijetlu. Vrijednost dokumentu može, na primjer, dati to što je rijedak, estetski zanimljiv ili ga netko želi posjedovati. No, najvažnije je ono što naziva „unutarnjom“ vrijednošću: pretpostavka da dokument sadrži informacije za koje postoji ili bi mogla postojati potreba u budućnosti. Zimmerman je svjestan slabe strane svoga izvora vrijednosti, stalnog isticanja nepouzdanosti procjena o budućim potrebama korisnika i fluktuaciji u kojoj se mnoge i izgube. On, međutim, ne vjeruje da je ta nepouzdanost takva da nema mjesta postavljanju održivih pretpostavki i barem djelomičnom prepoznavanju obrazaca koji omogućuju predviđanja. „Budućnost je već počela u sadašnjosti“.³⁷⁴ Današnji i prošli interesi korisnika omogućuju da se izreknu plauzibilne tvrdnje o tome što bi se moglo očekivati i u budućnosti. Zimmermanov ponuđeni koncept nije bio prvi odabir njegovih sugovornika, barem kada je riječ o načelnoj razini problema, no daje riječ vrijednosnoj kategoriji koja arhivima u praksi nikada nije bila strana.

Najutjecajniji sistematizator koncepta vrednovanja koji se provlači kroz takvu praksu nesumnjivo je Schellenberg. Osnovna polazna teza njegova koncepta, oko koje ni najmanje ne dvoji, jest da je svrha čuvanja arhivskog gradiva u tome da bude korišteno i da je vrijednost

³⁷¹ Rohr, W. „Zur Problematik des modernen Aktenwesens“. *Archivalische Zeitschrift* 54 (1958), str. 74-89.

³⁷² Zimmerman, F. „Wesen und Ermittlung des Archivwertes: Zur Theorie einer archivalischen Wertlehres“ *Archivalische Zeitschrift* 54 (1958), str. 103-122.

³⁷³ *Isto*, str. 104.

³⁷⁴ *Isto*, str. 110.

gradiva za korisnike ono što arhivisti trebaju identificirati. To naziva sekundarnom vrijednošću. Dokumenti imaju i primarnu vrijednost – to je vrijednost koju imaju za svoga stvaratelja i njegovo poslovanje – no to nije predmet kojim se arhivisti trebaju baviti, dokumenti koji imaju samo primarnu vrijednost i ne trebaju niti dospjeti u arhiv, oni i nisu arhivsko gradivo. Količina dokumentacije koja nastaje u suvremenoj upravi golema je. „Smanjenje količine takve dokumentacije bitno je i za upravu i za istraživače. Uprava si ne može priuštiti da čuva svu dokumentaciju koja nastaje kao proizvod nebrojenih aktivnosti... Istraživači ne mogu naći svoj put kroz goleme količine suvremene dokumentacije. Količinu dokumentacije treba reducirati da bi bila korisna za znanstveno istraživanje.“³⁷⁵

Schellenberg je ovdje u sličnom položaju kao i brojni njemački arhivisti koji su zapinjali na pitanjima i primjedbama poput onih o nesigurnosti predviđanja budućih korisničkih interesa, o načelnoj mogućnosti da svaki dokument jednom bude nekome zanimljiv ili da arhivisti neće biti u stanju savladati veliku količinu dokumentacije koja čeka na vrednovanje. Njegov odgovor opet zvuči jednostavno: to je posao koji se mora obaviti ovako ili onako, možda ne savršeno, no najbolje što se može.³⁷⁶ U tom poslu može biti grešaka, no izvjesna mogućnost određenog broja grešaka nije razlog da se traži drugo rješenje koje nije u stanju odgovoriti na problem.

Vrijednost koje arhivskog gradivo može imati za korisnika Schellenberg dalje dijeli na evidencijsku i informacijsku. Evidencijska vrijednost ona je vrijednost koju dokumenti imaju kao 'evidencija' ili pouzdan izvor o organizaciji i djelovanju stvaratelja gradiva. Takva dokumentacija korisna je istraživačima koji se bave samom organizacijom i njezinom djelatnošću. Za druge može biti korisno sredstvo za provjeru pouzdanosti drugog gradiva koje je nastalo radom istoga stvaratelja. Uvidi do kojih arhivist dođe provjeravajući evidencijsku vrijednost dokumentacije pojedinog stvaratelja bit će korisni, ako ne i nužni, i njemu jer mora upoznati način i okolnosti nastanka dokumentacije ako želi donijeti bilo kakav vrijednosni stav o njoj.³⁷⁷

Informacijska vrijednost jest vrijednost informacija koje gradivo sadrži, a odnose se na stvari, osobe, teme ili događaje kojima se stvaratelj bavio ili bio u doticaju s njima. Schellenberg zna da je to ono što korisnike najviše zanima. Informacijska vrijednost nije

³⁷⁵ Schellenberg, Th. „The Appraisal of Modern Public Records“. *Bulletins of the National Archives* 8 (1956), dostupno na: <https://www.archives.gov/research/alic/reference/archives-resources/appraisal-intro.html> - pogledano 24.7.2015.

³⁷⁶ Usp. Schellenberg, Th. *Modern Archives: Principles and Techniques*. Chicago 1956., str. 149-150.

³⁷⁷ Schellenberg, Th. „The Appraisal of Modern Public Records“.

toliko ovisna o izvoru iz kojeg informacije potječu, odnosno o kontekstu nastanka. Kada procjenjuje informacijsku vrijednost arhivist se ne treba osobito baviti kontekstom nastanka dokumenata niti analizom aktivnosti tijekom kojih su nastali, „jedina stvar koja je važna su informacije u njima“.³⁷⁸ Zato se informacijska vrijednost može procjenjivati pojedinačno za svaki dokument ili neku drugu jedinicu dokumentacije, neovisno o tome gdje se ona nalazi u strukturi cjeline. „Ovakvo vrednovanje ovisi o stručnom poznavanju izvora za istraživanje, o potrebama istraživača i o metodama istraživanja, što se razlikuje od specijaliziranoga znanja o administrativnoj pozadini koje je potrebno za vrednovanje „evidencijskih“ vrijednosti.“³⁷⁹ Informacijska vrijednost procjenjuje se u odnosu na svu drugu dokumentaciju koja sadrži informacije o istim fenomenima, „bez obzira na to u kojem je obliku i je li objavljena ili nije“.³⁸⁰ Slijedi ozbiljan zahtjev upućen arhivistima: da bi procijenili informacijsku vrijednost, treba li bi uzeti u obzir cjelokupnu dokumentaciju koja sadrži informacije o istom fenomenu na razini države ili teritorijalne jedinice kojoj pripada njihov arhiv.

Važno obilježje Schellenbergove procjene informacijske vrijednosti jest i to što standardi koji se primjenjuju u procjeni nisu apsolutni, ovise i o vremenu i o prostoru. Schellenberg dopušta i da ovise o pojedincu koji procjenjuje informacijsku vrijednost. Zna da će je arhivisti procjenjivati različito i da će imati različite predodžbe o tome što bi jednom moglo biti zanimljivo za istraživače. „Potpuna konzistentnost u procjeni informacijske vrijednosti jednako je nepoželjna kao što je i nemoguć pothvat.“³⁸¹ Različite procjene dovest će do toga da pojedini fenomeni, koji ne budu dokumentirani na jednom mjestu, nađu mjesta u dokumentaciji koju je sačuvao drugi arhiv i tako će mreža arhivskih ustanova osigurati „adekvatniju dokumentaciju društva“.

Schellenberg nigdje ne govori o tome koji su to fenomeni (pojave, stvari, osobe, događaji, procesi) koji zaslužuju da budu dokumentirani arhivskim gradivom, niti o tome koje informacije o njima treba sačuvati i koliko iscrpno. Umjesto toga, predlaže kriterije za testiranje dokumentacije prema tome koliko je vjerojatno da sadrži takve informacije. Predlaže tri takva testa: jedinstvenost, oblik i važnost, o kojoj je već bilo riječi Testom jedinstvenosti provjerava se koliko je vjerojatno da će se informacije, koje sadrži određena dokumentacija, naći i u drugoj dokumentaciji, jednako cjelovite i u jednako iskoristivom obliku. Posebno se provjerava i to koliko je vjerojatno da će se ista takva dokumentacija naći i

³⁷⁸ Schellenberg, Th. *Modern Archives: Principles and Techniques.*, str. 148.

³⁷⁹ *Isto.*

³⁸⁰ *Isto*, str. 149.

³⁸¹ *Isto.*

negdje drugdje, imajući u vidu intenzitet kopiranja i distribuciju istih dokumenata kroz sustav javnih institucija.³⁸² Što se tiče testa oblika, Schellenberg misli na dvije stvari. Prva je koncentracija informacija u jedinici dokumentacije. Neke jedinice dokumentacije sadrže malo informacija o većem broju fenomena, druge više informacija o manjem broju fenomena, a treće više informacija o većem broju fenomena. Dokumentacija u kojoj je koncentrirano više podataka o više fenomena, imat će veću informacijsku vrijednost. Drugi aspekt testa oblika odnosi se na fizičko stanje dokumentacije, sređenost i iskoristivost.

Schellenbergove ideje o arhivskoj vrijednosti i vrednovanju izuzetno su dobro prihvaćene među arhivistima posvuda, teško je naći arhivista koji ne poznaje barem osnovne pojmove. Ni danas nisu rijetki oni koji vrednovanje gradiva kao takvo poistovjećuju upravo s ovim konceptom vrednovanja. Uz određene iznimke, sve do osamdesetih godina prošlog stoljeća ovaj je koncept bio manje-više neupitan, a i danas ga mnogi slijede.³⁸³ Uzroka tomu je nekoliko. Schellenbergovi pojmovi i obrazloženja jasni su, konkretni i lako pamtljivi, model je cjelovit i, mogli bismo reći, harmoničan. Vjerojatno je najvažniji uzrok njegove široke prihvaćenosti to što je u osnovi bio blizak onome što je većina arhivista praktično i radila, susrećući se s problemom odabira gradiva za trajno čuvanje, s pitanjima koja su si pri tome obično postavljali. Za razliku od nekih drugih pristupa, to je model koji pitanje vrednovanja postavlja pozitivno i prihvaća činjenicu da arhivisti pri odabiru gradiva ne mogu izbjeći takvo pitanje, koliko god odgovori bili nesigurni. Umjesto da traži način kako u postupku vrednovanja izbjeći utjecaj promjenljivih i nepouzdatih procjena interesa korisnika u potpunosti, prihvaća činjenicu da se gradivo čuva upravo radi njih.

Za razliku od obrade gradiva, u vrednovanju Schellenberg ne osjeća obvezu da nekako primijeni ili ispoštuje zahtjeve koji bi proizlazili iz tradicionalnih arhivističkih načela. Ne vidi razloga da u vrednovanju gleda dio procesa koji izglađuje valjane i uredne arhivske cjeline, što smo uočili kao imperativ i kod Jenkinsona i kod dijela njemačkih arhivista koji su se u to vrijeme i ranije bavili problemom vrednovanja. To mu je omogućilo da konkretnije i jasnije definira pozitivan cilj vrednovanja i poveže ga s pragmatičnom razinom svakodnevnog rada arhivista.

Među iznimkama koje smo maloprije spomenuli, odnosno alternativnim, dijelom i komplementarnim, modelima vrednovanja vrijedi navesti tri takva pristupa, od kojih je jedan

³⁸² Schellenberg, Th. „The Appraisal of Modern Public Records“.

³⁸³ Vidi bilješku 351 i ondje navedeno istraživanje.

ostao samo na papiru, kao pokušaj da se skicira određena mogućnost. Nakon Drugog svjetskog rata problem vrednovanja velikih količina gradiva i u Velikoj Britaniji tražio je da se revidiraju postupci i načela. Za to osnovano povjerenstvo objavilo je 1954. izvješće, poznato kao „Griggovo izvješće“, u kojem je analiziralo dotadašnju praksu i predložilo revidirani model vrednovanja.³⁸⁴ Kao odgovor na dotadašnju nesustavnu praksu i često odgađanje izlučivanja, povjerenstvo je predložilo dvostupanjski model vrednovanja, većim dijelom zasnovan na Jenkinsonovim pogledima na arhivsko gradivo i vrednovanje. U prvom stupnju, pet godina nakon nastanka dokumentacije, stvaratelj je trebao procijeniti njezinu administrativnu vrijednost i izlučiti dokumente koji mu više nisu potrebni u poslovanju. U drugom stupnju, nakon dvadeset pet godina, stvaratelj i arhiv trebali su zajedno pregledati preostalu dokumentaciju i odabrati onu za koju su smatrali da je i dalje treba čuvati zbog povijesne ili administrativne vrijednosti. Ovaj model počiva na dvije pretpostavke. Prvo, dokumenti koji gube administrativnu vrijednost u roku do pet godina, vjerojatno neće biti vrijedni kao izvori za istraživanje. Ovo procjenjuje, u skladu s Jenkinsonovim zahtjevima, sam stvaratelj. U drugom pregledu u postupak se uvodi arhivist, suprotno onome što bi htio Jenkinson, uz obrazloženje da stvaratelj sam nije kompetentan da procjenjuje povijesnu vrijednost dokumenata. Sustav je tijekom sljedeća dva desetljeća modificiran uvođenjem inspektora koji su bili specijalizirani za pojedina područja, u suradnji s arhivom, tako da je i u prvom stupnju osigurano sudjelovanje osoba koje su se smatrale stručnima da procijene arhivsku vrijednost dokumenata, a ne samo administrativnu.³⁸⁵ Rezultat ovog procesa bio je postupak vrednovanja u kojem i stvaratelj i arhiv sudjeluju u postupku određivanja rokova čuvanja i u odabiru arhivskog gradiva, u kojem arhivska služba raspolaže instrumentom nadzora ili savjetovanja i formalno odlučuje o tome koji dokumenti imaju trajnu vrijednost. U tome više nema bitnih razlika između ovog modela vrednovanja i drugih koji su se od početka zasnivali na utjecaju arhiva na postupak izlučivanja i Schellenbergovi koncepti evidencijske i informacijske vrijednosti i testovi koje je on opisao.

Drugi model, za koji smo rekli da je ostao na papiru, Papritzov je pokušaj da svoje „strukturno načelo“, koje je proisteklo iz vrlo detaljne analize strukturnih tipova njemačkih registratura, primijeni i na vrednovanje. Smatrao je da pažljiva analiza strukturnih tipova registratura može uputiti na dijelove koji imaju veću ili manju vrijednost i uputiti arhiviste na

³⁸⁴ Committee on Departmental Records. *Report*. London 1954.

³⁸⁵ Usp. Cook, M. *Archives Administration*. Folkstone 1977., str. 67.

one dijelove koji se mogu izlučiti.³⁸⁶ Kako je ista analiza u osnovi sređivanja i opisa gradiva, to je i vrednovanje sastavnica toga procesa, na sličan način kao što smo vidjeli i kod Brennekea. Na taj bi se način, smatrao je Papritz, vrednovanje moglo postaviti na objektivno važeća, znanstvena načela, kako ih naziva.³⁸⁷ Ovaj pokušaj da se vrednovanje utemelji na strukturi fonda, bez postavljanja vrijednosnih stavova, analize potreba korisnika ili postuliranja izvora vrijednosti izvan samoga gradiva, vjerojatno je zadnji sustavan pokušaj da se vrednovanje izvede iz provenijencije ili forme samoga gradiva.

Na kraju ovog odjeljka spomenut ćemo i koncept vrednovanja koji su nastojali oblikovati arhivisti u ondašnjem istočnom bloku, u raspravi s kojim je Booms dijelom oblikovao svoje poglede na vrednovanje. Sredinom šezdesetih godina prošlog stoljeća arhivska uprava tadašnje Demokratske Republike Njemačke objavila je *Osnove vrednovanja za čuvanje i izlučivanje dokumentacije socijalističkog razdoblja u Demokratskoj Republici Njemačkoj*.³⁸⁸ Većina pravila koja se ovdje navode nisu nova: ono što je karakteristično jest stav da se arhivska vrijednost treba izvoditi iz općih zakonitosti razvoja društva i općih vrijednosti koje se uspostavljaju tim razvojem. U konkretnom slučaju radi se o poznatoj marksističkoj filozofiji povijesti i društva. Marksistička teorija povijesti, u to doba u tom dijelu svijeta tumačena kao jedini znanstveno utemeljen pristup povijesti, morala je dati smjernice i za arhivističko vrednovanje, uputiti na povijesne fenomene i procese koje treba dokumentirati u arhivima.³⁸⁹ Kao takvi fenomeni prepoznati su, naravno, klasna borba, razvoj institucija društva kroz taj proces i uloga koju su pojedine institucije imale u usmjeravanju tog procesa prema uspostavi ciljanoga društveno-političkog sustava.

Pravila koja se ovdje nude uglavnom se fokusiraju na analizu uloge institucija u društvu, njihova mjesta u hijerarhiji i funkcionalnog područja djelovanja. Booms je u pravu kada kaže da su većinom već dobro poznata iz Sante/Rohrova modela i naslućuje da ovdje postoji određena povezanost.³⁹⁰ Konstatira, međutim, da njegova primjena trpi od istih nedostataka, čak i ako se ostavi po strani ideologizacija arhiva od strane trenutno dominantne ideologije i posljedice koje to može imati na dokumentacijsku baštinu koja će se sačuvati.

³⁸⁶ Papritz, J. „Methodik der archivischen Auslese und Kassation bei zwei Strukturtypen der Massenakten“. *Der Archivar* 18 (1965), str. 117-132.

³⁸⁷ Papritz, J. „Zum Massenproblem der Archive“. *Der Archivar* 17 (1964), str. 220.

³⁸⁸ *Grundsätze der Wertermittlung für die Aufbewahrung und Kassation von Schriftgut der sozialistischen Epoche in der Deutschen Demokratischen Republik*. Potsdam 1965.

³⁸⁹ Usp. Booms, H. *Nav. dj.*, str. 96.

³⁹⁰ *Isto*, str. 98.

Booms i sam prihvaća ideju da društvene vrijednosti nekako trebaju utjecati na vrednovanje gradiva, no uočava da i ovaj pokušaj dijeli neuspjeh drugih u suočavanju s praksom i promjenljivim sustavima društvenih vrijednosti.

4.3 Strategije dokumentiranja

U konceptima vrednovanja koje smo do sada obradili naišli smo na nekoliko temeljnih stavova o izvoru arhivske vrijednosti. Jednom je to izvornost sama, kao kod Jenkinsona, i samo vrednovanje mora biti prepušteno izvoru. Drugi put to je idealna slika provenijencije arhivskog fonda, kao kod Brennekea i Papritza, vrednovanje je dio procesa formiranja takve slike. U oba ova slučaja vrednovanje je u funkciji očuvanja izvorne vrijednosti. Arhivisti poput Schellenberga i njemačkih arhivista koji su se vodili intuitivnim opažanjem, arhivska vrijednost potječe od interesa istraživača i sposobnosti dokumentacije da odgovori na taj interes. Za druge, vrijednost gradiva posljedica je značaja i funkcija institucija u društvu.

U zadnjoj trećini dvadesetoga stoljeća postupno u prvi plan dolazi ideja, ne potpuno nova, da je glavna zadaća vrednovanja osigurati dobru dokumentiranost društva ili segmenta društva za koji se pojedini arhiv, ili mreža arhiva, smatra nadležnim. Primarno pitanje tako glasi u kakvom su odnosu gradivo koje se vrednuje i ono što se želi dokumentirati, ostavljajući po strani predviđanja o interesima budućih korisnika, koji bi morali biti zadovoljni već samim time da je predmet dokumentiranja dobro dokumentiran, a dijelom i zabrinutosti oko mogućih posljedica arhivističke intervencije u gradivo.

Rani i vrlo utjecajan prilog ovom smjeru razmišljanja o vrednovanju dao je Hans Booms, o čijim je pogledima već bilo riječi u prethodnoj raspravi.³⁹¹ Ključna polazna točka u njegovoj je analizi uvjerenje da dotadašnji pokušaji da se odgovori na problem vrednovanja negativno, ili da se naprosto uzme pretpostavljeni značaj institucija u društvu i problem riješi kratkim postupkom, preuzimajući samo gradivo institucija koje se smatraju važnima, ne nude zadovoljavajući odgovor. Takve taktike, smatra, u osnovi zaobilaze ili prikrivaju problem definiranja arhivske vrijednosti. „Načela nužna i korisna za vrednovanje više ne bismo trebali izvoditi iz analize funkcija: umjesto toga, trebali bismo težiti tome da ih izvedemo izravno iz

³⁹¹ Ključni Boomsov rad objavljen je izvorno u *Archivalische Zeitschrift* 1972. godine (vidi bilješku 46). Ne mali dio utjecaja duguje, međutim, prijevodu na engleski jezik, objavljenome 1987. godine u kanadskom časopisu *Archivaria*, u vrijeme izuzetno žive rasprave o vrednovanju među sjevernoameričkim arhivistima.

društvenih procesa kojima smo odgovorni.“³⁹² Pozivajući se na društvene procese u širem smislu, Booms širi horizont konteksta iz kojeg bi, prema njemu, trebalo vrednovati. Promatrati stvari u kontekstu samo jedne institucije, jedne upravne funkcije ili formalne hijerarhije upravnih tijela, nije mu dovoljno jamstvo da će se moći identificirati ono što je relevantno za društvo u cjelini.³⁹³

Booms vjeruje da je moguće provesti razmjerno pouzdanu analizu društvenih procesa kombinacijom historiografskog i sociološkog pristupa razumijevanju tih procesa u cjelini društva. „Uz pomoć metoda znanosti o društvu i koristeći hermeneutičku metodu povjesničara, arhivist može oblikovati predodžbu o određenom razdoblju u razvoju čitavog segmenta društva za koji je odgovoran.“³⁹⁴ Do te predodžbe treba doći istraživanjem pojedinačnih fenomena, koji sami za sebe nisu suviše kompleksni, i ispitivanjem njihovih međuovisnosti. No, postavlja se pitanje kako provjeriti adekvatnost ovakvih subjektivno formiranih predodžbi. Booms smatra da jedino mjerilo može biti samo ono društvo koje je proizvelo dokumentaciju koja se vrednuje. „Arhivisti ne smiju slijediti vrijednosne koncepte svoga vlastitog vremena, nego one vremena iz kojeg materijal potječe.“³⁹⁵ Rezultat ovakve analize može se, predlaže, formalizirati u dokumentacijskim planovima, pomoću koji se, u sljedećoj fazi, može identificirati dokumentacija relevantna za pojedini fenomen uvršten u takve planove.

U radu iz 1972. Booms ističe da se relevantne fenomene može identificirati samo prema pertinenciji. Arhivist treba vrednovati „sadržaj pojedinih, predmetno određenih grupa informacija, bez obzira na njihovu provenijenciju“.³⁹⁶ Izložen kritici zbog nepoštivanja načela provenijencije, dvadesetak godina kasnije djelomično je korigirao stav, naglašavajući i potrebu za analizom funkcija koje stvaraju spise, tako da proces vrednovanja sadrži i “izravan prijelaz sa sadržaja povijesnih događaja, s predmeta, na provenijenciju i njezine aspekte“.³⁹⁷

³⁹² Booms, H. *Nav. dj.*, str. 101.

³⁹³ Ovakvo širenje konteksta koji je relevantan za razumijevanje i vrednovanje gradiva podsijeća na koncepte provenijencije koji prethode formulaciji klasičnih arhivističkih načela krajem devetnaestog stoljeća, primjerice na način na koji je Bonaini uzeo cjelokupnu povijest Firenze kao okvir unutar kojeg sređuje gradivo.

³⁹⁴ Booms, H. *Nav. dj.*, str. 103.

³⁹⁵ *Isto*, str. 104.

³⁹⁶ *Isto*, str. 101. U bilješci uz ovu tvrdnju navodi da je već Rohr „anticipirao ovaj neizbježni zaključak“. Do sličnog je zaključka došao, vidjeli smo, i Schellenbeg, analizirajući način na koji bi trebalo određivati informacijsku vrijednost dokumenata.

³⁹⁷ Booms, H. „Überlieferungsbildung: Keeping Archives as a Social and Political Activity“. *Archivaria* 33 (1991-92), str. 32.

Boomsovi prijedlozi nisu naišli na plodno tlo, ni u arhivu čije je predsjednik godinama bio niti drugdje u njemačkim arhivima. Smatralo ih se neprovedivim i nekorisnim skretanjem u područje predmetne analize, s čime su arhivi već imali loših iskustava. Posebno je problematičan bio stav da treba poći od vrijednosnog sustava društva čija se dokumentacija vrednuje. Booms je imao u vidu društva koja naziva slobodnima i demokratskima i ogradio se od moguće primjene vrijednosnih sustava totalitarnih društava, no i tu se postavlja pitanje na temelju kojeg vrijednosnog sustava vrednovati dokumentaciju nastalu u takvim društvima, koje u njemačkim arhivima nije manjkalo. Posebno je pitanje i što učiniti s dokumentacijom koju bismo prema današnjim standardima smatrali vrijednom da se čuva kao arhivsko gradivo, a prema standardima društva iz kojeg potječe očito ne bi imala takav status.

Bez obzira na upitnu iskoristivost Boomsovih prijedloga u okruženju za koje ih je pripremao, ostaje jedna bitna razlika u pristupu. On na vrednovanje gleda kroz rezultat procesa: kako odabrana dokumentacijska baština na kraju dokumentira društvo i u kojoj mjeri slika koja se može dobiti preko te dokumentacije korespondira s najboljom, iako ne sasvim preciznom i neupitnom, predodžbom koju možemo stvoriti o tom društvu. Ne radi se samo o tome da se na koliko-toliko sustavan način odgovori na problem pritiska sve većih količina dokumentacije. U neku ruku, može se reći da je to i pogled izvana na svrhu posla koji se obavlja.

U tekstu iz 1975. godine američki arhivist F. G. Ham konstatira: „Najvažnija i intelektualno najzahtjevnija zadaća nas kao arhivista jest provesti informirani odabir informacija koje će budućnosti dati reprezentativan zapis o ljudskome iskustvu u naše doba. Ali zašto to moramo raditi tako loše?“³⁹⁸ Dalje iznosi nekoliko primjera kritike rezultata nesustavnog, individualnog pristupa vrednovanju koje je fokusirano na obradu dokumentacije, koju upravna tijela više ne žele imati kod sebe, schelenbergovskim ili nekim sličnim postupcima. Zašto, na primjer, arhivski dokumenti daju toliku prednost moćnim elementima u društvu, „vladi, poslovnom sektoru i vojsci“, dok za one bez novca i moći nema mjesta u arhivu? Zašto u arhivima dominiraju klasične teme američke povijesti, a nema povijesne interpretacije glavnih pitanja naše današnjice? Nebriga o akvizicijskoj politici arhiva, netko je primijetio, dovela je do „dovela je do najozbiljnijeg problema s kojim su suočeni arhivisti... politizacije struke: politizacije u smislu iskrivljavanja studija kulture

³⁹⁸ Ham, F. G. „The Archival Edge“. *American Archivist* 38:1 (1975), str. 5.

studioznom zaštitom nereprezentativnih indikatora te kulture“.³⁹⁹ Hama ovdje muči isto pitanje koje je tih godina zaokupljalo i Boomsa. Arhivska struka ne raspolaže modelom koji bi u arhivskom gradivu mogao zahvatiti reprezentativne indikatore društva ili kulture.

Za nesposobnost arhiva da reprezentativno dokumentiraju društvo odgovorna je, prema Hamu, kustodijalna tradicija arhiva koja, zaokupljena sitnim aspektima struke, gubi iz vida smisao arhiva. No, od kustodijalnog koncepta arhiva nije puno uspješnija niti „paralelna tradicija“ koja u arhivima vidi „skupljače podataka za istraživače“, primjerice, tek nakon što su istraživači otkrili važnost gradova za američku povijest, pojavilo se nekoliko gradskih arhiva.⁴⁰⁰

Da bi se odgovorilo na ovaj problem, smatra Ham, potreban je „širi dizajn“ akvizicijske politike i vrednovanja. Fragmentirani pristup od slučaja do slučaja, od stvaratelja do stvaratelja, s pojedinačnim analizama informacijske vrijednosti u zatečenoj dokumentaciji, ne nudi mogućnost reprezentativnog dokumentiranja kulture. Tradicionalni arhivistički postupci, kaže, nisu dorasli izazovima suvremenog doba, koje karakteriziraju strukturne promjene u društvu, hiperprodukcija dokumentacije uz istovremeni pad kvalitete informacija, ranjivost dokumentacije o važnim pojavama u društvu, koja ostaje izvan vidokruga arhiva, i nadolazeće informacijske tehnologije. Zalaže se za integraciju raspršenih arhivskih resursa, širu konceptualizaciju akvizicijske politike arhiva i studiozniji pristup vrednovanju na nacionalnoj razini.⁴⁰¹

Kako navodi Cook, ovaj je poziv nije naišao na osobitu podršku u tadašnjoj arhivističkoj literaturi i praksi vrednovanja, s izuzetkom H. Samuels i njezinih suradnika.⁴⁰² Do sredine osamdesetih godina pokušaji da se unaprijedi metodologija vrednovanja uglavnom su bili usmjereni na preciziranje taksonomija vrijednosti, različite postupke u analizi samih dokumenata ili na rasprave o staroj dilemi o tome trebaju li se arhivisti voditi interesima istraživača ili voditi više računa o potrebama stvaratelja u upravljanju dokumentacijom.

Prvi sustavan odgovor na izazove koje spominje Ham pokušala je dati H. Samuels konceptom vrednovanja koji je poznat pod nazivom *dokumentacijske strategije*. Kao i Ham, ona smatra da „suvremeno, složeno, informacijski bogato društvo traži da arhivisti preispitaju svoju ulogu selektora“.⁴⁰³ Tradicionalna arhivistička načela poput Schellenbergovih, kaže,

³⁹⁹ Isto, str. 6.

⁴⁰⁰ Isto, str. 7-8.

⁴⁰¹ Isto, str. 12-13.

⁴⁰² Cook, T. „Documentation Strategy“. *Archivaria* 34 (1992), str. 184.

⁴⁰³ Samuels, H. „Who Controls the Past“. *American Archivist* 49:2 (1986), str. 110.

uputila su arhiviste da sustavnije istražuju upravne strukture i područja djelatnosti stvaratelja gradiva i da se fokusiraju na procese donošenja odluka i na administrativne procese, na njihov utjecaj na stvaranje i potrebu za čuvanjem dokumenata. „Međutim, analiza pojedinačnih institucija nije dovoljna podrška za odluke s kojima su arhivisti suočeni.“⁴⁰⁴ Pojedinci i institucije integrirani su mrežom utjecaja i odnosa tek unutar koje do izražaja dolaze njihova uloga i relativna vrijednost njihove dokumentacije. Slično se događa i s informacijskim resursima u društvu. Segment informacija koje arhivisti kontroliraju mali je dio informacijskog „univerzuma“ koji se također mijenja i integrira pod utjecajem promjena u tehnologijama i načinima komuniciranja. Ključni procesi u društvu uključuju djelovanje brojnih institucija, udruga i pojedinaca, iz javnog i privatnog sektora, i u pravilu nisu primjereno dokumentirani dokumentacijom samo jednoga od njih, niti se dokumentacija pojedine institucije može primjereno vrednovati bez poznavanja i mimo analize cjeline informacijskih resursa koji postoje o tome u društvu.

Dokumentacijska strategija, kako je definira Samuels, jest kooperativni plan kojim se želi osigurati da određeno područje, fenomen ili aktivnost budu primjereno dokumentirani.⁴⁰⁵ Uključuje četiri vrste aktivnosti: odabir teme koju treba dokumentirati, odabir suradnika i savjetnika koji će sudjelovati u izradi strategije, analizu postojeće dokumentacije i nedostataka u njoj u odnosu na ono što se želi dokumentirati, te sam odabir dokumentacije koja će se preuzeti. Prvo je načelo dokumentacijske strategije to da „analiza i planiranje moraju prethoditi prikupljanju“.⁴⁰⁶ Strategija je zamišljena kao analitičko sredstvo koje treba pripremiti okvir unutar kojega će se moći usmjeravati pojedinačni projekti vrednovanja i prikupljanja gradiva.⁴⁰⁷ Drugim riječima, nije zamišljena kao zamjena za neke od postojećih tehnika ili postupaka u vrednovanju, već kao element koji nedostaje. Sljedeće joj je važno obilježje, koje Samuels i drugi pobornici ovog koncepta ne propuštaju naglasiti, to što se radi o kooperativnom interdisciplinarnom procesu koji uključuje i arhiviste (iz različitih arhiva) i institucije koje stvaraju gradivo i stručnjake za područje koje se dokumentira i druge zainteresirane za to područje. Konzultiranje drugih nije nikakva novost u arhivističkom vrednovanju, no ovdje se to želi učiniti na formaliziran i sustavan način, u okviru doista

⁴⁰⁴ *Isto*, str. 111.

⁴⁰⁵ *Isto*, str. 115.

⁴⁰⁶ Samuels, H. „Improving Our Disposition: Documentation Strategy“. *Archivaria* 33 (1991-92), str. 126.

⁴⁰⁷ Usp. Cox, R. J. „The Archival Documentation Strategy and Its Implications for the Appraisal of Architectural Records“. *American Archivist* 59 (1996), str. 146.

kooperativnog pristupa, kojim se želi nadići fragmentiranost pojedinačnih ili institucionalnih projekata.

Obilježje dokumentacijske strategije je i *top-down* pristup, postupak identifikacije onoga što će se dokumentirati počevši od širih pojmova i cjelina. Ovaj pristup ima dva cilja. Prvo, identifikacija predmeta interesa na višoj razini općenitosti ili obuhvatnosti daje okvir za analizu i identifikaciju relevantnih fenomena ili dokumentacije na nižim razinama, Drugo, ovakav pristup trebao bi omogućiti vrednovanje znatno većih i kompleksnijih cjelina dokumentacije nego tradicionalni postupci usmjereni na analizu pojedinačnih dokumentacijskih jedinica. Sličan je pristup, vidjeli smo, prisutan i u drugim modelima vrednovanja koji se suočavaju s problemom veličine i kompleksnosti dokumentacije.

Reakcije stručne javnosti na koncept vrednovanja koji nude dokumentacijske strategije bile se različite. Pragmatični američki arhivisti, kako kaže Cox, skloni su ovakve modele smatrati previše kompleksnima i nepraktičnima, gledati u njima metodologije koje troše ionako nevelike resurse. Da bi se mogli procijeniti učinci dokumentacijske strategije, na primjer u čemu je razlika u odnosu na učinak tradicionalne metode vrednovanja, bili su potrebni projekti, koje nije lako organizirati i na čije rezultate treba dugo čekati. Skepticizam u pogledu primjenljivosti i nedovoljno jasni učinci koje bi dokumentacijske strategije mogle dati, držali su, i još uvijek drže, vagu na strani tradicionalnih metoda vrednovanja.⁴⁰⁸ Sâm Ham, koji je desetak godina ranije uputio rječit apel za široko, konceptualno zasnovan model dokumentiranja kulture, dokumentacijske strategije nazvao je „vrlo teoretičnima i neprovjerenima u retorti prakse“.⁴⁰⁹

Dosta reakcija bilo je naročito na onaj dio koncepta dokumentacijskih strategija u kojem se utvrđuju tematska područja za koja će se raditi pojedine strategije. Kao i prije nje Booms, Schellenberg ili, u jednom razdoblju, Meinert, Samuels nije mogla izbjeći zaključak da se područje dokumentiranja, ili važnost informacija, može određivati prema predmetu na koji se odnose, a ne tek prema podrijetlu informacije, mada ni ono nije nevažno. Ovakav prioritet pertinencije u vrednovanju, kako su to shvatili naročito kanadski arhivisti, koji u to vrijeme „iznova otkrivaju“ važnost načela provenijencije – osobito funkcionalne – izložila je dokumentacijske strategije kritikama arhivista uvijek spremnih reagirati na otvaranje vrata nečemu što podsjeća na pertinenciju. Pitanja poput onih kako cjelinu društva isparcelirati na određen broj tema ili područja, kako među tisućama mogućih područja odabrati ona za koja

⁴⁰⁸ Isto, str. 149-150.

⁴⁰⁹ Ham, F. G. *Selecting and Appraising Archives and Manuscripts*. Chicago, 1993., str. 12.

će se raditi dokumentacijske strategije i tko će obaviti taj odabir, ostala su ovdje, kao i u prijašnjim sličnim pokušajima, bez uvjerljivog odgovora. Samuels je pokušala uvjeriti kritičare da dokumentacijska strategija i funkcionalna analiza institucija nisu konkurentni već kompatibilni koncepti, pojasnila je svoju teoriju naglašavajući ulogu funkcionalne analize institucija u analizi odabranog područja dokumentiranja i pripadajuće dokumentacije, izvela i dosta uvjerljivu funkcionalnu analizu sveučilišta kao primjer izvedivosti dokumentacijske strategije i kompatibilnosti s funkcionalnom analizom⁴¹⁰ no to nije bilo dovoljno kritičarima poput Cooka. Objašnjavajući zašto ne može prihvatiti tematski pristup kao primarni fokus vrednovanja, Cook kaže da „to ne samo da je nearhivski [pristup], nego, ako ga se ne primjenjuje na vrlo uskoj i lokalnoj osnovi, sa sobom nosi prijetnju ogromnog preklapanja tema/funkcija, a time i vrlo izglednu mogućnost dupliciranja istraživačkog rada arhivista i prikupljanja dokumenata“.⁴¹¹ Prema njemu, dokumentacijska strategija može biti primjenljiva na osobnu dokumentaciju pojedinaca, no ne i na dokumentaciju javnih službi i drugih korporativnih tijela. Duranti je u konceptu dokumentacijskih strategija vidjela metodologiju namijenjenu dokumentalistima, čija intervencija ima za posljedicu brisanje društvenog i kulturnog konteksta dokumenata i njihove evidencijske vrijednosti, a ne arhivistima.⁴¹² Cook to dodatno pojašnjava: „Jesu li [arhivisti] upravitelji postojeće dokumentacije koja je stavljena pred njih, ili dokumentalisti različitih društvenih koncepata? ... Ako su dokumentalisti, popunjavaju li također praznine [u arhivskim fondovima] da odgovore na problem nedostatka dokumentacije, ili se usredotočuju samo na problem prekomjerne količine i uništavanje svega što mogu, prije nego „uzmu“ ostatak?“⁴¹³

Osvrćući se četvrt stoljeća unazad na početni prijedlog dokumentacijskih strategija, L. Hackman, jedan od njegovih autora, primjećuje da model uglavnom nije našao put do prakse, na i da je još uvijek prisutan „kao katalizator za raspravu“ o teoriji i praksi vrednovanja i da se u njegovim idejama vidi indikator promjene u pristupu arhivista.⁴¹⁴ Zaključuje da je prijedlog uglavnom poslužio kao „jedan od nekoliko korisnih poticaja koji dolaze iz razdoblja arhivističkih analiza, planiranja i bavljenja strategijom. Praktična primjena ostala je vrlo

⁴¹⁰ Samuels, H. *Varsity letters: documenting modern colleges and universities*. Chicago 1992.

⁴¹¹ Cook, T. „Documentation Strategy“, str. 187.

⁴¹² Duranti, L. „The Concept of Appraisal and Archival Theory“. *American Archivist* 57 (1994), str. 342.

⁴¹³ Cook, T. *Nav. dj.*, str. 188-189.

⁴¹⁴ Hackman, L. „The Origins of Documentation Strategies in Context: Recollections and Reflections“.

American Archivist 72 (2009), str. 438.

ograničena, model nije uspio u pokušaju da izazove promjene u pristupu i u infrastrukturi.⁴¹⁵ Dokumentacijska strategija pretpostavljala je, kaže, da će arhivisti, koji su posao na vrednovanju obavljali pojedinačno, svatko za sebe, uvidjeti ograničenja takve prakse i mogućnosti koje nudi koordinirani rad. To se, međutim, nije desilo.⁴¹⁶

Kanadski model makrovrednovanja, uveden početkom devedesetih godina u Nacionalnome arhivu Kanade, također ima za cilj dokumentirati društvo i arhivsku vrijednost izvesti iz društvenih koncepata vrijednosti, no na drukčiji način. Do kraja osamdesetih godina postupak vrednovanja u ovom arhivu, kao i u drugima, zasnivao se na schellenbergovim kategorijama vrijednosti, pretpostavci o intuitivnom prepoznavanju vrijednosti na temelju iskustva, poznavanja istraživačkih interesa i samoga gradiva i orijentaciji prema istraživačkim interesima.⁴¹⁷ S druge strane, postupci izlučivanja, uključujući i uvedene popise s rokovima čuvanja, koristili su se prvenstveno kao alat za izlučivanje i što ekonomičnije upravljanje spisima, pri čemu se događalo da „najbolje gradivo ne bude niti vrednovano, a kamoli stavljeno na popis i preuzeto kao arhivsko gradivo“.⁴¹⁸ Primjena propisa o pravu na pristup informacijama i o zaštiti osobnih podataka dodatno su doprinijeli tome da se arhiv u ovom području rada usmjeri prema interesima i potrebama uprave i s te strane percipira više kao jedan od ključnih elemenata u upravljanju informacijama u javnom sektoru, nego kao ustanova koja služi istraživačima i kulturi.

Među razlozima koji su doveli do preispitivanja prakse i načela vrednovanja u ovom arhivu Cook navodi, čak i ističe, jedan politički osjetljiv slučaj, u kojem se arhiv našao pod parlamentarnom istragom u svezi s načinom na koji upravlja postupkom izlučivanja dokumentacije. Istraga se odnosila na dokumentaciju o imigrantima nakon Drugog svjetskog rata, odnosno na sudbinu dokumentacije koja se mogla odnositi na pojedince s nacističkom prošlošću i na ponašanje vlasti prema takvim slučajevima. I sam uvučen u istragu, Cook kaže

⁴¹⁵ *Isto*, str. 455.

⁴¹⁶ Izvješća o nekim provedenim projektima ipak upućuju na određena područja ili tipove projekata vrednovanja u kojima se dokumentacijska strategija iskoristivom. Usp. Malkmus, D. J. „Documentation Strategy: Mastodon or Retro-Success?“. *American Archivist* 71 (2008), str. 384-409.

⁴¹⁷ Ovaj prikaz zasniva se na Cookovu preglednom, retrospektivnom članku „Macroappraisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950-2000“. *Archival Science* 5 (2005), str. 101-161. Cook je glavni autor ovog koncepta vrednovanja te je ovdje sazeo poglede koje je iznio u svojim ranijim radovima i iskustva u implementaciji programa.

⁴¹⁸ *Isto*, str. 112-113.

da je to iskustvo „potreslo njegovu vjeru u schellenbergovsku paradigmu vrednovanja i određivanja vrijednosti“ u kojoj je i sam odrastao kao arhivist.⁴¹⁹ Slučaj je potaknuo arhiv da traži alternativnu paradigmu, takvu koja će mu omogućiti da pruži uvjerljivije odgovore na pitanja o utemeljenosti odluka koje donosi, o odgovornosti prema interesima građana i javnosti i o tome koliko sustavno i odgovorno obavlja svoj posao.

Bilo je jasno, navodi Cook, da proces mora biti sustavniji i bolje dokumentiran, da mora imati jača obrazloženja od pozivanja na interes istraživača, ekonomičnost u upravljanju dokumentacijom i iskustvenointuitivnu sposobnost arhivista da prepoznaju gradivo vrijedno daljnjeg čuvanja. Vrednovati je trebalo ranije, prije ili kratko nakon nastanka dokumentacije, ne ostaviti taj posao za kasnije.⁴²⁰ No, njegov odgovor na problem mnogo više duguje oživljavanju interesa za rekonceptualiziranje načela provenijencije među kanadskim arhivistima u to vrijeme, te posebno Bearmanovim i Boomsovim utjecajima. Ključni element pri tome je, naglašava Cook, skretanje fokusa sa samih dokumenata na „transakcije i običaje o kojima oni svjedoče kao 'evidencija'“. ⁴²¹ „Tajna je vrednovanja dokumenata staviti preko njih vreću i usredotočiti se na kontekst njihova nastanka“, sjeća se Cook Bearmanova savjeta u vrijeme dok je još imao neprilika s istražnim povjerenstvom, a Bearman objavio svoj ključni rad o „snazi načela provenijencije“. Cook i njegovi kolege počeli su vjerovati da ključ za problem vrednovanja mora ležati u kontekstu nastanka dokumenata i da se takvim pristupom mogu izbjeći zamke vrednovanja prema pretpostavljenim interesima korisnika, neuvjerljivost intuitivnog hermeneutičkog pristupa i neefikasnost schellenbergovskog modela vrednovanja. „Shvati nastanak i autorstvo dokumenata, funkcije i aktivnosti koje ih oživljuju, njihovu predaju i povezanosti sustava, ... i važnost ili vrijednost nastalih dokumenata bit će gotovo očita sama po sebi.“⁴²² Pozivanje na „samoevidentnost“ vrijednosti koja proizlazi iz razumijevanja konteksta nastanka i privlačnost samoga pojma konteksta kao elementa koji povezuje vrednovanje s arhivskom teorijom, nisu bili dovoljni. Samoevidentnost vraća problem neuvjerljive intuitivne metode prepoznavanja vrijednosti, a pozivanje na pojam konteksta nastanka još ništa ne govori o tome kako vrednovati taj kontekst, ne sadrži vrijednosni stav o tome što u kontekstu nastanka dokumentacije odabir jednih, a isključivanje

⁴¹⁹ Isto, str. 119.

⁴²⁰ Isto, str. 120.

⁴²¹ Taylor, H. A. „The Collective Memory: Archives and Libraries As Heritage“. *Archivaria* 15 (1982-83) str. 118.

⁴²² Cook, T. „The Impact of David Bearman on Modern Archival Thinking: An Essay of Personal Reflection and Critique“. *Archives & Museum Informatics* 11:1 (1997), str. 20.

drugih dokumenata. Ovdje se Cook poziva na Boomsove i Hamove zahtjeve o tome da se arhivska vrijednost mora izvoditi iz samoga društva i da mora odražavati „široki spektar ljudskoga iskustva“.⁴²³ Treba prihvatiti da je arhivističko vrednovanje, kao i svako drugo, uvjetovano društvenim vrijednostima i prilikama i nužno subjektivno, ne bježati u Jenkinsonovu iluziju o objektivnom i nepristranom pristupu arhivista.

Na koji način kanadski model makrovrednovanja nastoji identificirati relevantne vrijednosti društva i učiniti ih prisutnima u postupku arhivističkog vrednovanja? Vidjeli smo da je Booms smatrao da je ključ u temeljitoj analizi i identifikaciji vrijednosti društva čija se dokumentacija vrednuje. Njegov arhivist treba istražiti to društvo i njegove vrijednosne sustave, posebno javno mnijenje „jer ono verificira javno djelovanje, u osnovi generira društveno-političke procese i daje legitimitet političkom autoritetu.“⁴²⁴ Cook vidi problem u ovakvom pokušaju da se relevantne vrijednosti identificiraju izravno, analizom društva o kojem je riječ. Smatra da svaka ovakva taktika izravnog identificiranja vrijednosti završava u subjektivnim taksonomijama vrijednosti i u tematskom shematiziranju društva poput onog u dokumentacijskim strategijama. Umjesto toga, pokušava do relevantnih društvenih vrijednosti doći posrednim putem, preko konteksta nastanka dokumenata koji, po njemu, nudi sigurniji i izvjesniji put do konceptualno utemeljenog, provedivog i društveno odgovornoga koncepta vrednovanja.

Model vrednovanja o kojem je ovdje riječ ima u vidu prvenstveno kompleksne cjeline dokumentacije javne uprave. Ključno je pitanje stoga, kako ga vidi Cook, kako se pomoću dokumentacije javnih institucija može dokumentirati samo društvo, uzimajući u obzir vrijednosti toga društva kao polazište. Cook ovdje polazi od pretpostavke da u društvenim procesima, u demokratskim društvima, postoje mehanizmi ili mjesta interakcije između države, društva i građana, da je u vrednovanju moguće identificirati ta mjesta i preko njih dokumentaciju koja najbolje dokumentira mehanizme i učinke ove interakcije. „Središnje teorijsko načelo makrovrednovanja jest da najosjetljiviji dio tih mehanizama, ako ga arhivisti primjereno istraže i shvate (tj. analiziraju ili vrednuju), može dati najjasnije svjedočanstvo o građanima, društvenoj dinamici i javnim pitanjima, a time i o 'društvu'“.⁴²⁵ „Nitko ne može sa sigurnošću znati što su to društvene vrijednosti i onda potražiti dokumentaciju koja ih

⁴²³ Cook, T. „Macroappraisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950-2000“, str. 125.

⁴²⁴ Booms, H. „Society and the Formation of a Documentary Heritage: Issues of the Appraisal of Archival Sources“, str. 104.

⁴²⁵ Cook, T. *Nav. dj.*, str. 126-127.

odražava.“ Umjesto toga, makrovrednovanje će pokušati omogućiti da te vrijednosti „govore same za sebe, iako kroz filtar arhivističkog posredovanja i interpretacije“.⁴²⁶

Ovdje se ne možemo nesjetiti stare Blochove maksime, koju smo već spomenuli, da dokumenti ne govore ništa sami; samo odgovaraju na ono što ih se pita. Na temelju čega Cookovo makrovrednovanje može tvrditi da će učiniti da dokumenti nekako sami progovore o društvenim vrijednostima (ukoliko ova tvrdnja nije samo retorička)? „To je moguće svjesnim dokumentiranjem i funkcionalnosti uprave i pojedinih programa, koji su sami djelo građana u demokratskom društvu; i, posebno, dokumentiranjem razine interakcije građana s funkcioniranjem države: kako građani prihvaćaju, odbacuju, protestiraju, žale se, mijenjaju, modificiraju i utječu na te funkcionalne programe i bivaju pod njihovim utjecajem.“⁴²⁷ Ovdje se Cook i njegovi kolege dodatno pozivaju na sociološke teorije društva, posebno na Giddensovu teoriju strukturacije, prema čijem modelu interakcije društvenih struktura i aktera u društvu i oblikuju i svoje viđenje odnosa država, društva i građana. Polazeći od ovakvog modela razumijevanja društvene stvarnosti, zaključuju da se društvene vrijednosti mogu u praksi odrediti analizom tih triju elemenata; arhivističkim rječnikom: struktura koje stvaraju dokumentaciju, društvenopovijesnih procesa i građana.

Sumirajući teorijske postavke svoga modela vrednovanja, Cook kaže:

„Teorijski model koji je prvi put postavljen u Nacionalnom arhivu Kanade pretpostavlja da se formalne funkcije javne uprave artikuliraju zakonima, uredbama i općim političkim smjernicama. Njih pak verificiraju demokratska društva, preko svojih parlamentarnih predstavnika, i kontinuirano iznova osnažuju istraživanjima javnoga mišljenja i intervencijom medija. Na taj način upravne su institucije ogledalo društvenih trendova, aktivnosti, potreba, ideja i želja, stvari, koncepata i usluga koje društvo „smatra vrijednima“ i onoga što ono želi da bude dio njegova javnog života.“

Da pokušamo ponoviti drugim riječima, logika ovog argumenta mogla bi biti sljedeća. U demokratskom društvu građani biraju parlamentarne zastupnike i prema njima „isporučuju“ svoje zahtjeve, želje, vrijednosti, potrebe i ono „što žele da bude dio njihova javnog života“. Parlamentarni zastupnici donose zakone i usvajaju politike kojima se ono, što su im građani, odnosno društvo, isporučili, prenosi dalje na strukture i funkcionalne programe javne uprave. Te strukture i programi korespondirat će s onime što je prvotno isporučeno od strane građana, pretočit će se u odgovarajuće aktivnosti, koje će se na odgovarajući način i dokumentirati. Ne

⁴²⁶ *Isto*, str. 127.

⁴²⁷ *Isto*.

možemo ne zaključiti da teorija funkcionalnog makrovrednovanja, barem u obliku u kojem je Cook ovdje obrazlaže, ovisi o pomalo idelaliziranom konceptu države u parlamentarnim demokracijama. Ovisi i o pretpostavci da će na svakom stupnju „prijenosa“ društvenih vrijednosti – između građana i parlamenta, parlamenta i propisa i javnih politika, između tih politika i upravnog sustava, između upravnog sustava i njegovih konkretnih aktivnosti te između tih aktivnosti i dokumentacije – doći do „valjanog“ prijenosa vrijednosti. Cookova država jako podsjeća na Hegelovu, samo što je duh zamijenjen demokracijom.

Kada govorimo o dobrom prijemu i velikom utjecaju ovog modela vrednovanja devedesetih godina prošlog i početkom ovog stoljeća – doduše više u stručnoj literaturi nego u praksi – treba imati u vidu tri stvari. Prvo, to je model koji se izrazito poziva na načelo provenijencije, u interpretacijama koje su bile aktualne i osnažene osamdesetih i devedesetih godina, oko kojih je arhivska zajednica nastojala iznova oblikovati i osnažiti teorijsku osnovu i općenito koncepte svoje struke.⁴²⁸ Drugo, na razini koncepta model je uspio integrirati većinu ideja i koncepata koji su tada zaokupljali pažnju arhivista, od elektroničkih dokumenata, preko motiva društvene memorije, do sklopa tema u okviru postmodernih propitivanja koncepta arhiva u i oko arhivske zajednice. U njemu ima mjesta i za mikrovrednovanje, naročito u revidiranome modelu iz 2000. godine,⁴²⁹ tako da omogućuje primjenu dodatnih kriterija, bliskih arhivistima koji su skloni tradicionalnim tehnikama vrednovanja. Treće, model je bio primijenjen, imao je razvijenu metodologiju praktičnog rada i, tijekom godina, sve veći broj konkretnih projekata na kojima su se mogli analizirati njegovi učinci te doradivati i metodologija i sam koncept.⁴³⁰

Među kritičkim opaskama na model makrovrednovanja mogu se naći i takve koje u njemu vide prikrivenu varijantu Schellenbergove evidencijske vrijednosti,⁴³¹ budući da i kod Schellenberga nailazimo na isticanje funkcionalnog konteksta nastanka dokumenata i važnosti funkcionalne analize,

⁴²⁸ Cook je i sam bio jedna od vodećih osoba u ovome procesu. Dao je i možda najpregledniji prikaz ključnih trendova i procesa u „What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift“. *Archivaria* 43 (1997), str. 17-63.

⁴²⁹ Appraisal Methodology: Macro-Appraisal and Functional Analysis- Part A: Concepts and Theory. <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/services/government-information-resources/disposition/records-appraisal-disposition-program/Pages/appraisal-methodology-part-a-concepts-theory.aspx> - pogledano 21.3.2016.

⁴³⁰ Usp. Bailey, C. A. „Pst Imperfect? Reflections on the Evolution of Canadian Federal Government Records Appraisal“. *Archivaria* 75 (2013), str. 5-47.

⁴³¹ Usp. Diamond, E. „The Archivist as Forensic Scientist: Seeing Ourselves in a Different Way“. *Archivaria* 38 (1994), str. 139-154.

koji su, uostalom, kako smo vidjeli, bili opće mjesto u analizama njemačkih arhivista tridesetih i pedesetih godina prošlog stoljeća. A Menne-Haritz klasificirala je koncept makrovrednovanja među strategije dokumentiranja koje su u krajnjoj liniji usmjerene na sadržaj, ustvrdivši da kanadski model „ne predstavlja smjernice za vrednovanje“,⁴³² dok Duranti odbacuje svaki pokušaj da se dokumentima prida vrijednosti bilo prema sadržaju, bilo prema kontekstu.⁴³³ Već smo spomenuli i istraživanje koje je provela Bailey, koje upućuje na ograničenja u primjenljivosti modela u pojedinim sredinama. Nisu izostale niti primjedba da je model suviše fokusiran na državu i velike sustave i da ne daje prostora slabije pozicioniranim segmentima društva.⁴³⁴ Bez obzira na to, model funkcionalnog makrovrednovanja ostaje vjerojatno najambiciozniji pokušaj sustavnog koncepta vrednovanja u zadnjih pedesetak godina.

Unatoč svemu, pitanje vrednovanja stalno ostaje otvoreno; nema koncepta vrednovanja koji bi tu otvorenost mogao dovesti u pitanje, izuzmemo li stav ukorijenjen u još prisutnoj Jenkinsonovoj tradiciji, da to ne bi trebalo biti pitanje za arhiviste. Arhivi i dalje koriste različite modele, koriste intuiciju i iskustvo, primjenjuju Schellenbergove kategorije vrijednosti da bi osigurali što bolje izvore za istraživače, usredotočeni su na popise s rokovima čuvanja kao alate za upravljanje spisima i ekonomizaciju resursa, dokumentiraju područja i teme za koje se smatraju odgovornima i pokušavaju izići na kraj sa stalnim porastom količine i složenosti dokumentacije. U zadnjih dvadesetak godina izraženiji je nego prije stav da ne treba računati na mogućnost sigurne metodologije ili jednog obuhvatnog koncepta arhivske vrijednosti.

Arhivisti su skloni arhivsku vrijednost promatrati kao nešto konstantno. Sklonost je razumljiva imamo li u vidu situaciju u kojoj se pitanje vrijednosti obično postavlja: sačuvati dokumentaciju trajno ili dopustiti da bude nepovratno uništena. Nemaju svi dokumenti istu razinu vrijednosti, no jedni će proći odabir, a drugi će ostati ispod crte. Ako se pitanje vrijednosti postavi izvan ove dileme, predodžba o konstantnoj ili trajnoj vrijednosti gubi na uvjerljivosti. Polazeći od sociološke *teorije smeća*⁴³⁵ i Taylorove informacijske ekologije,⁴³⁶ Brothman nastoji pokazati kako, među ostalim čimbenicima, arhivistička obrada i vrednovanje također sudjeluju u stvaranju i brisanju vrijednosti. U arhivističkim postupcima

⁴³² Menne-Haritz, A. „Appraisal or Documentation: Can We Appraise Archives by Selecting Content?“. *American Archivist* 57 (1994), str. 539.

⁴³³ Vidi bilješku 412.

⁴³⁴ Usp. Cook. *Nav. dj.*, str. 148.

⁴³⁵ O tome vidi Thompson, M. *Rubbish Theory. The creation and destruction of value*. Oxford 1979.

⁴³⁶ Usp. Taylor, H. „Information Ecology: Archives in the 1980s“. *Archivaria* 18 (1984), str. 25-37.

vidi izraz potrebe za stvaranjem reda, uspostavom određenog kontroliranog poretka u kojem će stvari biti na svome mjestu i imati svoje određeno značenje, i među kojima neće biti stvari koje neće imati određeno kontrolirano mjesto i značenje.⁴³⁷ One stvari, koje se ne uklapaju u uspostavljeni poredak, gube značenje, postaju smetnja, kao i smeće, i bivaju uklonjene. „Dok nastoje održati te otoke stalnoga reda, arhivisti također i kreiraju vrijednost. Arhivističko vrednovanje, na primjer, nije jednostavno identificiranje arhivske ili povijesne vrijednosti koja već postoji u dokumentu, prije no što arhivisti naiđu na nj. Kada odlučuju o arhivskoj ili povijesnoj vrijednosti, arhivisti u stvari kreiraju, iniciraju i perpetuiraju aksiološke stavove, koji se očituju u trajnosti poretka koji je nastao“.⁴³⁸ To ne znači da je dodjeljivanje vrijednosti posve arbitraran postupak. Naprotiv, „pojedinci nisu krajnji izvor vrijednosti i stvaranja reda. Stvar je u tome da društvene zajednice stvaraju i uništavaju vrijednost.“⁴³⁹

U dvadesetak godina nakon ovog Brothmanova rada arhivisti se često vraćaju ovoj temi.⁴⁴⁰ Uz nekoliko drugih – kao što su participatorno vrednovanje,⁴⁴¹ problem zastupljenosti manjinskih i rubnih u javnim arhivima,⁴⁴² tzv. *arhivi zajednica*⁴⁴³ i utjecaj dominantnih

⁴³⁷ Brothman, B. „Orders of Value: Probing the Theoretical Terms of Archival Practice“. *Archivaria* 32 (1991), str. 78-100.

⁴³⁸ *Isto*, str. 81

⁴³⁹ *Isto*.

⁴⁴⁰ Među radovima koji se bave ovom temom vidi npr. Nesmith, T. „Seeing Archives: Postmodernism and the Changing Intellectual Place of Archives“. *American Archivist* 65 (2002), str. 24-41; Cook, T. „Fashionable Nonsense or Professional Rebirth: Postmodernism and the Practice of Archives“. *Archivaria* 51 (2001), str. 14-35; „We Are What We Keep; Who Keep What We Are: Archival Appraisal Past, Present and Future“. *Journal of the Society of Archivists* 32:2 (2011), str. 173-189; Schwartz, J. M. „Having New Eyes: Spaces of Archives, Landscapes of Power“. *Archivaria* 61 (2006), str. 1-25; Ketelaar, E. „Cultivating archives: meaning and identities“. *Archival Science* 12 (2012), str. 19-33; „Tacit Narratives: The Meaning of Archives“. *Archival Science* 1 (2001), str. 131-141.

⁴⁴¹ Usp. Shilton, K. Srinivasan, R. „Participatory Appraisal and Arrangement for Multicultural Archival Collections“. *Archivaria* 63 (2007), str. 87-101; Iacovino, L. „Shaping and reshaping cultural identity and memory: maximising human rights through a participatory archive“. *Archives and Manuscripts* 43 (2015), str. 29-41.

⁴⁴² Ne iznenađuje da se ovim pitanjem nešto intenzivnije bave južnoafrički arhivisti. Usp. Harris, V. „The Archival Silver: Power, Memory, and Archives in South Africa“. *Archival Science* 2 ((2002), str. 63-86; Carter, R. G. S. „Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence“. *Archivaria* 61 (2006), str. 215-233.

⁴⁴³ *Community Archives: The Shaping of Memory*, (ur. Bastian, J. A., Alexander, B.). London 2009.

struktura društva na sadržaj i poruke arhiva⁴⁴⁴ – ona zauzima sve veći dio prostora kojim su osamdesetih i u dobrom dijelu devedesetih godina prošlog stoljeća dominirali manje ili više utjecajni pokušaji definiranja sveobuhvatnih koncepata i metodologija vrednovanja, kao okvira za donošenje odluka o tome što čuvati, a što ne.

Zaključak

Odnos vrednovanja prema klasičnim arhivističkim načelima počeo se ozbiljnije preispitivati nakon Prvog svjetskog rata, u vrijeme kada su arhivi s jedne strane nastojali preuzeti kontrolu nad time što će upravne institucije izlučiti i uništiti, a što će ostati za predaju arhivu, dok su se s druge strane našli izloženi pritisku velikih količina dokumentacije koju je valjalo obraditi i smjestiti, i u kojoj je rastao udio dokumentacije – zahvaljujući i tehničkim mogućnostima za umnažanje i distribuciju dokumenata – čija vrijednost arhivistima nije bila uvjerljiva. Pitanje arhivske vrijednosti u tom je kontekstu gotovo po inerciji postavljeno negativno: kako opravdati izlučivanje. Podrazumijevalo se da je dokumentacija one provenijencije, odakle se preuzima, u načelu arhivsko gradivo vrijedno čuvanja, te je valjalo naći osnovu i obrazloženje za sve veće iznimke.

Za takve iznimke arhivistima s početka dvadesetog stoljeća na raspolaganju je uglavnom bila intuitivna hermeneutička metoda (*Fingerspitzengefühl*), sposobnost prepoznavanja dobrih povijesnih izvora na temelju iskustva i poznavanja područja. Ondje gdje se u arhivu vidjelo prvenstveno izvore za povijesna istraživanja, problem vrednovanja identificiran je u vidu nesigurnosti oko procjene budućih istraživačkih interesa. Rasprave o ovako definiranom problemu nisu se tijekom stotinjak godina značajno udaljile od polazišne na samom početku dvadesetog stoljeća.

Ondje gdje se u arhivu vidjelo nepristran, vjerodostojan trag prošlih aktivnosti, kolizija između samog koncepta arhivističkog vrednovanja kao takvog i klasičnih arhivističkih načela ostala je trajna i nerješiva. Za Jenkinsona i one koji i danas dijele njegove osnovne stavove, nečega poput arhivističkog vrednovanja ne bi trebalo biti. I izvan tog kruga, kustodijalni ideal nedirnutosti izvornosti upućivao je na krajnji oprez. Kompatibilnost s tim idealom postala je jedan od kriterija za selekciju prihvatljivih načela i metodologija vrednovanja, o čemu

⁴⁴⁴ Usp. Bastian, J. A. „Reading Colonial Records Through an Archival Lens: The Provenance of Place, Space and Creation“. *Archival Science* 6 (2006), str. 267-284; ; Stoler, A. L. “Colonial Archives and the Arts of Governance”, *Archival Science* 2(1–2) 2002, str. 87-109.

svjedoči i rasprava o dokumentacijskim strategijama i funkcionalnom vrednovanju krajem dvadesetog stoljeća.

Klasična arhivistička načela poslužila su i kao sredstvo koji se uvijek moglo reagirati na uvođenje korisnika i korisničkih interesa u središte arhivističkog vrednovanja. Inzistiranje na kontekstu nastanka suzbija kontekst uporabe, izbjegava pitanje što želimo postići čuvanjem ove ili one dokumentacije kao nearhivsko pitanje. Zadaću arhivista svodi na pitanje kakav arhiv treba biti, bez obzira na to čemu treba služiti. Mnogi arhivisti, zajedno sa Schellenbergom, nisu bili spremni prihvatiti ovakvu redukciju, što dodatno pojašnjava žilavost njegova koncepta vrednovanja.

Pod pritiskom sve većih količina sve kompleksnije dokumentacije sa sve većim udjelom efemerne dokumentacije, arhivisti su razmjerno rano počeli formulirati kriterije za vrednovanje na razini institucija ili funkcija, kao provenijencije, umjesto vrednovanja pojedinačnih jedinica dokumentacije. Budući da se radilo o definiranju predmeta vrednovanja kao provenijencije, takav se pristup smatrao, i smatra, prihvatljivim i kompatibilnim s arhivističkim načelima. On zapravo i nije bio nov. Arhivi devetnaestoga i dijela dvadesetog stoljeća već su imali zadanu takvu selekciju u svome mandatu, još jasniju i određeniju. Prema njoj je već izvršen odabir „dobre“ provenijencije, ograničene na državu i njezine institucije. Uz to, odabir prema tipu, hijerarhijskom položaju ili procijenjenoj važnosti institucije može biti drugi izraz za odluku da se dokumentacija vrednuje u manjem broju većih segmenata, umjesto u većem broju manjih segmenata. Pozivanje na provenijenciju pri tome može poslužiti kao pokriće za iznuđen grublji i površniji pristup vrednovanju. Provenijencija je mogla poslužiti kao pokriće za rješavanje problema kratkim postupkom ili kao pribježište u nedostatku plauzibilnijeg koncepta arhivske vrijednosti.

Širenje koncepta provenijencije s, u početku, institucionalnog na funkcionalni i potom konteksta nastanka, povijesti i uporabe, dovelo je do toga da se i vrednovanje može smatrati dijelom formativnog i promjenljivog konteksta dokumenta. Podrijetlo dokumenta ovdje ne mora biti samo jedno razdoblje njegova životnog vijeka, obično nazivano aktivnim, već i sljedeća razdoblja u kojima je i dalje na neki način aktivan. U ovakvom konceptu provenijencije vrijednost je promjenljiva i kontingentna, za razliku od tradicionalnog koncepta provenijencije, koja se u jednom trenutku zatvara, dokument postaje trag, a njegova vrijednost konstantna i trajna. Razlike koje danas postoje među arhivistima u pristupu vrednovanju, mogu se dobrim dijelom shvatiti iz odnosa prema ovom svojstvu vrijednosti.

Tradicionalna arhivistička načela pretpostavljaju konstantnu vrijednost koja se sankcionira puštanjem dokumenta da uđe u arhiv.

U raspravama o arhivskoj vrijednosti, potrazi za kriterijima i metodologijama koje će pomoći da se dođe do ispravnih procjena i izbjegnu greške, u nastojanju da se potisne subjektivnost, prisutan je određen strah od kontingentnosti i nepopravljive štete koja bi mogla nastati kao posljedica pojedinačnih odluka u vrednovanju. Kako podsjeća Brothman, pojedinačne odluke ili odluke pojedinaca mogu biti različite, no konačni izvor vrijednosti leži u društvenim vrijednostima i mehanizmima kojima se one posreduju. Gledano na razini pojedinih slučajeva, postupci mogu biti kontingentni, no na razini sustava postoje obrasci. Dobar dio rasprave o arhivističkom vrednovanju kao da je fokusiran na pojedinačne slučajeve i moguće greške. Arhivi i arhivističko vrednovanje samo su jedan od institucionaliziranih mehanizama kojima se želi utjecati na to što društvu jest njegova povijest i kontinuitet, daleko od toga da bude i najutjecajniji. „Sve odluke o čuvanju su kontingentne, privremene i kulturno autoreferencijalne, čak i samohvale: želimo sačuvati najbolje od nas za one koji dolaze“.⁴⁴⁵

⁴⁴⁵ Greetham, D. „Who's in, Who's Out: The Cultural Politics of Archival Exclusion“. *Studies in the Literary Imagination* 32:1 (1999), str. 20.

5. PROVENIJENCIJA I DRUGI KONCEPTI ARHIVA

Devedesetih godina prošlog stoljeća zamjetan je porast interesa u društvenom i humanističkim znanostima za koncept arhiva i s njim povezan koncept kolektivnog pamćenja. Interes za ova dva područja istraživanja, ponegdje i eksperimentiranja, u disciplinama poput psihologije, sociologije, književnosti, povijesti, političkih znanosti, feminizma, umjetnosti teorije medija, nerijetko je prepoznavan kao „arhivski obrat“⁴⁴⁶ ili kao potreba za otvaranjem interdisciplinarnog područja istraživanja pamćenja kao sociopsihološkog procesa.⁴⁴⁷ Među razlozima za ovako široko fokusiranje na teme arhiva i kolektivnog ili kulturnog pamćenja vjerojatno je najizraženija stanovita kriza značenja koja se u pojedinim disciplinama otvara možda ne potpuno simultano, no u dosta zgusnutom rasporedu, kao obuhvatniji trend koji zahvaća šire aspekte društva i djelovanja u društvu u odnosu na tradicionalne domene interesa pojedinih disciplina. Kako je svojevremeno, u vrlo drastičnim okolnostima, zaključio Frankl, ljudi žive na značenju,⁴⁴⁸ što se može reći i za organizirana područja ljudskog djelovanja.

Središnji problem značenja doprinio je tomu da u čitavom kompleksu novije literature, još uvijek dosta određenome domenskim smjerovima i pristupima u istraživanju, poveznicu čine najčešće Derrida i Foucault i njihove analize jezika, proizvodnje i kontrole značenja u tekstu i u društvu, struktura moći i samoga koncepta arhiva. Njihovi su utjecaji vidljivi posvuda, od teorije medija i umjetnosti do arhivistike, dajući čitavom ovom istraživačkom

⁴⁴⁶ Usp. Eichhorn, K. *The Archival Turn in Feminism: Outrage in Order*. Philadelphia 2013.; Simon, Ch. „Introduction: Following the Archival Turn“. *Visual Resources. An international journal on images and their users*. 18 (2002), str. 101-107; Breakell, S. „Archival Practices and the practice of archives in visual arts“. *Archives and Records. The Journal of the Archives and Records Association* 36 (2015), str. 1-5.; Carbone, K. M. „Artists and Records: moving history and memory“. *Archives and Records. The Journal of the Archives and Records Association* 2016. <http://dx.doi.org/10.1080/23257962.2016.1260446> - pogledano 27.12.2016.; Stoler, A. L. *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense*. Princeton University Press, 2009.; Dean, G. „Disciplinary and Disorder“. *Archive Journal* 1 (2011), <http://www.archivejournal.net/issue/1/archives-remixed/> - pogledano 30.9.2016.

⁴⁴⁷ Usp. *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook* (ur. Erll, A., Ansgar, N.). Berlin, New York 2008.; Assmann, A. *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*, (3. izd). München 2006.; Radstone, S. „Memory Studies: For and against“. *Memory Studies* 1 (2008), str. 31-39.

⁴⁴⁸ Frankl, V. E. *Ein Psycholog erlebt das KZ*. Beč 1946. Na hrvatskom jeziku objavljen je prijevod engleskog izdanja pod naslovom *Man's Search for Meaning – Čovjekovo traganje zasmislom. (Man's Search for Meaning)*. Zagreb 2010.

području karakterističan postmoderni ton i stil razmišljanja i pisanja. Barem kada je u pitanju arhivistika, posebno snažan utjecaj ostavila je Derridina knjiga *Mal d'Archive: une impression freudienne*, objavljenja 1995. godine, a sljedeće godine i na engleskom jeziku.⁴⁴⁹ I ranije su neki arhivisti osjetili iskoristivost pojedinih tema iz ovog kompleksa, u raspravama koje su se vodile oko potrebe za rekonceptualizacijom osnovnih arhivističkih načela i pojedinih elemenata arhivske prakse, osobito u okviru onoga što Nesmith naziva „kontekstualnim obratom u arhivističkim zajednicama u mnogim zemljama“ i u raspravama o arhivističkom vrednovanju.⁴⁵⁰ No, do otprilike polovice devedesetih godina ti su utjecaji ostajali sporadični i bez većeg odjeka u širim krugovima. U inače dosta živim raspravama o pitanju arhivske teorije i o vrednovanju gradiva osamdesetih godina prošlog stoljeća, vanjski utjecaji općenito su značajno manji i dolaze mahom iz drugih smjerova.⁴⁵¹

Što se tiče autora iz drugih disciplina, koji se također intenzivno bave konceptima arhiva i kolektivnog pamćenja, njihova je zastupljenost u arhivističkoj literaturi raznolika i dosta ovisi o sklonostima pojedinog autora. Bez pretenzije da budemo posve točni, uočljiva je nešto šira zastupljenost autora s područja sociologije,⁴⁵² teorije medija, jednog segmenta tzv. *memory studies*⁴⁵³ i, naročito u zadnje vrijeme, ženskih studija⁴⁵⁴ i politoloških studija vezanih

⁴⁴⁹ Derrida, J. *Archive Fever*. Chicago, London 1996.

⁴⁵⁰ Usp. Nesmith, T. „Reopening Archives: Bringing New Contextualities into Archival Theory and Practice“, str. 259-260.

⁴⁵¹ Usp. Burke, F. „The Future Course of Archival Theory in the United States“. *American Archivist* 44:1 (1981), str. 40-46, gdje se uglavnom posuže za izvorima iz povijesne znanosti; Bearman, D. „Archival Methods“. *Archives nad Museum Informatics Technical Report #9*. Pittsburgh, Archives nad Museum Informatics, 1989., dostupno na http://www.archimuse.com/publishing/archival_methods/ - pogledano 2.5.2014.

⁴⁵² Usp. npr. Brown, R. „Macro-Appraisal Theory and the Context of the Public Records Creator“. *Archivaria* 40 (1995), str. 121-172; Ketelaar, E. „Cultivating archives: meanings and identities“. *Archival Science* 12 (2012), str. 19-33; Cook, T. „The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists and the Changing Archival Landscape“. *American Archivist* 74 (2011), str. 600-632.

⁴⁵³ Usp. Millar, L. „Touchstones: Considering the Relationship between Memory and Archives“. *Archivaria* 61 (2006), str. 105-126; Taylor, D. *The Archive and the Repertoire, Performing Cultural Memory in the Americas*. Durham, 2003; Craig, B. „Selected Themes in the Literature on Memory and Their Pertinence to Archives“. *American Archivist* 65:2 (2002), str. 276-289; Hille, K. „To Remember and to Forget: Archives, memory, and Culture“. *American Archivist* 53:3 (1990), str. 378-392.

⁴⁵⁴ Usp. Cook, T. „Macroappraisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950-2000“, str. 101-161. Lubelski, S. „Kicking Off the Women’s ‘Archives Party’: The World Center for Women’s Archives and the Foundations of Feminist Historiography and Women’s Archives“. *Archivaria* 78

uz ljudska prava. Zanimljivo je da je slabije prisutan utjecaj tematiziranja pojma arhiva u području umjetnosti i teorije umjetnosti, koje se po mnogo čemu pokazuje kao jedno od najživljih, a možda i najintragantnijih. Stoga ćemo ovdje dotaknuti i nekoliko specifičnih naglasaka, ili pristupa konceptu arhiva, koji se mogu ovdje naći.

5.1 Arhivi i postmodernizam

Komentirajući vrlo slab i, mogli bismo dodati, dosta zakašnjeli doticaj arhivske teorije s postmodernizmom, Brothman se osvrće na stav prema filozofiji i općenito teorijama, koji je po njemu karakterističan za najveći dio arhivističke zajednice. „Prvo, i najočitije, samo je vrlo mali broj arhivista ikada smatrao da im je filozofija bilo koje vrste⁴⁵⁵ teorijski zanimljiva ili praktično korisna.“⁴⁵⁶ Sporadična pozivanja na poneki opći filozofski stav, kraći i oprezniji izleti u filozofiju znanosti ili povlačenje nekog koncepta iz drugih disciplina, koji se učinio prikladnim umetkom u raspravu o nekom aktualnom problemu iz klasične arhivske teorije ili prakse, obično su granica i interesa i ostvarenog kontakta s drugim disciplinama, koje se nerijetko intenzivno bave sličnim pitanjima i temama. „Ovo zanemarivanje moglo bi biti dijelom posljedica vjerovanja u određena postavke o suštinskoj nekompatibilnosti između filozofskog i historiografskog pristupa, odnosno između razumijevanja ljudskog iskustva, koje transcendiraju vrijeme, i [razumijevanja] koje je povijesno kontingentno i zadobiva valjanost iz povijesnog konteksta.“⁴⁵⁷ Brothman je ovdje u neku ruku obazriv, sugerirajući da se izostanak zanimanja za teoriju može razumjeti i iz pristajanja uz drukčiji epistemološki koncept i previđajući, namjerno ili ne, da je i ta druga, hermeneutička, tradicija od barem kraja devetnaestoga stoljeća evoluirala u određenim smjerovima, što je ostalo potpuno nezamijećeno u arhivističkoj literaturi.

Drugi uzrok za nesklonost arhivista teorijama Brothman vidi u tome što sve veći broj arhivista svoj posao vidi više kao „poslovnu djelatnost“, tehničko umijeće upravljanja

(2014), str. 95-113; Voss-Hubbard, A. „'No Documents – No History': Mary Ritter Beard and the Early History of Women's Archives“. *American Archivist* 58:1 (1995), str. 16-30.

⁴⁵⁵ Brothman ovdje govori o filozofiji, no očito je da ima u vidu i općenito teorije gotovo bilo koje vrste.

⁴⁵⁶ Brothman, B. „Declining Derrida: Integrity, Tensegrity and the Preservation of Archives from Deconstruction“. *Archivaria* 48 (1999), str. 67.

⁴⁵⁷ *Isto*.

informacijama na određen način, koje je u funkciji postizanja određenih poslovnih ciljeva organizacija u kojima rade: racionalnog upravljanja informacijama, upravljanja rizicima, podrške poslovnim procesima ili racionalizacije s tim povezanih troškova. Takav pristup stvara određen „profesionalni etos pragmatizma“, u kojem se filozofija, ili teorija općenito, vidi kao nešto „nekompatibilno sa zauzetošću s pragmatičnim zadacima“ i „daleko od svijeta pragmatičnih arhivističkih preokupacija“. Na sve se dokumente „počinje gledati kao na 'poslovne' dokumente, a sve aspekte arhivske prakse kao 'poslovne procese'“. ⁴⁵⁸

Brothman je lijepo primijetio da je iznimna citiranost Derridina *Archive Fever* u arhivističkoj literaturi posljedica samoga naslova i činjenice da jedan ovako utjecajan autor taj termin stavlja u središte svoga interesa. ⁴⁵⁹ Kao jedini, koliko mi je poznato, arhivist, koji je i ranije uočio da se Derrida dosta bavi arhivom ⁴⁶⁰ – iako ne koristi tu riječ na istaknutim mjestima – i napisao nešto o tome, možda je imao sklonosti očekivati više. No, bez obzira na to, već i letimičan pregled tema članaka u vodećim stručnim časopisima, izvješća o projektima koja se mogu naći ovdje i drugdje i profil monografija koje se prikazuju u stručnim časopisima, upućuju na ne baš zanemariv pomak interesa u smjeru koji je Brothman možda imao u vidu analizirajući nesklonost arhivista prema, nazovimo to tako, konceptualizaciji posla kojim se bave. Susret s onim što se moglo nazvati postmodernim pristupom stvarima, sigurno je dao nešto u ovom pomaku interesa.

Vjerojatno suočeni sa sličnim tipom problema u razumijevanju intencija, i Cook i Nesmith smatrali su potrebnim podvući crtu pod problem smisla uvođenja postmodernih termina i pristupa u arhivistički diskurs. Ako nešto može okarakterizirati razliku njihova pristupa u odnosu na Brothmanov, onda je to veća briga za ono u što se unosi u odnosu na ono što se unosi. U tom smislu, oni su i bliži onomu što tradicionalni arhivistički diskurs spremnije prihvaća i u čemu se može vidjeti korisna primjena posuđenih koncepata u vlastitom području.

⁴⁵⁸ *Isto*.

⁴⁵⁹ *Isto*, str. 66. Krajem 2016. godine, *Archivaria*, jedan od nekoliko vodećih stručnih časopisa u arhivsko struci, daje 58 radova u kojima se spominje Derrida, oko tri rada godišnje, *Arcival Science* daje 62 rezultata, gotovo po četiri po godištu, *American Archivist* gotovo upola manje, *Archives and Manuscripts* 14, a *Journal of the Society of Archivists* 31. *Archivalische Zeitschrift* ne daje niti jedan rezultat.

⁴⁶⁰ Usp. Brothman, B. Orders of Value: Probing the Theoretical Terms of Archival Practice“. *Archivaria* 32 (1991), str. 78-100.

U tom smislu, Nesmith posebno naglašava utjecaj postmodernih pristupa i uvida na promjenu u načinu razumijevanja kontekstualnosti kao jednoga od nekoliko središnjih pojmova arhivske struke.⁴⁶¹ Samo propitivanje i širenje pojma konteksta ima, doduše, dulju tradiciju i već je, otprilike jedno desetljeće prije ozbiljnijeg susreta arhivista s postmodernim konceptima, u neku ruku bio određen smjer u kojem će ići rekonstrukcija ili dogradnja klasičnih definicija provenijencije i konteksta arhivskog gradiva.⁴⁶² Činjenica da je tema bila širom otvorena i da su tradicionalne definicije već bile destabilizirane, učinila je raspravu otvorenijom i za postmoderne utjecaje. Nesmith smatra da su ti utjecaji pomogli arhivistima da arhive počnu shvaćati i kao komunikacijske sustave ili sredstva, koji kao takvi nisu zatvoreni u kontekstu vremena u kojem su nastali. To je već prisutnoj tendenciji produbljivanja razumijevanja konteksta nastanka dodalo i interes za širi društveni i kulturni kontekst, definiran otvorenije i uključivije, u kojem je formativno kontekstualiziranje dokumenata otvoreno u svakom komunikacijskom procesu u koji je uvučen.⁴⁶³ Razotkrivanje mita o fiksnom povijesnom dokumentu i njegovu fiksiranom značenju, tako karakterističnoga za arhivsku tradiciju, može se smatrati ključnim doprinosom postmodernih utjecaja na način kako arhivisti razumijevaju predmet kojim se bave. „Više ne možemo dokument promatrati kao artefakt s fiksnim granicama sadržaja i konteksta. U posttradicionalnom pristupu – osnaženome izazovima elektroničkih dokumenata – dokument je 'posredovana i uvijek promjenljiva konstrukcija'“.⁴⁶⁴

Ovaj je zaključak u kontradikciji s tradicionalnim, predmodernim pojmovima autentičnosti i nepristranosti arhivskih dokumenata. Da se prisjetimo Jenkinsona, arhivski bi dokumenti trebali imati takva svojstva, kao ono što ih određuje kao arhivske, zato jer su nastali kao usputni proizvodi aktivnosti, bez ikakve primisli o budućim interpretacijama ili namjere da se na njih utječe. Problematičnost ovog među arhivistima toliko upornog stava nije teško uočiti na brojnim primjerima već i u procesu nastajanja dokumenata i njihove

⁴⁶¹ Nesmith, T. „Reopening Archives: Bringing New Contextualities into Archival Theory and Practice“.

Archivaria 60 (2005), str. 260.

⁴⁶² Usp. Bearman, D., Lytle, R. „The Power of the Principle of Provenance“. *Archivaria*, 21 (1985/86), str. 14-27; Ham, F. G. „Archival Strategies for the Post-Custodial Era“. *American Archivist* 44:3 (1981), str. 207-216.

⁴⁶³ Nesmith, T. *Nav. dj.*, str. 260-261.

⁴⁶⁴ Ketelaar, E. „Tacit Narratives: The Meaning of Archives“. *Archival Science* 1 (2001), str. 138; usp. i. Cook, T. „Archival science and postmodernism: new formulations for old concepts“. *Archival Science* 1 (2001), str. 10.

obrade i uporabe od strane samoga stvaratelja.⁴⁶⁵ Primjeri pokazuju da stvaratelji gradiva često itekako vode računa o tome kakav će utisak ostaviti dokumentacija koju proizvode i na kakve će zaključke navoditi interpretatora u bliskoj, a samim time i u daljoj budućnosti. Nije teško naći niti primjere ciljano neautentični, takvih koji tvrde da su jedno, a funkcija im je nešto drukčija.⁴⁶⁶ Problem ovdje nije u tome jesu li dokumenti, odnosno ono na što upućuju, istiniti; arhivisti odavno znaju da autentičan dokument ne mora biti i istinit. Stvar je u tome da uvijek na neki način manipuliraju svojim kontekstom i da se izvorni kontekst po tome suštinski ne razlikuje od kojega drugog. To ne znači da ovakav 'postmoderni' zaključak upućuje na napuštanje bilo kakvog koncepta konteksta nastanka dokumenta, nego, kako kaže Cook, njegovu modifikaciju.⁴⁶⁷ „Arhivistička načela, kao što je *respect de fonds*, jednako su se tako pokazala povijesno kontingentnima, a ne univerzalnima i apsolutnima. Dokument se sada vidi kao puki trag svijeta koji nedostaje, kao vrsta ogledala koje iskrivljuje činjenice i prošle realnosti, odražava narativne intencije svoga autora i receptivnost svoje suvremene publike, jednako kao i svoj stvarni informacijski sadržaj.“⁴⁶⁸

Istini za volju, uvid koji se ovdje iznosi nije niti posve nov niti samo postmoderan. Sličan koncept dokumenta kao traga prošloga, koje ne može biti izravno dostupno i čiji su tragovi u dokumentima sporadični i kontingentni, razvio je još Droysen, kako smo napomenuli u jednom od prethodnih poglavlja.⁴⁶⁹ Slični motivi, vidjeli smo, javljaju se i drugdje i kasnije u historiografiji, primjerice kod Blocha i Simianda, baš u vrijeme konsolidacije tradicionalnih arhivističkih načela. Postmoderna, nazovimo to tako, analiza arhivističkih konceptata više upućuje na njihovu zatvorenost kroz stanovitu ideologizaciju do koje je došlo, no što donosi posve nove poglede.

Drugi s tim povezan uvid, koji se također može smatrati, barem dijelom, posljedicom 'provjetranja' arhivističkih konceptata postmodernom dekonstrukcijom, jest uvid da je posao

⁴⁶⁵ Nekoliko primjera ovakve analize konteksta nastanka dokumenata donosi tomu posvećeni tematski broj časopisa *Archival Science* 2:1 (2002).

⁴⁶⁶ Usp. Trace, C. B. „What is recorded is never simply 'what happened': Records keeping in modern organizational culture“. *Archival Science* 2:1 (2002), str. 137-159.

⁴⁶⁷ Usp. Cook, T. „Archival science and postmodernism: New formulations for old concepts“. *Archival Science*, 1:1 (2001), str. 3-24.

⁴⁶⁸ Cook, T. „Fashionable Nonsense or Professional Rebirth...“, str. 27.

⁴⁶⁹ Vidi bilješku 142.

koji rade sami arhivisti također dio tog posredovanja i konstruiranja arhiva. To otvara pitanje odgovornosti, inače slabo vidljivo iza tradicionalne predodžbe o neutralnosti i nepristranosti i arhiva i arhivista. Arhivisti skloni ovakvom načinu razmišljanja nerijetko tvrdnje o neutralnosti i nepristranosti arhiva tumače kao bijeg od odgovornosti,⁴⁷⁰ dok s druge strane stiže optužba za politizaciju arhiva.⁴⁷¹ Jedan dio rasprave koja se trenutno vodi o tzv. arhivističkom aktivizmu pitanje odgovornosti usmjerava izravno prema onome što se naziva odgovornošću prema društvu ili deklariranim društvenim vrijednostima općenito, no ovdje se ne radi o tome. Radi se o primarnoj zadaći arhivista shvaćenoj kao odgovornost za kvalitetu i obuhvatnost dokumentacije kojom se u arhivima želi dokumentirati društvene procese. Ako se pretpostavi da je dokumentacija od početka obojena interesima, ideologijom i pogledima njezina proizvođača – a to su većinom država, njezine institucije i drugi utjecajni segmenti društva – arhiv u koji će se ta dokumentacija preobraziti stručnom, no 'pasivnom' obradom, bit će produžetak takvih ideologija i pogleda, predstavljen kao vjerodostojna dokumentacija o objektivnoj društvenoj stvarnosti. Cook u takvom pristupu vidi temeljitiju ideologizaciju ili politiziranje struke u odnosu na izravne, očite, politički ili ideološki uvjetovane uporabe arhiva, sustavnu ideologizaciju kroz nešto što se uspješno predstavlja kao neutralno i nepristrano. U otkrivanju takvih mehanizama, smatra, pomažu postmoderni koncepti i posebno dekonstrukcija. Oni mogu pomoći da se jasnije uoče takva mjesta u arhivističkim metodologijama – posebno u vrednovanju i u akvizicijskim politikama arhiva – koja su zapravo dio mehanizma kojim se učvršćuje početna ideologizacija ili politizacija arhiva.⁴⁷²

Moglo bi se reći da je recepcija postmodernih koncepata i pristupa – ondje gdje je donje uopće došlo u arhivskoj zajednici – uglavnom na ovoj metodološkoj razini. Poslužili su prije svega ne kao sami koncepti, već kao poziv i uporište za preispitivanje vlastitih 'metanarativa'. Također bi se moglo reći da ovaj posao nije bio osobito zahtjevan u

⁴⁷⁰ Usp. Harris, V. „Antonyms of our remembering“. *Archival Science* 14 (2014), str. 215-229; Jimerson, R. „Archivists and Social Responsibility“. *American Archivist* 76:2 (2013), str. 335-345; Millar, L. „An Obligation of Trust: Speculation on Accountability and Description“. *American Archivist* 69:1 (2006), str. 60-78; Caswell, M., Cifor, M. „From Human Rights to Feminist Ethics: Radical Emphaty in the Archives“. *Archivaria* 81 (2016), str. 23-43.

⁴⁷¹ Usp. Greene, M. „A Critique of Social Justice as an Archival Impertive: What *Is* It We're Doing That's All That Important“. *American Archivist* 76:2 (2013), str. 302-334.

⁴⁷² Ovdje ćemo ostaviti po strani to da i sam, kroz svoj model makrovrednovanja, idealizira tip društvenog uređenja i države kojeg naziva demokratskim (vidi prethodnu raspravu o konceptu makrovrednovanja u prethodnom poglavlju).

intelektualnom smislu, s obzirom na podmaklu dob tih metanarativa i činjenicu da kroz stotinjak godina od njihove konsolidacije nisu ozbiljnije osvježavani. Već površna usporedba primjerice Droysenovih *Osnova povijesne znanosti*, napisanih sredinom devetnaestoga stoljeća, i sadržaja temeljnih arhivističkih načela kakav se manje-više podrazumijevao do osamdesetih godina prošlog stoljeća, i još uvijek vjerojatno prevladava među arhivistima, pokazat će da nema osobitih razlika, osim možda toga što je Droysen oprezniji i svjestan da prošlost, kakva je 'doista' bila, nikad neće vidjeti, niti kroz najbolju i najcjelovitiju izvornu dokumentaciju. Za razliku od temeljnog arhivističkog metanarativa, historiografski, iz kojeg je preuzet, uz određena praktična podešavanja, u međuvremenu je ipak prošao kroz određena osvježavanja.⁴⁷³

Nastojeći podcrtati ono na što misli, Cook poseže za poduljim navodom J. R. Saula koji ćemo ovdje preuzeti u cijelosti jer upućuje na još jedan zaključak o recepciji postmodernih ideja u arhivskoj zajednici koji nam se čini važnim.

„Mi patimo od ovisničke slabosti prema velikim iluzijama. O slabosti za ideologijom. Moć je u našoj civilizaciji uvijek iznova vezana uz potragu za sveobuhvatnim istinama i utopijama... Čvrsta vjera da smo na putu prema istini – a time i rješenju naših problema – sprečava na da ovu opsesiju prepoznamo kao ideologiju... [i uvodi] pasivnost pred neizbježnim – prije no što se izrekne ono što je neizbježno – standardna reakcija na ideologiju. Pasivnost je jedan od najviše obeshrabrujućih učinaka ideologije. Građanin je sveden na status subjekta, ili čak sluge. Velike ideologije imaju određeno zastrašujuće dostojanstvo. Jednim potezom intelektualnog argumenta planet je postavljen na svoje mjesto. Zastrašujuće. Samo najhrabriji i najluđi pojedinci neće biti pasivni pred takvim strahopoštovanjem nadahnutim Sudbinama... Živjeti unutar ideologija [ili metanarativa], s utopijskim očekivanjima, znači živjeti ni na jednom mjestu, živjeti u limbu. Živjeti nigdje. Živjeti u praznini gdje visokosofisticirane racionalne konstrukcije obično stvaraju iluziju realnosti... Ideologija upravo inzistira na neumitnom pasivizmu. Zato se suprotstavlja kritici i ohrabruje pasivizam. Želim ustvrdjeti da je suprotstavljanje realnosti – bez obzira na to koliko to mogao biti negativan i depresivan proces – prvi korak prema

⁴⁷³ Ne želimo ovdje reći da struktura onoga što je u međuvremenu izgrađeno u okviru povijesne znanosti ne stoji još uvijek na starim pozitivističkim temeljima i ideologiji traga.

obračunavanju s njom... koristeći moja prava kao građanina – moja sokratovska prava – da kritiziram, da odbacim konformizam, pasivnost i neizbježnost“⁴⁷⁴

Cook dalje izvodi zaključke o tome što bi ovakvo suprotstavljanje realnosti moglo značiti „iz arhivističke perspektive“. Govori o uočavanju odnosa moći koji „oblikuju dokumentacijsku baštinu“, o „konvencijama narativa i poslovnih procesa koji su važniji nego informacijski sadržaj“, o tome da se tekst ne može odvojiti od interpretacije, da niti jedan tekst nije „nedužan usputni proizvod administrativne ili osobne aktivnosti“ i zaključuje da „postmoderni arhivist izlaže te dublje kontekstualne realnosti“. Sve ovo, dakako, gleda li se kroz povećalo dekonstrukcije, čini samo još jedan metanarativ, metanarativ one ideologije, ili ideologija, koja je trenutno u stanju nametnuti se kao struktura objektivne stvarnosti i utopija koja to nije. Brothman je, čini mi se, sa strpljenjem čitao druge Derridine tekstove i prije objave *Archive fever*, i zaključio da ostvariv bijeg iz metanarativa, ili metafizike, nije opcija koja se tu nudi. Potrudio se pokušati to i objasniti, u radu koji se može promatrati i kao kratki priručnik za arhiviste za razumijevanje dekonstrukcije.⁴⁷⁵

Utjecaji o kojima ovdje govorimo doprinijeli su, mogli bismo reći, popularnosti novog metanarativa, u kojem arhiv, i s njime arhivist, više nije čuvar autentične izvornosti, koja mu je predana na čuvanje, već „mjesto na kojem je kolektivno pamćenje bilo (i jest) konstruirano“,⁴⁷⁶ a arhivist je nekako postao „aktivni stvaratelj kolektivnog pamćenja“. ⁴⁷⁷ No, prije nego prijedemo na taj motiv, ovdje još valja ukratko dotaknuti razmišljanja o tome mogu li i na koji način postmoderne ideje, u onom obliku u kojem su uvučene u raspravu o arhivističkim načelima i praksi, biti iskoristive u dvama područjima kojima smo se ovdje posebno bavili.

Što se tiče vrednovanja, Cook navodi da bi se arhivisti, koji vrednuju na postmoderan način, mogli zapitati „koga i što isključuju iz memorijalizacije u arhivu, zašto, i potom oblikovati strategije, metodologije i kriterije vrednovanja koje će ispraviti ovo stanje“.⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ Saul, J. R. *The Unconscious Civilization*. Concord 1995, str. 18, 20, 28, 36-37., citirano prema Cook, T. „Fashionable Nonsense or Professional Rebirth...“, str. 24-25.

⁴⁷⁵ Brothman, B. „Declining Derrida: Integrity, Tensegrity, and the Preservation of Archives from Deconstruction“. *Archivaria* 48 (1999), str. 64-88.

⁴⁷⁶ Cook, T. *Nav. dj.*, str. 27.

⁴⁷⁷ Harris, V. „The Archival Silver: Power, Memory, and Archives in South Africa“. *Archival Science* 2 (2002), str. 83.

⁴⁷⁸ Cook, T. *Nav. dj.*, str. 30.

Kriteriji vrednovanja trebali bi se odnositi na „kontekstualne narative“ unutar procesa koji stvaraju dokumente. Vrednovanje bi trebalo biti osjetljivo na „marginalizirane i čak i utišane glasove“. Ne treba romantizirati ono za što se smatra da je marginalizirano ili prešućeno, no vrednovanje treba dati koliko je moguće cjelovitiju priču, svjesno da ona nije završena i da su moguće i drukčije priče.⁴⁷⁹ Nesmith također pokušava dati odgovor na pitanje što bi moglo biti karakteristično za postmodernu vrednovanje. Naglasak stavlja na informacije o povijesti dokumentacije i o procesima koji su uvjetovali njezino trenutno stanje: što su stvaratelji bili skloni dokumentirati, a što ne, zašto su jedne dokumente uništili, a druge sačuvali, tko je i kako kasnije utjecao na sadržaj dokumentacije.⁴⁸⁰

Drugi način da se pokuša odgovoriti na isto pitanje možemo naći u sve popularnijem konceptu participatornog arhiviranja, pa onda i participatornog vrednovanja.⁴⁸¹ Ako ne možemo govoriti o samo jednom određenom izvoru vrijednosti, prihvaćamo kontingentnost vrijednosnih stavova i svjesni smo perspektivnosti svakog vrednovanja, decentralizacija procesa vrednovanja i uključivanje drugih zainteresiranih, posebice građana, u odlučivanje o tome što će se čuvati, može izgledati kao obećavajuća strategija. „Uključiti građane čini mi se apsolutno kritičnim“, kaže i Cook na jednom mjestu.⁴⁸² To bi imao biti još jedan izraz stava da je vrednovanje u osnovi društveni ili, preciznije, politički čin ili proces, a ne usko stručno pitanje arhivske ili neke druge struke. Ako je to tako, opet se postavlja pitanje na čemu se temelji specifična uloga arhiva u tom procesu.

Govoreći iz ove perspektive o opisu gradiva, Cook na sličan način govori o tome da bi arhivi mogli prestati nametati drugima „da prihvate stručne metanarative o tome kako dokumente treba opisivati“, razviti opisne sustave koji će se udaljiti od „monolitnog naslijeđa stare arhivske teorije“ i omogućiti da se „jasno vidi fragmentarna priroda [dokumentacije] kao preživjelih tragova znatno većeg svijeta dokumentacije“.⁴⁸³ Opisni bi sustav mogao, kaže dalje, biti „dinamičan, virtualan i u stalnom razvoju“, zasnovan na višestrukom povezivanju

⁴⁷⁹ Isto, str. 31-32.

⁴⁸⁰ Nesmith, T. „Reopening Archives...“, str. 263-264.

⁴⁸¹ Usp. Huvila, I. „Participatory archive: towards decentralised curation, radical user orientation, and broader contextualisation of records management“. *Archival Science* 8:1 (2008), str. 15-36; McKemmish, S., Gilliland-Swetland, A., Ketelaar, E. „Communities of Memory: Pluralising Archival Research and Education Agendas“. *Archives and Manuscripts* 33 (2005), str.146-174. Vidi i radove navedene u bilješci 441.

⁴⁸² Cook, T. „'We Are What We Keep; We Keep What We Are': Archival Appraisal Past, Present and Future“. *Journal of the Society of Archivists* 32:2 (2011), str. 182.

⁴⁸³ Cooc, T. „Fashionable Nonsense or Professional Rebirth“, str. 32-33.

umjesto monohijerarhijske strukture. Ovakav bi opis mogao, „usredotočen na ovaj način na povijest dokumenata, odražavati znatno preciznije nijanse konteksta, što bi potom otvorilo bogatstvo informacija o sadržaju, bez potrebe za ekstenzivnim indeksiranjem na razini pojedinačnih dokumenata“.⁴⁸⁴ Nesmith, pak, sa svoje strane, ne vidi da bi tradicionalni koncept izvornog reda mogao imati osobito značenje u postmodernom arhivu, radije govori o zatečenome redu. Pozivajući se na Millar i Horsmana, i on naglašava kontekstualne elemente opisa: povijest stvaratelja, povijest samoga gradiva, upućivanje na funkcionalne i procesne aspekte nastanka i kasnije uporabe dokumenata.⁴⁸⁵ Osim dekonstrukcije samoga tradicionalnog koncepta fonda ovdje, čini mi se, nije lako naći nešto što bi upućivalo na iskoristivost postmodernih koncepata na području obrade i opisa gradiva. Vidjeli smo u poglavlju o opisu gradiva da ima prijedloga koji idu u smjeru decentralizacije opisa, korištenja tehnika poput anotiranja i slično. Svi dijele istu sklonost prema intenzivnijem opisu, više kontekstualiziranja i više dodavanja u opis rezultata arhivističke analize, prvenstveno zbirnim arhivskim jedinicama. Ovakav pristup ne udaljava se bitno od tradicionalnog koncepta arhivističkog opisa. Na načelnoj razini, doduše, ističu se pojmovi poput fluidnosti, nedeterminiranosti i otvorenosti opisa, višestruke umreženosti, no u idejama o postupcima, predmetu i načinu opisa teško je identificirati naznačene utjecaje postmodernih koncepata.

Onaj dio arhivističke literature koji poseže za postmodernim motivima često ostavlja dojam da se tu postmodernizam koristi kao sredstvo za afirmaciju arhiva: ne onog starog, utemeljenog na klasičnim načelima struke, nego nekog novog kojemu se pruža mogućnost da nadvlada naslijeđena ograničenja i da utemelji ulogu arhiva na širem i preciznijem razumijevanju konteksta u kojem arhiv nastaje i djeluje. Instinkt da se mora završiti u afirmativnom stilu, uspostavom podloge za nešto novo i bolje od starog, razumljiv je i prirodan. No, po tome kritika koju prakticiraju postmoderni arhivisti više podsjeća na Hegelovu dijalektiku nego na Derridinu dekonstrukciju. Nju je možda dosljednije primijenio, u nešto drukčijem stilu i prije no što su arhivisti počeli ispitivati postmoderne koncepte, Bearman, u svojoj analizi arhivističkih metoda s kraja osamdesetih godina, iz koje ćemo ovdje navesti nekoliko karakterističnih zaključaka.

„Suštinska slučajnost preživjelih povijesnih svjedočanstava je, naravno, jedna od pokretačkih sila koja stoji iza napora knjižničara, arhivista i muzejskih kustosa da

⁴⁸⁴ *Isto*, str. 34.

⁴⁸⁵ Nesmith, T. „Reopening Archives...“, str. 265-266.

sačuvaju obimnu dokumentaciju, no to bi nas trebalo zamisliti ne podižemo li pješčane dine da zaštitimo obalu od oceana... Prošlost nije dana, već je promjenljiva tvorevina. U povijesti nema zakona kojim se odabiru sile kauzalnosti – kauzalnost je intelektualno sredstvo koje koristimo da oblikujemo smisao od viška svjedočanstava. Sve prošlosti koje konstruiramo, rasprava su sa sadašnjošću, ratne sjekire u današnjim intelektualnim borbama... Zadnji argument protiv sveobuhvatnog dokumentiranja leži u našoj izvanrednoj sposobnosti kao kulture da iziđemo na kraj i bez toga. Sposobni smo konstruirati izuzetno zadovoljavajuće verzije prošlosti iz fragmenata koje posjedujemo... Čuvanje zapisanoga pamćenja za budućnost, sustavno ili ne, rizičan je pothvat, koji najvjerojatnije neće uspjeti.⁴⁸⁶

No, ako bismo tražili nešto što bismo mogli nazvati središnjim motivom postmodernog pristupa arhivu, to ne bi bilo pitanje adekvatnog ili neadekvatnog dokumentiranja društva, različitosti interesa, stavova ili interpretacija koje se odražavaju na arhiv, ili problem metoda ili kapaciteta: teme u kojima lako, ne i uvijek, završi arhivistička implementacija postmodernizma. Raspravu o arhivu u *Mal d'archives* Derrida počinje podsjećanjem na značenja grčke riječi koja je dala ime konceptu arhiva, odnosno na dvojnost značenja osnove koja istovremeno označava početak ili prvotnost s jedne i vlast ili upravljanje s druge strane. Koncept arhiva sadrži motiv nostalgичne potrebe za povratkom ishodištu i nomotetički motiv reda, poretka i kontrole. To zvuči zanimljivo i prihvatljivo za barem neke klasične poglede na arhiv. No, Derrida se ne fokusira na opis arhiva kao proizvedenog objekta, već na prirodu potrebe za arhivom. Pita se odakle ta strast za izvornošću, za prikupljanjem i čuvanjem tragova koji upućuju na nju. Opisuje je kao „kompulzivnu, repetitivnu i nostalgичnu žudnju za arhivom, nesavladivu želju za povratkom korijenima, ... nostalgijom za povratkom na najarhaičnije mjesto apsolutnog početka“.⁴⁸⁷ Problem s arhivom nije u ograničenjima prostora i vremena, nedostatku kapaciteta i u tome što ne možemo sve arhivirati, pojašnjava na drugom mjestu, niti tek u pretpostavljenoj subjektivnosti, pristranosti ili instrumentalizaciji arhiva, „već u tome što znamo da nešto u nama, tako reći, nešto u našem psihičkom aparatu, teži uništiti trag, bez ostatka“.⁴⁸⁸ Konkretni predmet rasprave bio je

⁴⁸⁶ Vidi bilješku 64.

⁴⁸⁷ Derrida, J. *Nav. dj.*, str. 91.

⁴⁸⁸ Derrida, J. „Archive Fever in South Africa“. *Refiguring the Archive*, (ur. Hamilton, C., Harris, V. et al.), Cape Town 2002, str. 44.

Freudov arhiv, pa je to nešto u psihičkom aparatu, što nastoji uništiti arhiv, primjereno identificirano kao nagon smrti. Čini se da je potreba za arhiviranjem suprotna nagonu smrti, koji uništava arhiv tako da ostane bez traga, no Derrida ne misli tako. Potreba za arhiviranjem jest maska iza koje stoji sam „arhivolitički“ nagon smrti, koji sam ne može biti predočen svijesti.⁴⁸⁹ Derrida govori o dva lica ove maske: izvornosti kao „najarhaičnijem mjestu apsolutnog početka“ i o mesijanskom obećanju za budućnost. To je obećanje za budućnost, bez određenog horizonta očekivanja, kaže Derrida, univerzalno ljudsko iskustvo, a ne obilježje samo mesijanskih religija. Mesijansko očekivanje je, navodi dalje, implicitno iskustvu arhiva.⁴⁹⁰ Arhiv se puni mesijanskim obećanjima o dodiru s autentičnom zbiljom, o identitetu, o otkriću ili spoznaji. To ga drži otvorenim, „jer je nemoguće zasititi kontekst tako da bi netko mogao reći: 'Dobro, sada je gotovo, prikupili smo sve dokumente i spomenike, znamo kako to interpretirati, imamo sve kontekstualne elemente koji su potrebni za to, i to je to.'“⁴⁹¹ Arhiv mora ostati otvoren da bi mesijansko obećanje moglo djelovati, da bi moglo biti privlačno.

Brojni su citati Derride u arhivističkoj literaturi u proteklih dvadesetak godina, no teško je reći kako bi mogla izgledati psihologizacija arhivističkog koncepta arhiva, koja bi se pokušala izvesti odavde. Iz opisanih razmišljanja podrijetlo arhiva moglo bi se izvoditi na različite načine iz same potrebe za njim, jednako kao i iz potrebe za zaboravom i slobodom od arhiva.⁴⁹² Strukturiranje arhiva moglo bi se dovoditi u vezu s dva navedena obilježja: izvor autoriteta i obećanje za budućnost. U tradicionalnoj arhivskoj teoriji ta su dva obilježja materijalizirana kao autentičnost i identitet u obliku podrijetla. Mogu li se zamisliti druge materijalizacije ili drugi analitički pojmovi kojima bi se opisala potreba za arhivima i načini na koje oni funkcioniraju u dodiru s njom? Ova vrsta pitanja rijetko se postavlja u arhivističkoj literaturi – za razliku od, primjerice, teorije umjetnosti – i brzo zatvara. Kao očito najkorisniji analitički pojam preuzet iz ovog kompleksa razmišljanja, pokazao se pojam društvene moći i koncept arhiva kao nečega što je s jedne strane obilježeno moći, a s druge strane služi zadobivanju ili osiguranju moći u društvu. O iskoristivosti ovog koncepta svjedoči i razmjerno značajna literatura o temama kao što su kolonijalni arhivi, Andersenove „imaginarne zajednice“, arhivski aktivizam, participatorno arhiviranje i slično.

⁴⁸⁹ *citirati odgovarajuću stranicu ih Archive fever

⁴⁹⁰ Derrida, J. „Archive Fever in South Africa“, str. 46.

⁴⁹¹ *Isto*.

⁴⁹² Usp. Moran, S. „Archive Fever“. *Aternation* 11:1 (2004), str. 287.

5.2 Arhiv kao politički projekt

Dva pojma koji dominiraju raspravom o arhivima izvan arhivističke zajednice jesu moć i pamćenje. U proteklih dvadesetak godina dosta su obrađivani i u radovima koji se objavljuju u arhivističkim stručnim časopisima, no J. Schwartz je svejedno smatrala potrebnim skrenuti pozornost na druge istraživačke tradicije koje također istražuju „prirodu arhiva i njihovu ulogu u društvu“ i u kojima gotovo da nema reference na arhivističku literaturu.⁴⁹³ Postavlja pitanje o osnovi za ovakvu razdvojenost istraživačkih tradicija i apelira na arhiviste da iskoriste ovaj pogled „izvana“ na svoje područje i njegov novi „intelektualni krajolik“.

I ovdje rasprave, donekle zatvorene u uža disciplinarna područja, povezuje utjecaj dvojice francuskih filozofa koje smo spomenuli na početku poglavlja. Polaznu točku obično predstavlja Foucaultov zaključak da svaki sustav znanja, svaku diskurzivnu formaciju, obilježavaju pravila koja određuju što se u njemu može znati i izreći. U pojedinoj diskurzivnoj formaciji, u određenom vremenu i području, nije moguće misliti drukčije niti izreći tvrdnje koje bi izlazile iz granica koje određuju ta pravila, koja kao okvir mogućnosti diskursa ostaju izvan dohvata pokušaja identifikacije ili analize iz tog diskursa. Foucault do tog zaključka dolazi analizom, arheologijom, predmodernih diskurzivnih formacija i otkriva u njihovoj pozadini djelovanje sustava moći i kontrole u društvu. Ta pravila koja djeluju određujuće na granice mogućeg diskursa, određuju što se uopće može znati ili reći, naziva arhivom, „općim sustavom formacija i transformacija tvrdnji“.⁴⁹⁴ Ono što obično nazivamo arhivom, cjelinu tekstova koju je neka kultura sačuvala o sebi, na ovom mjestu ne smatra arhivom, već korpusom tekstova čiju je akumulaciju omogućio i ograničio arhiv. Foucault je naglašavao da je ovaj koncept arhiva čisto teorijska konstrukcija i da ga ne treba miješati s empirijskim konceptom, koji se odnosi na konkretne arhivske ustanove,⁴⁹⁵ no izgleda da su popularnost i iskoristivost definicije zaobišli ove ograde i stopili dva Foucaultova koncepta arhiva u jedan. U drugom, empirijskom značenju arhiv s formiranjem modernih država postaje „jedna od tehnologija kojom se upravlja stanovništvom i kontrolira kretanje osoba,

⁴⁹³ Schwartz, J. M. „Having New Eyes': Spaces of Archives, Landscapes of Power“. *Archivaria* 61 (2006), str. 4-5.

⁴⁹⁴ Foucault, M. *The Archaeology of Knowledge and The Discourse on Language*, (prev. Sheridan Smith, A. M.), New York 1972., str. 129.

⁴⁹⁵ Eliassen, K. O. „The Archives of Michel Foucault“. *The Archive in Motion. New Conceptions of the Archive in Contemporary Thought and New Media Practices*. Oslo. 2010., str. 39.

informacija, dobara i stoke“.⁴⁹⁶ U ovom institucionalnom smislu, koji je bliži uobičajenom shvaćanju arhiva, on je uvijek povezan s pitanjem vlasti, no ujedno i „privilegirano područje za analizu i dokumentiranje djelovanja vlasti“.⁴⁹⁷ Foucault u ovako shvaćenom arhivu vidi prije svega sredstvo nadzora, discipliniranja i upravljanja, mehanizam reprodukcije moći, nešto poput zatvorskog sustava, koji mu je bio jedna od studija slučaja na kojoj je pokušao pokazati djelovanje ovog panoptičkog arhivskog mehanizma.

„Foucault je uništio nedužnost arhiva i prisilio nas da postavljamo pitanja o dizajnu kojim su proizvedeni svi tragovi. U svojim radovima o klinici, o otisku i o fiziologiji zločina, pokazao je da je sva evidencija nastala u nekoj vrsti bolesne fiksacije. Ovaj je uvid Foucaulta učinio toliko zazornim mnogim liberalno-humanističkim povjesničarima.“⁴⁹⁸ Ovo je mjesto od kojeg svoje analize nastavljaju mnoge rasprave, u različitim disciplinama, o arhivu kao instrumentu moći. Tako, primjerice, Joyce razvija ideju arhiva kao političke tehnologije, u kojoj se arhivom uređuje prikladna pozornica za političko djelovanje.⁴⁹⁹ Robinson analizira način na koji vodeće britanske političke stranke koriste povijest kao sredstvo za političko djelovanje, konstruiranje odnosa prema prošlosti u javnosti koje odgovara političkom profilu i interesu stranke u izbornom procesu i za objašnjenje vlastitih neuspjeha na izborima.⁵⁰⁰ Smatra da se odnos politike prema povijesti znatno promijenio od osamdesetih godina prošlog stoljeća. U toj je promjeni prošlost, smatra, transformirana u baštinu, izgubila kritičku snagu propitivanja i postala sredstvo kojim se afirmira sadašnje stanje. Appadurai govori o arhivu kao društvenom projektu i aspiraciji, koji ne mora biti dostupan samo centrima moći i kontrole u društvu. Za njega je svaka dokumentacija ujedno i intervencija, a „svako arhiviranje dio neke vrste kolektivnog projekta... proizvod anticipacije kolektivnog pamćenja... Ova dubinska funkcija arhiva zamagljena je mentalitetom službenosti, blisko povezanim s upravama i nacijama-državama, koji i dalje na arhiv gleda kao na nadgrobni spomenik ili slučajni trag, a ne kao fizičko mjesto kolektivne volje za sjećanjem“.⁵⁰¹ Arhiv kao institucija jest, doduše, mjesto pamćenja, ali i sredstvo u svakodnevnoj uporabi, kojim se

⁴⁹⁶ Isto, str. 40.

⁴⁹⁷ Isto.

⁴⁹⁸ Appadurai, A. „Archive and Aspiration“. *Information is alive*, (ur. Brower, J, Mulder, A.). Rotterdam 2003., str. 14-25, dostupno na: <https://archivepublic.wordpress.com/texts/arjun-appadurai/> - pogledano 17.1.2016.

⁴⁹⁹ Joyce, P. „The politics of liberal archives“. *History of the Human Sciences* 12 (1999), str. 35-49.

⁵⁰⁰ Robinson, E. *History, Heritage and Tradition in Contemporary British politics: Past Politics and Present Histories*. Manchester 2012.

⁵⁰¹ Appadurai, A. *Nav. dj.*

izražavaju aspiracije članova društva. „Za one koji nisu dio pismene elite svojih društava, sposobnost za aspiraciju osobito je vrijedan resurs... jer se siromaštvo može opisati kao nejednaka distribucija sposobnosti za aspiraciju, budući da svaka aspiracija traži prilike da se prakticira kao sposobnost.“ Na ovakve zaključke poziva se u zadnje vrijeme sve popularniji arhivistički aktivizam.

Groys svoju knjigu *Unter Verdacht. Eine Phänomenologie der Medien* počinje tvrdnjom da je ona nastala iz želje da odgovori na pitanje o tome što oblikuje naš kulturni arhiv i čini ga trajnim.⁵⁰² U ideji je arhiva da se u njemu prikupljaju i čuvaju stvari koje se smatra vrijednima, dok ostale, bezvrijedne stvari ostaju vani, u „profanom“ prostoru koji nije arhiv.⁵⁰³ S druge strane, u ideji arhiva je i to da on predstavlja vanjsku realnost, a ta vanjska realnost je sve ono što nije spremljeno u arhiv. Ova unutarnja kontradikcija u osnovi je svakog kulturnog arhiva i određuje njegovu dinamiku. Razlika između kulturnih sadržaja i vrijednosti koje su stavljene u arhiv i onoga što je ostavljeno vani, kao vanarhivska realnost, čini upitnim pravo arhiva da se postavlja kao reprezentacija stvarnosti. Realnost tako nije ono primarno, što čeka da bude uključeno u arhiv, već je definirana iz samoga arhiva, ako njegova izvanjskost. Arhiv o toj stvarnosti govori tako da je oblikuje iz sebe sama i tako svojim sadržajem određuje ono što će se moći percipirati kao realnost. Realnost je objašnjena arhivom slično kao hereza arhivom ortodoksnih vjerovanja. Iz ovakvog zaključka Groys izvlači suštinsko nepovjerenje prema arhivima, ili medijima, koje obilježava njegovu teoriju medija. Ispod površine medija uvijek djeluje ova dinamika predstavljanja isključivanjem, određena manipulacija i borba za utjecaj nad samim arhivom i njegovom dinamikom.⁵⁰⁴

Iz ove perspektive, struktura arhiva kao medija također je određena opisanom dinamikom isključivanja i posredovanim referenciranjem stvarnosti. Organizacija arhiva prema, na primjer, načelu provenijencije može se interpretirati kao mehanizam koji, djelujući ispod površine medija, određuje, poput vrijednosne kategorizacije, što može biti referencirano kao realnost arhiva. Zanimljivo je da i kod Foucaulta postoji jedna definicija arhiva, koja na prvi pogled zvuči kao vrlo ortodokсна arhivistička definicija načela provenijencije. Za masu stvari koje je kultura akumulirala kao svoj arhiv kaže da je ne promatra „sa strane teksta“ –

⁵⁰² Groys, B. *Unter Verdacht. Eine Phänomenologie der Medien*. München 2000.

⁵⁰³ Usp. Groys, B. *Über das Neue. Versuch einer Kulturökonomie*. München 1992., str. 56.

⁵⁰⁴ Groys, B. *Unter Verdacht. Eine Phänomenologie der Medien*, str. 20-22.

arhivisti bi rekli, sadržaja – već sa strane radnji koje su je stvorile.⁵⁰⁵ No, provenijencija kao načelo reda ovdje je shvaćena kao još jedna kategorizacija vrijednosti, još jedan sustav klasifikacije koji se suštinski ne razlikuje od predmetne klasifikacije. Ona se, naime, ne izvodi iz značenja sadržaja arhiva, koje se proizvodi interpretacijom, a ne klasifikacijom.⁵⁰⁶ Iz ovoga Eliasen s Foucaultom zaključuje da „[a]rhiv nije tek koncept koji se odnosi samo na uređenje prošlosti. Arhivska načela također anticipiraju budućnost; arhivska se znanost manje bavi prošlošću nego uređivanjem budućnosti. Ona je, u najdoslovnijem smislu, tehnologija vremena.“⁵⁰⁷

Od ovakvog repozicioniranja interesa za zasnivanje arhiva u suvremenosti i njezinim aspiracijama prema budućnosti polaze, kako smo već napomenuli, sve brojnije tematizacije odgovornosti arhivista, i drugih koji polažu pravo na sudjelovanje u oblikovanju i komunikaciji arhiva u najširem smislu, za to kakvi će arhivi biti formirani i kakve će aspiracije u njima doći do izražaja. Kroz ovakve stavove progovara star Croceova tvrdnja da je „praktična potreba, koja je u osnovi svakog povijesnog suda, svakoj povijesti dala karakter suvremene povijesti“.⁵⁰⁸ Arhivistički odgovor na ovo osuvremenjivanje izvora povijesnog suda i arhiva, uglavnom je na liniji socijalne pravednosti: etički odgovor na spoznaju o uvjetovanosti arhiva odnosima moći u društvu.⁵⁰⁹ Ovaj odgovor ima određene metodološke posljedice, time što, na primjer, politiku vrednovanja i akvizicijsku politiku arhiva nastoji pomaknuti prema aktivističkom pristupu, senzibilitetu za skupine i vrijednosti slabije zastupljene u tradicionalnim arhivima, kao kod Harrisa i drugih, ili time što u postojećim 'birokratskim' arhivima nastoji pokazati u čemu su uvjetovani pozicijama moći, kao kod Cooka. Na načelnoj razini, međutim, imperativ prvenstva (navodno) izvorno upisanoga značenja ili privilegiranog interpretativnog konteksta arhiva, ostaje uglavnom dobro očuvan. Cook je, spomenuli smo, zaključio da se druga bolja opcija trenutno ne nudi, da arhivisti ne raspoložu alternativnim konceptom arhiva koji bi mogao stati na mjesto arhiva zamišljenog

⁵⁰⁵ Usp. Eliasen. *Nav. dj.*, str. 48.

⁵⁰⁶ *Isto*, str. 45-46.

⁵⁰⁷ *Isto*, str. 41.

⁵⁰⁸ Croce, B. *La storia come pensiero e come azione*. Bari 1938., str. 5.

⁵⁰⁹ Usp. Harris, V. „Archives, Politics and Justice“ *Political Pressure and the Archival Record*, (ur. Proctor, M., Cook, M., Williams, C.). Chicago 2005, str. 173-184; Carter, R.G.S. „Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence“. *Archivaria* 61 (2006), str. 215-233; Ketelaar, E. „Tacit Narratives: The Meanings of Archives“. *Archival Science* 1 (2001), str. 131-141.

kao proizvod nekadašnjih aktivnosti i aspiracija. Te aktivnosti i aspiracije možda više ne doživljavamo kao nešto objektivno, nešto što ostavlja vjeran trag i u što se može pouzdati, no naše vlastite aspiracije kao moguće polazište za uspostavu i organizaciju arhiva čine se opasnijima, kratkotrajnijima, sklonima destabiliziranju arhiva i unošenju nereda u nj. One unose diskontinuitet, „slobodnu“ volju i stanoviti poetički element u arhiv čiji se učinak teško može kontrolirati. Takvom arhivu nedostaje „aura“⁵¹⁰ autonomne drugosti i autonomnog izvora značenja koje ima sposobnost da arhivu da vlastiti legitimitet. Slijedi da je bitno svojstvo arhiva to da može legitimirati stavove i značenja koja se pridaju stvarima, mesijanski obećati da može ponuditi legitimaciju važećeg ili pokušanog reda stvari na njihovu izvorištu.

5.3 Arhiv i pamćenje

Arhiv se gotovo spontano dovodi u vez s kolektivnim pamćenjem, kao njegovo tehničko sredstvo ili produžetak, a nerijetko se o arhivu govori naprosto kao „pamćenju zajednice“. Da se u ovom drugom slučaju radi o tek retoričkom izjednačavanju značenja i da se ne može raditi o istoj vrsti stvari gotovo da se podrazumijeva barem od Halbachsova naglašenog isticanja razlike između kolektivnog pamćenja i povijesti.⁵¹¹ Pojam kolektivnog pamćenja Halbwachs oblikuje kao odgovor na pitanje kako to da, uz svu raznolikost individualnih doživljaja te kratkoću i nesigurnost individualnog pamćenja, pojedinci u zajednicama pamte po dosta sigurnim i ujednačenim obrascima i transgeneracijski. Činjenica je, smatra, da pojedinac u svome prisjećanju nikada nije sam: i kada je fizički sam, s njime je njegova usvojena kultura, prisjeća se stvari koje nije osobno doživio, prisjeća ih se drukčije no što ih je doživio. Članovi zajednice dijele mnoge uspomene na prošlost u kojoj nisu sudjelovali ili, ako jesu, dijeljene su se uspomene u međuvremenu ujednačile i stabilizirale.

Mnogi poput Halbwachsa ističu emotivni karakter kolektivnog ili socijalnog pamćenja i pamćenje kao aktualni, živi fenomen koji se mijenja. „Pamćenje je život, stvoreno od strane živih društava i utemeljeno u njegovo ime. Trajno je u razvoju, otvoreno dijalektici sjećanja i zaborava, nesvjesno svojih budućih deformacija, ranjivo na manipulaciju i prisvajanje.“⁵¹²

⁵¹⁰ Za koncept „aure“ o kojem je ovdje riječ vidi: Benjamin, W. *Gesammelte Schriften*. I-2, (ur. Tiedemann, R., Schweppenhäuser, H.). Frankfurt 1980., str. 431-469.

⁵¹¹ Halbwachs, M. *La mémoire collective*. Paris 1950., str. 45-48.

⁵¹² Nora, P. „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“. *Reorientations* 26 (1989), str. 8.

Kolektivno pamćenje pretpostavlja i stvara nešto što Halbwachs prepoznaje kao „afektivnu zajednicu“,⁵¹³ što će Anderson kasnije, imajući u vidu da se radi o zajednicama čiji pripadnici uglavnom i ne znaju jedni za druge, kao pojedince, nazvati imaginarnim ili „zamišljenim“ zajednicama.⁵¹⁴ Ono pripada pojedincima u zajednici kao njihovo osobno, pojedinci ga doživljavaju gotovo kao nešto iskustveno, bez obzira na to jesu li i sami živjeli u vrijeme iz kojega se pamti. Pojedinci ga prisvajaju kao svoje i time zapravo postaju, u subjektivnom smislu, članovima zajednice.

Kolektivno pamćenje o kojem se ovdje govori živo je, dinamično, promjenljivo i specifično za svaku pojedini zajednicu. Dvije zajednice mogu dijeliti istu povijest, u smislu kronologije, procesa, događaja i drugih činjenica, no svaka će, smatra Halbwachs, imati vlastito, individualno kolektivno pamćenje. Ono povezuje pojedince i generacije među kojima mogu postojati vrlo velike razlike u osobnome iskustvu, stavovima, životnim prilikama i drugome što ljude određuje kao pojedince – znatno veće no što mogu biti razlike među članovima dviju suvremenih, susjednih zajednica po kolektivnom pamćenju. Za razliku od pamćenja, povijest, kako je tumače Nora i Halbwachs, trebala bi kritička rekonstrukcija prošlosti, ponajprije one koja je iščezla iz kolektivnog pamćenja ili iz drugog razloga ne igra neku ulogu u njemu. Povijest se bavi činjenicama i istražuje, ona je „intelektualna i sekularna proizvodnja [koja] poziva na analizu i kriticizam“, za razliku od kolektivnog pamćenja, koje je „afektivno i magijsko, prihvaća samo one činjenice koje se uklapaju, potiče preslagivanja koja mogu biti izvan fokusa ili teleskopska, globalna ili izolirana, specifična ili simbolična.“⁵¹⁵ Pamćenje je slijepo za sve osim za grupu koju povezuje. „Povijest, s druge strane, pripada svakome i nikome: odatle njezino polaganje prava na univerzalni autoritet. Pamćenje vuče korijene iz konkretnog, iz prostora, gesti, slika i objekata; povijest se čvrsto veže za vremenske kontinuitete, razvoje i odnose među stvarima. Pamćenje je apsolutno, dok povijest može zamisliti samo relativno.“⁵¹⁶ Tako nam prošlost ostavlja dva različita traga: „pisanu“ povijest, zamišljenu kao prikaz realnosti u kontinuiranom vremenu, i pamćenje kao „živu povijest koja se nastavlja ili se obnavlja tijekom vremena, gdje je moguće pronaći veliki broj starih tokova koji su samo prividno nestali“.⁵¹⁷ Povijest počinje, smatra Halbwachs,

⁵¹³ Halbwachs, M. *Nav. dj.*, str. 11.

⁵¹⁴ Anderson, B. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, (13. izd.). London, New York 2003.

⁵¹⁵ Nora, P. *Nav. dj.*, str. 8.

⁵¹⁶ *Isto*, str. 9.

⁵¹⁷ Halbwachs, M. *Nav. dj.*, str. 35.

ondje gdje prestaje tradicija, što bi moglo značiti da je pisanje povijesti o onome što je još živo u tradiciji moglo biti neizvjestan i dvojben pokušaj.

Ricoeur preuzima ovu distinkciju u pokušaju da objasni problem predstavljanja prošlosti u historiografiji.⁵¹⁸ Smatra da problem ne potječe iz same historiografije i načina na koji ona obrađuje prošlo. Povijest je, kaže, ovdje „na neki način nasljednik problema koji se na neki način postavlja ispod nje, na razini pamćenja i zaborava, njezine se specifične poteškoće samo dodaju na one koje su svojstvene mnemoničkom iskustvu“.⁵¹⁹ Pamćenje je obilježeno svojim pragmatičnim uvjetima. Ono je i obvezno i spriječeno i manipulirano, sva tri ova obilježja svojstvena su uvjetima u kojima se javlja iskustvo pamćenja. Pamćenje se poziva na prepoznavanje stvari kao kriterij valjanosti, svjedok se uvijek može pozvati na to da je bio na licu mjesta i da označeno u njegovu iskazu odgovara referentnoj stvari. Ako mu se ne vjeruje, može se svejedno pozivati na svoje svjedočanstvo i ispitivača uputiti da traži drugog svjedoka, ako njemu ne vjeruje. „Ova vrsta akreditacije otvara alternativu između povjerenja i sumnje“.⁵²⁰ Suprotstavljanje različitih svjedočanstava uvijek je otvoreno i odatle, smatra Ricoeur, proizlazi problem povjesničara, koji dokument, ili arhiv, uzima za svjedoka svojih tvrdnji. Nora je bio sklon problem legitimacije konteksta dokumenta rješavati razlikom u metodi, kritičkim karakterom povijesne metode za razliku od „spontanog“ djelovanja pamćenja,⁵²¹ no Ricoeurov koncept dokumenta kao znaka ostavlja manje mogućnosti za puno povjerenje u takvu strategiju. Dokumenti možda nisu uvijek pouzdani svjedoci, no boljeg testa za istinitost tvrdnji o referentu, drugim riječima, o kontekstu dokumenta, nemamo.

Uloga arhiva u odnosu na povijest ovdje je u njezinoj legitimaciji. Ta legitimacija može biti nepouzdana, no, budući da povijest nema drugog boljeg sredstva, ostaju kritičko ispitivanje i komparativna metoda kao alati za legitimaciju tvrdnji. Ricoeur zaključuje:

„Pitanje rivalstva između pamćenja i povijesti u predstavljanju prošloga ostaje otvoreno. Na strani pamćenja ostaje prednost prepoznavanja prošloga kao nečega što je bilo, no nema ga više; na strani povijesti stoji moć širenja pogleda u prostoru i vremenu, snaga kritike u redu svjedočanstava, objašnjenja i shvaćanja, retoričko vladanje tekstem i, više od svega, jednak pristup u pogledu

⁵¹⁸ Ricoeur, P. „L'écriture de l'histoire et la représentation du passé“. *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 55:4 (2000), str. 731-747.

⁵¹⁹ *Isto*, str. 731.

⁵²⁰ *Isto*, str. 737.

⁵²¹ Usp. Nora, P. *Nav. dj.*, str. 9.

konkurentnih zahtjeva ne cjelovitih sjećanja, ponekad slijepih za nesreću drugih.⁵²²

Kao što smo već spomenuli, izraženije usmjerenje na koncept kolektivnog pamćenja u arhivistici u proteklih dvadesetak godina dijelom je povezano s uvidom da su arhivi na određen način uvijek posljedica i odnosa moći u društvu, a dijelom i povećanim interesom za temu kolektivnog pamćenja u drugim disciplinama. Ne mali doprinos ovom trendu dao je Nora svojim konceptom „mjesta sjećanja“ kao simboličkih materijalnih ili nematerijalnih mjesta, objekata, praksi, oznaka tradicija ili vrijednosti koji oblikuju kolektivno pamćenje, podržavaju njegovu integrativnu ulogu u zajednici i sudjeluju u oblikovanju njezina identiteta, ponekad i „izumljenim“ novim tradicijama koje imaju snagu da identificiraju i homogeniziraju, ili pomognu u transformaciji kontroverznih i destabilizirajućih epizoda u kolektivnom pamćenju u prihvatljiv, memorijalizirani oblik.⁵²³ Karakteristično je da uz rastući interes za temu (kolektivnog) pamćenja ide i osjećaj nekog nedostatka ili problema s pamćenjem, prošlošću, značenjem ili nečim drugim takvim.⁵²⁴ U repertoaru motiva koji se susreću u raspravama ima dosta podudarnosti s motivima koji se sreću u studijama starih kultura i vjerovanja, koja i danas djeluju unutar kolektivnog pamćenja suvremenih zajednica: tema prolaznosti, gubitka, nesigurnosti i beznačajnosti ljudske egzistencije.⁵²⁵ Ono što u posljednje vrijeme češće pronalazimo u studijama o pamćenju, na drugi se način provlači kroz tekstove drugih žanrova i dulje tradicije.

Povezanost s velikom i duljom pričom preko pojmova kolektivnog pamćenja i identiteta sigurno doprinosi njihovoj učestalosti u arhivističkoj literaturi. Veza s historiografijom i misijom pisanja povijesti još je snažna, no ponekad se čini da u rivalstvu dvaju Norinih i Ricoeurovih mehanizama susreta s prošlošću počinje prevladavati privlačni pojam

⁵²² Ricoeur, P. Nav. dj., str. 747.

⁵²³ *Les lieux de mémoire*, (ur. Nora. P.), I-VII. Paris, 1984-1992.

⁵²⁴ Usp. Assmann, A. *Erinnerungsräume: Formen und Wandlungen des Kulturellen Gedächtnisses*, (3. izd). München 1999., str. 11.

⁵²⁵ Usp. Assmann, J. „Tod und Kultur“. *Festschrift für Dieter Janz. Die Wahrheit der Begegnung. Antropologische Perspektive der neurologie, Würzburg 2001*, (ur. Jakobi, R.-M. E., Claussen, P. C., Wolf, P.), str. 399-416, dostupno na: http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/propylaeumdok/2238/1/Assmann_Tod_und_Kultur_2001.pdf - pogledano 18.11.2014; „Mythen der Unvollkommenheit, Mysterien der Vervollkommenheit“. *Vollkommenheit*, (ur. Assmann, A. i J.). München 2010., str. 65-81, dostupno na: <http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/propylaeumdok/volltexte/2013/1843> - pogledano 18.11.2014.

kolektivnog pamćenja, da subjektivna, emotivno doživljena i kao vlastita prepoznata prošlost i formalno postaje važniji motiv u arhivu od kritički pisane i kritici izložene povijesti. Kolektivno pamćenje tiče se svakog člana zajednice neposredno, njegovo djelovanje čini se uvjerljivijim, življim i prisutnijim u zajednici i dugoročnijim. Ono se bolje uklapa i u zahtjeve za demokratizacijom ustanova, dostupnije je i bliže građaninu. Tako možemo govoriti o arhivima kao „prostoru pamćenja“ za sve,⁵²⁶ o stvaranju i preoblikovanju kulturnih identiteta i pamćenja⁵²⁷ ili o sličnim oblicima usluge društvu u odnosu na nešto što mu je očito važno. Znači li to da pretenzije vezane uz ideal povijesne istine slabe i da ustupaju mjesto medijskim i deklariranim „politikama sjećanja i zaborava“ u društvu, u bitno većoj mjeri nego prije?⁵²⁸

Koji god stil pristupa prošlosti uzeli, emotivni angažman sjećanja ili kritičko pisanje povijesti, pretenzija na određeno utemeljenje u istinitosti ne da se izbjeći. Bez takve pretenzije, koliko god i s koje god se strane ona činila upitnom, oba pristupa gube referentnu točku koja im daje smisao i bez koje ne bi bila to što jesu. Zahtjev za legitimacijom u autentičnome prošlosti uvijek ostaje kao zahtjev bez obzira na to koliko neuvjerljive ili problematične bile njegove ambicije. Kao i Ranke prije gotovo dva stoljeća, i današnji istraživači, poput C. Steedman,⁵²⁹ opisuju emotivno iskustvo susreta s autentičnim dokumentom, na posebnom mjestu i u arhivskoj sceni „otkrića“ izvornosti i značenja, koje se na kraju ne razlikuje osobito od spontanog iskustva pamćenja. Ako se takvo istraživačko iskustvo i osobno emotivno iskustvo prošloga nađu u koliziji, pitanje je kome dati prvenstvo, osobito ako se radi o „nezvaničnoj, ušućenoj i time 'autentičnoj' povijesti potlačenih ljudi – manjina, žena i osoba bez vlasništva.“⁵³⁰ Robinson smatra da je razlikovanje između pamćenja i povijesti poslužilo da se prikrije karakter povezanosti povjesničara s prošlošću i da mu se da izgled kritičke, nepristrane analize. Tomu bi se mogao dodati očit utjecaj historiografije, naročito u određenim razdobljima, na oblikovanje kolektivnog pamćenja, posebice nacionalnoga, pri čemu historiografija igra ulogu posrednika između autentičnog traga i utjecajnijih mehanizama koji oblikuju kolektivno pamćenje. Arhiv bilo koje vrste

⁵²⁶ Usp. Ketelaar, E. „Archives as Spaces of memory“. *Journal of the Society of Archivists* 29:1 (2008), str. 9-27.

⁵²⁷ Usp. Iacovino, L. „Shaping and reshaping cultural identity and memory: maximising human rights through a participatory archive“. *Archives and Manuscripts* 43 (2015), str. 29-41.

⁵²⁸ Assmann, A. *Nav. dj.*, str. 15.

⁵²⁹ Steedman, C. „Something She Called a Fever: Michelet, Derrida, and Dust“. *The American Historical Review* 106:4 (2001), str. 1159-1180.

⁵³⁰ Robinson, E. „Authenticity in Archive: Historical Encounters with 'Pastness'“. *Desperately Seeking Authenticity: An Interdisciplinary Approach*, (ur. Graulund, R.). Copenhagen 2010, str. 13-23.

može se, međutim, postaviti kao 'mjesto prisjećanja' i bez nužno takvog posredovanja, kao izravni simbolički legitimator određenih pretenzija pamćenja, kao „postčinjenični“ ili „mimočinjenični“ legitimator. Ulogu povjesničara kao supotvrđitelja tvrdnji koje takav monumentalizirani arhiv prešutno izriče, može preuzeti i vodič koji sadržaj arhiva nije niti vidio.

Određena razlika između kritičkog i, nazovimo to tako, instantnog posredovanja prošlosti može se tražiti u cjelovitosti testa istinitosti. Za kritičko posredovanje može se tvrditi da je ispitalo sve ili barem relevantan dio dostupnih tragova, dok bi instantno posredovanje bilo nepouzđano jer na brzinu zatvara predmet nakon samo jedne izrečene tvrdnje. Ova tvrdnja, prije ili kasnije, susreće se s fragmentarnošću arhiva, sa svime onim što je kao njegov negativni odraz ostalo izvan arhiva, u stanju latentnosti, niti ovdje niti ondje, i što poručuje koliko je granica između arhiva i nearhiva pomična i kontingentna.⁵³¹

Koliko god autentična prošlost bila dragocjena i ne prestaje se, usprkos svim nedoumica, uporno tražiti, upravo zbog toga jest i opterećenje. Ne treba je samo sačuvati, nego je se treba i rješavati.⁵³² U ekonomiji suočavanja s prošlošću Assmann nalazi četiri procesa: zaborav, sjećanje radi suzbijanja zaborava, sjećanje da bi se zaboravilo i dijaloško sjećanje. Zaborav nije samo nesposobnost pamćenja već i aktivna tehnika kojom se iz arhiva odstranjuje ono što se ne uklapa i što destabilizira njegovu funkciju. I sjećanje isto tako nije samo sposobnost pamćenja, već i taktika kojom se sjećanje čisto od nečega što u njemu nije poželjno, pomoću drugih sadržaja koji su dovoljno snažni da potisnu neprisutnost onoga što se ne može uklopiti. Može se postaviti pitanje što regulira ovih ili ovakvih tehnika i u individualnom i u kolektivnom pamćenju. Odgovor na ovo pitanje ne može se naći u prošlosti. Zato i potraga za kriterijem vrednovanja u prošlim konstelacijama značenja, uključujući i pretpostavljeni izvorni kontekst značenja, ne može dati upotrebljiv odgovor. Odgovor se ne može dati niti u samo formalnom obliku, na primjer tako da se govori o uklanjanju redundantnosti, o kriterijima vremena i prostora ili o jedinstvenosti informacije. Ako su koncepti kolektivnog pamćenja o kojima govorimo koliko-toliko održivi, odluke donosi kontingentni život zajednica, u kojem mi je unaprijed poznato kako se stvari mogu odvijati, premda taj proces nije posve, možda niti osobito, otvoren. Kolektivno pamćenje

⁵³¹ Assmann, A. *Nav. dj.*, str. 17-18.

⁵³² Usp. Assmann, A. „Die Last der Vergangenheit“. *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History* 4 (2007), str. 375-385, dostupno na: <http://www.zeithistorische-forschungen.de/3-2007/id=4398> – pogledano 12.8.2016.

sposobno je opstajati na različitim supstratima arhiva, u funkcionalno zadovoljavajućem obliku. Pojedinačne odluke o vrednovanju, daleko širih razmjera od onih koje arhivi obično donose, imaju razmjerno malen utjecaj na to kako će se oblikovati i konsolidirati kolektivno pamćenje. Kolektivno pamćenje nikada nije parcijalni entitet, ono je uvijek funkcionalno potpuno i istovremeno problematično. Svaka zajednica uvijek će raspolagati svojim potpunim i ujedno problematičnim identitetom. Ova unutarnja napetost, koju Derrida naziva *mal d'archives* ostaje otvorena i na razini kolektiviteta, ukoliko je ne zatvori arhivolitički nagon za uspostavom konačnog reda.

Fokusiranje na arhiv kao instrument pamćenja obično vodi u jednom od dva smjerova: moralizaciji ili estetizaciji arhiva. O aspektu moralizacije već smo nešto rekli govoreći o arhivu kao političkom projektu. Uzima se da je zadaća onoga tko arhivira da bude uključiv i da pokuša dati reprezentativnu sliku zajednice. Ako kolektivno pamćenje identificira zajednicu, onda bi se u arhivu trebalo naći mjesta za vrijednosti s kojima će se moći identificirati svi za koje se smatra da bi mogli biti dio zajednice.⁵³³ Zajednica za koju se arhiv smatra odgovornim može se pokušati opisati i kao skup koji čini veći broj „mikrozajednica“, i onda postaviti moralnu obvezu arhiva da dokumentira takve mikrozajednice i njihove vrijednosti.⁵³⁴ Moralizacija arhiva može ići, vidjeli smo, i korak dalje, u stanovitu obvezu aktivističkog djelovanja, gdje se arhiv počinje osjećati obveznim doprinosti deklariranim općim društvenim vrijednostima, kao što su ljudska prava, pravednost ili istina.⁵³⁵ Moglo bi se reći da je dosta toga u arhivskoj teoriji neka vrsta moralnog opravdanja arhiva, više nego pokušaj objašnjenja ili opisa koncepta arhiva, što bi načelno trebalo očekivati u svakom istraživačkom pristupu. Postoji potreba da se deklarira pripadnost arhiva među „pozitivne“ aktere ili trendove, uz koje se vežu pozitivni pojmovi (pamćenje, identitet, cjelovitost, javnost, jednakost i sl.), za razliku od nečega što je prepoznato kao negativno ili

⁵³³ Usp. Swain, S., Musgrove, N. „We are the stories we tell about ourselves: child welfare records and the construction of identity among Australians who, as children, experienced out-of-home 'care'“. *Archives and Manuscripts* 40:1 (2012), str. 4-14.

⁵³⁴ Usp. Caswell, M. „On archival pluralism: what religious pluralism (and its critics) can teach us about archives.“. *Archival Science* 13 (2013), str. 273-292.

⁵³⁵ Usp. Gilliland, A. J., McKemmish, S. „The Role of Participatory Archives in Furthering Human Rights, Reconciliation and Recovery“. *Atlanti* 24:1 (2014), str. 79-88; Caswell, M. „Defining human rights archives: introduction to the special double issue on archives and human rights“. *Archival Science* 14:3 (2014), str. 207-213; Flinn, A., Alexander, B. „'Humanizing an inevitability political craft': Introduction to the special issue on *archiving activism and activist archiving*“. *Archival Science* 15:4 (2015), str. 329-335.

problematično, poput zaborava, pristranosti, ograničenja, nejednakosti ili kontrole. Jenkinsonov moralni imperativ tražio je od arhivista da služe istini, pohranjenoj u autentičan dokument. Noviji arhivistički aktivizam traži da služe i zajednici i njezinim vrijednostima, čuvanjem dokumentacije koja će pomoći legitimizirati kolektivno pamćenje zajednice kao autentično. U oba je slučaja moralni imperativ usmjeren prema svjetlu istine.

U modernoj i postmodernoj umjetnosti eksperimentiranje s arhivom kao medijem i estetiziranje učinaka arhiviranja na djelo i umjetnost nisu rijetki. U rastućoj sklonosti za ovu vrstu projekata H. Foster očitava djelovanje *arhivskog impulsa*,⁵³⁶ dok O. Enwezor poseže za utjecajima i metaforama koje su česte i u arhivističkoj literaturi, posuđujući Derridin sindrom arhivske groznice i govoreći o umjetnosti „između povijesti i spomenika“.⁵³⁷ Spektar tema koje se pri tome označuju ima dosta dodirnih točaka s općim obilježjima arhiviranja kao takvoga, o kojima smo govorili. Jedna od tema koja se provlači barem još od nadrealističkog projekta „arhiva podsvjesnog“⁵³⁸ jest pitanje očuvanja identiteta djela (stvari) u procesu arhiviranja, odnosno utjecaja taksonomija institucionaliziranih arhiva na značenje i izvornost arhiviranih stvari. Arhivi i muzeji stvarima osiguravaju trajnost, no možda pod cijenu gubitka identiteta stvari, njihove dekontekstualizacije i promjene značenja do koje dolazi uslijed taksonomije i značenja samog arhiva. O nemogućnosti arhiviranja izvornog identiteta i značenja stvari posebno rječito govori Boltanski:

„Spriječiti zaborav, zaustaviti nestajanje stvari i bića, činilo mi se plemenitim ciljem, no brzo sam shvatio da takav pokušaj mora propasti; jer, čim nešto pokušamo sačuvati, fiksiramo ga. Stvari možemo sačuvati samo tako da zaustavimo tijek života. Ako svoje naočale stavim u vitrinu, neće se nikada potrgati, no možemo li ih i dalje smatrati naočalama?... Jednom kada postanu dio muzejske zbirke, one zaborave svoju funkciju, tada su još samo slika naočala. U vitrini moje će naočale izgubiti svoj razlog postojanja, a ujedno će izgubiti svoj identitet.“⁵³⁹

Gleda li se na ovaj način, učinak arhiviranja je sve drugo nego izvorni red i kontekst. No, bez obzira na ovaj zaključak, umjetnik ne može prestati baviti se onim što se ne može

⁵³⁶ Foster, H. „An Archival Impulse“. *OCTOBER* 110 (2004), str. 3-22.

⁵³⁷ Enwezor, O. *Archive Fever: Uses of the Document in Modern Art*. Göttingen 2008.

⁵³⁸ O ovom projektu (Le Bureau central de recherches surréalistes) vidi: Spieker, S. *The big archive: art from bureaucracy*. Cambridge, London 2008., str. 85-103.

⁵³⁹ McShane, K. *The Museum as Muse*, katalog izložbe. New York 1999., str. 91.

arhivirati, što ostane pred ulazom u arhiv, kao izvor ili istina onoga što je moglo ući. Jednako kao u slučajevima koje smo ranije naveli, ova je gesta na neki način obvezna, neizbježna, kao da je rezultat potrebe, a ne obilježje samih stvari o kojima je riječ. Izvornost, samoidentičnost stvari u vremenu, izvorno značenje ili izvorni kontekst, pokazuju se više kao snažna želja, kao zahtjev koji se upućuje stvarima i od njih traži da mu udovolje, nego kao moguće svojstvo stvari. Ako bi se ovaj zaključak pokazao održivim, podrijetlo zahtjeva za izvornošću, legitimacijom istine na izvoru ili, recimo, očuvanjem izvornog konteksta i značenja stvari, trebalo bi tražiti u psihologiji. Rank je svojevremeno ponudio svoj odgovor:

„Budući da je uznapredovala samosvijest potkopala vjerovanje u dušu, glavnom stvari proglašen je neželjeni nusproizvod razvoja individualiteta – spoznaja samoga sebe. Tako je iz nužde i očaja samosvijesti načinjena vrlina terapijske samospoznaje, a njezin rezultat postao cijenjen kao „stvarnost“. No, kako naše intelektualne procese određuju i usmjeravaju želje i strasti, tako je stvarnost postala subjektivnom, to znači i intelektualnom, religijom individuuma, i mogla je i dalje sačuvati njegovo staro naivno vjerovanje u dušu. Na mjesto starog, kolektivnog ispovijedanja vjere – istina je ono u što svi vjeruju – sada se kaže individualistički: istina je ono u što ja vjerujem. Religiozno *credo ergo sum* (besmrtno), postalo je iz filozofskog *dubito ergo sum* (samosvjestan, smrtno) psihološko Descartesovo *cogito ergo sum*, koje uvodi suvremenu psihologiju. Odavde Ja pokušava odrediti svoju istinu odrediti kroz psihološko spoznavanje samoga sebe. Zadnji intelektualni pokušaj spašavanja duše, koji se tako spretno sakrio iza apstraktnog pojma istinitosti, da je potrebno uvesti sve njegove simboličke predstave da bi se u kultu istine prepoznalo staro vjerovanje u dušu.“⁵⁴⁰

⁵⁴⁰ Rank, O. *Seelenglaube und Psychologie*. Leipzig, Beč, 1930., str. 91.

ZAKLJUČAK

U ovom radu pokušali smo ispitati utjecaj tradicionalnih arhivističkih načela provenijencije i izvornog reda na načela i praksu vrednovanja i opisa arhivskog gradiva te istražiti podrijetlo snažnog utjecaja koje imaju i danas, unatoč brojnim i uvjerljivim kritičkim opaskama i s obzirom na njegovu utemeljenost i s obzirom na poteškoće i ograničenja u primjeni. Vidjeli smo da u arhivskoj teoriji i praksi postoji duga, usporedna tradicija s jedne strane pozivanja na snagu načela i njihov utemeljujući status u odnosu na arhivsku teoriju u cjelini, a s druge strane vrlo slobodnog tumačenja u primjeni, modificiranja i prilagođavanja pragmatičnim okolnostima rada u konkretnim slučajevima. Ovakav dvoznačni status sam po sebi traži interpretaciju. U proteklih je tridesetak godina ponuđeno više različitih tumačenja: od vrlo širokog, prilagodljivog i difuznog pojma konteksta, koji uključuje i različite konkurentne mogućnosti kontekstualizacije, preko inzistiranja na 'ideologiji traga' i fiksiranju značenja dokumenta u trenutku i kontekstu nastanka,⁵⁴¹ do tvrdnje da arhivistika ne raspolaže drugim konceptom koji bi bio iskoristiv i prema kojemu bi se mogla ravnati arhivska praksa.⁵⁴²

Arhivistička literatura nije osobito precizna niti određena oko toga radi li se o jednom ili o nekoliko načela. Iako se govori o arhivističkom ili arhivističkim načelima, valja imati na umu da se ne radi o specifično arhivističkim konceptima i da kao takvi nisu nastali unutar arhivistike kao discipline u užem smislu. Njihov osnovni sadržaj i značenje posuđeni su iz šireg repertoara ideja karakterističnih za romantizam i historiografsku metodu istraživanja koja se na njima oblikovala još u prvoj polovini devetnaestoga stoljeća. Njima se pokušavalo odgovoriti na pitanje kako zahvatiti povijesnu zbilju i kako provjeravati istinitost tvrdnji o prošlosti. U drugom smislu, njima se pokušavalo, i pokušava, odgovoriti i na pitanje kako očuvati prisutnost prošloga u sadašnjemu, kao stvari koja je nužna za očuvanje povijesno utemeljenog identiteta zajednica i njihova kolektivnog pamćenja. Pokušali smo pokazati da su ovaj zahtjev i potreba iz koje nastaje vjerojatno ključni sastojak na kojem se temelji otpornost ovih konceptata i na uvjerljivije kritike i dekonstrukciju.

⁵⁴¹ Usp. Meehan, J. „The archival nexus: rethinking the interplay of archival ideas about the nature, value, and use of records“. *Archival Science* 9 (2009), str. 157-164.

⁵⁴² Usp. Cook, T. „The Concepts of the Archival Fonds in Post-Custodial Era: Theory, Problems and Solutions“. *Archivaria* 35 (1993), str. 26

Primjeri iz vizualnih umjetnosti koje smo ovdje naveli kao ilustraciju, pokazuju da se motivi ugrađeni u tradicionalna arhivistička načela i sam na njima zasnovan koncept arhiva ne odnose i ne primjenjuju samo na ono što obično smatramo arhivskim gradivom kojim se bave ustanove koje se nazivaju arhivima. Slična pitanja postavljaju se uvijek kada se pokušava sačuvati autentičnost prošloga i kada se prošlo želi učiniti živo prisutnim u sadašnjosti. Ovi primjeri također ukazuju na ograničenja u mogućnosti interpretacije i razumijevanja problema kada ih se pokušava tumačiti polazeći od teorije u kojoj su oni sami temeljni i integrirajući pojmovi. U novije vrijeme u arhivističkoj literaturi eksperimentira se i s drugim osnovnim analitičkim pojmovima, no dosta oprezno i uvijek s jednim okom na načelu provenijencije ili pojmu konteksta nastanka, pazeći kakav bi učinak drugi pristup imao na njihovu pretpostavljenu i traženu načelnu i praktičnu valjanost.

Za ovo istraživanje bilo je važno skrenuti pozornost na povijesnu kontingentnost tradicionalnih arhivističkih načela, odnosno na to da su postojali i postoje koncepti arhiva i konkretni arhivi koji nisu toliko ovisni o načelu provenijencije. Kao primjer za to uzeli smo prve konceptualizacije arhiva iz šesnaestog i sedamnaestog stoljeća, koje prethode konceptu arhiva kao reprezentacije prošloga, u kojem je funkcija arhiva to da bude znak koji upućuje na prošlu stvarnost. Rammingenov primjer pokazuje da može postojati ideja o unutarnjem, imanentnom redu arhiva, koji može biti specifičan za pojedini arhiv ili vrstu arhiva, a da se pri tome ne poseže za konceptom arhiva kao reprezentacije ili tehnologije očuvanja prošle stvarnosti, čiji je izraz arhivističko načelo provenijencije. On pri ruci ima drugo utemeljujuće i interpretativno načelo – političku ideologiju koja opisuje društvo, koja vlasniku arhiva daje jasnu ulogu i ciljeve djelovanja i stavlja mu na raspolaganje arhiv kao jedno od sredstava za ostvarivanje općih društvenih ciljeva i vrijednosti. Njegov je arhiv aktivno sredstvo za postizanje društvenih ciljeva, „upraviteljica, a ne čuvarica“,⁵⁴³ on se ne bavi problemom potencijalno izgubljenog povijesno utemeljenog identiteta. Arhiv naprosto ne služi tomu da pokuša osigurati perzistentnu prisutnost autentičnog prošloga u sadašnjem. Drugi primjer koji smo naveli, Bonifacijev kratki teorijski osvrt na arhive, koristi drugu utemeljujuću ideologiju kojom obavlja arhiv i daje mu značenje – humanistički koncept čovjeka, društva i obrazovanja. U odnosu na Rammingena, ovakav koncept arhiva otvorenije i snažnije upućuje na prošlost, ali ne radi samoga prošloga i njegova statusa u sadašnjem, nego radi individualnog razvoja i obrazovanja čovjeka. Njegov arhiv sredstvo je protiv neukosti,

⁵⁴³ O konceptu društva i političkoj ideologiji u kojima Rammingen zasniva svoj arhiv, vidi raspravu na početku poglavlja 2.1.

predrasuda i primitivnosti koje sputavaju čovjeka. Kao izvor znanja takav je arhiv enciklopedijski, nikako 'provenijencijski'. Humanistički ideal čovjeka ne pretpostavlja u osnovi slabog čovjeka čiji integritet ovisi o neprekinutoj povezanosti s konkretnim, pojedinačnim trenucima koji su ostali u prošlosti.

Razlika između ovih dvaju koncepata arhiva i novijih pokušaja da se iziđe na kraj s problemima predstavljanja autentičnog prošlog u arhivu – koji, što su uporniji, kao u slučaju Boltanskog, postaju to nepovjerljiviji i opterećeniji problemom nemogućnosti arhiviranja izvornosti – jest ponajprije u tome što oni iza sebe imaju jasnu i neupitnu, ili barem tako predstavljenu, političku ideologiju kao utemeljenje, koje u ovim drugim slučajevima nema ili je, ako se pojavljuje, sama neuvjerljiva ili problematična. Pokušaji da se takvo nešto postavi u temelj arhiva, brzo se susreću sa sumnjom u uvjerljivost takve osnove, u njezinu održivost, subjektivnost i parcijalnost. Mjesto koje kod spomenute dvojice zauzimala određena politička ideologija, ovdje je ostalo prazno. Ta praznina traži da se nešto stavi preko nje, da je se potisne, jer je kao praznina u najmanju ruku neugodna, označava nedostatak značenja, a praznina u značenju otvara se i kao psihički problem.⁵⁴⁴ Prazno mjesto popunjava metafizički koncept istine koja se ovjerava pomoću autonomne prošlosti i koja potječe od individualiziranoga počela, individualizirane *arkhē*, zapravo mnoštva njih. Derridina analiza reprezentacijskog aspekta arhiva sugerira da se ovdje radi o mehanizmu koji nužno prati takav koncept arhiva.⁵⁴⁵ Ako nema regulacijskog načela, ili ako se svaki segment pretpostavljene prošle stvarnosti poziva na vlastitu, imanentnu regulaciju značenja, vraća se problem kontingentnosti, koji oduzima upravo onu prirodu značenja koja se nastoji legitimirati arhivom.

Jedna od češćih, i 'jačih', formulacija načela provenijencije jest ona prema kojoj se u arhivskom gradivu vidi izravan, forenzički trag prošlosti ili, preciznije, takav trag određenog aktera ili procesa u prošlosti. Ova metafora zna djelovati dosta snažno, moglo bi se reći da je obilježila dobar dio razmišljanja o provenijenciji tijekom dvadesetog stoljeća. U kontekstu forenzičkog istraživanja vrijedi pravilo da ništa ne treba dirati i da uvijek treba biti moguće vratiti sliku na trenutak u kojem su tragovi zatečeni. Ovakav način razmišljanja upućuje na suzdržanost, čak i strah od bilo kakve intervencije u zatečeno stanje gradiva. S jedne strane potiče se sklonost fetišizaciji trenutka nastanka dokumenta, u kojem je dokument ujedno i fiksiran, dok se s druge strane razvija strah od toga da će, u slučaju greške, nešto vrijedno i

⁵⁴⁴ Rank smatra da svijest mora izbjegavati ovakvu psihološku prazninu,; usp. Rank, O., *Nav. dj.* str. 91-92.

⁵⁴⁵ Derrida, J. *Nav. dj.*, str. 12-17.

jedinstveno biti nepovratno izgubljeno. Ova metafora sigurno nije djelovala poticajno na istraživanje i razvoj pristupa u obradi gradiva u arhivima. Nadrealistički eksperiment s tehnologijom forenzičkog arhiva, koji smo spomenuli u prethodnom poglavlju, možemo shvatiti kao svojevrsan test ovakvog koncepta arhiva koji pokazuje kamo vodi obuhvatna forenzika društva, ideja da se metoda koja funkcionira kada se primjenjuje na pojedinačne, specifične slučajeve želi primijeniti na šire kategorije procesa u društvu. Ideja da se povijest ili društvo dokumentiraju u cjelini ili većim dijelom forenzičkim metodama, ili da se njima zahvaća kolektivno pamćenje zajednica, može biti samo utopijska. Činjenica da se iz razmjerno oskudne, često i slučajno sačuvane dokumentacije može napisati čitava povijest, također ne govori u prilog takvoj strategiji arhiviranja.

Već je bilo rečeno u raspravi o utjecaju nizozemskog priručnika iz 1898. godine da je on s jedne strane usustavio praksu obrade gradiva, a s druge strane možda i umrtvio daljnje ispitivanje i razvoj arhivističkih koncepata u toj zemlji.⁵⁴⁶ U poglavlju u kojem smo obradili utjecaj načela na obradu i opis gradiva vidjeli smo da postupci sukladni njihovim zahtjevima nisu bili posve nepoznati niti prije njihovih formulacija u pravilima i uputama iz sredine i druge polovine devetnaestoga stoljeća, koji se obično navode u rodoslovlju načela. Ona se u svom tradicionalnom obliku uvode ponajviše kao odgovor na praktične probleme u sređivanju i upravljanju gradivom u arhivima koji su prikupljali gradivo raznovrsne provenijencije i tipologije. Taksonomije tadašnjih arhiva i način obrade nisu bili u stanju izići na kraj sa sve većim količinama i raznovrsnošću gradiva koje je pritjecalo u arhive. Sređivanje prema pravilu provenijencije i očuvanja zatečenog reda bilo je praktična i učinkovita opcija, koja se mogla i teorijski obrazložiti konceptima koji su već bili dobro poznati iz metodologije povijesnog istraživanja.

Primjena načela u obradi gradiva omogućila je arhivima da obavljaju svoju djelatnost na razini za red veličine većoj u pogledu opsega nego prije. Težište opisa gradiva, ne nužno i sređivanja, s vremenom je pomicano s nižih na više razine u strukturi gradiva, iako se, načelno, dugo nije odustajalo i od stava da je, radi korisnika, potrebno i poželjno u informacijskom sustavu arhiva omogućiti i pretraživanje i identificiranje i nižih jedinica.⁵⁴⁷ Organizacija gradiva u arhivske fondove prema stvarateljima oblikovala je informacijske

⁵⁴⁶ Ketelaar, E. „Archival Theory and the Dutch Manual“. *Archivaria* 41 (1996), str. 35.

⁵⁴⁷ Vidjeli smo da je još i Schellenberg uključivao takve popise u informacijski sustav arhiva kao pravilo, a ne kao poželjne iznimke.

sustave arhiva kao zbirke brojnih obavijesnih pomagala, u prvom redu inventara fondova i zbirki, koji reprezentiraju cjeline gradiva kao takve. Kako svaki fond u ovakvom sustavu u pravilu predstavlja zasebnu domenu opisa i pretraživanja, pravila opisa i način njihove primjene mogli su se lakše individualizirati i prilagoditi konkretnim slučajevima, što je utjecalo na razmjerno kasni i sporiji proces standardizacije arhivističkog opisa.

Pod utjecajem tradicionalnih načela i njihovih novijih inačica današnja pravila arhivističkog opisa izrazito su usmjerena na narativne elemente u opisu konteksta nastanka i povijesti arhivske jedinice, u pravilu samo na višim razinama u strukturi dokumentacije. Još uvijek uglavnom se podrazumijeva da je to kontekst koji je ispričao i predstavio arhivist. I novije, postmoderne interpretacije arhivističkih načela upućuju u tom smjeru – jednako kao i ortodoksnije interpretacije – ističući možda još i jače zahtjev za narativnim predstavljanjem. Ovaj doktrinarni zahtjev, izgleda, nije posve u skladu s onime na što upućuju istraživanja postupaka i očekivanja korisnika, koji rijetko imaju interesa za duljim zadržavanjem nad arhivističkim eksplicacijama konteksta u oblicima koje zadaju pravila opisa.⁵⁴⁸

Slijedeći logiku uobičajenu pri izradi arhivskih inventara, pravila arhivističkog opisa i dalje slijede uglavnom koncept retrospektivnog opisa. Dosljednija i stroža primjena načela provenijencije i izvornog reda na području opisa trebala bi upućivati na intenzivnije korištenje i recikliranje podataka iz izvornih evidencija, gdje ih ima. Do devedesetih godina prošlog stoljeća ovakva je koncept opisa bio slabije tehnički podržan, iako ne i nemoguć i neprakticiran. Međunarodna pravila arhivističkog opisa, oblikovana upravo u vrijeme kada su tehničke zapreke za recikliranje podataka počele slabjeti, i dalje polaze od pretpostavke o retrospektivnom opisu kao arhivistovoj reprezentaciji fonda i ne upuštaju se u problematiku integracije spisovodstvenih metapodataka. Reprezentacijska uloga arhivistove interpretacije fonda kao cjeline i ovdje djeluje kao naslijeđe tradicionalnih oblika temeljnih arhivističkih načela.

Vrednovanje koje podrazumijeva značajniju selekciju i u pravilu isključivanje većine prvotne dokumentacije iz arhiva, osobito je teško spojivo s tradicionalnom formulacijom načela provenijencije i izvornog reda. Vidjeli smo na primjeru Jenkinsona i drugih da se problem pokušavao izgurati iz arhiva, u ruke samome stvaratelju, ili pak formalizirati, kao kod Brennekea ili Papritza, kao jedan od postupaka u preradi zatečenog, možda i izvornog stanja gradiva u idealni arhivski fond. Ovaj drugi pristup tražio je ozbiljniju preradu

⁵⁴⁸ Usp. Harris, V. „On (Archival) Oddussey(s)“. *Archivaria* 51 (2001), str. 5.

tradicionalnih načela i doveo arhiviste u situaciju da oni sami što bi trebao biti pravi izvorni red dokumentacije. Uočljiva je njegova osnovna nekompatibilnost s glavnim sastojcima klasičnih formulacija načela. U prvom redu, otvara se pitanje gdje se i kada formira izvorni red. Ako se prihvati arhivistička intervencija koja nije samo nešto poput čišćenja fonda od redundantnih ili očito efemernih dijelova, pitanje formiranja izvornog reda otvara se za bilo kada u budućnosti i postaje ponovljivo, što se teško uklapa u samu ideju izvornosti. U osnovi je načela izvornog reda i to da je ono generičko ili povijesno, da djeluje u vrijeme nastanka dokumenata. Gledano iz ove perspektive, ozbiljnija naknadna intervencija unosi formalno ili strukturno načelo, koje je drukčije prirode i drukčije se obrazlaže.

Specifičan utjecaj tradicionalnih načela na vrednovanje vidi se osobito u sklonosti da se vrednovanje definira negativno. U takvom pristupu ne govori se o tome koja je dokumentacija vrijedna da se čuva kao arhivsko gradivo i što je čini takvom, već o tome kako prepoznati dokumentaciju kojoj najvjerojatnije nedostaje takva vrijednost. Pokušaji da se problem riješi negativnim pristupom, u situaciji kada njime treba zahvatiti sve veći dio cjelina gradiva koje se vrednuje završavale su, vidjeli smo, uvođenjem formalnih kriterija, kao što je procjena važnosti stvaratelja ili njegov položaj u upravnoj strukturi, ili pak napuštanjem ovakvog pokušaja vrednovanja.⁵⁴⁹

Utjecaj tradicionalnih načela na vrednovanje očit je i u zazoru od posizanja za vanjskim izvorom vrijednosti, osobito pretpostavljenim potrebama korisnika. Najčešća primjedba ovdje nije bilo to što se arhivska vrijednost ne izvodi iz konteksta nastanka, već nepredvidivost i promjenljivost korisničkih interesa. Ipak, oba ova prigovora spaja predodžba o vrijednosti kao unutarnjem, vlastitom obilježju dokumenata, koju načela i danas povremeno snaže i drže u opticaju. Danas, čini se, prevladava stav da izvor vrijednosti treba tražiti negdje u općim društvenim vrijednostima i potrebama, ili u shvaćanju uloge arhiva u društvu, no i oko toga postoje različita mišljenja i nedoumice, ovisno o tome kako tko shvaća što bi društvo trebalo biti.

Referenca na utemeljujuće prošlo i dalje ostaje snažna u arhivskoj teoriji, ako ne iz drugog razloga, onda zato što, kako kaže Cook, nema drugog, konkurentnijeg koncepta koji bi pokrio prazninu o kojoj govori Rank. Koliko god bila relativizirana mogućnost posebno autentičnog dodira arhiva, u stanju u kojem jest, s prošlom stvarnošću, zamišljenom kao izvornom, takvom koja nije kontaminirana sadašnjošću toliko da još uvijek ne bi mogla

⁵⁴⁹ *Usp.* Booms, H. „Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung: Zur Problematik archivarischer Quellenbewertung“. *Archivalische Zeitschrift* 68 (1972), str. 3-40.

polagati pravo na sposobnost da bude izvorna, ideja takvog povlaštenog odnosa arhiva i stvarnosti ostaje u igri kao osnovni sastojak u konceptu arhiva, barem do daljnjega. Uvodi koji govore o tome da je arhiv (i) politička tehnologija i komunikacijski medij kroz koji se odražavaju tekući interesi i utjecaji moći u društvu, ili pak o tome da je arhiv jedan od mehanizama kojima se obnavlja kolektivno pamćenje, izgleda da ne mogu istisnuti koncept autentičnog traga s mjesta koje ima. Nedostaje im sposobnost da obećaju, makar i bez osobita jamstva, legitimaciju tvrdnji o tome što stvarnost zapravo jest i da arhivu osiguraju povlastice privilegiranog ovjerovjeritelja istine. Način ovjere može biti nešto kompliciranija i skuplja povijest ili nešto naizgled jednostavniji koncept kolektivnog pamćenja, emotivno možda uvjerljiviji i prilagodljiviji agnotološkim strategijama legitimacije.

POPIS LITERATURE

1. Anderson, B. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*, (13. izd.). London, New York 2003.
2. Appadurai, A. „Archive and Aspiration“. *Information is alive*, (ur. Brower, J., Mulder, A.). Rotterdam 2003., str. 14-25. <https://archivepublic.wordpress.com/texts/arjun-appadurai/> (17.1.2016.)
3. *Appraisal Methodology: Macro-Appraisal and Functional Analysis- Part A: Concepts and Theory*. <http://www.bac-lac.gc.ca/eng/services/government-information-resources/disposition/records-appraisal-disposition-program/Pages/appraisal-methodology-part-a-concepts-theory.aspx> (21.3.2016.)
4. *Archives and Societal Provenance: Australian Essays*. (ur. Piggott, M.). Oxford 2012.
5. Assmann, A. „Die Last der Vergangenheit“. *Zeithistorische Forschungen/Studies in Contemporary History* 4 (2007), str. 375-385. <http://www.zeithistorische-forschungen.de/3-2007/id=4398> (12.8.2016.)
6. Assmann, A. *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*, (3. izd.). München 2006.
7. Assmann, J. „Mythen der Unvollkommenheit, Mysterien der Vervollkommung“. *Vollkommenheit*, (ur. Assmann, A. i J.). München 2010., str. 65-81. <http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/propylaeumdok/volltexte/2013/1843> (18.11.2014.)
8. Assmann, J. „Tod und Kultur“. *Festschrift für Dieter Janz. Die Wahrheit der Begegnung. Antropologische Perspektive der neurologie, Würzburg 2001*, (ur. Jakobi, R.-M. E., Claussen, P. C., Wolf, P.), str. 399-416. http://archiv.ub.uni-heidelberg.de/propylaeumdok/2238/1/Assmann_Tod_und_Kultur_2001.pdf (18.11.2014.)
9. Bailey, C. A. „Past Imperfect? Reflections on the Evolution of Canadian Federal Government Records Appraisal“. *Archivaria* 75 (2013), str. 5-47.
10. Bailly, J. „Disrespect des Fonds: Rethinking Arrangement and Description in Born-Digital Archives“. *Archive Journal* 3 (2013). <http://www.archivejournal.net/issue/3/archives-remixed/disrespect-des-fonds-rethinking-arrangement-and-description-in-born-digital-archives/> (18.6.2017).

11. Bär, M. *Das k. Staatsarchiv zu Danzig, seine Begründung, seine Einrichtungen und seine Bestände*. Leipzig 1912.
12. Bartlett, N. „The Origins of the Modern Archival Principle of Provenance“. *Bibliographical Foundations of French Historical Studies*. New York 1992., str. 107-115.
13. Bartlett, N. *Archives, archivistes, archivistique dans l'Europe du Nord-Ouest. Considerations from Afar*. <https://hleno.revues.org/135> (1.2.2015)
14. Bastian, J. „Reading Colonial Records Through an Archival lens: The Provenance of Place, Space, and Creation“. *Archival Science* 6 (2006), str. 267-284.
15. Bastian, J. „In a 'House of Memory': discovering the provenance of place“. *Archival issues* 28:1 (2003-04), str. 9-19.
16. Bastian, J. A. „Whispers in the Archives: Finding the Voices of the Colonized in the Records of the Colonizer“. *Political Pressure and the Archival Record*, (ur. Procter, M., Cook, M. i Williams, C.). Chicago 2005, str. 25-43.
17. Bearman, D. *Archival Methods. Archives & Museum Informatics Technical Report 9*, 1989. http://www.archimuse.com/publishing/archival_methods/#ch1 (10.3.2012.)
18. Bearman, D. „Description Standards: A Framework for Action“. *American Archivist* 52:4 (1989), str. 514-519.
19. Bearman, D. „Documenting Documentation“. *Archivaria* 34 (1992), str. 33-49.
20. Bearman, D. „Item Level Control and Electronic Recordkeeping“. *Archives & Museum Informatics* 10:3 (1996), str. 195-245.
21. Bearman, D., Duff, W. „Grounding Archival Description in the Functional Requirements for Evidence“. *Archivaria* 41 (1996), str. 275-303.
22. Bearman, D., Lytle, R. „The Power of the Principle of Provenance“. *Archivaria*, 21 (1985/86), str. 14-27.
23. Benjamin, W. *Gesammelte Schriften, Bd. 5, [Das Passagen-Werk]*. Frankfurt am Main 1991.
24. Benjamin, W. *Gesammelte Schriften*. I-2, (ur. Tiedemann, R., Schweppenhäuser, H.). Frankfurt 1980.

25. Berger, S. „The Invention of European National Traditions in European Romanticism“. *The Oxford History of Historical Writings* 4, str. 1800-1945.
https://www.researchgate.net/publication/265005480_The_Invention_of_European_National_Traditions_in_European_Romanticism (16.8.2015.)
26. *Bestimmungen aus dem Geschäftsbereich der k. Preußischen Archivverwaltung (Mitteilungen der k. Preußischen Archivverwaltung 10)*. Leipzig 1908., str. 16-20.
<https://archive.org/stream/mitteilungenderp6101prus#page/16/mode/2up> (19.8.2016.)
27. Biber, K, Luker, T. „Evidence and the Archive: Ethics, Aesthetics, and Emotion“. *Australian Feminist Law Journal* 40:1 (2014), str. 1-14.
28. Bloch, M. *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien*, (2. izd). Cahiers des annales, 3. Paris, 1952.
29. Boldt, A. *Perception, Depiction and Description of European History: Leopold von Ranke and his Development and Understanding of Modern Historical Writing*.
https://www.researchgate.net/publication/289248837_Perception_depiction_and_description_of_European_History_Leopold_von_Ranke_and_his_development_and_understanding_of_modern_historical_writing (27.2.2016)
30. Bonifacius, B. *De archivis liber singularis*. Venetiis 1632.
31. Booms, H. „Überlieferungsbildung: Keeping Archives as a Social and Political Activity“. *Archivaria* 33 (1991/92), str. 25-33.
32. Booms, H. „Gesellschaftsordnung und Überlieferungsbildung: Zur Problematik archivarischer Quellenbewertung“. *Archivalische Zeitschrift* 68 (1972), str. 3-40.
33. Bordier, H. *Les archives de la France*. Paris 1855.
34. Bourdieu, P. *The Logic of Practice*. Stanford 1990.
35. Breakell, S. „Archival Practices and the practice of archives in visual arts“. *Archives and Records. The Journal of the Archives and Records Association* 36 (2015), str. 1-5.
36. Brenneke, A. *Archivkunde*. Leipzig 1953.
37. Bresslau, H. *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien*. 1. sv. (2. izd.), Leipzig 1912.
38. Brothman, B. „Afterglow: Conceptions of record and evidence in archival discourse“. *Archival Science* 2 (2002), str. 311-342.

39. Brothman, B. „Archives, Live Cycles, and Death Wishes: A Helical Model of Record Formation“. *Archivaria* 61 (2006), str. 235-269.
40. Brothman, B. „Declining Derrida: Integrity, Tensegrity, and the Preservation of Archives from Deconstruction“. *Archivaria* 48 (1999), str. 64-88.
41. Brothman, B. „Orders of Value: Probing the Theoretical Terms of Archival Practice“. *Archivaria* 32 (1991), str. 78-100.
42. Brothman, B. „The Limits of Limits: Derridean Deconstruction and the Archival Institution“. *Archivaria* 36 (1993), str. 205-220.
43. Brown, R. Macro-Appraisal Theory and the Context of the Public Records Creator“. *Archivaria* 40 (1995), str. 121-172.
44. Burke, F. „The Future Course of Archival Theory in the United States“. *American Archivist* 44 (1981), str. 40-46.
45. Butorac, J, Bačić, S. *Iz historije pisanog dokumenta*. Zagreb 1966.
46. Carbone, K. M. „Artists and Records: moving history and memory“. *Archives and Records. The Journal of the Archives and Records Association* 2016.
<http://dx.doi.org/10.1080/23257962.2016.1260446> (27.12.2016.)
47. Carter, R. G. S. „Of Things Said and Unsaid: Power, Archival Silences, and Power in Silence“. *Archivaria* 61 (2006), str. 215-233.
48. Casanova, E. *Archivistica*. Siena 1928.
49. Caswell, M. „Defining human rights archives: introduction to the special double issue on archives and human rights“. *Archival Science* 14:3 (2014), str. 207-213.
50. Caswell, M. „On archival pluralism: what religious pluralism (and its critics) can teach us about archives.“. *Archival Science* 13 (2013), str. 273-292.
51. Caswell, M., Cifor, M. „From Human Rights to Feminist Ethics: Radical Emphaty in the Archives“. *Archivaria* 81 (2016), str. 23-43.
52. Chapman, J. C. “Observing Users: An Emprirical Analysis of User Interaction with Online Finding Aids”. *Journal of Archival Organization* 8 (2010), str. 4-30.
53. Committee on Departmental Records. *Report*. London 1954.

54. *Community Archives: The Shaping of Memory*, (ur. Bastian, J. A., Alexander, B.). London 2009.
55. *Congrès de Bruxelles 1910. Actes*. Bruxelles 1912.
56. Cook, M. *Archives Administration*. Folkstone 1977., str. 67.
57. Cook, T. "Archival science and postmodernism: New formulations for old concepts". *Archival Science*, 1:1 (2001), str. 3-24.
58. Cook, T. „Documentation Strategy“. *Archivaria* 34 (1992), str. 181-191.
59. Cook, T. „Fashionable Nonsense or Professional Rebirth: Postmodernism and the Practice of Archives“. *Archivaria*, 51 (2001), str. 14-35.
60. Cook, T. „Macro-appraisal and functional analysis: documenting governance rather than government“. *Journal of the Society of Archivists* 25:1 (2004), str. 5-18.
61. Cook, T. „Macroappraisal in Theory and Practice: Origins, Characteristics, and Implementation in Canada, 1950-2000“. *Archival Science* 5 (2005), str. 101-161.
62. Cook, T. „Mind Over Matter: Towards a New Theory of Archival Appraisal“. *The Archival Imagination: Essays in Honour of Hugh A. Taylor*. Ontario 1992, str. 38-70.
63. Cook, T. „The Archive(s) Is a Foreign Country: Historians, Archivists and the Changing Archival Landscape“. *American Archivist* 74 (2011), str. 600-632.
64. Cook, T. „The Concepts of the Archival Fonds in Post-Custodial Era: Theory, Problems and Solutions“. *Archivaria* 35 (1993), str. 29-33.
65. Cook, T. „The Impact of David Bearman on Modern Archival Thinking: An Essay of Personal Reflection and Critique“. *Archives & Museum Informatics* 11:1 (1997), str. 15-37.
66. Cook, T. „'We Are What We Keep; We Keep What We Are': Archival Appraisal Past, Present and Future“. *Journal of the Society of Archivists*, 32.2 (2011), str. 174-189.
67. Cook, T. „What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift“. *Archivaria* 43 (1997), str. 17-63.
68. Cook T., Schwartz, J. M. „Archives, Records, and Power: From (Postmodern) Theory to (Archival) Practice“. *Archival Science* 2 (2002), str. 171–185.
69. Cook, T., Schwartz, J. „Archives, records, and power: The making of modern memory“. *Archival Science*, 2:1-2 (2002), str. 1-19.

70. Cox, R. J. „The Archival Documentation Strategy and Its Implications for the Appraisal of Architectural Records“. *American Archivist* 59 (1996), str. 144-154.
71. Cox, R. J. „Revisiting the Archival Finding Aid“. *Journal of Archival Organization* 5:4 (2008), str. 5-32.
72. Craig, B. „Selected Themes in the Literature on Memory and Their Pertinence to Archives“. *American Archivist* 65:2 (2002), str. 276-289.
73. Craig, B. L. „Doing Archival Appraisal in Canada. Results from a Postal Survey of Practitioners' Experiences, Practices, and Opinions“. *Archivaria* 64 (2007), str. 1-45.
74. Croce, B. *La storia come pensiero e come azione*. Bari 1938.
75. *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook* (ur. Erll, A., Ansgar, N.). Berlin, New York 2008.
76. Cunningham, A. „Digital Curation/Digital Archiving: A View from the National Archives of Australia“. *American Archivist* 71 (2008), str. 530-543.
77. Daniels, M. G., Yakel, E. „Seek and You May Find: Successful Search in Online Finding Aid Systems“. *American Archivist* 73 (2010), str. 535-568.
78. Dean, G. „Disciplinary and Disorder“. *Archive Journal* 1 (2011).
<http://www.archivejournal.net/issue/1/archives-remixed/> (30.9.2016.)
79. Derrida, J. „Archive Fever in South Africa“. *Refiguring the Archive*, (ur. Hamilton, C., Harris, V. et al.), Cape Town 2002, str. 38-80.
80. Derrida, J. *Archive Fever: A Freudian Impression*. Chicago, London 1996.
81. Diamond, E. „The Archivist as Forensic Scientist: Seeing Ourselves in a Different Way“. *Archivaria* 38 (1994), str. 139-154.
82. *Die Gründung der Universität Göttingen : Entwürfe, Berichte und Briefe der Zeitgenossen*, (ur. Rössler, E. F.). Göttingen, 1855.
83. Douglas, J. „Origins: Evolving Ideas About the Principle of Provenance“. *Currents of Archival Thinking*, (ur. Eastwood, T., MacNeil, M.). Santa Barbara 2010., str. 23-44.
84. Droysen, J. G. *Grundriss der Historik*. Leipzig 1882.
85. Duchein, M. „Le respect des fonds en archivistique : principe théoriques et problèmes pratiques“. *Gazette des Archives* 97 (1977), str. 71-96.

86. Duchein, M. „The History of European Archives and the Development of Archival Profession in Europe“. *American Archivist* 55 (1992) str. 14-25.
87. Duchein, M. „Theoretical Principles and Practical Problems of Respects des Fonds in Archival Science". *Archivaria* 16 (1983), str. 64–82.
88. Duff, W. M., Harris, V. „Stories and Names: Archival Description as Narrating Records and Constructing Meanings“. *Archival Science* 2 (2002), str. 263-285.
89. Duff, W. M., Haworth, K. M. „Advancing Archival Description: A Model for Rationalising North American Descriptive Standards“- *Archives and Manuscripts* 25: 2 (1997), str.194-217.
90. Duranti, L. „Archival Science”. u Kent, A. (ur.), *Encyclopedia of Library and Information Science* 59 (1996), str. 1-19.
91. Duranti, L. „The Archival Body of Knowledge: Archival Theory, Method, and Practice and Graduate and Continuing Education”. *The Journal of Education for Library and Information Science* 34, str. 8-24.
92. Duranti, L. „Diplomatics: New Users for an Old Science, Part VI“. *Archivaria* 33 (1991/92), str. 6-24.
93. Duranti, L. „Origin and Development of the Concept of Archival Description“. *Archivaria* 35 (1993), str. 47-54.
94. Duranti, L. „The Archival Bond“. *Archives & Museum Informatics* 11 (1997), str. 213-218.
95. Duranti, L. „The Concept of Appraisal and Archival Theory“. *American Archivist* 57:2 (1994), str. 328-344.
96. Ebeling, K, Günzel, S. (ur.). *Archivologie: Theorien des Archivs in Philosophie, Medien und Künsten*. Berlin 2009.
97. Eichhorn, K. *The Archival Turn in Feminism: Outrage in Order*. Philadelphia 2013.
98. Eliassen, K. O. „The Archives of Michel Foucault“. *The Archive in Motion. New Conceptions of the Archive in Contemporary Thought and New Media Practices*. Oslo. 2010., str. 29-51.
99. Ellis, J. (ur). *Keeping archives*. Port Melbourne 1993.
100. Enwezor, O. *Archive Fever: Uses of the Document in Modern Art*. Göttingen 2008.

101. Flinn, A., Alexander, B. „Humanizing an inevitability political craft': Introduction to the special issue on *archiving activism and activist archiving*“. *Archival Science* 15:4 (2015), str. 329-335.
102. Foster, H. „An Archival Impulse“. *OCTOBER* 110 (2004), str. 3-22.
103. Foucault, M. *L'Archéologie du savoir*. Paris 1969.
104. Foucault, M. *Les Mots et les Choses. Une archéologie des sciences humaines*, Paris, 1966.
105. Frankl, V. E. *Ein Psycholog erlebt das KZ*. Beč 1946.
106. Freshwater, H. „The Allure of the Archive: Performance and Censorship“. *Poetics Today* 24:4 (2003), str. 729-758.
107. Fuhrer, U. *Cultivating minds: identity as meaning making practise*. London 2004.
108. Furner, J. „Philosophy and the information sciences“. *Encyclopedia of library and information sciences* (3. izd.), vol. 1. no. 1, str. 4153-4165.
109. Galleoti, L. „Archivio centrale di Stato nella sue relationi con gli studi storici“. *Archivio storico italiano n.s.* II:2 (1855), str. 61-115.
110. Gerber, S. *Schleiermachers Kirchengeschichte*. Tübingen 2015.
111. Gilliland, A. J., McKemmish, S. „The Role of Participatory Archives ni Furthering Human Rights, Reconciliation and Recovery“. *Atlanti* 24:1 (2014), str. 79-88.
112. Gilliland-Swetland, A. J. „Popularizing the Finding Aid: Exploiting EAD to Enhance Online Discovery and Retrieval in Archival Information Systems by Diverse User Groups“. *Journal of Internet Cataloging* 4:3-4 (2001), str. 199-225.
113. Greenberg, S. „Context as a Dynamic Construct“. *Human-computer Interaction* 16 (2001), str. 257-268.
114. Greene, M. „A Critique of Social Justice as an Archival Impertive: What Is It We're Doing That's All That Important“. *American Archivist* 76:2 (2013), str. 302-334.
115. Greene, M. A., Meissner, D. „More Product, Less Process: Revamping Traditional Archival Processing“. *American Archivist* 68 (2005), str. 208-263.
116. Greetham, D. „'Who's In, Who's Out': The Cultural Politics of Archival Exclusion“. *Studies in the Literary Imagination* 32:1 (1999), str. 1-28.

117. Groys, B. *Über das Neue. Versuch einer Kulturökonomie*. München 1992.
118. Groys, B. *Unter Verdacht. Eine Phänomenologie der Medien*. München 2000.
119. *Grundsätze der Wertermittlung für die Aufbewahrung und Kassation von Schriftgut der sozialistischen Epoche in der Deutschen Demokratischen Republik*. Potsdam 1965.
120. Hackman, L. „The Origins of Documentation Strategies in Context: Recollections and Reflections“. *American Archivist* 72 (2009), str. 436-459.
121. Halbwachs, M. *La mémoire collective*. Paris 1950.
122. Ham, F. G. „Archival Strategies for the Post-Custodial Era“. *American Archivist* 44:3 (1981), str. 207-216.
123. Ham, F. G. „The Archival Edge“. *American Archivist* 38:1 (1975), str. 5-13.
124. Ham, F. G. *Selecting and Appraising Archives and Manuscripts*. Chicago 1993.
125. Hardiman, R. „En mal d'archive: Postmodernist Theory and Recordkeeping“. *Journal of the Society of Archivists*, 30:1, str. 27-44.
126. Harris, V. „Antonyms of our remembering“. *Archival Science* 14 (2014), str. 215-229.
127. Harris, V. „Archives, Politics and Justice“ *Political Pressure and the Archival Record*, (ur. Proctor, M., Cook, M., Williams, C.). Chicago 2005, str. 173-184.
128. Harris, V. „On (Archival) Odyssey(s)“. *Archivaria* 51 (2001), str. 2-13.
129. Harris, V. „The Archival Silver: A Perspective on the Construction of Social Memory in Archies and the Transition from Apartheid to Democracy“. *Refiguring the Archive*. Cape Town 2002. str. 135-160.
130. Harris, V. „The Archival Silver: Power, Memory, and Archives in South Africa“. *Archival Science* 2 ((2002), str. 63-86.
131. Harris, V. *Exploring Archives: An Introduction to Archival Ideas and Practice in South Africa*, (2. izd.). Pretoria 2000.
132. Hedstrom, M. „Descriptive Practices for Electronic Records: Deciding What Is Essential and Imagining What Is Possible“. *Archivaria* 36 (1993), str. 53-63.

133. Hensen, S. L. „'NISTF II' and EAD: The Evolution of Archival Description“. *American Archivist* 60 (1997), str. 284-296.
134. Herder, J. G. *Abhandlungen über den Ursprung der Sprache*. Berlin 1772.
135. Herder, J. G. *Ideen zur Philosophie der Gechichte der Menschheit*, sv. 1. Riga 1784.
136. Herder, J. G. *Kritische Wälder, Oder Betrachtungen, die Wissenschaft und Kunst des Schönen betreffend*. Riga 1769.
137. Herder, J. G. *Ueber die neuere Deutsche Litteratur. Fragmente, als Beilagen zu den Briefen, die neueste Litteratur betreffend. Dritte Sammlung*. Riga 1767.
138. Herder, J. G. *Vom Erkennen und Empfinden der menschlichen Seele*. Riga 1778.
139. Hille, G. „Die Grundsätze der Aktenkassation“. *Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Alterthumsvereine* 49 (1901), str. 26-31.
140. Hille, K. „To Remember and to Forget: Archives, memory, and Culture“. *American Archivist* 53:3 (1990), str. 378-392.
141. Hochedlinger, M. *Aktenkunde. Urkunden- und Aktenlehre der Neuzeit*. Beč 2009.
142. Horsman, P. „Samuel Muller, the *Inventaris*, and ISAD: Passion and Power in Archival Description“. *The Power and Passion of Archives: A Festschrift in Honour of Kent Haworth*, (ur. Ware, R., Beyea, M., Avery, Ch.). Saskatoon: Association of Canadian Archivists, 2005., str. 211-224.
143. Horsman, P. „Taming the Elephant: An Orthodox Approach to the Principle of Provenance“. *The Principle of Provenance. Report from the First Stockholm Conference on Archival Theory and the Principle of Provenance 2-3 September 1993*, (ur. Abukhanfusa, K., Sydbeck, J.). Stockholm 1994., str. 51-63.
144. Horsman, P. „The Last Dance of the Phoenix, or The De-discovery of the Archival Fonds“. *Archivaria* 54 (2002), str. 1-23.
145. Horsman, P., Ketelaar, E, Thomassen, T. „New Respect for the Old Order: The Context of the Dutch Manual“. *American Archivist* 66 (2003), str. 249-270.
146. Hu, R. „Methods to Tame the Madness: A Practitioner's Guide to User Assesment Techniques for Online Finding Aids and Website Design“. *RBM. A Journal of Rare Books, Manuscripts and Cultural Heritage* 13:2 (2012), str. 175-190.

147. Humboldt, W. „Ueber die Aufgabe des Geschichtsschreibers“. *Abhandlungen der historisch-philologischen Klasse der Königlich-Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin aus den Jahren 1820-1821*. Berlin 1822., str. 305-322.
148. Hurley, Ch. “Parallel Provenance: (1) What if Anything is Archival Description?“. *Archives and Manuscripts* 33:1 (2005), str. 110-145.
149. Hurley, Ch. “The Making and the Keeping of Records: (1) What Are Finding Aids For?” *Archives and Manuscripts* 26:1 (1998), str. 58-77.
150. Hurley, Ch. “The Making and the Keeping of Records: (2) The Tyranny of Listing” *Archives and Manuscripts* 28:1 (1998), str. 8-23.
151. Hurley, Ch. „Parallel Provenance: (2) When something is not related to everything else“. *Archives and Manuscripts* 33:2 (2005), str. 52-91.
152. Hurley, Ch. „Problems with provenance“. *Archives & Manuscripts* 23:2 (1995), str. 234-259.
153. Hurley, Ch. *Documenting Archives and Other Records*.
<http://www.infotech.monash.edu.au/research/groups/rcrg/publications/ch-documenting-archives.pdf> (7.2.2016.)
154. Hurley, Ch. *What, If Anything, Is the Australian („Series“) System?*
<http://www.descriptionguy.com/images/WEBSITE/What-if-anything-isthe-series-system.pdf>. (8.11.2015.)
155. Huvila, I. „Participatory archive: towards decentralised curation, radical user orientation, and broader contextualisation of records management“. *Archival Science* 8:1 (2008), str. 15-36.
156. Iacovino, L. “Shaping and reshaping cultural identity and memory: maximising human rights through a participatory archive“. *Archives and Manuscripts* 43 (2015), str. 29-41.
157. International Council on Archives (ICA). “ISAD(G): General International Standard Archival Description”. *Archivaria* 34 (1992), str. 17-32.
158. International Federation of Library Associations and Institutions. *Functional Requirements for Bibliographic Records*. München 1998.

159. ISAD (G). Opća međunarodna norma za opis arhivskoga gradiva, (2. izd., hrv. prijevod). Zagreb 2001.
160. Ivanović, J. *Priručnik iz arhivistike 1*. Zagreb 2010.
161. Jenkinson, H. *A Manual of Archive Administration*. Oxford 1922.
162. Jimerson, R. „Archivists and Social Responsibility“. *American Archivist* 76:2 (2013), str. 335-345.
163. Joyce, P. „The politics of liberal archives“. *History of the Human Sciences* 12 (1999), str. 35-49.
164. Kant, I. *J.G. Herders Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit mit Kants Rezensionen der „Ideen“ und seiner Abhandlung Idee zur einer Allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht*. Berlin, 1914.
165. Kaplan, E. „'Many Paths to Partial Truths': Archives, Anthropology, and the Power of Representation“. *Archival Science* 2 (2002), str. 209-220.
166. Ketelaar, E. „Archival temples, archival prisons: Modes of power and protection“. *Archival Science* 2:3-4 (2002), str. 221-238.
167. Ketelaar, E. „Archival Theory and the Dutch Manual“. *Archivaria* 41 (1996), str. 31-40.
168. Ketelaar, E. „Archives as Spaces of memory“. *Journal of the Society of Archivists* 29:1 (2008), str. 9-27.
169. Ketelaar, E. „Cultivating archives: meaning and identities“. *Archival Science* 12 (2012), str. 19-33.
170. Ketelaar, E. „Tacit Narratives: The Meanings of Archives“. *Archival Science* 1 (2001), str. 131–141.
171. Kimball, G. D. „The Burke-Cappon Debate: Some Further Criticisms and Considerations for Archival Theory“. *American Archivist* 48:4 (1985), str. 369-376.
172. Kloosterhuis, J. „Preußens archivische Revolution. Quellen zur Einführung und Anwendung des Provenienzprinzips im Preußischen Geheimen Staatsarchiv und den Staatsarchiven in den preußischen Provinzen, 1881-1907.“ *Archivarbeit für Preußen. Symposion der Preußischen Historischen Kommission und des Geheimen*

Staatsarchivs Preußischer Kulturbesitz aus Anlass der 400. Wiederkehr der Begründung seiner archivischen Tradition. Berlin 2000.

173. Kolsrud, O. „Developments in Archival Theory“. *Encyclopedia of Library and Information Science*, vol. 61 – Supplement 24, (ur. Kent, A.). New York, Basel, Hong Kong 1998., str. 91-109.
174. Kuhn, Th. *The Structure of Scientific Revolutions.* Chicago 1962.
175. Küttler, W. „Wilhelm von Humboldts Akademievortrag 'Über die Aufgabe des Geschichtsschreibers' und die Tradition des Historismus“. *Kolloquium Akademische Wissenschaft im Säkularen Wandel. 300 Jahre Wissenschaft in Berlin, Sitzungsberichte der Leibniz-Sozietät 38.* Berlin 2000., str. 93-103.
176. *La pratique archivistique française.* Paris 1993.
177. LaCapra, D. *History & Criticism.* Cornell University Press 1995.
178. Lee, Ch. A. „A framework for contextual information in digital collections“. *Journal of Documentation* 67:1 (2011), str. 95-143.
179. *Les lieux de mémoire I-VII*, (ur. Nora. P.). Paris 1984-1992.
180. Light. M., Hyry, T. „Colophons and Annotations: New Directions for the Finding Aid“. *American Archivist* 65 (2002), str. 216-230.
181. Lippert, W. „Das Verfahren bei Aktenkassation in Sachsen“. *Deutsche Geschichtsblätter* 2 (1901), str. 249-264.
182. Livelton, T. *Archival Theory, Records, and the Public.* Langham, London 1996
183. Lodolini, E. *Archivistica. Principi e Problemi* (13. izd.). Milano 2008.
184. Lubelski, S. „Kicking Off the Women’s “Archives Party”: The World Center for Women’s Archives and the Foundations of Feminist Historiography and Women’s Archives“. *Archivaria* 78 (2014), str. 95-113.
185. MacNeil, H. „Archivalterity: Rethinking Original Order“. *Archivaria*, 66 (2008), str. 1-24.
186. MacNeil, H. „Metadata Strategies and Archival Description: Comparing Apples to Oranges“. *Archivaria* 39 (1995), str. 22-32.
187. MacNeil, H. „Picking Our Text: Archival Description, Authenticity, and the Archivist as Editor“. *American Archivist* 68:2 (2005), str. 264-278.

188. Malkmus, D. J. „Documentation Strategy: Mastodon or Retro-Success?“. *American Archivist* 71 (2008), str. 384-409.
189. Manoff, M. „Theories of the Archives from across Disciplines“. *Portal: Libraries and the Academy* 4 (2004) str. 9-25.
190. *Manuel d'Archivistique*. Paris 1970.
191. McKemmish, S. „Are Records Ever Actual?“. *The Records Continuum. Ian Maclean and Australian Archives First Fifty Years*, (ur. McKemmish, S. i Piggot, M.). Clayton 1994.
192. McKemmish, S. „Placing records continuum theory and practice“. *Archival Science* 1:4 (2001), str. 333-359.
193. McKemmish, S., Acland, G, Ward, N., Reed, B. „Describing Records in Context of Continuum: The Australian Recordkeeping Metadata Schema“. *Archivaria* 48 (1999), str. 3-37.
194. McKemmish, S., Gilliland-Swetland, A., Ketelaar, E. „Communities of Memory: Pluralising Archival Research and Education Agendas“. *Archives and Manuscripts* 33 (2005), str.146-174.
195. McShane, K. *The Museum as Muse*. New York 1999.
196. Meehan, J. „Making the Leap from Parts to Whole: Evidence and Inference in Archival Arrangement and Description“. *American Archivist* 72 (2009), str. 72-90.
197. Meehan, J. „The archival nexus: rethinking the interplay of archival ideas about the nature, value, and use of records“. *Archival Science* 9, (2009), str. 157-164.
198. Meehan, J. 'Rethinking Original Order and Personal Records', *Archivaria*, 79 (2010), str. 27-44.
199. Meisner, H. O. *Aktenkunde. Ein Handbuch für Archivbenutzer mit besonderer Berücksichtigung Brandenburg-Preussens*. Berlin 1935.
200. Meisner, H. O. „Schutz und Pflege des staatlichen Archivgutes mit besondere Berücksichtigung der Kassationsproblems“. *Archivalische Zeitschrift* 45 (1939), str. 34-51.
201. Menne-Haritz, A. „Appraisal or Documentation: Can We Appraise Archives by Selecting Content?“. *American Archivist* 57 (1994), str. 528-542.

202. Merewether, Ch. (ur.) *The Archive*. London, Cambridge 2006.
203. Millar, L. „An Obligation of Trust: Speculation on Accountability and Description“. *American Archivist* 69:1 (2006), str. 60-78.
204. Millar, L. „Discharging our Debt: The Evolution of the Total Archives Concept in English Canada“. *Archivaria* 46 (1998), str. 103-146.
205. Millar, L. „The Death of the Fonds and the Resurrection of Provenance: Archival Context in Space and Time“. *Archivaria* 53 (2002), str. 1-15.
206. Millar, L. „Touchstones: Considering the Relationship between Memory and Archives“. *Archivaria* 61 (2006), str. 105-126.
207. Moran, S. „Archive Fever“. *Alternation* 11:1 (2004), str. 283-298.
208. Mortensen, P. „The Place of Theory in Archival Practice“. *Archivaria* 47 (1999), str. 1-26.
209. Müller, E. „Die neue preussischen Kassationsbestimmungen“. *Archivalische Zeitschrift* 38 (1929), str. 87-107.
210. Muller, s., Feith, J. A., Fruin, R. *Handleiding voor het ordenen en beschrijven van archiven*. Groningen 1898.
211. Müller, K. O. „Fragen der Aktenausscheidung“. *Archivalische Zeitschrift* 36 (1926), str. 188-215.
212. Neitmann, K. „Ein unbekannter Entwurf Max Lehmanns von 1884 zur Einführung des Provenienzprinzips in den preußischen Staatsarchiven“. *Archivalische Zeitschrift* 91:1 (2009), str. 59-108.
213. Nesmith, T. (ur.). *Canadian archival studies and the rediscovery of provenence*. Metuchen, N.J. 1993.
214. Nesmith, T. „Reopening Archives: Bringing New Contextualities into Archival Theory and Practice“. *Archivaria*, 60 (2005), str. 259-274.
215. Nesmith, T. „Seeing Archives: Postmodernism and the Changing Intellectual Place of Archives“. *American Archivist* 65 (2002), str. 24-41.
216. Nesmith, T. „Still Fuzzy, But More Accurate: Some Thoughts on the “Ghosts” of Archival Theory“. *Archivaria* 47 (1999), str. 136-150.

217. Nesmith, T. „The concept of societal provenance and records of nineteenth-century Aboriginal–European relations in Western Canada: implications for archival theory and practice“. *Archival Science* 6 (2006), str. 351-360.
218. Nora, P. „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire“. *Representations* 26 (1989), str. 7-24
219. Papritz, J. „Methodik der archivischen Auslese und Kassation bei zwei Strukturtypen der Massenakten“. *Der Archivar* 18 (1965), str. 117-132.
220. Papritz, J. „Neuzeitliche Methoden der archivischen Ordnung (Schriftgut vor 1800)“. *Archivum* XIV (1964), str. 13-56.
221. Papritz, J. „Zum Massenproblem der Archive“. *Der Archivar* 17 (1964), str. 213-220.
222. Papritz, J. *Archivwissenschaft*, sv. 3 (2. izd). Marburg 1983.
223. Pohjola, R. „The Principle of Provenance and the Arrangement of Records/Archives“. *The Principle of Provenance. Report from the First Stockholm Conference on Archival Theory and the Principle of Provenance 2-3 September 1993*, (ur. Abukhanfusa, K., Sydbeck, J.). Stockholm 1994., str. 87-101.
224. Posner, E. „Max Lehmann and the Genesis of the Principle of Provenance“. *Archives and the Public Interest: Selected Essays by Ernst Posner*, (ur. Munden, K.). Chicago, 2006., str. 36-44.
225. Posner, E. „Some aspects of Archival Development Since the French Revolution“. *American Archivist* 3 (1940), str. 159-172.
226. Prom, Ch. J. „User Interactions with Electronic Finding Aids in a Controlled Setting,“ *American Archivist* 67:2 (2004), str. 234-268.
227. Radoff, M. L. „A Guide to Practical Calendaring“. *American Archivist* 11:2 (1948), str. 123-140.
228. Radstone, S. „Memory Studies: For and against“. *Memory Studies* 1 (2008), str. 31-39.
229. Rammingen, von, J. *Der rechten kuenstlichen Renovatur Eigentliche unnd gruendliche...* [Heidelberg] 1571.
230. Rammingen, von, J. *Summarischer Bericht, Wie es mit einer künstlichen vnd vollkommenen Registratur Ein Gestalt...* Heidelberg 1571.

231. Rammingen, von, J. *Von der Registratur, Vnd jren Gebäwen vnd Regimenten...* Heidelberg 1571.
232. Rank, O. *Seelenglaube und Psychologie*. Leipzig, Beč, 1930.
233. Ranke, O. *Geschichte der romanischen und germanischen Völker: von 1494 bis 1535*. Leipzig, Berlin 1824.
234. Recher, N. *Objectivity. The Obligations of Impersonal Reason*. Notre Dame University Press 1997.
235. Richards, Th. *The Imperial archive: Knowledge and the Fantasy of Empire*. London, New York 1993.
236. Ricoeur, P. „L'écriture de l'histoire et la représentation du passé“. *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 55:4 (2000), str. 731-747.
237. Risbjerg Eskildsen, K. „Leopold Ranke's archival turn: Location and evidence in modern historiography“. *Modern Intellectual History* 5:3 (2008), str. 425-453.
238. Roberts, J. „Archival Theory: Much Ado About Shelving“. *American Archivist* 50 (1987), str. 66-74.
239. Roberts, J. „Archival Theory: Myth or Banality“. *American Archivist* 53 (1990), str. 110-120.
240. Robinson, E. „Authenticity in Archive: Historical Encounters with 'Pastness'“. *Desperately Seeking Authenticity: An Interdisciplinary Approach*, (ur. Graulund, R.). Copenhagen 2010, str. 13-23.
241. Robinson, E. *History, Heritage and Tradition in Contemporary British politics: Past Politics and Present Histories*. Manchester 2012.
242. Rohr, W. „Zur Problematik des modernen Aktenwesens“. *Archivalische Zeitschrift* 54 (1958), str. 74-89.
243. Samuels, H. „Improving Our Disposition: Documentation Strategy“. *Archivaria* 33 (1991-92), str. 125-140.
244. Samuels, H. „Who Controls the Past“. *American Archivist* 49:2 (1986), str. 109-124.
245. Samuels, H. *Varsity letters: documenting modern colleges and universities*. Chicago 1992.

246. Sante, G. W. „Behörden – Akten – Archive: Alte Taktik und neue Strategie“. *Archivalische Zeitschrift* 54 (1958), str. 90-96.
247. Saul, J. R. *The Unconscious Civilization*. Concord 1995.
248. Scheir, W. „First Entry: Report on a Qualitative Exploratory Survey of Novice User Experience with Online Finding Aids“. *Journal of Archival Organization* 3:4 (2005), str. 49-85.
249. Schellenberg, T. „Archival Principles of Arrangement“. *American Archivist* 24 (1961), str. 11-24.
250. Schellenberg, T. R. *The Management of Archives*. New York 1965.
251. Schellenberg, Th. „The Appraisal of Modern Public Records“. *Bulletins of the National Archives* 8 (1956).
<https://www.archives.gov/research/alic/reference/archives-resources/appraisal-intro.html> (24.7.2015.)
252. Schellenberg, Th. *Modern Archives: Principles and Techniques*. Chicago 1956.
253. Schleiermacher, F. *Hermeneutik und Kritik*. Berlin 1838.
254. Schwartz, J. M. „'Having New Eyes': Spaces of Archives, Landscapes of Power“. *Archivaria* 61 (2006), str. 1-25.
255. Schwartz, J. M., Cook, T. „Archives, Records, and Power: The Making of Modern Memory“. *Archival Science* 2 (2002), str. 1–19.
256. Scott, P. „The Record Group Concept: A Case for Abandonment“. *American Archivist* 29:4 (1966), str. 493-504.
257. Shetty, S., Bellamy, E.J. „Postcolonialism's Archive Fever“. *Diacritics* 30:1 (2000), str. 25-48.
258. Shilton, K. Srinivasan, R. „Participatory Appraisal and Arrangement for Multicultural Archival Collections“. *Archivaria* 63 (2007), str. 87-101.
259. Simiand, F. „Methode historique et science sociale (deuxième partie)“. *Revue de synthèse historique* 1903., str. 129-157.
260. Simon, Ch. „Introduction: Following the Archival Turn“. *Visual Resources. An international journal on images and their users*. 18 (2002), str. 101-107.

261. Singley, E. *Top 5 problems with library websites – a review of recent usability studies*, <http://emilysingley.net/top-5-problems-with-library-websites-a-review-of-recent-usability-studies/> (13.8.2016).
262. Spieker, S. *The Big Archive. Art from Bureaucracy*. Cambridge/Mass. 2008.
263. Steedman, C. „Something She Called a Fever: Michelet, Derrida, and Dust“. *The American Historical Review* 106:4 (2001), str. 1159-1180.
264. Steedman, C. „The Space of Memory: in an Archive“. *History of the Human Sciences* 11:4 (1998), str. 65-83.
265. Stoler, A. L. “Colonial Archives and the Arts of Governance”, *Archival Science* 2:1–2 (2002), str. 87-109.
266. Stoler, A. L. *Along the Archival Grain: Epistemic Anxieties and Colonial Common Sense*. Princeton University Press 2009.
267. Stulli, B. (ur). *Priručnik iz arhivistike*. Zagreb 1977.
268. Swain, S., Musgrove, N. „We are the stories we tell about ourselves: child welfare records and the construction of identity among Australians who, as children, experienced out-of-home 'care'“. *Archives and Manuscripts* 40:1 (2012), str. 4-14.
269. Sweeney, S. „The Ambiguous Origins of the Archival Principle of ‘Provenance’“. *Libraries and the Cultural Record*, 43:2 (2008), str. 193-213.
270. Taylor, D. *The Archive and the Repertoire, Performing Cultural Memory in the Americas*. Durham 2003.
271. Taylor, H. „Information Ecology: Archives in the 1980s“. *Archivaria* 18 (1984), str. 25-37.
272. Taylor, H. „The Collective Memory: Archives and Libraries As Heritage“. *Archivaria* 15 (1982-83) str. 118-130.
273. Thompson, M. *Rubbish Theory. The creation and destruction of value*. Oxford 1979.
274. *Towards Descriptive Standards: Report and Recommendations of the Canadian Working Group on Archival Descriptive Standards*. Ottawa 1986.
275. Trace, C. B. „What is recorded is never simply 'what happened': Records keeping in modern organizational culture“. *Archival Science* 2:1 (2002), str. 137-159.

276. Vilfan, S. Žontar, J. *Arhivistika*. Ljubljana 1973.
277. Vitali, S. „L’archivista e l’architetto: Bonaini, Guasti, Bongi e il problema dell’ordinamento degli Archivi di Stato toscani“. *Salvatore Bongi nella cultura dell’Ottocento. Archivistica, storiografia, bibliologia, Atti del convegno nazionale, Lucca 31 gennaio-4 febbraio 2000*, (ur. Tori, G.). Rim 2003., str. 519-564.
278. Voss-Hubbard, A. „'No Documents – No History': Mary Ritter Beard and the Early History of Women's Archives“. *American Archivist* 58:1 (1995), str. 16-30.
279. Wallace, D. A. „Managing the Present: Metadata as Archival Description“. *Archivaria* 39 (1995), str. 11-21.
280. Wallace, D. A. „Metadata and the Archival Management of Electronic Records: A Review“. *Archivaria* 36 (1993), str. 87-110.
281. Weber, L. B. „Archival Description Standards: Concepts, Principles, and Methodologies“. *American Archivist* 52:4 (1989), str. 504-513.
282. Wellman, A. „Theorie der Archive – Aktuelle Tendenzen der Archivgeschichte“. *Neue Politische Literatur* 57 (2012), str. 385-401.
283. Wenzel, K. „Ueber Ordnung und Einrichtung der Archive“. *Historische Zeitschrift* 22 (1869), str. 225-256.
284. Wurl, J. „Ethnicity as Provenance: in search of values and principles for documenting the immigrant experience“. *Archival Issues* 29:1 (2005), str. 65-76.
285. Yakel, E. „Archival Representation“. *Archival Science* 3 (2003), str. 1-25.
286. Yakel, E. „Listening to Users“. *Archival Issues* 26:2 (2002), str. 111-127.
287. Yeo, G. „The Conceptual Fonds and the Physical Collection“. *Archivaria* 73 (2012), str. 43-80.
288. Yeo, G. „Contexts, Original Orders, and Item-Level Orientation: Responding Creatively to Users’ Needs and Technological Change“. *Journal of Archival Organization* 12:3-4 (2014), str. 170-185.
289. *Zeitschrift für Archivkunde, Diplomatie und Geschichte*, sv. 1. Hamburg 1834.
290. *Zeitschrift für Archivkunde, Diplomatie und Geschichte*, sv. 2. Hamburg 1836.
291. Zimmerman, F. „Wesen und Ermittlung des Archivwertes: Zur Theorie einer archivalischen Wertlehre“. *Archivalische Zeitschrift* 54 (1958), str. 103-122

ŽIVOTOPIS

Jozo Ivanović završio je 1991. godine studij klasične filologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu i stekao zvanje profesora latinskog i grčkog jezika i književnosti. Stručni ispit za zvanje arhivista položio je 1993. godine, a 1999. stekao stručno zvanje višeg arhivista.

U Hrvatskom državnom arhivu radi od 1992. godine, najprije u Odsjeku za starije arhivsko gradivo, od 1997. do 2002. godine kao voditelj Odjela razvojne i matične službe, a od 2003. godine na radnom mjestu pomoćnika ravnatelja.

Od 1997. do 2001. godine bio je predsjednik Hrvatskog arhivističkog društva. Sudjelovao je u radu stručnih tijela Međunarodnog arhivskog vijeća (Sekcije za obrazovanje i Odbora za stručno usavršavanje). Bio je član više drugih stručnih tijela i radnih skupina na područjima normizacije u arhivskoj i srodanim djelatnostima, zakonodavstva i dr. Od 2004. do 2013. godine bio je predsjednik Hrvatskog arhivskog vijeća.

Od 1999. godine sudjeluje u izvođenju nastave na studiju informacijskih znanosti i arhivistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje drži nastavu iz nekoliko arhivističkih predmeta. Bio je predavač i na Društvenom veleučilištu u Zagrebu.

Bio je član uredništva nekoliko domaćih i stranih znanstvenih i stručnih časopisa: *Arhivski vjesnik*, *Fontes. Izvori za hrvatsku povijest* (izdaje Hrvatski državni arhiv), *Arhivi* (izdaje Arhivsko društvo Slovenije) i *Archival Science* (izdaje Kluwer Academic Publishers). Održao je izlaganja na tridesetak domaćih i međunarodnih stručnih i znanstvenih skupova. Objavio je dvadesetak radova.